VLADIMIR GHEORGHIU
NICOLAE MANOLESCU
NICOLAE I. NICOLAE
CONSTANTIN OTOBÂCU

Literatura română

Manual pentru clasa a IX-a

VLADIMIR GHEORGHIU
NICOLAE MANOLESCU
NICOLAE I. NICOLAE
CONSTANTIN OTOBÂCU

DURA PETRU
ANȚE

Literatura română

Manual pentru clasa a IX-a

Coordonator: CONSTANTIN OTOBÂCU

EDITURA DIDACTICĂ ȘI PEDAGOGICĂ—BUCUREȘTI

PREFAȚĂ

Manualul a fost conceput ca un instrument de colaborare între profesor și elev. Pentru a putea fi utilizat în acest scop, autorii consideră necesar să atragă atenția asupra unora dintre caracteristicile lui.

Manualul este alcătuit din lecții de sinteză și lecții de analiză. Dînd manualului o asemenea structură, am urmărit gruparea informației de istorie literară și a activităților de formare a unor deprinderi practice într-un sistem de relații reciproce, prin alternarea lecțiilor de sinteză cu cele de analiză.

Sintezele prezintă evoluția literaturii noastre pe largi perioade istorice sau îi introduc pe elevi în universul creației marilor scriitori. Stabilind legăturile dintre diversele epoci, dintre operele literare, precum și dintre acestea și fenomenele sociale ce le-au generat, ele scot în relief ideile pentru care a militat literatura română de-a lungul timpului și contribuția adusă de personalități proeminente ale scrisului artistic la realizarea patrimoniului cultural național.

Analiza operei literare nu mai este concepută ca o interpretare complexă, realizată după un anumit tipic, începînd cu istoricul scrierii și încheindu-se cu particularitățile stilului, ci ca un comentariu accesibil, făcut din unghiul de vedere al receptării mesajului operei respective. Comentariile sînt însoțite, de regulă, de întrebări ce solicită atenția asupra unor aspecte esențiale, pentru a-i obișnui pe elevi să desprindă singuri semnificațiile unui text literar, să le argumenteze cu exemple din opere, să-și exprime propria judecată și atitudine în legătură cu înțelesul moral și estetic al faptelor de viață reflectate de literatură. Comentariul operelor literare se deosebește deci de analizele tradiționale, de obicei greoaie, în care ideile valoroase și utile trebuiau să răzbată prin numeroase straturi de informații cu valori inegale. Am considerat că acest tip de analiză, preponderent didactic, nu concordă cu modul real al cititorului de a se apropia de scrierile literare și de a le recepta și înțelege mesajul.

Modul de abordare în manual a diferitelor teme constituie numai unul *dintre modelele posibile de analiză și nu-l constrînge pe profesor să-l urmeze ad litteram. Autorii manualului consideră că printr-un efort personal se poate realiza ușor o adaptare eficientă a tuturor lecțiilor la nivelul de pregătire al oricărei clase.*

Întrebările și temele socotite prea dificile sau prea simple pot fi înlocuite cu altele, cu condiția ca ele să vizeze aspecte esențiale ale operei.

Din dorința de a evita repetițiile și monotonia, dar mai ales îndemnați de adevărul că în realitate nu există o singură modalitate de a investiga o operă literară, am căutat să dăm fiecărei lecții un caracter specific și chiar o structură aparte, în funcție de problemele pe care le tratează. Convinși că și varietatea stilistică își are rolul ei în captarea interesului pentru lectură, nu am ținut să

redactăm lecțiile într-un stil absolut unitar. Dar această varietate — necesară atît în ceea ce privește unghiul de abordare a operei literare, cît și în ceea ce privește stilul interpretării ei — se întemeiază pe cîteva elemente generale și esențiale comune.

Prin felul în care a fost conceput, manualul propune și o ameliorare metodică. Socotind că sistemul de predare tradițional nu poate satisface, în condiții optime, decît anumite cerințe ale predării literaturii (în special pe acelea de a transmite informații precise), autorii manualului sugerează utilizarea cît mai largă a conlucrării cu elevii, îndeosebi în comentarea textului literar.

Cele cîteva sarcini, formulate la sfîrșitul unor texte reproduse în manual, în comentariile autorilor sau la finele acestora, sînt menite să orienteze și să stimuleze la un efort personal de înțelegere a operelor literare, să trezească interesul pentru interpretarea lor de pe poziția omului contemporan. Tindem astfel spre o învățătură nu pe bază de memorizare, ci de înțelegere conștientă, cît mai profundă și mai eficientă în influențe educative.

Pentru aceasta este însă necesar ca elevii să citească textul operei înainte de desfășurarea lecției. Spre a atrage atenția asupra acestui lucru, textele ce urmează a fi analizate au fost așezate, de regulă, înaintea comentariului. Citirea operei de către elevi trebuie să devină o componentă fundamentală a lecției de literatură. Influența pe care lectura operei o exercită asupra sensibilității și intelectului elevilor nu poate fi înlocuită de cea a comentariului didactic, oricît de interesant ar fi acesta.

Întrucît manualul de față nu s-a putut corobora cu un volum antologic de literatură, care să corespundă cerințelor programei, el conține, în cadrul fiecărui capitol, un minimum de texte ce constituie lectura obligatorie a fiecărui elev de clasa a IX-a. Poeziile au fost reproduse în întregime; operele în proză, neputînd fi reproduse integral, au fost prescurtate în așa fel, încît să se mențină unitatea operei literare.

Capitolele care tratează literatura populară, începuturile literaturii române scrise, literatura religioasă, cronicărească și cea din epoca luminilor au fost însoțite de extrase — unele scurte, altele mai ample — din operele autorilor comentați. Aceste extrase au fost reproduse în manual nu pentru a face pe marginea lor analize literare, ci pentru a ilustra ideile din lecțiile de sinteză. Constituind însă argumente în sprijinul ideilor afirmate, lectura lor este în toate cazurile indispensabilă înțelegerii acestora.

Notele din subsolul paginilor au caracter informativ sau lămuritor.

Fiind vorba de un manual la prima apariție, Editura didactică și pedagogică și autorii așteaptă cu mult interes observații și sugestii, spre a putea face din el un instrument cît mai util pentru activitatea instructiv-educativă în domeniul literaturii române.

LITERATURA POPULARĂ

În timpurile vechi, înainte de a-şi fi dezvoltat o capacitate de cunoaştere raţională, care să-l ajute să înţeleagă fenomenele naturale, omul era dominat de tot felul de spaime ce au dat naştere la numeroase superstiţii, credinţe, obiceiuri. Pentru a îmblînzi forţele naturii, închipuite ca nişte fiinţe uriaşe, nemuritoare şi foarte puternice, imaginaţia oamenilor a născocit diverse practici magice: ofrande sau jertfe aduse zeilor (însoţite, uneori, de dansuri şi cîntece primitive), vrăji, descîntece etc. Multe din elementele acestei străvechi culturi, schimbîndu-şi, de-a lungul secolelor, şi înţelesul, şi menirea, s-au perpetuat pînă în zilele noastre, constituind nu numai nişte urme de cultură din timpuri imemoriale, ci şi dovada existenţei unei unităţi de viaţă spirituală a popoarelor încă din primele stadii de civilizaţie.

Odată cu dezvoltarea capacităţii de cunoaştere, practicile magice şi-au schimbat semnificaţia şi au continuat să se efectueze şi să se dezvolte în sens artistic, devenind primele elemente ale unei vaste culturi populare pe care azi o cunoaştem sub denumirea de folclor. Unele obiceiuri la naştere (ursitorile), nuntă (oraţiile), înmormîntare (bocetele), la anumite sărbători ale anului (colindele, caloianul), descîntece, vrăji, blesteme etc., reflectînd atitudini şi comportamente din trecutul îndepărtat al omenirii, au fost integrate cu timpul în construcţia operelor artistice culte, dobîndind funcţii estetice.

În înţeles larg, folclorul constituie o manifestare a spiritului popular în domeniul muzicii, picturii, sculpturii sau al literaturii. Obiectul studiului nostru îl constituie numai *folclorul literar*, adică acea formă de cultură populară al cărei mesaj se transmite cu ajutorul cuvîntului. („Tăt cu vorbe şi cuvinte / Ne-aducem mereu aminte, / C-aşa-i legea din bătrîni, / Din bătrîni, din oameni buni / Şi nu-i om pe-acest pămînt / Să ne scoată din cuvînt...")

Creaţiile folclorice literare, în versuri sau în proză, s-au concretizat în numeroase specii, caracteristice: *colinde, legende, balade, oraţii, doine, strigături, ghicitori, bocete, descîntece, basme, povestiri, snoave, anecdote, proverbe* etc. Operele folclorice sînt anonime, nu au un autor cunoscut. Creatorul popular nu are vanitatea de a-şi deosebi operele prin iscălitură.

Apărute spontan şi circulînd pe cale orală, ele sînt rezultatul colaborării a numeroşi indivizi talentaţi, aflaţi, uneori, la distanţe mari şi neştiind nimic unul de celălalt. Din această cauză, orice creaţie folclorică poate fi întîlnită în numeroase variante, care reprezintă transformări şi adaptări la gusturi şi necesităţi artistice diferite. Spre exemplu, sînt cunoscute pînă în prezent 165 de variante din balada *Meşterului Manole* şi peste 800 din *Mioriţa*.

Folclorul se dezvoltă nu prin însumarea creaţiilor, ci prin transformarea şi selecţia lor continuă. Creaţiile folclorice care au ajuns pînă la noi reprezintă o foarte mică parte din cele ce au circulat de-a lungul istoriei. În straturile succesive ale artei folclorice, popoarele se reprezintă pe ele însele în evoluţia lor spirituală neîntreruptă. Aceasta face ca folclorul să fie mai important ca fenomen cultural, ca spirit artistic viu, decît ca realizări concrete. Ţăranul, meşter de lucruri frumoase şi inteligente, simţitor la nuanţă, a impus culturii populare şi sensibilităţii româneşti stilul existenţei sale, învăţat de la viaţă.

Deşi, prin esenţa sa, folclorul este o creaţie artistică spontană, supusă unor transformări şi adaptări continue la necesităţile mereu noi ale vieţii spirituale, orice colectivitate umană îşi creează, cu timpul, din aceste forme de manifestare artistică o tradiţie culturală. Această tradiţie folclorică are la bază teme şi motive strîns legate de experienţa de viaţă a poporului respectiv, un fond de idei şi convingeri specifice, o sumă de imagini artistice şi de simboluri particulare, anumite forme şi modele structurale şi, în sfîrşit, un stil propriu.

Poporul, acest mare aristocrat al muncii creatoare, şi-a alcătuit, din timpuri foarte vechi, fără ştiinţă de carte, dar cu multă învăţătură de viaţă, o cultură proprie: mai întîi o limbă clară şi muzicală, vorbită în pilde, în snoave şi în poveşti de toată frumuseţea, o limbă bogată în expresii sugestive, zicători şi proverbe înţelepte; o muzică, un dans şi o poezie orală, toate originale, în care pulsează o delicată iubire de viaţă; un desen, o pictură şi o sculptură ce ilustrează marea lui putere de a contempla natura şi viaţa; împletituri, cusături şi ţesături al căror colorit exprimă înclinaţia spre varietate şi armonie; un port în care străluceşte gustul pentru formele şi modelele elegante şi, în sfîrşit, o morală sinceră şi sănătoasă, cu norme şi obiceiuri statornice, care i-a păstrat neîntinată — de-a lungul veacurilor — puritatea sufletului, asigurînd temelii solide existenţei sale milenare. Toate acestea, la un loc, oglindind evoluţia concepţiei despre lume a poporului, alcătuiesc expresia specificului naţional în creaţia folclorică.

Prin ceea ce au specific şi esenţial, operele folclorice sînt o cristalizare a experienţei de viaţă în răspunsuri artistice, pe care inteligenţa şi sensibilitatea omului simplu le-au dat, de-a lungul timpului, problemelor fundamentale ale existenţei. Aceste răspunsuri s-au concretizat în teme şi motive ca: bucuria de a trăi şi de a-şi împlini dorinţele, neliniştea pe care o aduce iubirea, solidaritatea şi devotamentul în prietenie, tristeţea provocată de sentimentul îmbătrînirii sau al morţii, nesupunerea la rău şi la împilare,

revolta împotriva nedreptății, credința în triumful binelui, pasiunea pentru creație, pentru muncă, sentimentul dureros al înstrăinării de țară și de cei dragi etc.

Datorită schimbării condițiilor de viață și evoluției însușirilor sufletești ale omului, aceleași teme și motive folclorice capătă întruchipări poetice diferite de la o epocă istorică la alta. Cu toate acestea, în mesajul umanist al folclorului, există unele trăsături esențiale și stabile, unele permanențe, care stau la baza întregii creații populare. Cea mai pregnantă dintre aceste constante este caracterul profund național și unitar al folclorului nostru. Unitatea de limbă, de tradiții morale, obiceiuri, credințe, de aspirații și idealuri social-politice se observă și în răspîndirea pe întreg teritoriul țării a tuturor temelor și operelor folclorice mai importante. Aceleași colinde, descîntece, superstiții, bocete, orații, doine, balade, legende și basme pot fi auzite în variante ce nu diferă prea mult de la o provincie a țării la alta. Se vede de aici că ideea unității naționale și a continuității noastre pe aceste meleaguri este o veche și durabilă concluzie a gîndirii populare, a reflectării caracterului specific al existenței noastre social-istorice și spirituale în conștiința colectivă a maselor.

Ilustrație, de Val Munteanu, la volumul *Tinerețe fără bătrînețe și viață fără de moarte.*

O altă constantă a conținutului creației folclorice românești este sentimentul legăturii stabile a omului cu locul în care s-a născut. De aici izvorăște și dragostea pentru natură și pentru tot ce ține de ea: munții și dealurile, văile și cîmpiile, apele și pădurile țării, holdele de grîu și livezile de pomi fructiferi, miresmele florilor și cîntecele păsărilor etc. Inima naturii descrise în folclor este pădurea. Ea constituie izvorul din care țîșnește, cu efervescență primordială, orice formă de viață; ea mișună de tot felul de vietăți. Din pădure vine ploaia, năvălește vîntul și se iscă furtuna. Aici își au, de regulă, sălașul toate ființele misterioase care concentrează în ele puteri colosale (*Muma-Pădurii*, *Strîmbă-Lemne*, *Sfarmă-Piatră*, *Setilă*, *Ochilă*, *Păsărilă*, *Barbă-Cot*, *păsările mitologice uriașe* etc.). Aici se află și pala-

tele de basm ale împăraților, aici se exercită viclenia Spînului împotriva lui Făt-Frumos și se duc luptele cele mai teribile între forțele binelui și ale răului.

Din același sentiment al legăturii tainice a omului cu locul în care s-a născut și în care au trăit, s-au bucurat și au suferit părinții, moșii și strămoșii lui, izvorăște și respectul pentru neam și pentru istorie, pentru faptele de vitejie ale eroilor. Baladele și legendele noastre populare umpleau repede întreaga țară cu ecourile faptelor de vitejie, făcînd să vibreze timpurile de știri emoționante sau dramatice:

Auzit-ați de-un oltean,
De-un oltean, de-un craiovean
Ce nu-i pasă de sultan?
Auzit-ați de-un viteaz
Care vecinic șede treaz
Cît e țara la necaz?

Auzit-ați de-un Mihai
Ce sărea pe șepte cai
De striga Stambulul vai?
El e domnul cel vestit
Care-n lume au venit
Pe luptat și biruit.

În basmele românești orizonturile sînt larg deschise: călătoriile se fac peste nouă mări și nouă țări; omul pleacă în străini și se întoarce la ai săi cu o concluzie invariabilă—„Român în țară străină / Duce dorul și suspină". Privită din acest punct de vedere, creația folclorică ne apare ca un gest multimilenar de armonizare a existenței omului cu pămîntul țării și cu legile lui specifice.

Folclorul nostru, în ansamblul lui, este o exprimare viguroasă a gustului pentru creație, pentru construcție materială și spirituală, ca trăsătură fundamentală a spiritului românesc. Înclinația spre creație și spre frumos s-a manifestat din cele mai vechi timpuri în prelucrarea firului de lînă, de in și de cînepă, în țesături, cusături și broderii, care dau portului popular românesc mare varietate, eleganță și rafinament; s-a manifestat în prelucrarea artistică a lemnului, a pietrei și a metalului, în construcția fortificațiilor și a sistemelor de apărare a cetăților și mănăstirilor, în arhitectură, a cărei strălucită expresie o constituie stilul brîncovenesc. Tot ce s-a creat de-a lungul istoriei dovedește că poporul nostru a fost înzestrat nu numai cu un remarcabil eroism ostășesc, ci și cu o deosebită înclinație spre creație artistică și construcție, cu un eroism al muncii. El și-a făurit istoria nu numai prin luptă, ci și prin muncă și poezie.

Creația folclorică românească a fost o armă de luptă împotriva nedreptăților de tot felul, a asupririlor sociale și naționale cu care s-a confruntat poporul nostru, de-a lungul secolelor. Nota aceasta de protest străbate deopotrivă și lirica, și epica populară, de la doină pînă la basm.

Afirmarea vieții în cadrele ei naturale, neîngrădite de asuprire și răutate, este idealul eroului literaturii noastre populare. Munca, modestia și cinstea sînt principalele arme de luptă împotriva răului. Lupta apare ca o necesi-

tate, afirmînd conştiinţa răspunderii omului. Ea nu este îndrăgită ca o simplă manifestare a vitalităţii. Făt-Frumos are un caracter pronunţat paşnic. El pleacă la luptă îndemnat de o conştiinţă socială, de răspunderea umană faţă de semenii săi, nu de ambiţii personale. După ce învinge pe Zmeu sau pe Balaur, după ce denunţă viclenia Spînului, el se întoarce la îndeletnicirile lui banale, omeneşti, nu se instalează ca stăpîn. Drumul lui Făt-Frumos în basm este drumul vieţii însăşi. După concepţia populară, omul cît trăieşte are datoria să facă dreptate, să lupte împotriva răului. Apariţia eroului în literatura populară marchează epoca în care omul a devenit conştient de valoarea individului, de rolul pe care acesta îl poate juca în societate. Literatura noastră populară este bogată în eroi, nu în zei, ca a altor popoare. Pintea Voinicul sau Viteazul Vitejilor, Baba Novac, profilînd imaginea demnităţii ce nu se umileşte, Ursan, care înfrînge prin cinste pe asupritorii nedrepţi, Toma Alimoş şi atîţia alţii nu puteau să lipsească din panteonul figurilor legendare ale literaturii noastre populare.

O notă distinctă capătă în creaţia populară expresia sentimentului iubirii. Lirica românească de dragoste, caracterizată prin intensitate, puritate şi gingăşie, este o şcoală a vieţii sufleteşti, a gustului pentru frumos şi puritate:

Dragele iubirile
Cîntă ca păsările
În toate colţurile
Şi pe lunci şi pe cîmpii
Şi prin livezi şi prin vii
Şi prin munţii cei pustii.
Ce-mi tot zici că lumea-i mare
Şi că-n lume-s fete multe
Care-ar vrea să mă asculte
Şi să facă tot ce vreu
Ca s-aline dorul meu!
Că din sută şi din mie
Numai una-mi place mie.
....

Aşa cum reiese din toate trăsăturile fundamentale, fondul creaţiei populare se îmbină armonios cu elanul idealurilor. Sensul existenţei omului în arta populară nu este ambiguu. Oamenii nu se zbat în incertitudine. Ei duc o luptă neîncetată nu din nevoia de a afla pentru ce trăiesc, ci din dorinţa de a face să se respecte sensul pozitiv, uman, al existenţei lor.

Într-o formulare mai generalizatoare, trecînd peste numeroase detalii relevate anterior, putem spune că folclorul nostru literar este expresia iubirii de viaţă şi de ţară, un reflex artistic spontan al acestor două sentimente care s-au împletit atît de strîns de-a lungul istoriei poporului român.

Limbajul folcloric, deşi spontan, este deosebit de bogat în imagini, comparaţii, metafore şi simboluri, care îi conferă o valoare artistică remarcabilă. Prin aceste elemente specifice, el depăşeşte mult capacitatea vorbirii obişnuite de exprimare a gîndurilor şi sentimentelor, oferind autorilor de litera-

tură cultă un model de comunicare artistică perfecţionat şi viguros. Aşa se explică faptul că toţi marii noştri scriitori au găsit un izvor nesecat de inspiraţie nu numai în aria motivelor şi a temelor culturii populare, ci şi în expresia stilistică a folclorului literar. În creaţiile folclorice literare aflăm prima folosire a limbii române ca instrument de cultură. Sfera de utilizare folclorică a limbii noastre fiind foarte largă, iar exerciţiul creaţiei populare fiind vechi şi efectuîndu-se destul de intens, limba română are o consacrare culturală şi literar-artistică de o îndelungată tradiţie.

DOINA[1]

Doină, doină, cîntic dulce!
Cînd te-aud nu m-aş mai duce.
Doină, doină, viers cu foc!
Cînd răsuni eu stau în loc.
Bate vînt de primăvară,
Eu cînt doina pe afară,
De mă-ngîn cu florile
Şi privighitorile.
Vine iarna viscoloasă,
Eu cînt doina-nchis în casă,
De-mi mai mîngîi zilele,
Zilele şi nopţile.
Frunza-n codru cît învie,
Doina cînt de voinicie.
Cade frunza gios în vale,
Eu cînt doina cea de jale.
Doina zic, doina suspin,
Tot cu doina mă mai ţin.
Doina cînt, doina şoptesc,
Tot cu doina vieţuiesc.

STEJARUL ŞI CORNUL

— Frate, frate de stejar!
Lasă-mă să tai un par
Să-mi fac osie la car.
— Frăţioare românaş,
Voios parul da-ţi-l-aş
Dac-ai face tu din el
Buzdugan de voinicel,
Ghioagă mare nestrungită,
Cu piroane ţintuită
Şi cu dînsa de-ai lupta
Să aperi moşia ta.
— Cornule, ce nu te-ndoi,
De-o creangă să te despoi,
Să-mi fac prăjină de boi?
— Frăţioare românaş!
Creanga lungă da-ţi-o-aş
Ca s-o faci arc de război
S-alungi leşii de la noi.[2]
Lasă boii, frăţioare,
Şi te dă la vînătoare,
Că nu-i timp de plugărie,
Şi e timp de vitejie.
— Codri, codri, mă giur eu
Să ucid cu braţul meu
De tot cornul un duşman,
De stejar un căpitan.

---

[1] Versurile din acest capitol sînt reproduse după V. Alecsandri, *Poezii populare ale românilor*, Editura Minerva, Bucureşti, 1971.

[2] Versul acesta lasă să se înţeleagă că poezia a fost alcătuită pe timpul expediţiei (1686) lui Ioan Sobieski.

DOINA VOINICEASCĂ[1]

Bată-l crucea om bogat,
Om bogat şi făr' de sfat!
Toată vara l-am rugat
Să-mi dea bani pe adunat,
Măcar două, trei parale
Să-mi cumpăr la copii sare,
C-am făcut o turtă-n vatră
Ş-am făcut-o nesărată.
Dacă văzui şi văzui
Îmi luai coasa din cui
Şi mi-o pusei pe spinare
Şi plecai la Lunca-mare.
Trăsei două, trei pîrloage,
Foamea la pămînt mă trage!
Dacă văzui şi văzui,
Două, trei cruci îmi făcui;
Luai coasa de picior
Şi-n văzduh îi detei zbor,
Ş-o izbii de-un păducel,
Sări coasa din căţel.
Iaca stăpînul călare
Că-mi aduce demîncare,
Mălai negru zguruit
Şi uscat şi mucezit.
N-apucai să-mbuc o dată,
Ciocoiul îşi face plată
Şi mă ia la schingiuit
Că nimic nu i-am cosit.
Eu o palmă îi detei
Şi toţi dinţii că-i scosei.
Dacă văzui şi văzui
Şoim de codru mă făcui
Şi de cînd m-am haiducit
Drag îmi e drumul cotit
Cînd văd tabere viind
Şi ciocoii-nălbăstrind.
Mă fac broască la pămînt,
Îmi aşez durda spre vînt
Şi mi-i iau la căutare
De la cap pîn'la picioare,
Şi chitesc şi socotesc
Pe unde să mi-i lovesc?
La retezul părului
Pe din dosul fesului
Unde-i cald ciocoiului.
Eu chitesc, durda pocneşte
Ciocoiul se vîrcoleşte
Şi de zile se sfîrşeşte.
Las'să moară ca un cîne
Că i-am zis ades: stăpîne!
Nu-ţi tot bate gioc de mine
C-a veni vara ca mîine
De te-oi prinde-n Lunca-mare
Să-ţi fac divan pe spinare
Şi să te calc în picioare
Ca pe-un şarpe otrăvit,
Ca pe-un duşman nemblînzit.

NANI-NANI

(Cîntice de leagăn)

A

Nani-nani, copilaş,
Dragul mamei fecioraş!
Că mama te-a legăna
Şi mama te-a căuta
Ca pe-o floare drăgălaşă,
Ca pe-un îngerel în faşă.
Nani-nani, cu mama,
Că mama te-a descînta
Să te faci un viteaz mare
Ca domnul Ştefan cel Mare.
Să fii verde la război,
Să scapi ţara de nevoi!

---

[1] Este cunoscută ca doina lui Ion Petreanul sau Petrariul, care a haiducit pe vremea lui Mihail Sturdza şi care, după ce a fost prins prima oară, a fost scăpat din ştreang de mitropolitul Veniamin, în speranţa că se va pocăi. Dar într-o primăvară frumoasă evadă din curtea mitropoliei şi fu prins a doua oară haiducind. A fost spînzurat în cîmpia Frumoasa, de Gavril Buzat, un ţigan din ceata sa, care s-a făcut călău pentru a-şi salva viaţa.

Nani-nani, puiul meu,
Ferici-te-ar Dumnezeu!
Să fii oacheş şi frumos
Ca un soare luminos.
Fetele să te-ndrăgească,
Flori în calea ta să crească!

B

Nani-nani, copiliţă,
Draga mamei garofiţă,
Că mama te-a legăna
Şi pe faţă te-a spăla
Cu apă de la izvoare
Ca să fii ruptă din soare.
Nani-nani, drăguliţă,
Creşte-ai ca o garofiţă.
Să fii naltă, trestioară,
Albă ca o lăcrimioară,
Blîndă ca o turturea
Şi frumoasă ca o stea!

DORUL DE ŢARĂ

Plînge-mă, mamă, cu dor
Că ţi-am fost voinic fecior,
Şi de grijă ţi-am purtat,
Ogorul ţi l-am lucrat.
Iar de cînd m-am cătănit
Viaţa mi s-a otrăvit.
Că tînjesc în ţări străine
Şi tot plîng gîndind la tine.
Mult mi-e dor, mămucă, dor
De cel codru fraţior
Şi de stîna cea de oi
Şi de cîntic de cimpoi!
Mult mi-e dor, mămuca mea,
De cea mîndră viorea
Care mă iubeam cu ea!
Mult mi-e dorul nempăcat
Şi mă-ndeamnă la păcat,
Să mă las de cătănie
Şi să fug la ciobănie
Ori ce-a fi cu mine, fie![1]

BĂRBATUL CEL HARNIC

A fost odată un flăcău, singur la părinţi. Tot satul îl iubea pentru vrednicia şi isteţia lui. Cînd îşi punea în gînd să facă vreo treabă se făcea luntre şi punte şi trebuia să izbutească.

Viindu-i şi lui vremea să se însoare, mumă-sa îl duse la o fată pe care i-o colăcise o peţitoare. Cum o văzu îi plăcu, şi hotărîră şi nunta.

Toţi oamenii şi femeile care cunoştea vrednicia flăcăului se grăbiră a veni să spuie, mume-sei şi lui, că fata pe care voieşte a o lua de soţie este o leneşă de tînjeşte pămîntul sub ea. Flăcăul, în loc să se tragă înapoi, el se înfipse şi mai mult, şi nunta se făcu.

De a doua zi chiar de nuntă, flăcăul aduse cele trebuincioase casei şi plecă la lucru. Mumă-sa, ca totdauna, scutură, deretică, mătură, găti, şi la prînz aşteptă cu masa pusă.

---

[1] În legătură cu această doină de înstrăinare, Vasile Alecsandri, culegătorul ei, nota: „Simţul de naţionalitate şi iubirea de patrie sînt aşa de adînc întipărite în inimile românului, că pentru el străinătatea e neagră, fără lumină. Soarele nu-l încălzeşte pe pămînt străin!

Românii sînt supuşi tristei boale a nostalgiei cînd se află disteraţi. De aceea în armata austriacă, unde erau mulţi feciori din Ardeal şi din Bucovina, legea de pedeapsă în contra fugirei din oaste era mult mai puţin aspră pentru români".

— Cine a lucrat azi, mamă? zise el cum veni.

— Noi amîndoi, mamă, răspunse ea.

— Amîndoi să mîncăm, zise el; și așa și făcură, fără să se mai uite împregiur, ca cum n-ar mai fi fost nimenea în casă.

Femeia lui, care rămase toată ziua ghemuită în colțul patului, văzu și tăcu. Seara făcu asemenea. Femeia se culcă cu mațele chiorăind, nădăjduind că a doua zi va fi mai fericită, și că-și va scoate din capete.

A doua zi se petrecu ca și ziua trecută.

A treia zi însă, pînă să vie junele din piață, femeia începu a strînge așternutul, după cum făcuse soacră-sa ieri, și o întrebă:

— Aceasta ce fac eu, maică, lucru este?

— Lucru, maică, lucru, răspunse bătrîna.

— Vezi, maică, asta nu m-au învățat acasă.

După ce plecă la lucru junele, mumă-sa se apucă să facă treaba, ca în toate zilele. Din partea sa, juna soție se dete jos din pat, încinse și ea un șorț, și începu pe lîngă bătrînă a tăia ceapă, a spăla carnea, apoi a mătura; și de cîte ori făcea cîte ceva, tot întreba:

— Dar asta treabă este, maică dragă?

— Treabă, măiculiță, treabă, îi răspundea bătrîna.

— Vezi, maică, mama pe mine nu mă lăsa să fac nimic din toate astea, fiindcă, zicea ea, că mă ostenesc, că mi se strică mîinile, dar nu văz să fie așa greu.

— Nu e greu de făcut, maică, numai uite, să ții regula cea mai aspră în tot ce vei face. Spre esemplu: ai luat tigaia, tingirea și ai gătit, îndată să le speli, împreună cu vasele ce vor rămînea de la masă murdare și să le pui la locul lor, așijderea să pui să facă și slujnica cînd vei avea; rufele să le ții la bună rînduială: să le dai spre purtare pe rînd. Așa cu ciorapii, și cu toate albiturile. Curățenia și o regulă bună te va face să aibi totdauna puțin de lucru. Fiecare lucru să-și aibă locul său; de cum ai umblat cu el și ai isprăvit treaba, pune-l la loc, spălat și curat. Hainele, de cum ai venit de undeva, scutură-le și le pune la locul lor. Niciodată să nu zici: lasă că treaba asta o fac mîine. Astfel făcînd, vei avea toate lucrurile curate și cînd vei avea trebuință de ceva, n-o să-l mai cauți, ci ai să te duci de-a dreptul să-l iei de la locul lui, și a să vezi că are să-ți rămîie timp să și lucrezi, să te și plimbi, și cu toate astea toate trebile d-tale au să fie regulate.

La prînz, cînd a venit tînărul, mumă-sa i-a apucat înainte și i-a zis:

— Fiul meu, azi toți am lucrat.

— Toți să mîncăm, mamă, zise el vesel.

Femeia, care văzuse că cine nu lucrează în casă la ei nu mănîncă, puse bunăvoință, ascultă pe soacră-sa și în puțin avu o mare bucurie cînd vecinele se mira de fericita ei schimbare și de aplecarea ce avea pentru orice se numea regulă. Ea din parte-i mulțumea soacrei sale care a scăpat-o de atîta rușine ce suferea.

Cînd se da în vorbă cu soacră-sa despre ale casei, îi mai spunea că: „mumă-sa, cînd se ducea undeva, încuia ușa, și o lăsa să șază pe la vecini pînă venea ea, numai să nu facă nimic, să nu deretice ca să nu se bolnăvească, fiindcă ea a fost crescută numai în bumbac", și spuse fără sfială că iubea mai mult pe soacră-sa decît pe mă-sa care o făcuse să poarte ponosul satului.

Își iubi bărbatul, din toată inima, care îi răsplăti cu aceeași iubire; ea ajunse să fie arătată cu degetul în sat; și toți lăuda pe bărbat pentru că știuse să întoarcă lucrurile înspre bine și îl fericea că dăduse peste pămînt bun.

(Petre Ispirescu, *Legende sau basmele românilor*, Editura pentru literatură, București, 1968)

ZÎNA ZÎNELOR

(Fragment)

A fost odată ca niciodată etc.

A fost odată un împărat mare şi puternic, şi el avea trei feciori. Făcîndu-se mari, împăratul se gîndi fel şi chipuri cum să facă să-şi însoare copiii ca să fie fericiţi. Într-o noapte, nu ştiu ce visă împăratul, că a doua zi, de mînecate, îşi chemă copiii şi se urcă cu dînşii în pălimarul unui turn ce avea în grădină. Porunci să-şi ia fiecare arcul şi cîte o săgeată.

— Trageţi, copii, cu arcul, le zise împăratul, şi unde va cădea săgeata fiecăruia, acolo îi va fi norocul.

Copiii se supuseră fără a cîrti cîtuşi de puţin, căci ei erau încredinţaţi că tatăl lor ştia ce spune. Traseră, deci, şi săgeata celui mai mare din fii se înfipse în casa unui împărat vecin; a celui de al doilea se înfipse în casa unui boier mare d-ai împăratului; iară săgeata celui mai mic se urcă în naltul cerului. Li se strîmbaseră gîturile uitîndu-se după dînsa, şi p-aci, p-aci, era să o piarză din ochi. Cînd, o văzură coborîndu-se şi se înfipse într-un copac nalt dintr-o pădure mare.

Se duse fiul cel mare, îşi luă soţie pe fata împăratului vecin, şi se întoarse cu dînsa la tatăl său.

Se duse şi cel mijlociu şi se întoarse şi el cu o soţioară mîndră şi frumoasă.

Se duse şi cel mic. Cutreieră lumea pînă ce ajunse la pădurea cea mare unde se lăsase săgeata lui. Bîjbîi el şi orbecăi p-acolo prin bunget, pînă ce dete de copaciul în care se înfipsese şi săgeata lui. Acest copaci era nalt şi gros şi bătrîn, de cînd urzise Dumnezeu pămîntul. Se încovrigă el de dînsul, şi se urcă pînă ce ajunse de se agăţă de o ramură. Şi din ramură în ramură, cînd atîrnat cu mîinile, cînd cu picioarele încrucişate şi încleştate, ajunse pînă în vîrf. Acolo puse mîna şi-şi luă săgeata. Se dete jos cu sufletul plin de obidă şi de mîhnire, socotind că este sec de noroc, căci, se gîndea el, ca ce era să găsească în acel copaci?

Nu-i fu destul că nu-şi aflase acolo pe scrisa lui, nu-i fu destul că făcuse atîta cale în deşert, se mai pomeni, cînd vru să plece de lîngă copaci, că se agaţă de spinarea lui o bufniţă. Îl înhăţase, hîţ în jos, bufniţa să se ducă din spinarea lui, ba. Îl înhăţase, drăcoaica, cu ghiarele, ca o gaiţă spurcată, şi nu-l slăbea nici cît ai da în cremene.

Mai se suci, mai se învîrti să scape de pacoste, şi nu fu nici un chip. Daca văzu şi văzu, se hotărî şi el a se duce acasă cu saxanaua în spinare şi o luă la drum. În cale băgă de seamă că alte şase bufniţe se ţineau după dînsul. Merse el, biet, cu alaiul după dînsul, şi potrivi astfel ca să ajungă acasă noaptea, spre a nu se face de rîsul dracilor de copii.

Cum intră în cămara unde locuia dînsul în palaturile tătînă-său, cele şase bufniţe se aşezară careşi pe unde; iar cea d-a şaptea bufniţă, care se încleştase de spinarea lui, se aşeză în pat.

Mai stătu, bietul flăcău, se mai socoti, se mai gîndi, mai plănui, şi în cele din urmă găsi cu cale să le lase în pace, să vază unde are să iasă această întîmplare. Mai cu seamă că acum se cortorosise de saxanaua din spinare.

Şi cum era şi rupt de osteneală de atîta călătorie şi de atîta tevatură ce avu pe drum, adormi, cum puse capul jos, de parcă l-ai fi lovit cu muchea în cap.

A doua zi, ce să-i vază ochii? Lîngă dînsul în pat, o zînă aşa de frumoasă, de amuţea şi nu ştiu cine cînd o vedea; iară la capetele patului lor şase roabe, una mai frumoasă decît alta. Mai văzu, într-un colţ al cămărei, şapte piei de bufniţe, aruncate una peste alta.

Se miră tată-său, se miră mumă-sa de așa frumusețe și gingășie, ce nu mai văzuseră de cînd erau ei.

Ziua de nuntă a fratelui celui mai mare viind, se duse și fiul cel mic al împăratului, însă singur, căci nu putea să ia și pe zînă, măcar că era să-i fie logodnică. Cînd, se pomeni cu dînsa că se prinde în horă lîngă dînsul. Nu mai putea de bucurie, cînd o văzu. Se fălea, nene, cît un lucru mare; căci alta ca dînsa nu se găsea în toată împărăția lor și a vecinilor lor. Toți nuntașii rămaseră cu ochii bleojdiți la dînsa. Iar ceilalți fii de împărați și domni cari erau poftiți la nuntă dedeau tîrcoale roabelor ce venise cu zîna, și care de care umbla să se prinză în horă lîngă dînsele. Și astfel se veseliră pînă seara. La masă, zîna se așeză lîngă fiul cel mic al împăratului. Mîncară și se chefuiră pînă la miezul nopții. Apoi se duseră fiecare la ale sale. Fiul cel mic al împăratului se duse în cămara lui. Zîna după dînsul. Se culcară și dormiră ca niște împărați ce erau ei. Cînd se sculă dimineața și văzu pieile de bufniță tot acolo, îl apucă un cutremur de scîrbă, aducîndu-și aminte de cele ce pățise de la dînsele.

Se făcu și nunta fiului de al doilea al împăratului. Fiul cel mic se duse la nuntă iarăși singur, și iară se pomeni cu zîna că vine, și nici una, nici alta, țop! se prinse lîngă dînsul în horă. Creștea inima într-însul de bucurie și de fală, mai cu seamă cînd vedea pe ceilalți fii de împărați și de domni că le lăsa gura apă la toți după o așa bucățică. Ei, vorba ăluia, în pofida căpșunelor, mîncau foile. Își scoteau și ei focul jucînd în horă cu roabele zînei. Seara iară se puseră la masă.

Fiului celui mic al împăratului, ce-i dă lui dracul în gînd, se scoală de la masă, se duce în cămara lui, ia pieile de bufniță și le aruncă în foc, apoi vine și se așează la masă din nou.

Odată se făcu o tulburare între meseni. Și iată de ce. Una din roabe strigă:

— Stăpînă, suntem în primejdie!

Alta zise:

— Stăpînă, mie îmi miroase a pîrlit! Este prăpădenie de noi.

Iară ea răspunse:

— Tacă-vă gura, tocmai acum la masă v-ați găsit și voi să vorbiți secături?

Nu trecu însă mult și mai zise și a treia:

— Stăpînă! nu e scăpare, suntem vîndute mișelește.

În aceeași vreme, și dînsa strîmbă nițel din nas. Pasămite îi venise și ei miros de pîrleala pieilor. Și deodată sculîndu-se cu toatele de la masă, se făcură șapte porumbei. Apoi zîna zise fiului celui mic de împărat:

— Ai fost nerecunoscător. Cu bine te-am găsit, cu bine să rămîi. Pînă nu vei izbuti să faci ce n-a făcut om pe lume, să nu dai cu mîna de mine.

Se înălțară, deci, în slava cerului și îndată pieriră din ochii lui.

În deșert mai rugară mesenii pe fiul împăratului să șează la masă, în deșert îl îndemnară părinții și frații să nu-și mai facă inimă rea, căci el rămăsese cu ochii după porumbei și nu se mai puse la masă.

A doua zi pînă în zori plecă să-și găsească logodnica. El simțea bine acum că fără dînsa nu mai putea trăi. Își luă ziua bună de la părinți și de la frați și o porni în pribegie.

(Petre Ispirescu, *Legende sau basmele românilor*, Editura pentru literatură, București, 1968)

Continuați povestirea după cunoștințele pe care le aveți despre desfășurarea acțiunii unui basm și după propria voastră imaginație. Scrieți așa cum vorbiți acasă, pentru a se vedea particularitățile graiului vostru.

Sînt personajele fabuloase ale basmelor noastre, spre exemplu, nişte creaţii întîmplătoare şi absurde, fără nici un sens, sau nişte imagini ce ne înfăţişează sugestiv aspecte ale vieţii şi experienţei omului?

Care dintre figurile de stil vi se pare a avea o frecvenţă mai mare în limbajul literaturii noastre populare? Argumentaţi cu exemple.

MONASTIREA ARGEŞULUI

I

Pe Argeş în gios,
Pe un mal frumos,
Negru Vodă trece
Cu tovarăşi zece:
Nouă meşteri mari,
Calfe şi zidari
Şi Manole, zece,
Care-i şi întrece.
Merg cu toţi pe cale
Să aleagă-n vale
Loc de monastire
Şi de pomenire.
Iată, cum mergea
Că-n drum agiungea
Pe-un biet ciobănaş
Din fluier doinaş,
Şi cum îl videa,
Domnul îi zicea:
„Mîndru ciobănaş
Din fluier doinaş!
Pe Argeş în sus
Cu turma te-ai dus,
Pe Argeş în gios
Cu turma ai fost.
Nu cumva-ai văzut
Pe unde-ai trecut
Un zid părăsit
Şi neisprăvit
La loc de grindiş
La verde-aluniş?
— Ba, doamne-am văzut
Pe unde-am trecut
Un zid părăsit
Şi neisprăvit.
Cînii cum îl văd,
La el se răpăd

Neagoe Basarab, doamna Despina şi copiii lor. Frescă de la Mănăstirea Curtea-de-Argeş.

Și latră-n pustiu
Și urlă-a morțiu."
Cît îl auzea
Domnu-nveselea
Și curînd pleca,
Spre zid apuca
Cu nouă zidari,
Nouă meșteri mari
Și Manoli, zece,
Care-i și întrece.
„Iată zidul meu!
Aici aleg eu
Loc de monastire
Și de pomenire.
Deci voi, meșteri mari,
Calfe și zidari,
Curînd vă siliți
Lucrul de-l porniți
Ca să-mi rădicați
Aici să-mi durați
Monastire-naltă
Cum n-a mai fost altă,
Că v-oi da averi
V-oi face boieri,
Iar de nu, apoi
V-oi zidi pe voi,
V-oi zidi de vii
Chiar în temelii!"

II

Meșterii grăbea,
Sferile-ntindea,
Locul măsura,
Șanțuri largi săpa
Și mereu lucra,
Zidul rădica,
Dar orice lucra,
Noaptea se surpa!
A doua zi iar,
A treia zi iar,
A patra zi iar
Lucra în zadar!
Domnul se mira
Ș-apoi îi mustra,
Ș-apoi se-ncrunta
Și-i amenința
Să-i puie de vii
Chiar în temelii!
Meșterii cei mari,
Calfe și zidari,
Tremura lucrînd,
Lucra tremurînd
Zi lungă de vară
Zioa pîn-în seară;
Iar Manoli sta,
Nici că mai lucra,
Ci mi se culca
Și un vis visa,
Apoi se scula
Ș-astfel cuvînta:
„Nouă meșteri mari,
Calfe și zidari!
Știți ce am visat
De cînd m-am culcat?
O șoaptă de sus
Aievea mi-a spus
Că orice-am lucra
Noaptea s-a surpa
Pîn-om hotărî
În zid de-a zidi
Cea-ntîi soțioară,
Cea-ntîi sorioară
Care s-a ivi
Mîni în zori de zi
Aducînd bucate
La soț ori la frate.
Deci dacă vroiți
Ca să isprăviți
Sfînta monastire
Pentru pomenire,
Noi să ne-apucăm
Cu toți să giurăm
Și să ne legăm
Taina s-o păstrăm:
Ș-orice soțioară,
Orice sorioară
Mîni în zori de zi
Întîi s-a ivi,
Pe ea s-o jertfim
În zid s-o zidim!

III

Iată-n zori de zi
Manea se trezi,
Ș-apoi se sui
Pe gard de nuiele
Și mai sus, pe schele,
Și-n cîmp se uita,
Drumul cerceta.
Cînd, vai! ce zărea?
Cine că venea?
Soțioara lui,
Floarea cîmpului!
Ea s-apropia
Și îi aducea
Prînz de mîncătură,

Vin de băutură.
Cît el o zărea,
Inima-i sărea,
În genunchi cădea
Și plîngînd zicea:
„Dă, Doamne, pe lume
O ploaie cu spume,
Să facă pîraie,
Să curgă șiroaie,
Apele să crească,
Mîndra să-mi oprească,
S-o oprească-n vale
S-o-ntoarcă din cale!“
Domnul se-ndura,
Ruga-i asculta,
Norii aduna,
Ceriu-ntuneca.
Și curgea deodată
Ploaie spumegată
Ce face pîraie
Ce îmflă șiroaie.
Dar oricît cădea
Mîndra n-o oprea,
Ci ea tot venea,
Și s-apropia.
Manea mi-o videa,
Inima-i plîngea,
Și iar se-nchina,
Și iar se ruga:
„Suflă, Doamne,-un vînt
Suflă-l pe pămînt,
Brazii să-i despoaie,
Paltini să îndoaie,
Munții să răstoarne,
Mîndra să-mi întoarne,
Să mi-o-ntoarne-n cale,
S-o ducă de vale!“
Domnul se-ndura,
Ruga-i asculta
Și sufla un vînt
Un vînt pre pămînt
Paltini că-ndoia,
Brazi că despoia
Munții răsturna
Iară pe Ana
Nici c-o înturna!
Ea mereu venea,
Pe drum șovăia
Și s-apropia
Și amar de ea
Iată c-agiungea!

IV

Meșterii cei mari
Calfe și zidari,
Mult înveselea
Dacă o videa,
Iar Manea turba,
Mîndra-și săruta,
În brațe-o lua,
Pe schele-o urca,
Pe zid o punea
Și glumind zicea:
„Stăi, mîndruța mea,
Nu te spăria
Că vrem să glumim
Și să te zidim!“
Ana se-ncredea
Și vesel rîdea.
Iar Manea ofta
Și se apuca
Zidul de zidit,
Visul de-mplinit.
Zidul se suia
Și o cuprindea
Pîn'la gleznișoare,
Pîn'la pulpișoare,
Iar ea, vai de ea!
Nici că mai rîdea,
Ci mereu zicea:
„Manoli, Manoli,
Meștere Manoli!
Agiungă-ți de șagă
Că nu-i bună, dragă.
Manoli, Manoli,
Meștere Manoli!
Zidul rău mă strînge,
Trupușoru-mi frînge!“
Iar Manea tăcea
Și mereu zidea,
Zidul se suia
Și o cuprindea
Pîn'la gleznișoare,
Pîn'la pulpișoare,
Pîn'la costișoare,
Pîn'la țîțișoare.
Dar ea, vai de ea,
Tot mereu plîngea
Și mereu zicea:
„Manoli, Manoli,
Meștere Manoli!
Zidul rău mă strînge,
Țîțișoara-mi frînge,
Copilașu-mi plînge!“
Manole turba

Și mereu lucra,
Zidul se suia
Și o cuprindea
Pîn'la costișoare,
Pîn'la țîțișoare,
Pîn'la buzișoare,
Pîn'la ochișori,
Încît, vai de ea!
Nu se mai videa,
Ci se auzea
Din zid că zicea:
„Manoli, Manoli,
Meștere Manoli!
Zidul rău mă strînge,
Viața mi se stinge!"

V

Pe Argeș în gios,
Pe un mal frumos,
Negru Vodă vine
Ca să se închine
La cea monastire,
Falnică zidire,
Monastire naltă
Cum n-a mai fost altă.
Domnul o privea
Și se-nveselea
Și astfel grăia:
„Voi, meșteri zidari,
Zece meșteri mari,
Spuneți-mi cu drept
Cu mîna la pept
De-aveți meșterie
Ca să-mi faceți mie
Altă monastire
Pentru pomenire,
Mult mai luminoasă
Și mult mai frumoasă?"
Iar cei meșteri mari,
Calfe și zidari,
Cum sta pe grindiș,
Sus pe coperiș,
Vesel se mîndrea
Ș-apoi răspundea:
„Ca noi, meșteri mari,
Calfe și zidari,
Alți nici că sînt
Pe acest pămînt!
Află că noi știm
Oricînd să zidim
Altă monastire
Pentru pomenire,
Mult mai luminoasă
Și mult mai frumoasă!"
Domnu-i asculta
Și pe gînduri sta,
Apoi poroncea
Schelele să strice,
Scări să le rădice,
Iar pe cei zidari,
Zece meșteri mari,
Să mi-i părăsească
Ca să putrezească
Colo pe grindiș
Sus pe coperiș.
Meșterii gîndea
Și ei își făcea
Aripi zburătoare
De șindrili ușoare.
Apoi le-ntindea
Și-n văzduh sărea,
Dar pe loc cădea,
Și unde pica
Trupu-și despica.
Iar bietul Manoli,
Meșterul Manoli,
Cînd se încerca
De-a se arunca,
Iată c-auzea
Din zid că ieșea
Un glas nădușit,
Un glas mult iubit
Care greu gemea
Și mereu zicea:
„Manoli, Manoli,
Meștere Manoli!
Zidul rău mă strînge,
Țîțișoara-mi frînge,
Copilașu-mi plînge,
Viața mi se stinge!"
Cum o auzea,
Manea se pierdea,
Ochii-i se-nvelea,
Lumea se-ntorcea,
Norii se-nvîrtea,
Și de pe grindiș,
De pe coperiș,
Mort bietul cădea!
Iar unde cădea,
Ce se mai făcea?
O fîntînă lină,
Cu apă puțină,
Cu apă sărată
Cu lacrimi udată!

(V. Alecsandri, *Poezii populare ale românilor*, Editura „Minerva", București, 1971)

Tema baladei Meşterului Manole se bazează pe credința foarte veche, răspîndită la numeroase popoare și în special la cele din Balcani, că o construcție nu poate fi durabilă decît dacă se află sub paza unei vietăți care a fost zidită la temelia ei. Inițial erau sacrificate ființe omenești, s-a trecut apoi la zidirea umbrei lor sau a unor animale. Pînă nu se împlinește acest ritual, tot ce se zidește ziua se dărîmă noaptea. Zidarii sînt avertizați în vis că nu vor avea spor la lucru decît dacă respectă obiceiul.

Dar de la acest motiv mitologic irațional, se trece, prin evoluția culturii populare, la un motiv din sfera experienței istorice raționale, care ne învață că este de neînchipuit să poți construi ceva durabil fără eforturi, fără sacrificii. În variantele cunoscute la noi, vechea superstiție este diluată, credința magică despre însuflețirea construcției printr-un sacrificiu uman trecînd pe planul al doilea. În primul plan al baladei se situează încrederea în misiunea artistului, setea de creație a meșterilor și a domnitorului, ambiția de a construi un edificiu cum n-a mai fost altul. Prin aceasta, pe străvechiul mit primitiv al jertfei zidirii — imagine a fanteziei naive —, se altoiește un mit cu un mesaj nou — mitul elanului creator, care însuflețește orice activitate artistică, dorința omului de a înfrumuseța lumea, chiar cu prețul jertfei sale.

Noul mit estetic — ce se constituie ca un răspuns rațional la una din problemele fundamentale ale existenței omului — ne atrage însă atenția nu atît asupra strădaniei creatoare, cît asupra suferinței umane încorporate în opera de artă. Cel mai valoros dintre constructori trăiește nu numai drama zidirii soției, ci și pe aceea a indiferenței domnitorului față de propria sa persoană. Evenimentele epice explică de ce mitului estetic, în strînsă dependență de subiectul baladei, i se adaugă și motivul conflictului dintre artist și domnitor, acesta din urmă simbolizînd clasa dominantă (feudalitatea) dintr-o anumită epocă istorică. Privită în semnificația ei cea mai profundă, balada Meșterului Manole este expresia artistică populară cea mai izbutită a laudei spiritului creator, hărniciei oamenilor acestor meleaguri, înzestrați cu toate talentele și cu o nestinsă dragoste de frumos. Imaginea artistică pe care ne-o oferă balada Meșterului Manole este un mod de a exprima concepția populară că viața nu-și dobîndește un sens decît prin faptele și sîrguința oamenilor. Este o concluzie nu numai a sensibilității și a intuiției artistice, ci și a experienței și a inteligenței omenești.

Valoarea deosebită a baladei Meșterului Manole rezidă însă în drama artistului care, pentru a-și înfăptui opera, își sacrifică ființa cea mai apropiată și mai iubită. Versurile în care sînt invocate forțele naturii pentru a o întoarce din cale și dîrzenia cu care Ana învinge împotrivirea lor, împletind iubirea curată cu devotamentul nețărmurit, sînt, în toată simplitatea lor, o culme a lirismului popular. Alăturate acestora, versurile: „Soțioara lui / Floarea cîmpului" alcătuiesc un tablou impresionant al sensibilității și grației feminine. Iar despărțirea meșterului de soția sa, într-o altă variantă decît

cea reprodusă în manual, este exprimată în versuri de o duioșie rar întîlnită: „Manole, Manole, / Soțiorul meu, / Dulcișorul meu, / Zidul rău mă strînge, / Trupușoru-mi frînge, / Inimioara-mi plînge. / Manole- auzea / Și se zbuciuma, / Din adînc ofta, / Cu grai stins grăia: / Taci, mîndruța mea, / Că Dumnezeu vrea / La el să te ia / Ca noi să gătim / Și să isprăvim / Ciastă mănăstire, / Loc de pomenire, / Frumoasă și naltă / Cum n-a mai fost altă, / Frumoasă ca tine / Cînd ești lîngă mine / Și naltă ca gîndul / Cînd își cîntă cîntul...".

În unele variante mai vechi, balada Meșterului Manole se încheie, ca și *Miorița*, — o altă capodoperă a literaturii noastre populare, — cu acea viziune senină a împăcării sufletești a omului aflat la durere, prin participarea naturii atotputernice la împlinirea destinului uman. Evocarea împletirii intime a existenței omului cu cea a naturii este una dintre cele mai izbutite din nenumăratele imagini artistice ale creației noastre populare. Durerea mamei silite să se despartă de copilul iubit dobîndește o neasemuită strălucire poetică în acest dialog: „— Drajilor, zîdarilor, / Meșterilor marilor, / Io-am gîndit că-i numa șagă / Pîntru cît v-am fost de dragă, / Dar dacă vă e-ntr-o doară / Lăsați-m sînuțu-afară / C-am un hiuț mititel / Și cine-o cota de iel? / Pă cap cine mi l-a la? / — Ploița cînd a ploua; / — Pă cap cine mi l-a unje? / — Ia, omătu cînd a ninje; / — Și cine l-a legăna? / — Vîntuțu, cînd a sufla. / Suflă vîntu di pă dealu / Și-l legînă-ncet și raru; / Suflă vîntu di pă șesu / Și-l leagînă-ncet și desu; / Suflă vîntu di pă vale / Și-l leagînă-ncet și tare...".

Mitul elanului creator, alături de mitul iubirii, — întruchipat în balada *Zburătorul*, pe care o veți cunoaște în prelucrarea lui Eliade Rădulescu, — mitul formării poporului român, cristalizat în legenda Troian și Dochia, și mitul fuziunii omului cu natura, din *Miorița*, constituie, după G. Călinescu, cele patru mituri fundamentale ale culturii populare românești. Reflexele lor în literatura noastră cultă sînt numeroase, — unele chiar de dată recentă, — dovedind că literatura populară, prin temele și motivele ei, este un nesecat izvor de inspirație.

Ilustrați prin exemple, din textele reproduse în manual, trăsăturile esențiale ale folclorului românesc:

— legătura strînsă dintre creația artistică populară și viața omului;

— oglindirea evenimentelor importante ale istoriei și iubirea de țară;

— sentimentul relației intime cu natura patriei și al participării acesteia la frămîntările omului;

— caracterul protestatar împotriva nedreptăților sociale;

— iubirea copiilor ca simbol al dragostei de viață.

ÎNCEPUTURILE LITERATURII ROMÂNE SCRISE

În afara creației folclorice, — reflectare directă în propriul său grai a vieții spirituale a poporului nostru, — realitatea românească s-a oglindit secole de-a rîndul în lucrări scrise, de autori străini și români, în limba latină, în vechea greacă și în special în slavonă. Aceasta din urmă a fost, în evul mediu, limba de cult și de cancelarie, limba oficială de stat și a bisericii ortodoxe în Rusia, Bulgaria, Serbia și în Țările românești. Scrierile erau efectuate în general de clerici, care în secolul al XVI-lea constituiau singura categorie instruită în a mînui pana. Primatul l-au deținut cărțile religioase și cele care consemnau faptele de vitejie — cum era și firesc într-o epocă în care luptele între diversele religii se interferau cu mari bătălii de dominare a popoarelor mici de către marile puteri. Astfel, prima scriere cunoscută la noi, *Pătimirea sfîntului și slăvitului mucenic Ioan cel Nou*, a fost scrisă de monahul bulgar Grigore Țamblac, fost predicator al lui Alexandru cel Bun la Suceava. Teodosie, egumen al Mănăstirii Neamțului (1531—1534), a adăugat acestei cărți o introducere și o concluzie.

În Țara Românească, primul scriitor cunoscut pînă în prezent este Filotei Monahul, fost logofăt al lui Mircea Voievod. El este autorul cîtorva tropare (mici cîntări adăugate la slujba unor sărbători), care au circulat în numeroase manuscrise, nu numai în Muntenia, ci și în Moldova, Serbia, Bulgaria și Rusia, iar în 1536 au fost tipărite la Veneția, în grecește.

Paralel cu scrierile religioase se dezvoltă o literatură istorică în limba slavonă, mult mai importantă prin conținut și prin originalitate. Scrisoarea lui Ștefan cel Mare, trimisă principilor creștini după victoria de la Vaslui, nu numai că inițiază la noi seria documentelor de acest fel, dar atrage atenția prin arta compoziției, ceea ce l-a făcut pe Nicolae Iorga să o propună ca pagină de antologie. *Letopisețul de cînd cu voia lui Dumnezeu s-a început Țara Moldovei* este prima cronică domnească, scrisă la curtea lui Ștefan. Îmbinînd relatarea faptelor văzute și trăite cu arta expresiei, a dramatizării situațiilor, a cugetării originale și a vibrației sentimentelor, cronicarul anonim dovedește că narațiunea, care a făcut din cronică genul major al literaturii noastre vechi, s-a născut nu în viața religioasă, ci în cea social-politică, unde pulsul realităților românești bătea mai puternic.

O altă dovadă a contribuţiei istoriografiei la dezvoltarea artei narative o constituie cronica lui Gavriil Protul, fost patriarh al Ţarigradului şi mare cărturar, adus de Radu cel Mare pentru a-l ajuta la organizarea vieţii bisericeşti din Ţara Românească. Cronica lui Gavriil — scrisă în limba greacă la îndemnul lui Neagoe Basarab — este în realitate un pamflet la adresa domniilor lui Radu cel Mare, Mihnea Vodă (supranumit de autorul cronicii „cel rău") şi Vlad cel Tînăr; iar, pe de altă parte, o justificare şi o apologie, vădit părtinitoare, ale faptelor lui Neagoe, care, pentru a ajunge la putere, alungase şi ucisese cu sprijinul boierilor Craioveşti doi domni.

Cărturarii din rîndul clericilor, înălţaţi de domnitori în ranguri ecleziastice sau aduşi în funcţia de istoriografi ai curţilor domneşti, deveneau aliaţii ideologici ai acestora, împărtăşind cu uşurinţă punctul lor de vedere în aprecierea faptelor şi a evenimentelor. Exemplul lui Gavriil Protul îşi află corespondentul în Moldova în cronicile scrise în slavonă de Macarie (devenit, din egumen al Mănăstirii Neamţului, episcop de Roman), Eftimie şi Azarie.

Letopiseţul de cînd s-a început Ţara Moldovei este alcătuit de Macarie, din porunca lui Petru Rareş, „pentru ca să nu fie acoperite în mormîntul uitării lucrurile ce s-au întîmplat în vremile şi în stăpînirile trecute şi care au ajuns pînă la noi". În lupta pentru putere, autorul cronicii ţine parte domnitorului, socotindu-i pe duşmanii acestuia — boierii trădători care vînd ţara turcilor — „neînvăţaţi şi cu minte de vită şi năzuitori la rele".

Eftimie, continuatorul cronicii lui Macarie, împlinind porunca lui Lăpuşneanu, primul domn ridicat în scaunul Moldovei dintre boieri, prin uneltirea uciderii lui Ştefan Rareş, justifică cruzimea Lăpuşneanului. El aduce acuzaţii neîntemeiate doamnei Elena Rareş, asasinată prin strangulare, şi celor doi fii ai ei: Iliaş şi Ştefan.

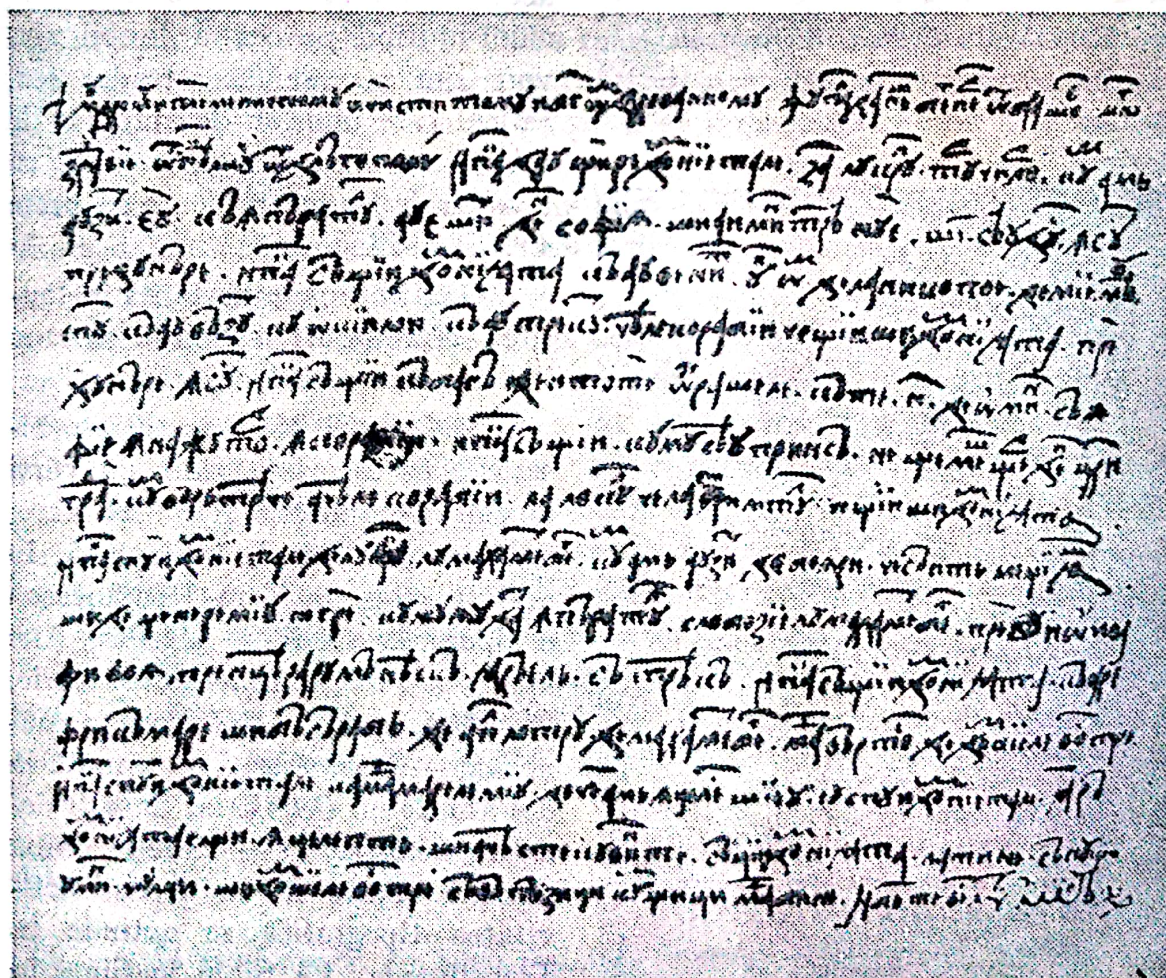
Acelaşi caracter părtinitor îl are şi cronica lui Azarie, ultimul cronicar oficial de limbă slavonă. Ea acuză vehement pe Despot Vodă şi pe Ion Vodă Armeanul, care, în dorinţa de a instaura o domnie autoritară, îşi atrăseseră ura boierilor şi a clerului.

Dacă în ceea ce priveşte aprecierea faptelor povestite cronicile lui Macarie, Eftimie şi Azarie nu rezistă confruntării cu alte documente, în schimb ele marchează un triumf al geniului narativ moldovenesc. În această privinţă, Azarie se dovedeşte un precursor demn al lui Neculce, în special în arta povestirii şi a portretului.

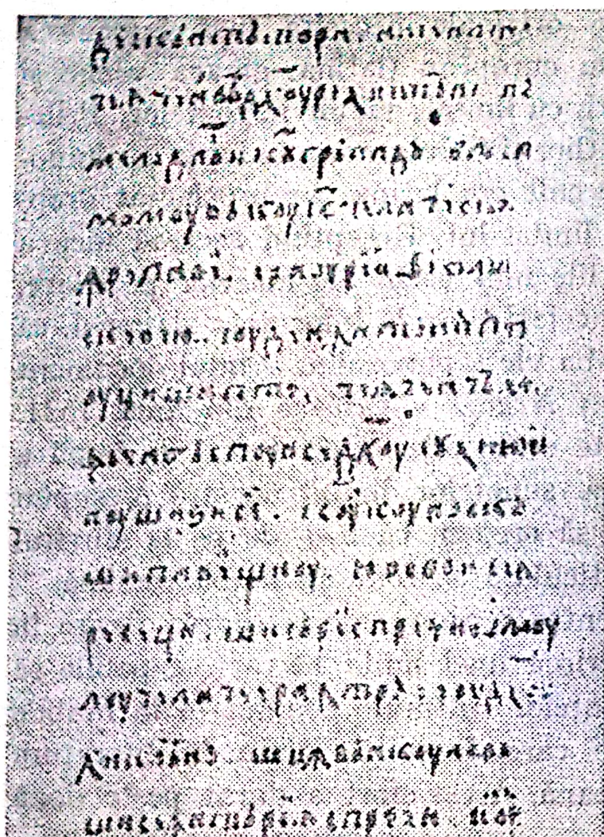
Cultura românească în limba slavonă atinge în secolul al XVI-lea o culme a dezvoltării sale. Ultima mare capodoperă a acestei culturi, *Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, nu mai este opera unui cleric, ci chiar a renumitului domnitor, personalitate cu o întinsă cultură, care s-a dovedit a fi şi un scriitor politic de geniu pentru vremea sa. Concepute în spiritul religios al epocii, *Învăţăturile...* constituie o sinteză a ceea ce reprezenta gîndirea progresistă a vremurilor şi, în acelaşi timp, o contribuţie originală, în ceea ce priveşte morala, pedagogia şi arta conducerii, ţintind spre centralizarea puterii în statul feudal.

Dezvoltarea literaturilor naționale originale necesita însă înlocuirea limbilor convenționale ale evului mediu european (latina, greaca veche și slavona), care nu se mai vorbeau nicăieri, cu limbile vii ale popoarelor. Prilejul acesta l-a oferit Reforma lui Hus, Luther și Calvin, care, în lupta lor împotriva bisericii catolice, a cărei limbă de cult era latina, au proclamat dreptul fiecărui popor de a avea cărți în limba lui. Receptînd această idee a Reformei, care corespundea cu aspirațiile mai vechi ale maselor populare, cele trei țări române au trecut cam în același timp la înlocuirea slavonei, ca limbă a culturii românești vechi, cu limba vie a poporului. Primul document scris în limba română — *Scrisoarea lui Neacșu* — datează din anul 1521. Dar claritatea și siguranța cu care este scris, adaptarea destul de bună a semnelor alfabetului cirilic la redarea sunetelor limbii noastre presupun o experiență anterioară, ce ne face să credem că încă de pe la sfîrșitul secolului al XV-lea corespondența particulară se scria în limba română.

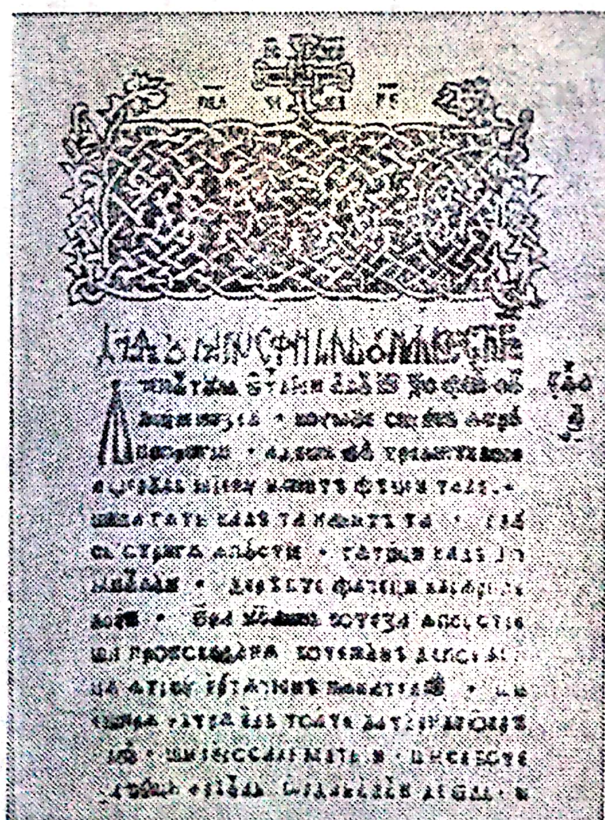
Era însă necesar un efort mare pentru a ajunge de la simpla fixare în scris a graiului popular vorbit la făurirea unei limbi literare, capabile să exprime precis ideile, bogăția cunoștințelor culturale acumulate în limbile clasice, nuanțele sensibilității artistice care fuseseră atinse în literatura veche greacă și latină sau în cea europeană. Acest efort a durat peste două

Scrisoarea lui Neacșu din Cîmpulung

Pagină din *Codicele Voronețean*

Pagină din *Evangheliarul lui Coresi*

secole și a antrenat un mare număr de cărturari, cunoscuți sau anonimi, din toate provinciile românești. Prima etapă a acestui proces dificil, care a început la confluența dintre secolele XV—XVI, o constituie traducerea cărților religioase păstrate în manuscris (*Psaltirea Scheiană*, *Psaltirea Voronețeană*, *Psaltirea Hurmuzaki* și *Codicele Voronețean*). Această activitate, pe care au început-o spontan mai mulți cărturari anonimi, fără să știe unul de celălalt, își află izvorul în necesitatea preoților și a călugărilor de a avea cărți în limba română, pentru a nu se mai adresa oamenilor într-o limbă pe care nu o înțelegeau.

Dacă limba română folosită în aceste traduceri are o sintaxă greoaie, imitînd pe cea a limbii slavone din care se făcea traducerea, lexicul este uimitor de apropiat de cel de azi, mai ales gîndindu-ne că e vorba de traduceri făcute cu peste 450 de ani în urmă.

O altă etapă importantă în făurirea și impunerea limbii române literare o constituie tipăriturile.

Ștefan cel Mare înzestrase bisericile pe care le-a zidit cu cărți de cult în manuscris. Radu cel Mare, contemporan cu el, înființează, în același scop, în Țara Românească o tipografie cu litere chirilice. Aici apare, sub mîna meșterului Macarie, în 1508, prima tipăritură românească — *Liturghierul* —, urmată la doi ani de un *Octoih*, iar la alți doi de un *Evangheliar* — toate în limba slavonă. Peste cîteva decenii activitatea tipografică se extinde în Transilvania. La Sibiu ia ființă în 1529 o altă tipografie. Aici, Filip

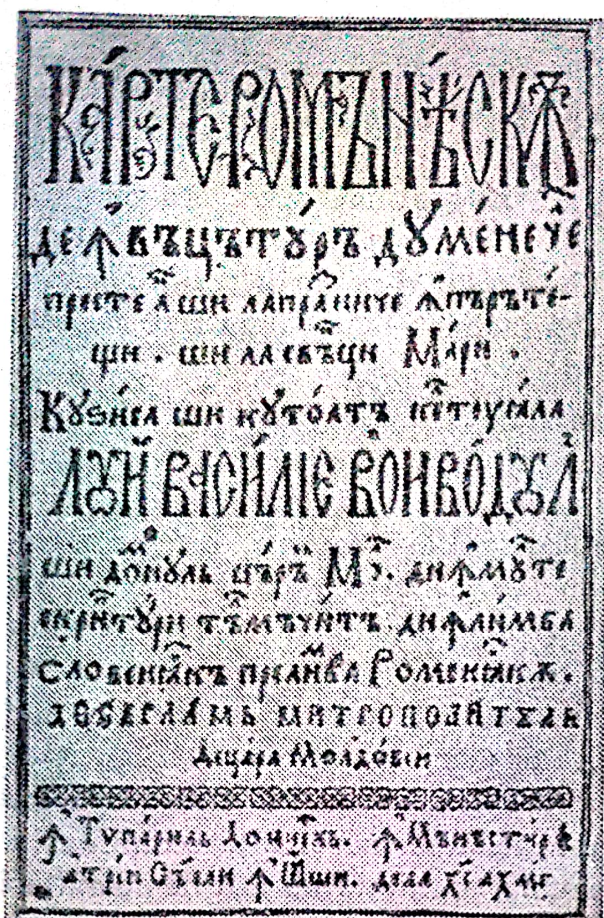
Moldoveanul începe la 1544 tipărirea primei cărţi în limba română, un *Catehism luteran*, care nu ni s-a păstrat. Din aceeaşi sursă au ajuns pînă la noi un *Evangheliar* cu text paralel în slavonă şi română.

În Ţara Românească, Dimitrie Liubavici, sîrb format ca tipograf în atelierele veneţiene de unde venise şi Macarie, continuă opera acestuia. La şcoala lui lucrau ca ucenici românii: Oprea şi Petre, care l-au ajutat să tipărească în 1547 *Apostolul*. O parte din tirajul acestei cărţi, tipărit „din porunca domnului Iliaşcu Voievod (Iliaş Rareş) şi a mamei sale doamna Elena", este destinat bisericilor moldovene.

La şcoala lui Dimitrie Liubavici se formează ca tipograf şi diaconul Coresi, care după aceea se mută la Braşov (unde exista şi o fabrică de hîrtie) şi înfiinţează o tipografie proprie. Ieşind de sub tutela domnească, activitatea tipografică ia amploare, în interesul dezvoltării culturii. Într-un interval de două decenii şi ceva, începînd din 1557, în tipografia lui Coresi apar unsprezece tipărituri în limba slavonă şi nouă în limba română. Acestea din urmă, deşi traduceri, răspîndite în toate cele trei provincii româneşti, joacă un rol deosebit în formarea limbii noastre literare. Dar, lucru şi mai important, cuvîntul scris începe să devină de acum înainte un instrument de exprimare şi susţinere a intereselor şi aspiraţiilor întregului popor. Epilogul *Psaltirii româneşti*, tipărit de Coresi, este în această privinţă semnificativ. Tipărirea de cărţi religioase în limba română, sprijinită nu atît de domnitori şi de marii feudali, cît de clericii mărunţi, de negustori şi cărturari luminaţi, ca o reacţie la faptul că secole în şir li se impusese o limbă şi o cultură străină, — limba şi cultura slavonă, — depăşeşte în această epocă limitele preocupărilor religioase. Ea devine un factor puternic de influenţare şi orientare a dezvoltării unei culturi proprii în limba naţională.

Curentul de opinie în favoarea scrierii în limba română devine din ce în ce mai puternic. El continuă, după tipăriturile lui Coresi, cu traducerea de cărţi populare apocrife şi legende hagiografice, menite să cultive respectul faţă de cler, să stimuleze donaţiile către biserici şi să semene frică de „lumea de apoi". *Codex Sturdzanus* este cel mai vechi manuscris de acest fel care ni s-a păstrat. Treptat, treptat, traducerile şi tipăriturile în limba română depăşesc sfera preocupărilor religioase. Apar cărţi care urmăresc desfătarea cititorului (ca, spre exemplu, *Alexandria*, care povesteşte faptele de vitejie ale lui Alexandru Macedon). Dar cea mai importantă scriere în limba română, de la sfîrşitul secolului al XVI-lea, este *Istoria lui Mihai Vodă, sin Pătraşcu Vodă, carele au făcut multe războaie cu turcii pentru creştinătate*. Această cronică, alcătuită de Teodosie Rudeanu, mare logofăt al lui Mihai, nu s-a păstrat în original, ci într-o prelucrare latină scrisă într-un limbaj simplu, foarte apropiat de graiul viu al poporului. Influenţa limbii slavone în topica frazei şi în lexic este minimă.

Se va compara, din acest punct de vedere, limba textului din Istoria lui Mihai Vodă, reprodus în manual, cu cea din Scrisoarea lui Neacşu.

КАРТЕ РОМЪНѢСКЪ

ЛꙊИ ВАСИЛИЕ ВОИВОДꙊЛ

Varlaam — *Cazania. Carte românească de învățătură*

Epoca lui Matei Basarab și Vasile Lupu dă un nou și puternic avînt culturii în limba română. Se tipăresc acum primele cărți de legi: *Pravila de la Govora*, cu un tiraj special pentru Transilvania, iar în Moldova, *Pravila aleasă*. Aceasta însemna de fapt recunoașterea limbii române ca limbă a statului feudal.

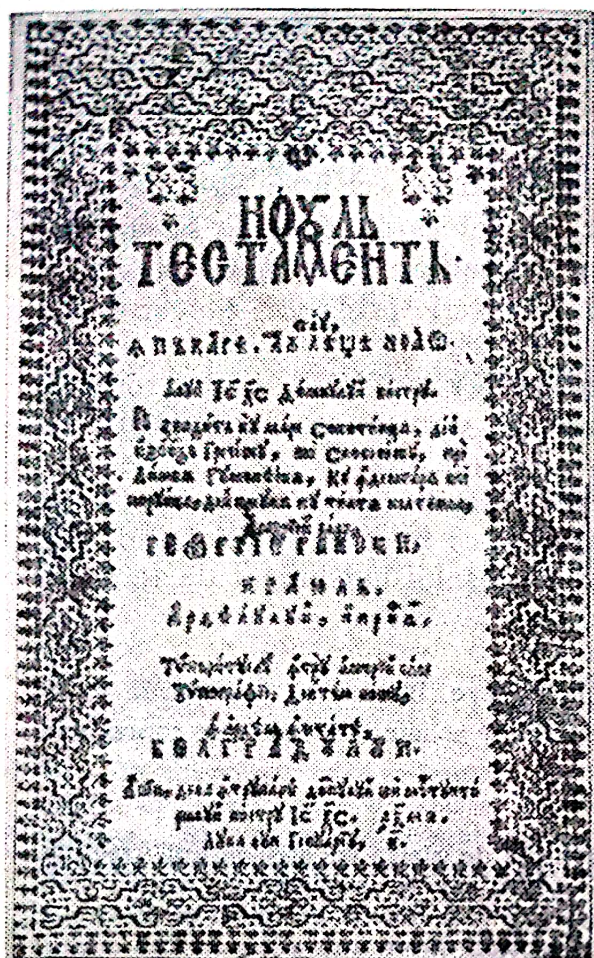
Introducerea legislației romano-bizantine, ca o expresie a autorității domnești, marchează începutul influenței grecești în cultura noastră veche.

Dar monumentul cultural al epocii, de o însemnătate excepțională pentru dezvoltarea limbii literare, l-a constituit *Cartea românească de învățătură* (1643). Marele cărturar a dat în această lucrare nu o simplă traducere, ci o operă de cultură într-o compilație originală, prin care limba română scrisă dobîndește, pe baza limbii populare, un stil propriu, complet emancipat de schemele și modelele limbii slavone. Această carte, tipărită în numeroase ediții și difuzată pe întreg teritoriul țării, este așa de cursiv scrisă, încît a putut fi citită ca un roman. Limba ei, ascultată de-a lungul a trei secole în biserică, a putut exercita o influență apreciabilă asupra limbii populare, pe care se întemeiase la rîndu-i. Mitropolitului Varlaam îi datorăm și primele versuri scrise în limba română. Este vorba de acele *Stihuri în stema domniei Moldovei*, așezate în fruntea *Cazaniei*.

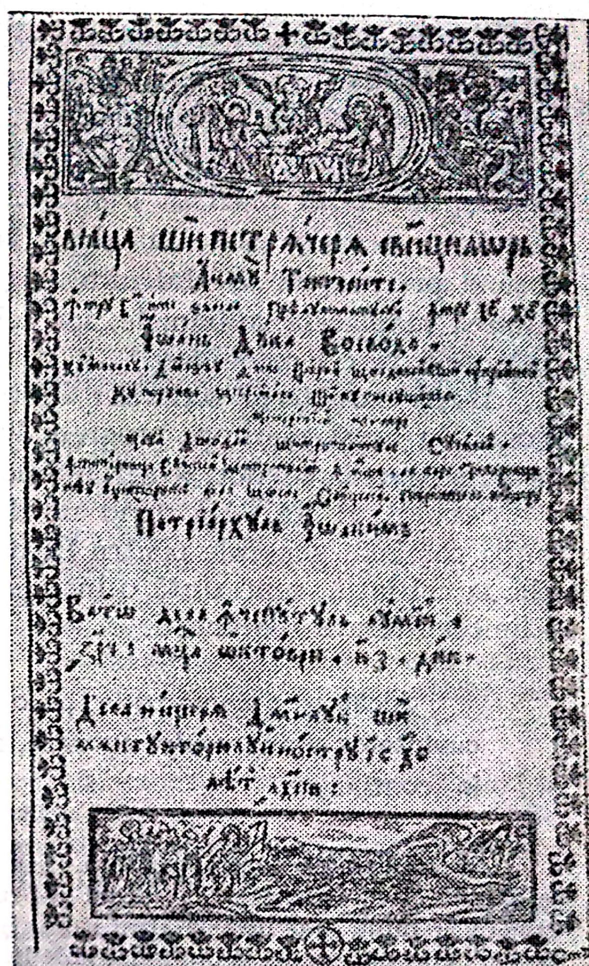
În același timp cu Varlaam, mitropolitul Simion Ștefan aducea, în Transilvania, o nouă contribuție remarcabilă la dezvoltarea limbii literare, prin cea dintîi traducere integrală a *Noului Testament*[1], făcută cu o deosebită grijă de a evita regionalismele, pentru că, așa cum el însuși spunea, „... cuvintele acele sînt bune carele le înțeleg toți..."

Efortul celorlalți cărturari de a introduce limba română în biserică a fost continuat, prin traduceri și tipărituri de cărți religioase, de către Dosoftei, mitropolitul Moldovei, care, ca și Coresi și Varlaam, arată că: „în biserică mai voia mi-i cinci cuvinte cu mintea să grăiesc ca și pre alții să-nvăț, decît dzeace mii de cuvinte într-altă limbă". Dar opera principală a lui Dosoftei este și piatră de temelie a poeziei românești, el fiind

[1] Tipărit la Bălgrad în 1648.

Noul Testament de la Bălgrad

Dosoftei — *Viaţa şi petrecerea sfinţilor*

primul poet cult, care... „în cinci ai [ani] foarte cu osîrdie mare...", după cum singur mărturiseşte, a tradus în versuri *Psaltirea*[1], folosind modalităţi de exprimare poetică neexperimentate pînă atunci.

Dacă mitropolitul Dosoftei, în secolul al XVII-lea, pătrunde în istoria literaturii române prin meşteşugul versificaţiei, în secolul următor, un alt cleric, Antim Ivireanu, se integrează mai adînc în sfera literaturii propriu-zise prin arta oratorică pe care a folosit-o în predicile sale. Istoria literaturii şi a limbii noastre literare înregistrează cu aceste predici, cunoscute sub numele de *Didahii* (învăţături), primele modele de discursuri, alcătuite după arta elocinţei. Tematica lor, circumscrisă, în bună parte, problemelor religioase, relevă adesea aspecte sociale de interes general:

„Nu se cuvine, *desprinde el o învăţătură*, cinstea şi lauda numai oamenilor celor mari şi bogaţi, că sînt vrednici acestui dar şi cei mici şi smeriţi; că măcar că cei mari strălucesc cu hainele cele de mult preţ şi cei mici n-au cu ce să-şi acopere trupul, cei mari se odihnesc pre aşternuturi moi şi frumoase, şi cei mici se culcă pre pămîntul gol şi pre paie; aceia însoţiţi

[1] Ea a fost tipărită pe cheltuiala domnitorului Ştefan Petriceicu, la Uniev, în Polonia, în anul 1673.

cu mulţime de slugi, iar aceştia lipsiţi, pustii şi de ajutor, şi de prieteni; aceia între răsfăţări şi între bogăţii, şi aceştia între primejdii şi între întristăciuni. Însă, cu toate aceste măriri despărţite, nu să cuvine celor mici mai puţintică cinste şi dragoste, decît aceea ce să cuvine celor mari şi bogaţi, nici este cu dreptate celor mari să li se închine lumea, şi pe cei mici să-i batjocorească; de aceia să să teamă şi pre aceştia să-i obidească, de aceia să să ruşineze şi pre aceştia să-i înfrunteze; pentru căci măcar că cei mari cu sila şi puterea răsplătesc sudalmele, iar cei mici au îngeri sprijinitori în ceriu, de pedepsesc pe cei ce obidesc."

După caracterul scrierilor dintre secolele XVI—XVIII, limba română făcuse, în acest răstimp, progrese însemnate în dezvoltarea capacităţii sale de exprimare a ideilor, a atitudinilor şi sentimentelor.

Secolul al XIX-lea, cînd se elaborează primele norme ale scrisului în limba română, generale pentru întreaga ţară, şi se trece de la alfabetul chirilic la cel latin, reprezintă o încununare a procesului îndelungat de formare a limbii literare româneşti.

Alcătuiţi o compoziţie, pe o temă la alegere, în care să folosiţi, în locul cuvintelor şi expresiilor curente, sinonimele lor arhaice, din textele reproduse în continuare.

★

Şi cum apucă domnia, îndată să dezbrăcă lupul de pielea oei şi-şi astupă urechile ca aspida şi ca vasiliscul, iar arcul şi-l încordă şi găti săgeţi de săgeta şi sabiia şi-o fulgera şi mîna şi-o întăria spre rane. Şi prinse pre toţi boierii cei mari şi aleşi şi-i munci cu multe munci şi cumplite şi le lua toată avuţia... Decii unora le-au tăiat nasurile şi buzele, pre alţii i-au spînzurat şi pre alţii i-au înecat; iar el se îmbogăţea şi creştea ca chedrul pîn la ceriu şi-şi împlea toată voia sa.

Fragment tradus din cronica lui Gavriil Protul, intitulată *Viaţa şi traiul sfinţiei sale părintelui nostru Nifon...*

★

Prea luminaţilor, prea puternicilor şi aleşilor domni a toată creştinătatea, cărora această scrisoare a noastră va fi arătată sau de cari ea va fi auzită. Noi Ştefan Voievod, din mila lui Dumnezeu, domn al Ţării Moldovei, mă închin cu prietenie vouă tuturor cărora vă scriu şi vă doresc tot binele şi vă spun domniilor voastre că necredinciosul împărat al turcilor a fost de multă vreme şi este încă pierzătorul întregii creştinătăţi, şi în fiece zi se gîndeşte cum ar putea să supuie şi să nimicească toată creştinătatea. De aceea facem cunoscut domniilor voastre că pe la Boboteaza trecută, mai sus numitul turc a trimes în ţara noastră şi împotriva noastră o mare oştire în număr de 120 000 de oameni, al cărei căpitan de frunte era Soliman paşa beglerbegul; împreună cu acesta se aflau toţi curtenii sus numitului turc şi toate popoarele din Romania şi Domnul Ţării Munteneşti cu toată puterea lui şi Assan-beg şi Ali-beg şi Schender-beg şi Grana-beg şi Oşu-beg şi Valtival-beg şi Serefaga-beg, domnul din Sofia, şi Cusenra-beg şi Piri-beg, fiul lui Isac-paşa, cu toată puterea lui de ieniceri. Aceşti mai sus numiţi erau toţi căpitanii cei mari, cu oştile lor. Auzind şi văzînd noi acestea, am luat sabia în mînă şi cu ajutorul Domnului Dumnezeului nostru atotputernic, am mers împotriva duşmanilor creştinătăţii, i-am biruit şi i-am călcat în picioare, şi pe toţi i-am trecut sub ascuţişul săbiei noastre...

Fragment tradus din scrisoarea trimisă de Ştefan cel Mare principilor creştini, după victoria de la Vaslui.

★

Nu fiţi ca pasărea aceea care se numeşte cuc, care-şi dă ouăle ei altor păsări care scot puii ei, ci fiţi ca şoimul şi păziţi cuibul vostru.

Pentru că, dacă ei sînt mulţi, Dumnezeu i-a înmulţit, iar pentru nesmerenia lor, Dumnezeu îi va smeri şi va da pe duşmanii noştri sub picioarele noastre.

Pentru că, cel ce este domn adevărat, nu i se cuvine să aibă rude, ci numai slugi drepte.

Să nu iubiţi vremile de răzmiriţă şi să nu săriţi la fapte de trufie.

Să-ţi strîngi mintea cea bărbătească în cap, să nu ţi se clătească mintea ca trestia cînd o bate vîntul.

Că mintea este steagul trupului, şi pîn-stă steagul la război tot este războiul acela nebiruit şi nepierdut, iar dacă cade steagul, războiul este biruit şi nu ştie unul pre altul cum piere.

....

Iar tu, cu trupul tău şi cu oamenii tăi, să porneşti drept, faţă la faţă, fără nici o teamă, împotriva duşmanilor tăi, oricît de mulţi ar fi. Şi să nu te temi de fel de dînşii, chiar dacă sînt mulţi, pentru că oşteanul viteaz nu se înspăimîntă de mulţimea oamenilor, precum un singur leu risipeşte o mulţime de cerbi şi un singur lup omoară o mulţime de turme de oi şi o piatră dintr-un tun risipeşte şi învălmăşeşte multe cete de oameni, nu după cum este piatra mică, ci după cum fuge cu străşnicie, de aceea risipeşte mulţime de cete de oameni. De asemenea oşteanul cumplit şi viteaz nu se înspăimîntă de mulţimea oamenilor, pentru că omului bun toţi oamenii îi vin în ajutor, iar omului fricos toţi oamenii îi sînt împotrivă, chiar şi de ai lui este gonit şi ocărît.

....

Pe cei săraci, care se trudesc cu slujba voastră, pe aceştia să nu-i puneţi mai jos de fiii de boieri, ci să fie alături de dînşii, pentru că şi de aceştia veţi avea nevoie cîndva ... Şi dacă va păzi dregătoria cu cinste, se cuvine să fie în mare cinste cel sărac şi să aibă cinste mai mare decît cei dintre boieri, dar nedestoinici.

Fragmente din *Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, traduse în limba română după originalul slavon.

★

Iliaş, cu îndemnul mamei sale, doamna Elena, s-a făcut chinuitor şi pierzător de oameni şi chinuia pe boieri şi multora le-a scos ochii, pe alţii i-a dat cu totul morţii, pe alţii i-a sugrumat în închisori şi alte chinuri deosebite au pătimit amarnic şi şi-au aflat sfîrşitul. Boierii deci, dacă au văzut atîta rău, o mare spaimă i-a cuprins pe toţi şi au început să fugă în Ţara Leşască şi s-au făcut pribegi. Iliaş, care se numea şi Mahmet, nu a putut să rabde mai mult, ci şi-a vărsat tot veninul ascuns înăuntru inimii sale făţarnice şi a scris pe toţi boierii mari şi mici la birul cel mare, şi tot sfatul, dar şi vătafilor toţi în toată ţara de la cei dintîi pînă la cei din urmă le-a poruncit să dea, şi mitropolitului şi episcopilor, a scris încă şi toate mănăstirile cîte sînt în Moldovlahia la haraciul cel mare şi cîţi popi şi diaconi sînt în graniţele moldoveneşti. Şi ce să spunem multe, toate cele creştineşti şi bisericeşti erau într-o mare turburare...

Fragment tradus din cronica lui Eftimie.

★

Mudromu i plemenitomu i cistitomu i b[o]gom darovannomu jupan Hanăş Begner ot Braşov, mnog [o] zdravie ot Neacşul ot Dlăgopole.

I pak dau ştire domnietale *za* lucrul turcilor, cum am auzit eu că împăratul au eşit den Sofiia, şi aimintrea nu e, şi se-au dus în sus pre Dunăre. *I pak* să ştii domniia ta că au venit un om de la Nicopoe de mie me-au spus că au văzut cu ochii loi că au trecut ceale corabii ce ştii şi domniia ta pre Dunăre în sus. *I pak* să ştii că bagă den tote oraşele cîte 50 de omin să fie în ajutor în corabii. *I pak* să ştii cumu se-au prins neşte meşter den Ţ[a]rigrad cum vor treace aceale corabii la locul cela strimtul ce ştii şi domniiata. *I pak* spui domnietale de lucrul lu Mahamet beg, cum am auzit de boiari ce sînt megiiaş şi de genere-miu Negre, cumu i-au dat împăratul slobozie lu Mahamet

beg pre io-i va fi voia pren Ţeara Rumânească iară el să treacă. *I pak* să ştii domniia ta că are frică mare şi Băsărab de acel lotru de Mahamet beg, mai vîrtos de domniele vostre. *I pak* spui domnietale, ca mai marele miu, de ce am înţeles şi eu. Eu spui domnietale, iară domniiata eşti înţelept, şi aceste cuvinte să ţii domniiata la tine, să nu ştie umin mulţi, şi domniele vostre să vă păziţi cum ştiţi mai bine.

Primul document de limbă românească (1521): *Scrisoarea lui Neacşu, din Cîmpulung, către Hans Benkner, judele Braşovului.*

★

Cu mila lui Dumnezeu, eu diaconul Coresi, dacă văzuiu că mai toate limbile [popoarele] au cuvîntul lui Dumnezeu în limba [lor] numai noi rumânii n-avăm, şi Hristos zise, Matei 109, cine cetéşte să înţeleagă; şi Pavel Apostolul încă scrie la Corinthu 155, că întru besericâ mai vrătos cinci cuvinte cu înţelesulu mieu să grăescu ca şi alalţi să învăţu, decîtu întunerecu de cuvinte neînţelese într-alte limbi; începutus-au a se scrie aceste sfinte psaltiri în luna lui fevruarie 6 zile şi s-éu sfîrşit în luna lui mai 27 în cetate în Braşovu. Vă leato 7078 (1570).

Epilogul *Psaltirii româneşti,* tipărită de Coresi în 1570.

★

Iar pănă a venit ajutor de la Batăr Jecmon craiu, vrăjmaşii de turci pripiră de trecură Dunărea şi începură a robi şi a prăda Ţara Muntenească. Şi-ş puse tabăra la sat la Călugăreni. Iar Batăr Jecmon craiu nu-i mai trimise ajutor. Iar Mihai Vodă, deaca văzu că-i zăboveşte ajutoriul, el îşi strînse oastea cîtă avu lîngă dînsul şi pripi de să lovi cu turcii de faţă, în apa Neajlovului, în vad, la podul Călugărenilor. Şi fu război mare, avgust 13 deni, într-o zi miercuri. Şi au fost război mare de dimineaţa pînă seara. Şi atîta s-au vărsat sînge mult, cît era apa îndoită cu sînge. Şi deacă văzu Sinan paşa că nu biruiaşte, ci va să să-ntoarcă ruşinat, el îş strînse toţi paşii şi voievozii capetele de oaste şi făcură năvală mare asupra lui Mihai Vodă ca să izbîndească într-un fel. Şi luară cîteva tunuri. Iar Mihai Vodă încă îşi strînse toţi căpitanii şi toţi boiarii şi eşiră de faţă întru întîmpinarea lor. Şi aici au eşit întîi Mihai Vodă şi cu mîna lui au prins un paşă anume Caraiman paşa şi să înfrînseră turcii. Deci toţi boiarii şi căpitanii năvălia asupra turcilor de-i tăiară şi-i goniră pînă la Dunăre. Cu cîtă fală veniia Sinan paşa la acel război cu mai multă ruşine se întoarce şi multă nevoie pătiră că-şi pierdură voinicii şi paşii. Şi luo Mihai Vodă toate tunurile şi multe steaguri turceşti şi luo şi steagul lor cel de lege care zic turcii al lui Mahamet.

Fragment din *Istoria lui Mihai Vodă, sin Pătraşcu Vodă, carele au făcut multe războaie cu turcii pentru creştinătate.*

★

Deşi vedzi cîndva sămn groaznic,
să nu te miri cînd să arată puternic,
Că putearnicul putearea-l închipuiaşte
şi slăvitul podoaba-l schizmeaşte.
Cap de buăr şi la domnii moldoveneşti
ca puteria aceii hieri să o socoteşti.
De unde mari domni spre laudă ş-au făcut cale,
deacolo şi Vasilie Vodă au ceput lucrurile sale.
Cu învăţături ce în ţara sa temeliuiaşte
nemuritoriu nume pre lume şie zideaşte.

Cea dintîi poezie în limba română, publicată în fruntea *Cazaniei* lui Varlaam (1643).

★

★

La părintele meu, la Spiridon.

Scriu închinăciune și multă sănătate părintelui meu Spiridon și maicei mele Costandeei, și dup'aceia vă dau știre că simtul (= *sînt*) viu pînă acmu, nu-s pierit, ce am scăpat de la Bălgrad (= *Alba-Iulia*), cînd au bătut Mihai Vodă război cu ungurie. Deci m-au prins nește Sași; deci a vrut să mă taie; eu m-am rugat și am spus că simt (= *sînt*) fecior Mogîldei; deci nu m-au pierdut (= *omorît*). Deci eu am trimes carte la Andriaș din Bistriță, el au trimis la Sași de m-au cerșit (= *cerut*). Ei au cerșut 300 taleri (= *monedă*), iar Andriaș m-au scos derept 100 taleri, și m-au adus la Bistriță. Eu am spus că m-a prins Mihai Vodă la Hotin, și m-au dus în țara ungurească (= *Transilvania*). Deci mă rog domnilor voastre ca lui Dumnezeu din cer, să nevoiți să mă scoateți lîngă voi în țară creștină, și să nevoiți să dați știre părintelui meu Mogîldei vornicului, că eu zac în temniță de mă mănîncă lutul și păduchii. Și eu am spus către Andriaș că simt (= *sînt*) nepot de frate și fecior de suflet jurat în biserică. Deci iar mă rog domnilor voastre să nu mă zăbăviți aici, ce să mă scoateți, măcar numai d-aș prăsi cu trupul, încă să ies în țară, că eu mor de dorul vostru. Și îmbătrînesc, și am făcut o barbă pînă în brîu. Și să afle aiastă scrisoare a mea sănătoși pre dumneavoastră, amin.

Feciorul vostru Cocrișel; și simt (= *sînt*) numai cu cămașa.

Scrisoarea lui Cocrișel, din 1600, oștean al lui Mihai Viteazul, căzut prizonier la sași în lupta de la Alba-Iulia.

★

Cînd petreace omul în fum, atunci-i lăcrămadză ochii și de iuțimea fumului doru-l ochii și orbăsc; iară deaca iase la văzduh curat și la vreame cu senin, de să prinblă pre lîngă izvoară de ape curătoare, atunce sîmtu mai veseli ochii și mai curați, și sănătate dobîndesc din văzduh curat...

Cumu-s iarna vicole și vînturi răci și vremi geroase, de carile să îngreuiadză oamenii și sîmtu supărați în vremea ernei, iară deaca vine primăvara ei să iușureadză de acealea de toate și să veselesc, căce c-au trecut iarna cu gerul și s-au ivit primăvara cu caldul și cu seninul, așea și în vremea de demult au fost vicole și vînturi de scîrbe și de dosădzi pre oameni ca și într-o vreame de iarnă. În care vreame împărații cei necredincioși, carii strica sventele icoane și le lepăda din besearică, în multe chipuri dosădiia și munciia pre creștini pentru să nu se închine sventelor icoane.

Fragment din *Carte românească de învățătură* (1643) a mitropolitului Varlaam.

★

Văz că-i făcut cerul de mînule tale,
Cu toată podoaba, și-i pornit cu cale.
Ai tocmit și luna să crească, să scază,
Să-și ia de la soare lucoare (= *lumină*) și rază.

Stele luminate, ce lucesc pre noapte
De dau cuviință, tu le-ai urzit toate.
Ce poate fi omul, de-l aduci aminte,
De cerci pentru dînsul folos înainte?...
L-ai pusu-l mai mare, toate să-l asculte,
Cîte sînt pre lume, cuvînt să nu-i mute,

Și i-ai supus toate supt a lui picioare,
Oile și boii, și tot de supt soare,

Dobitoc sălbatec, de cîmp şi de luncă,
Jigănii sireape, ce strică ş-apucă,
Păsările toate, ce sînt zburătoare,
De vînt şi de apă ce-s înotătoare...

(Psalmul 8)

Am mîncat pîine de zgură
Şi lacrimi în băutură.
Mi-s dzîlele trecătoare
De fug ca umbra de soare.
Tu trimiţ ape prin tăuri
De cură printre munţi rîuri,
De să toate heri (= *fiare)* adapă
Şi le prisoseşte apă,
Şi colunii cînd li-i seate
Tu-i adăpi fără scumpeate.
Tu strîngi pasările-n ghoarbă (= *sfat)*
La părău ce vin să soarbă;
De prin pietri, de prin gauri
Slobod cîntece şi glasuri.
Preste luciu de genune
Trec corabii cu minune,
Acolo le vine toană
De fac chiţii (= *balenele)* gioc şi goană.

(Psalmul 5)

....

Ascultaţ aceastea toate,
Noroade, neamuri şi gloate:
Să-mi înţăleagă cuvîntul
Omul de pre tot pămîntul,
Bogătaşii depreună
Cu mişeii cînd s-adună...

(Psalmul 48)

Fragmente din *Psaltirea în versuri* a mitropolitului Dosoftei.

ISTORIOGRAFIA ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Între secolele al XIV-lea și al XVI-lea se dezvoltă în Europa o amplă mișcare culturală cunoscută sub numele de Renaștere, care s-a caracterizat prin mari invenții și descoperiri geografice, prin înflorirea științelor și a artelor, prin trezirea interesului pentru antichitate. Punînd în centrul preocupărilor omul, ideea încrederii în valoarea lui și în posibilitățile de perfecționare, militînd pentru egalitatea în drepturi a oamenilor, Renașterea a promovat o concepție socială și filozofică umanistă, ceea ce a făcut să se vorbească despre ea ca despre un curent umanist.

În Țările române, datorită unor condiții istorice vitrege, curentul umanist se dezvoltă începînd abia din secolul al XVII-lea, cînd apar primii cărturari cunoscători ai culturii clasice și ai limbilor greacă și latină. Ei au determinat apariția unui umanism specific românesc, în care se regăsesc însă și unele din însușirile celui occidental, cum ar fi folosirea scrierilor vechi ca principal izvor de cultură și intensificarea conștiinței originii romanice.

Primele elemente ale umanismului românesc apar la cronicari. Ei au fost cei dintîi care s-au preocupat de obîrșia romanică a poporului nostru, sprijinindu-se nu numai pe tradiția populară, ci și pe cunoașterea informațiilor scrise.

Scrierea de cronici a fost, alături de traducerea și tipărirea de texte religioase și de cărți populare, una dintre principalele forme ale creației de cultură din istoria noastră medievală. Această activitate se întinde de la sfîrșitul secolului al XV-lea pînă la începutul secolului al XIX-lea. Firește că nu tot ce s-a scris într-o perioadă atît de lungă este la fel de valoros. La început, istoriografia a cunoscut forme rudimentare, cum ar fi inscripțiile în limba slavonă de pe pietrele de mormînt așezate de Ștefan cel Mare, în amintirea strămoșilor săi, în bisericile din Rădăuți și Putna. Cu aceste pietre s-a născut ideea de a se consemna în scris anumite fapte istorice. Ștefan poate fi considerat chiar inițiator al istoriografiei noastre, întrucît în timpul domniei lui a fost scrisă și prima cronică propriu-zisă, continuată în secolul al XVI-lea de letopisețele slavone ale lui Macarie, Eftimie și Azarie.

Activitatea cronicărească ajunge însă la strălucire în secolele XVII—XVIII prin cîteva personalități ca: Grigore Ureche, Miron Costin, Radu Greceanu, Radu Popescu sau Ion Neculce și se încheie după 1800 prin *Hronograful Țării Românești* de Dionisie Eclesiarhul și *Hronologia domnilor Țării Românești* de Naum Rîmniceanu.

Apariția și dezvoltarea scrisului cronicăresc se explică printr-o necesitate adîncă. Țările române parcurseseră un drum lung în timp, aveau o istorie, care risca însă să fie înecată în uitare. Prima intenție a cronicarilor a fost deci aceea a recuperării trecutului. Ureche mărturisește că a scris „ca să nu să înece a toate țărîle anii trecuți și să nu să știe ce s-au lucrat, să să asemene fierălor și dobitoacelor celor mute și fără minte", iar Costin, „ca să nu se uite lucrurile și cursul țării".

În concepția cronicarilor, istoria era purtătoarea unor valori educative. Ureche vrea ca lucrarea lui „să rămîie feciorilor și nepoților, să le fie de învățătură, despre cele rele să să ferească și să să socotească, iară dupre cele bune să urmeze și să să învețe și să să îndirepteze". În același sens gîndesc și Miron Costin și Neculce.

Dar scrierea de cronici e mai mult decît atît, este un mare act patriotic prin reflectarea năzuinței generale de eliberare de sub jugul otoman, prin aspirația spre independență și suveranitate națională, sentimente care au trecut din viață în istorie, iar din istorie în cronici și pe care vechii noștri cărturari le-au trăit cu intensitate și dramatism.

Cronicile au reușit să realizeze cea dintîi imagine scrisă a istoriei noastre. Textele care compun această imagine sînt numeroase. S-au scris cronici în toate provinciile românești, dar cele mai valoroase sînt ale cronicarilor moldoveni și munteni. În seria moldovenească intră *Letopisețul Țării Moldovei*, scris, în ordine, de Grigore Ureche de la 1359 la 1594, de Miron Costin de la 1595 la 1661, de Ion Neculce de la 1661 la 1743 și continuat de alți cîțiva cronicari de mai mică valoare. În seria muntenească intră *Letopisețul cantacuzinesc* și *Cronica Bălenilor*, cu autori necunoscuți, cuprinzînd intervalul 1390—1688, continuate de Radu Greceanu de la 1688 la 1716, apoi de un anonim și de Radu Popescu, prelungind nararea evenimentelor pînă în 1729.

Din enumerarea acestor ani, se poate observa cum au fost salvate de uitare cîteva secole din istoria românilor și numai vitregia timpurilor i-a împiedicat pe unii să nu-și înceapă relatarea de la „descălecatul cel dintîi", că „veniră asupra noastră cumplite aceste vremi de acmu, de nu stăm de scrisori, ce de griji și suspinuri", cum mărturisea Costin.

Contribuția cronicarilor la dezvoltarea culturii române este astfel, întîi, una de ordin istoriografic, ei fiind cei care au pus bazele unui proces de constituire a istoriografiei românești, la capătul căruia apar, în perioada pașoptistă, primii istorici în accepția modernă a cuvîntului: Kogălniceanu și Bălcescu. La fel de importantă este și contribuția documentară a cronicarilor, cele mai bogate informații din istoria noastră medievală găsindu-se în opera lor.

În sfîrşit, cronicile au transmis urmaşilor, în afara faptelor propriu-zise, cîteva probleme esenţiale, cu largi implicaţii culturale şi politice. Una dintre ele, şi cea mai importantă, este cea referitoare la originea poporului român. Ea apare încă la Ureche într-o celebră frază: „Rumânii, cîţi să află lăcuitori în Ţara Ungurească şi la Ardeal şi la Maramoroşu, de la un loc sîntu cu moldovenii şi toţi de la Rîm se trag". Afirmaţia e reluată de Miron Costin în cîteva stihuri aşezate în fruntea letopiseţului său şi apoi dezvoltată în *De neamul moldovenilor*. Punînd în circulaţie idei ca romanitatea poporului român, latinitatea limbii române, continuitatea elementului roman în Dacia, unitatea românilor din toate ţările, cronicarii au contribuit în mod substanţial la formarea conştiinţei naţionale.

Contribuţia cronicarilor nu are numai o valoare istorică, ea se înscrie şi în alte sfere ale culturii, interesînd în mod deosebit istoria limbii şi a literaturii.

Rămase în manuscris şi tipărite de Kogălniceanu şi Bălcescu după 1840, cronicile n-au putut imprima în conştiinţa publică un model de limbă scrisă, cum făcuseră textele religioase. De aceea, de o influenţă directă a limbii cronicarilor asupra limbii literare nu se poate vorbi decît după secolul al XIX-lea, cînd unii scriitori s-au inspirat din stilul cronicăresc. Pentru istoria limbii române, cronicile sînt însă dovezi mai concludente asupra fizionomiei limbii române vechi decît textele religioase, pentru că, nestingheriţi de lexicul şi sintaxa textului străin, ca traducătorii de cărţi bisericeşti, cronicarii au utilizat un limbaj mai apropiat de cel real, vorbit, mai autentic pentru stadiul de evoluţie a limbii române din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea. Dincolo de acest aspect, opera cronicarilor e o mărturie a efortului de cultivare a posibilităţilor de expresie ale limbii române, de transformare a ei din mijloc al comunicării directe, într-unul de creaţie şi transmitere a culturii.

Cronicile conţin primele exerciţii de compunere în limba vie a poporului, în ele găsindu-se astfel cele dintîi forme ale literaturii române originale. Cu toate că, în intenţia cronicarilor, letopiseţele nu erau scrieri literare, ci istoriografice, ele au şi o valoare artistică, uneori cu totul remarcabilă. Ea rezultă întîi din participarea autorilor la judecarea oamenilor şi a evenimentelor, din faptul că ei se destăinuie, se plîng sau se bucură. Această atitudine are efecte asupra expresiei, care nu mai rămîne o seacă notare de date şi fapte, ci trădează o puternică participare afectivă, ca în această jelanie a lui Neculce: „Oh! Oh! Oh! săracă ţară a Moldovei, ce nărocire de stăpîni ca aceştia ai avut! Ce sorţi de viaţă ţi-au cădzut! Cum au mai rămas om trăitor în tine, de mirare este, cu atîtea spurcăciuni de obiceiuri ce să trag pînă astădzi în tine, Moldovă!... Oh! Oh! Oh! săracă Ţară Moldovă şi Ţară Muntenească, cum vă pitreceţi şi vă dezmierdaţi cu aceste supărări, la aceste vremi cumplite... Nu ne săturăm de domni de ţară, nici de măritatul fetelor după pămînteni, ce dzîcem că-s proşti şi săraci. Şi alergaţi la cei străini, greci, de-i apucaţ cari di cari să vă hii gineri, că-s cilibii şi bogaţi, şi le daţi moşii şi-i puneţ în capul mesei. Iacă la ce-am venit!"

Valoarea literară derivă și din faptul că letopisețele consemnează unele evenimente trăite de autori, fiind primele noastre scrieri memorialistice, iar memorialistica intră în sfera literaturii. În sfîrșit, în cronici găsim, în formă rudimentară, narațiuni, caracterizări, portrete, descrieri, procedee ale prozei artistice, ai cărei întemeietori sînt cronicarii. Aceștia știu să povestească o întîmplare, să fixeze în imagine un peisaj, o scenă de viață sau personalitatea cuiva. Iată cît de precis descrie Ureche o secetă: „Domnind Pătru-vodă țara Moldovei mare secită s-au tîmplatu în țară, de au secat toate izvoarăle, văile, bălțile și unde mai nainte prindea pește, acolo ara și piatră prin multe locuri au căzut, copacii au secat de secită, dobitoacele n-au fost avîndu ce paște vara, ci le-au fostu dărămînd frunză. Și atîta prafu au fostu, cîndu să scorniia vîntul, cît s-au fost strîngîndu troieni la garduri și la gropi de pulbere ca de omet. Iar dispre toamnă deacă s-au pornitu ploi, au apucat de au crescut mohoară și cu acelea ș-au fostu oprind sărăcimea foamea, că-i coprinseease pretitinderea foametea".

Proza lui Miron Costin e mai subtilă, autorul e un moralist căruia îi place să mediteze pe marginea evenimentelor povestite, stilul lui e mai supravegheat, iar frazele sînt savant construite, după modelul prozei istorice latine: „Precum munții cei înalți și malurile cele înalte, cînd se năruiesc de vreo parte pe cît sînt mai înalți, pre atîta și durăt fac mai mare, cînd să pornesc și copacii cei înalți mai mare sunet fac, cînd să zboară, așea și casele ceale înalte și întemeiate cu îndelungate vreami, cu mare răsipă purced la cădere, cînd cad. Într-aceala chip și casa lui Vasile-vodă, de atîția ai întemeiată, cu mare cădeare și răsipă și apoi și la deplină stîngere au purces de atuncea".

Portrete, ca cele făcute de Ureche lui Ștefan cel Mare și Alexandru Lăpușneanu sau de Neculce lui Constantin Cantemir și lui Dimitrie Cantemir, descrieri, ca cea a unei invazii de lăcuste, făcută de Miron Costin etc., sînt pagini de adevărată literatură, în care creația covîrșește documentul.

Valoarea artistică a cronicilor nu trebuie însă exagerată. Pasajele de interes literar diferă de la o cronică la alta, uneori lipsesc complet, alteori sînt de o frumusețe deosebită, ca în cazul lui Ion Neculce, a cărui lucrare este preponderent memorialistică, fiindcă „au scris sîngur, dintru a sa știință, cît s-au tîmplat de au fost în viiața sa. Nu i-au mai trebuit istoric strein să citească și să scrie, că au fost scrisă în inima sa". Înzestrat cu mare talent literar, Neculce a selectat din memorie faptele, amănuntele care pot fixa sugestiv scene, portrete, evenimente, devenind un neîntrecut evocator al trecutului. Cronica lui e presărată cu anecdote, cu caracterizări, cu portrete, care oricînd, prin dezvoltare, ar putea sta la baza unor opere narative.

Influența cronicilor asupra literaturii române moderne este indiscutabilă. Odată descoperite, ele au fost pentru scriitori un rezervor prețios de teme, de personaje, de subiecte. Din Grigore Ureche s-au inspirat Costache Negruzzi în nuvela *Alexandru Lăpușneanul*, Vasile Alecsandri în poemul

Dumbrava Roşie şi în drama *Despot Vodă*, Delavrancea în piesele *Apus de soare*, *Viforul* şi *Luceafărul*, iar Sadoveanu în romanele istorice *Fraţii Jderi* şi *Nicoară Potcoavă*. Din cronica lui Miron Costin au cules sugestii Hasdeu, N. Gane, Sadoveanu (în *Neamul Şoimăreştilor* şi în *Nunta domniţei Ruxanda*) şi alţii. De la Ion Neculce au plecat în realizarea unor opere mulţi scriitori şi din secolul trecut (Alecsandri, Bolintineanu), şi din secolul acesta, Sadoveanu luîndu-l chiar ca model stilistic.

În sfîrşit, cronicarii munteni, cu stilul lor vehement polemic, cu tendinţa de satiră şi caricaturizare, au influenţat dezvoltarea pamfletului românesc, ilustrat de I. H. Rădulescu, N.D. Cocea, Tudor Arghezi etc.

Lista este lungă; ea ar putea fi continuată cu numeroase piese de teatru şi scenarii de filme scrise în zilele noastre.

Scriitorii au descoperit în cronici temeliile culturii noastre, punctul de la care se poate vorbi de o conştiinţă culturală românească, întrucît cronicarii n-au lăsat urmaşilor doar informaţii istorice şi documente de limbă, ci şi forme esenţiale ale expresiei literare, un număr de idei generale asupra fiinţei noastre naţionale, cît şi o anumită înţelegere a scopului creaţiei culturale, ca act de responsabilitate pus în slujba binelui, frumosului şi adevărului, „că scrisoarea ieste un lucru vécinicŭ" şi „voi da seama de ale mele, cîte scriu".

Prin conţinutul lor bogat în date istorice, cît şi prin rolul pe care l-au avut în dezvoltarea scrisului, cronicile îşi păstrează prestigiul unic al faptelor culturale de început ale poporului român.

GRIGORE URECHE

LETOPISEŢUL ŢĂRII MOLDOVEI

(Fragment)

De moartea lui Ştefan vodă cel Bun, vă leato 7012

Nu multă vreme, deaca s-au întorsu Ştefan vodă de la Pocutiia la scaunul său la Suceavă, fiind bolnav şi slab de ani, ca un om ce era într-atîtea războaie, şi osteneală, şi neodihnă, în 47 de ani, [...] cu mare laudă au murit, marţi, iulie 2 zile.

Fost-au acest Ştefan vodă om nu mare de stat, mînios şi de grabă a vărsa sînge nevinovat; de multe ori la ospeţe omorîia fără giudeţ. Amintrelea era om întreg la fire, neleneşu, şi lucrul său îl ştiia a-l acoperi, şi unde nu gîndeai, acolo îl aflai. La lucruri de războaie meşter; unde era nevoie, însuşi să vîrîia, ca văzîndu-l ai săi, să nu îndărăpteze, şi pentru aceia raru războiu de nu biruia. Şi unde-l biruia alţii, nu pierdea nădejdea, că ştiindu-să căzut gios, să rădica de-asupra biruitorilor. Mai apoi, după moartea lui, şi ficiorul său, Bogdan vodă, urma lui luase, de lucruri vitejăşti, cum să tîmplă: den pom bun, roadă bună op să iase.

Iară pre Ştefan vodă l-au îngropat ţara cu multă jale şi plîngere în mănăstire în Putna, carea era de dînsul zidită. Atîta jale era, de plîngea toţi, ca după un părinte al său, că cunoştea toţi că s-au scăpat de mult bine şi de multă apărătură. Ce după moartea lui pînă astăzi îi zicu sveti Ştefan vodă, nu pentru suflet, ce iaste în mîna lui

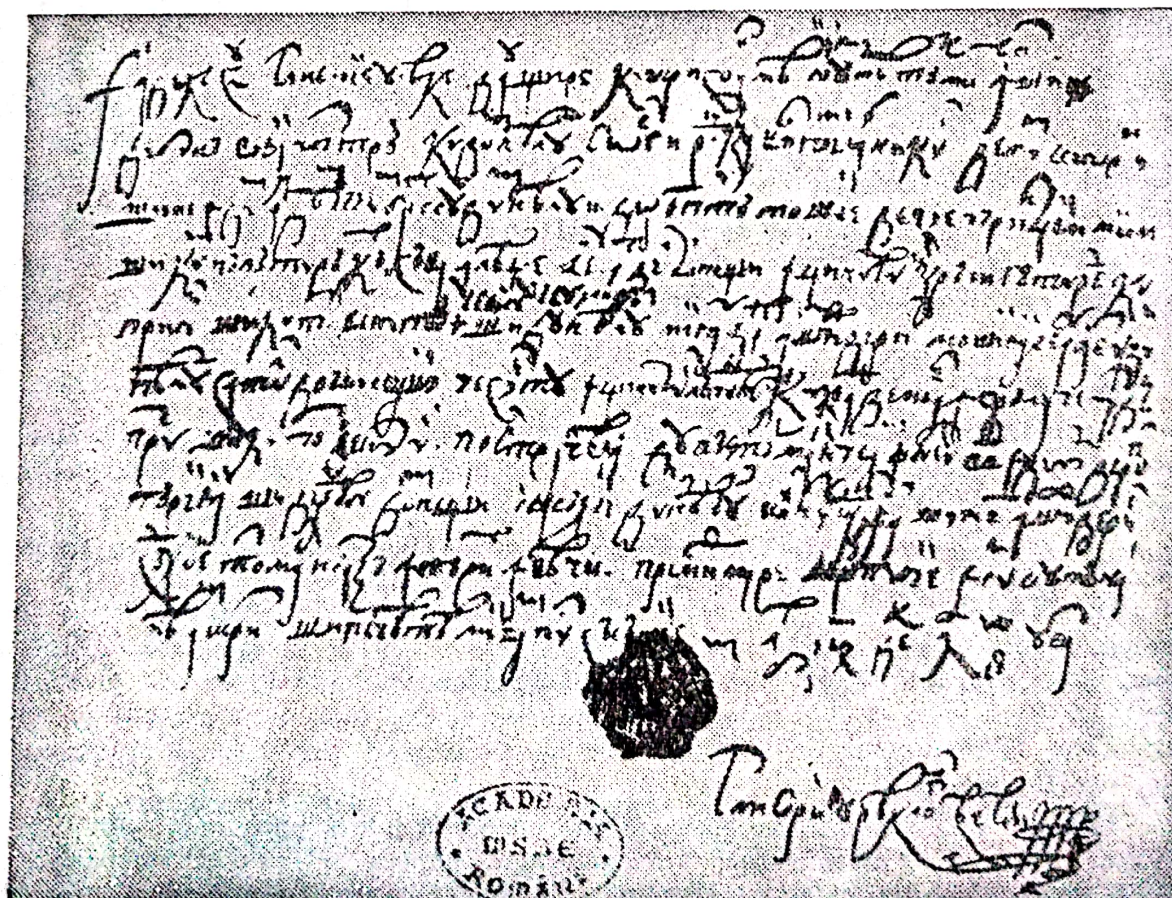
Dumnezeu, că el încă au fost om cu păcate, ci pentru lucrurile lui cele vitejăşti, carele nimea den domni, nici mai nainte, nici după aceia l-au agiunsu.

Fost-au mai nainte de moartea lui Ştefan vodă, într-u acelaşi anu, iarnă grea şi geroasă, cît n-au fost aşa nici odinioară, şi décii preste vară au fost ploi grele şi povoae de ape, şi multă înecare de ape s-au făcut.

Au domnit Ştefan vodă 47 de ani şi 2 luni şi 3 săptămîni şi au făcut 44 de mănăstiri, şi singur ţiitoriu preste toată ţara.

(Grigore Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1967)

Letopiseţul lui Grigore Ureche narează fapte din istoria Moldovei de la „descălecatul cel de al doilea", adică de la Dragoş Vodă (1359), pînă la domnia lui Aron Vodă (1594). Este o epocă de mari frămîntări, care îl fac pe cronicar să vorbească despre Moldova ca despre „o ţară mişcătoare şi neaşezată", aflată în „calea răotăţilor", din cauza cărora „de multe ori să făcea războaie ca să să apere ţara şi pămîntul său", prădată şi arsă de tătari şi turci, bîntuită „de foamete mare şi lăcuste multe", de ierni „cu omet mare şi ger", „de cutremur de pămînt" şi „stea cu coadă sau cumu-i zic unii comethă", de „cazne groaznice şi de revărsări de sînge", cu rare vremuri de bucurie şi linişte.

Pagină cu semnătura lui Grigore Ureche

În aceste condiții, principala atitudine a oamenilor este lupta, trăsătura morală definitorie este vitejia, iar modelul eroic este Ștefan cel Mare. Prin el, Grigore Ureche urmărește să trezească în contemporani sentimentul patriotic și ideea că jugul turcesc poate fi înlăturat. Rîndurile dedicate morții marelui voievod sînt un prilej de glorificare a unui erou care a dat Moldovei maximă stabilitate și independență. *Ureche își concepe povestirea împărțind-o în cîteva momente: împrejurarea morții lui Ștefan, portretul lui, sentimentele poporului la moartea domnitorului și intrarea lui în legendă, starea vremii în acel an — adevărat buletin meteorologic cronicăresc — și o scurtă și precisă însemnare istoriografică.*

Rezumați conținutul fragmentului în funcție de aceste repere.
Argumentați cu exemple caracterul arhaic al limbii și stilului.

Darul de povestitor se întregește cu acela de talentat portretist, Ureche putînd fi socotit, pe drept cuvînt, întemeietor al portretisticii în literatura noastră veche. El prezintă oamenii evidențiind particularitățile lor definitorii, trăsătura lor morală dominantă și ecourile faptelor lor.

Analizați portretul lui Ștefan cel Mare, urmărind: succesiunea elementelor de caracterizare, așezarea lor după o tehnică a contrastului (calități și defecte), contribuția lor la realizarea unei imagini sintetice, care esențializează, transformînd portretul lui Ștefan într-un model al domnitorului exemplar.

MIRON COSTIN

DE NEAMUL MOLDOVÉNILOR, DIN CE ȚARĂ AU IEȘIT STRĂMOȘII LOR

PREDOSLOVIE [...]

(Fragment)

Începutul țărilor acestora și neamului moldovenescŭ și muntenescŭ și cîți sînt și în țările ungurești cu acest nume, români și pînă astăzi, de unde sîntŭ și de ce semințâie, de cînd și cum au dăscălecat acéste părți de pămîntŭ, a scrie multă vréme la cumpănă au stătut sufletul nostru. Să înceapă osteneala aceasta, după atîta véci de la discălecatul țărilor cel dintăi de Traian, împăratul Rîmului, cu cîteva sute de ani peste mie trecute, să sparie gîndul. A lăsa iarăș nescris, cu mare ocară înfundat neamul acesta de o seamă de scriitori, ieste inimii durére. Biruit-au gîndul să mă apucŭ de această trudă, să scoț lumii la vedére felul neamului, din ce izvor și semințâie sîntŭ lăcuitorii țării noastre [...].

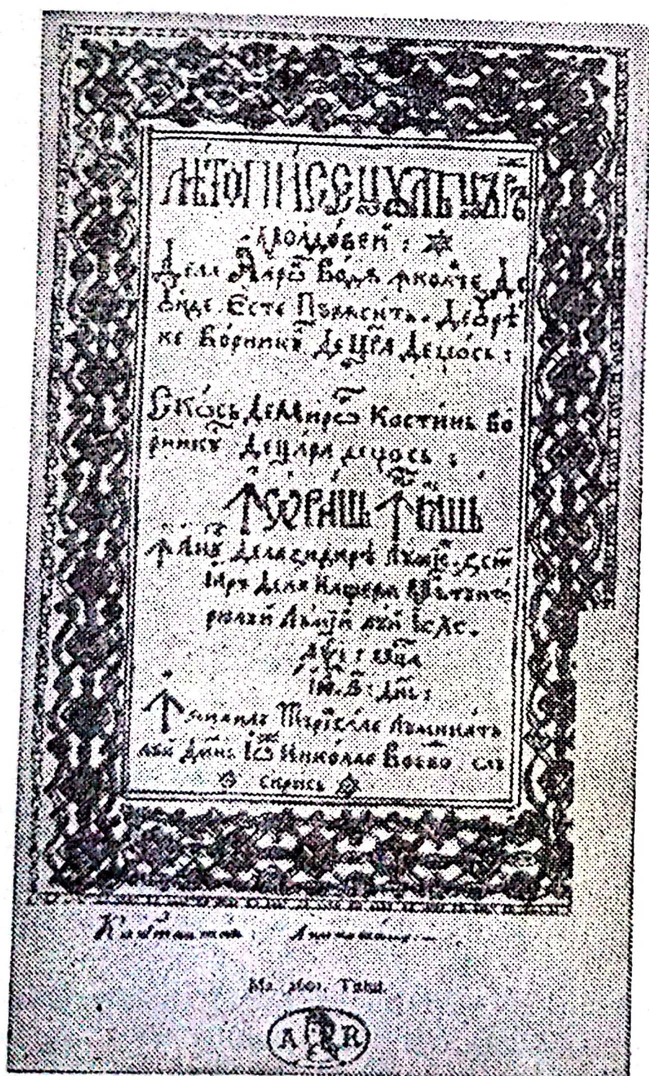
Îndemnatu-m-au mai multŭ lipsa de știința începutului aceștii țări, de descălicatul ei cel dintîi, toate alte țări știindŭ începuturile sale. Laud osîrdiia răposatului Uréchie-vornicul, carile au făcut de dragostea țării létopisețul său, însă acela de la Dragoș-vodă, de discălicatul cel al doilea al țării aceștiia din Maramoroșŭ scrie. Iară

de discălicatul cel dintăi cu români, adecă cu rîmléni, nimica nu pomenéşte, numai ameliţă la un loc, cum că au mai fostŭ ţara o dată discălicată şi s-au pustiit de tătari. Ori că n-au avut cărţi, ori că i-au fostŭ destul a scrie de mai scurte vacuri, destul de dînsul şi atîta, cîtŭ poate să zică fieştecine că numai lui de această ţară i-au fostŭ milă, să nu rămîie întru întunérecul neştiinţei, că célelalte ce mai sîntŭ scrise adăosături de un Simeon Dascalul şi al doilea, un Misail Călugărul, nu létopiseţe, ce ocări sîntŭ [...].

De acéste basne să dea seama ei şi de această ocară. Nici iaste şagă a scrie ocară vécinică unui neam, că scrisoarea ieste un lucru vécinicŭ. Cîndŭ ocărăsc într-o zi pre cineva, ieste greu a răbda; dară în véci? Eu voi da seama de ale méle, cîte scriu.

(Miron Costin, *Opere II*, Editura pentru literatură, Bucureşti, 1965)

Nereuşind să vorbească în *Letopiseţul* său, care îl continuă pe cel al lui Ureche, despre istoria poporului român de la „descălecatul cel dintîi", adică de la cucerirea Daciei de către romani, Miron Costin îşi realizează intenţia spre sfîrşitul vieţii în *De neamul moldovénilor, din ce ţară au ieşit strămoşii lor*, lucrare neterminată însă, pentru că într-o ţară care „hierbea" în greutăţi şi netocmele, iar „oamenii îmbla în tot ceasul cu dzilele în mînă", adică în primejdie de moarte, chiar capul marelui cărturar, împotriva căruia au uneltit „neprietenii", cade într-o zi de iarnă la Roman sub sabia unui călău grăbit, „om rău şi de nimic, căruia nu i-au fost milă de sufletul stăpînului său" (Ion Neculce).

Miron Costin — *Letopiseţul Ţării Moldovei*

Cea mai luminată minte a secolului al XVII-lea a lăsat totuşi, în ciuda „cumplitelor vremi", un număr însemnat de lucrări istorice şi poeme în limba română şi polonă, dar poate că nicăieri personalitatea lui Miron Costin nu şi-a păstrat mai exact dimensiunile ca în *Predoslovia* la *De neamul moldovénilor*, mărturisire dramatică a unui cărturar patriot, care n-a putut suporta „ocările" aduse acestui neam „de o seamă de scriitori". Indignarea lui se îndreaptă împotriva unor copişti ai cronicii lui Ureche, mai ales împotriva lui Simion Dascălul, „om de multă ne-

ştiinţă şi minte puţină", care afirmase că moldovenii ar proveni, chipurile, din tîlharii de la Roma exilaţi pe teritoriul Daciei.

Miron Costin este atît de îndîrjit împotriva acestor „basne", încît textul *Predosloviei*, care are în mod fundamental un caracter polemic, capătă pe alocuri accente pamfletare. Ideile, remarcabile, dezvoltate într-o gradaţie logică, au în primul rînd calitatea de a se fi născut dintr-un sentiment. În consecinţă, *Predoslovia* nu este numai o înşăilare rece de argumente care să justifice o atitudine ştiinţifică. Ea este mai mult decît atît. Este zbuciumul unei conştiinţe care cunoaşte îndoiala şi teama, mîhnirea şi durerea, hotărîrea, admiraţia, indignarea şi dispreţul.

Subliniaţi, în text, expresia lingvistică a acestor sentimente.

Miron Costin nu e deloc un om indiferent, sufletul lui trece în idei, le dă culoare şi căldură. „A scrie ocară vécinică unui neam", deci a leza demnitatea unui popor, „nici ieste şagă", „că scrisoarea ieste un lucru vécinicŭ". Cel care scrie trebuie să răspundă în faţa viitorului: „eu voi da seama de ale méle, cîte scriu". În *Predoslovie* găsim cîteva atitudini şi trăsături care aparţin nu numai lui Miron Costin, ci tuturor cronicarilor. Sintetizîndu-le, ele ar fi următoarele: patriotismul, preocuparea pentru originea noastră romanică, convingerea că românii trebuie să iasă din întunericul neştiinţei, conştiinţa că scrisul e dator să slujească adevărul, fiind un act de responsabilitate istorică, încrederea în forţa educativă a istoriei, sentimentul unei continuităţi a efortului de a „scoate la ştirea tuturor" istoria poporului român.

Căutaţi, în text, sintagmele care exprimă aceste caracteristici.

ION NECULCE

O SAMĂ DE CUVINTE

(Fragment)

Era un boier, anume Neculai Milescul Spătariul, de la Vaslui de moşia lui, prè învăţat şi cărturar, şi ştiè multe limbi: elineşte, sloveneşte, greceşte şi turceşte. Şi era mîndru şi bogat, şi umbla cu povodnici înainte domneşti, cu buzdugane şi cu paloşe, cu soltare tot sirmă la cai. Şi lui Ştefăniţă-vodă îi era prè drag, şi-l ţine prè bine, şi tot la masă îl punè, şi să giuca în cărţi cu dînsul, şi la sfaturi, că era atunce grammatic la dînsul. Iar cînd au fost o dată, nu s-au săturat de bine şi de cinstea ce avè la Ştefăniţă-vodă, ce au şedzut şi au scris nişte cărţi viclene şi le-au pus într-un băţŭ sfredelit şi le-au trimis la Costantin-vodă cel Bătrîn Băsărabă în Ţara Leşască, ca să să rădice de acolo cu oşti, să vie să scoată pre Ştefăniţă-vodă din domnie. Iar Costantin-vodă n-au vrut să să apuce de acele lucruri ce-i scriè, ce s-au sculat şi au trimis băţul acel sfredelit cu cărţi cu tot înapoi la Ştefăniţă-vodă, de le-au dat. Deci Ştefăniţă-vodă, cum au vădzut băţul cu cărţile, s-au pre mîniet şi l-au şi adus pre acel Nicolai Milescul

înaintea lui, în casa cè mică, și au pus pre calău de i-au tăiat nasul. [...]. Și n-au vrut să-i lasă pe calău să-i taie nasul cu cuțitul lui[de] calău, ce cu hamgeriul lui Ștefăniță-vodă i-au tăit nasul. După acee, Nicolai Cîrnul au fugit în Țara Nemțască și au găsit acolo un doftor, de-i tot slobodzie sîngeli din obraz și-l boțiè la nas, și așè din dzi în dzi sîngele să închega, de i-au crescut nasul la locŭ, de s-au tămăduit. Iară cînd au vinit aice în țară, la domnia lui Iliieș-vodă, numai de abiè s-au fost cunoscut nasul că-i tăiat. Numai tot n-au ședzut în țară mult, de rușine, ce s-au dus la Moscu, la mareli împărat, la Alecsii Mihailovici [...]. Și pentru învățătura lui au fost terziman împăratului și învăța și pre fiiul împăratului, pre Petru Alecsievici, carte. Și era la mare cinste și bogăție. Și l-au trimis împăratul Alecsii Mihailovici sol la mareli împărat al chitailor, de au zăbăvit la Chitai vreo doi, trii ani. Și au avut acolo multă cinste și dar de la mareli împărat al chitailor, și multe lucruri de mirat au vădzut [...]. Și i-au dăruit un blid plin de pietri scumpe și un diiamant ca un ou de porumbu. Și întorcîndu-să pe drum înapoi, s-au tîmplat de au murit împăratul Moscului, pre anume Alecsii Mihailovici, iar senatorii de la Moscu i-au ieșit întru întimpinare și i-au luat aceli daruri și tot ce au avut și l-au făcut surgun la Sibir. Și au ședzut cîțiva ani surgun la Sibir. Iară mai pre urmă, rădicîndu-să Petru împărat, fiiul lui Alecsii Mihailovici, carele au vinit aice în țară, în Moldova, de s-au bătut cu turcii la Prut, la Stănilești, din gios de Huși, în ținutul Fălciiului, agiuns-au Cîrnul din Sibir cu cărți la dînsul, la împăratul Petru Alecsievici, de i-au făcut știre de toate ce-au făcut și cum este surgun.

Atunce Petru Alecsievici împărat îndată au chemat senatorii și au întrebat dzicînd: „Unde este dascălul mieu cel ce m-au învățat carte? Acum curund să-l aduceți". Și îndată au răpedzit de olac și l-au adus la Petru Alecsievici, împăratul Moscului, în stoliță [...]. Și l-au luat iară în dragoste și în milă și l-au pus iar sfetnic.

Și cînd au ras barbeli, împăratul, a moscalilor, atunce cînd s-au schimbat portul, atunce sîngur împăratul i-au ras barba cu mîna lui. Și au trăit Cîrnul pănă la a doa domnie a lui Mihai-vodă Racoviță, și atunce au murit. Care mare cinste i-au făcut împăratul la moartea lui și mare părere de rău au avut după dînsul, că era trebuitoriu la acele vremi...

(Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei precedat de O samă de cuvinte*, Editura pentru literatură, București, 1963)

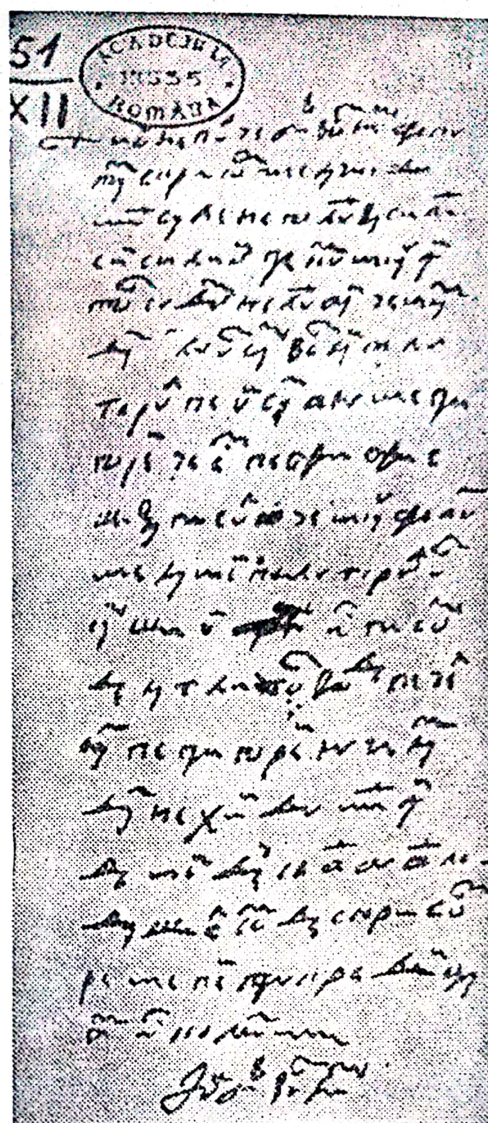
La realizarea letopisețelor, cronicarii și-au cules informațiile din izvoare scrise, românești sau străine, dar pentru perioade istorice mai apropiate au folosit și știrile provenite din tradiția orală sau din propria amintire. Dintre ei, cel mai preocupat de tradițiile populare a fost Ion Neculce, care așază în fața *Letopisețului* său „o samă de cuvinte", adică un număr de legende despre voievozi, boieri sau țărani „ce sîntu audzite din om în om, de oameni vechi și bătrîni, și în letopisețŭ nu sînt scrise".

În ceea ce privește adevărul faptelor evocate în legende, Neculce s-a convins că acestea au un temei real, că nu sînt doar închipuiri. De aceea le acordă o anumită valoare documentară, dar lasă pe cititor să le aprecieze după cum dorește: „cine va vré să le creadă, bine va fi, iar cine nu le va crede, iarăși bine va fi; cine cum îi va fi voia, așa va face".

Legenda despre Nicolae Milescu Spătarul este penultima în șirul celor 42 de „istorii mai alese" care precedă letopisețul. În ea se povestește destinul senzațional al unui mare boier și cărturar român, care, complotînd împotriva lui Ștefăniță Vodă, a pribegit prin mai multe țări ale lumii. Prezen-

tîndu-și personajul, cronicarul se oprește, în treacăt, asupra unor amănunte care îl individualizează și-i dau identitate (boier de la Vaslui, „mîndru și bogat", „prè învățat și cărturar, și știè multe limbi" etc.). După aceea urmează o înșiruire de episoade, anecdote, incidente din viața spătarului, prin care se completează treptat schița de portret de la început.

Identificați aceste episoade, observînd că ele sînt marcate prin anumite formule introductive (iar cînd, deci, după aceea, numai tot, iară mai pre urmă, atunce, și îndată, și cînd etc.), care dau narațiunii o mare cursivitate, producînd în același timp și impresia de oralitate, de povestire spusă, nu scrisă.

Scrisoare autografă a lui Ion Neculce

Creșterea fabuloasă a faimei lui Milescu este sugerată de Neculce cu un remarcabil simț al compoziției. Cronicarul ține treaz interesul cititorului prin felul cum alternează scenele de bucurie și amărăciune, de rușine și speranță, de întuneric și lumină, care au toate ca erou principal un singur om, cărturar și aventurier deopotrivă, prin voia lui și mai ales a altora. Prin această desfășurare a subiectului, Neculce se manifestă mai puțin ca un istoric interesat de autenticitatea izvoarelor și mai mult ca un artist care scrie el însuși povestea spătarului, prelucrînd și transfigurînd fondul legendar popular.

Dar Neculce este scriitor nu numai prin arta narațiunii și a organizării ei, ci și prin arta portretului. El conturează perfect un personaj prin notele sale particulare, morale sau fizice, insistînd asupra amănuntelor specifice ce caracterizează firea sau purtarea lui.

Subliniați detaliile caracteristice prin care Neculce alcătuiește portretul Spătarului.

Legenda lui Milescu este de fapt o schiță a vieții unui om, un portret biografic, în care detaliile de caracterizare morală sau psihologică țîșnesc din întîmplări, trădînd preferința lui Neculce pentru portretul anecdotic.

Dar ceea ce particularizează în mod deosebit această legendă este atmosfera de basm, de „a fost odată ca niciodată", care învăluie treptat amintirea spătarului. Prin aceasta, Neculce se dovedește încă o dată un mare artist, intuind că oamenii își supraviețuiesc în legendă.

Povestitor înnăscut, Ion Neculce a creat o operă durabilă, a cărei forță artistică se datorează și limbajului, mereu proaspăt și surprinzător, avînd toată seva vorbirii populare. Neculce scrie cum se vorbea în Moldova vremii sale, stilul său e bogat în pilde, proverbe și expresii tipice, impresia de oralitate este puternică, așa că, pe drept cuvînt, se poate considera că el are, între cronicari, originalitatea pe care o are Creangă între prozatorii moderni.

DIMITRIE CANTEMIR, PERSONALITATE MULTILATERALĂ A CULTURII ȘI LITERATURII ROMÂNE

Dimitrie Cantemir este în cultura noastră unul dintre cei mai eruditi umaniști care, prin vasta și remarcabila sa operă științifică și literară, s-a situat cu mult deasupra cărturarilor vremii.

Lucrările lui, cele mai multe scrise în limba latină, atestă o bogată documentare în domeniul științelor umaniste și o mare pasiune pentru cercetare. „Sufletul odihnă nu poate afla — *spune el* — pînă nu găsește adevărul, carile îl cearcă oricît de departe și oricît de cu trudă i-ar fi a-l nimeri."

Cele mai valoroase lucrări ale sale sînt cele cu caracter istoric. Între lucrările de istorie a românilor *(Viața lui Constantin Cantemir, Evenimentele Cantacuzinilor și Brîncovenilor)*, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, scrisă în limba română, este o operă concepută după un plan vast și cu o largă informație extrasă din lucrări ale istoricilor din cele mai vechi timpuri. Reluînd o temă a cronicarilor moldoveni, lucrarea înfățișează trecutul îndepărtat al poporului nostru, originea comună a tuturor românilor. Romanii, afirmă Cantemir, „sînt moșii și strămoșii noștri, a moldovenilor, muntenilor, a ardelenilor și a tuturor oriunde se află a românilor, precum și singur numele de moșie ne arată... și limba cea părintească... nebiruit martor ne este."

Dimitrie Cantemir

Cu toate că scriitorul exagerează susținînd originea pur romană a poporului român, lucrarea

este valoroasă pentru vasta ei documentare, în care se demonstrează existența unui stat centralizat și independent.

Întreaga operă a lui Dimitrie Cantemir exprimă o concepție superioară despre istorie față de cea a cronicarilor. În timp ce cronicarii explicau fenomenul istoric prin voința forței divine, Dimitrie Cantemir interpretează istoria dînd atenție cauzalității: „Nici un lucru fără pricină să se facă nu poate". El prezintă originea romană a poporului nostru în spiritul ideilor umanismului, afirmînd că „sîntem urmașii unui popor care a creat o civilizație și o cultură clasică".

Descrierea Moldovei, lucrare monografică de o excepțională valoare documentară, este scrisă în 1716 la cererea Academiei din Berlin. Ea cuprinde trei părți. Prima parte e consacrată descrierii geografice a Moldovei, a munților, apelor și cîmpiilor. Dimitrie Cantemir elaborează prima hartă a Moldovei. Sînt prezentate, de asemenea, flora și fauna, tîrgurile și capitalele țării de-a lungul timpului. În partea a II-a a lucrării este înfățișată organizarea politică și administrativă a țării, cu referiri detaliate la forma de stat, alegerea sau scoaterea din scaun a domnilor, la obiceiurile prilejuite de înscăunarea domnilor sau de mazilirea lor, de logodnă, nunți, înmormîntări etc. În partea ultimă a lucrării găsim bogate informații despre limba și graiul, despre religia moldovenilor, despre slovele folosite, care la început au fost latinești, „după pilda tuturor celorlalte popoare a căror limbă încă e alcătuită din limba cea romană, iar apoi înlocuite cu cele slavonești".

Lucrarea prezintă interes nu numai pentru documentata descriere geografică sau politică, ci și pentru observațiile etnografice și folclorice, D. Cantemir fiind primul nostru cărturar care cuprinde în sfera cercetărilor sale și *folclorul*.

Descrierea Moldovei este o operă străbătută de o vibrantă dragoste de patrie și are pe alocuri deosebite virtuți literare.

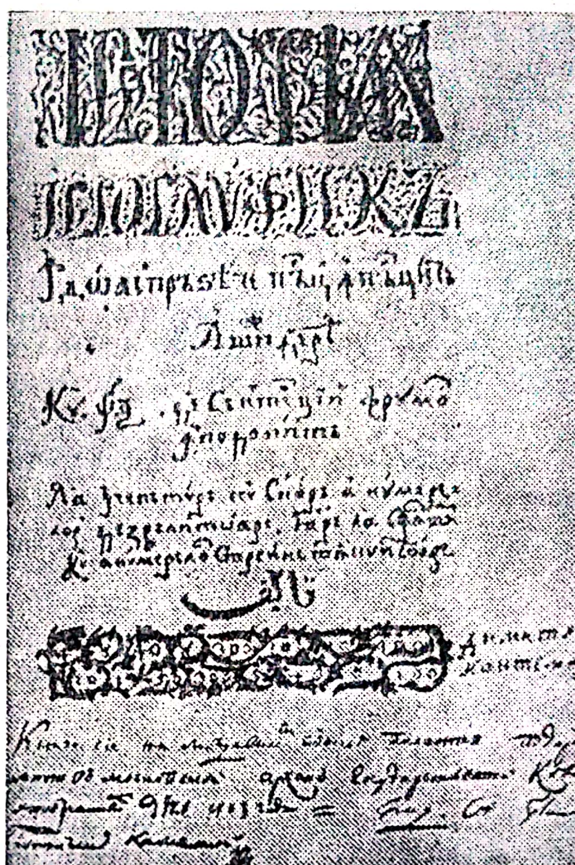
Ideile filozofice ale marelui cărturar pot fi întîlnite cu deosebire în *Imaginea științei sacre, Logică, Sistema religiei mahomedane* și mai ales în opera de tinerețe *Divanul sau Gîlceava înțeleptului cu lumea sau giudețul sufletului cu trupul*, scrisă în românește și grecește. Ideea de bază a acestei lucrări subliniază superioritatea vieții spirituale asupra celei biologice, prozaică și robită poftelor de tot felul.

Istoria ieroglifică, lucrare alegorică de o valoare literară necontestată, prin concepțiile istorice și filozofice pe care le afirmă, se înscrie pe linia umanismului românesc. Scrisă sub forma unei fabule de vaste proporții, personajele *Istoriei ieroglifice* sînt animale și păsări, simbolizînd rivalitatea dintre familia Brîncoveanu și cea a Cantemireștilor, una din Țara Românească și cealaltă din Moldova. Inspirată de realitatea politică a vremii sale, această lucrare este un roman social-filozofic cu caracter pa-

triotic, apropiindu-se de pamfletul politic. După cum spunea Nicolae Iorga, ea poate fi considerată „cel dintîi roman românesc pe temeiuri de realitate istorică".

Toate lucrările lui Cantemir, fie că sînt scrise în limba latină, fie că sînt scrise în româneşte sau în alte limbi, au un stil erudit, în general retoric şi greoi. Cu toate acestea, valoarea lor documentară rămîne incontestabilă.

Contribuţia umaniştilor europeni, printre care se numără şi Cantemir, la dezvoltarea culturii a fost mare, dar ecoul ei în popor, la vremea respectivă, a fost mic; umaniştii, avînd un cult deosebit pentru limbile latină, greacă, slavonă, în care se crease cultura veche, nu scriau în limbile lor naţionale.

Dimitrie Cantemir — *Istoria ieroglifică*

Prin vasta operă pe care a creat-o, prin ideile progresiste şi prin spiritul său enciclopedic, Dimitrie Cantemir este una dintre personalităţile remarcabile ale culturii medievale europene. În cultura şi literatura noastră el prefigurează curentul iluminismului.

★

„Muntele cel mai înalt se numeşte Ceahlăul, despre care, dacă anticii ar fi făcut vorbire în basmele lor, ar fi fost tot atît de vestit ca şi Olimpul, Pindul sau Pelias. Este aşezat în ţinutu Neamţului, în apropiere de izvoarele Tazlăului, şi pe la mijlocul lui, acoperit de zăpezi. Pe vîrf nu se găseşte un pic de nea, încît pare a fi deasupra norilor. De pe culmea cea mai ascuţită, care se ridică sub forma unui turn, izvorăşte un pîrîu alb care se rostogoleşte printre stînci abrupte şi se varsă în Tazlău cu mare zgomot."

....

„Străbunii, părinţii străbunilor au descoperit ţara pe care o locuim acum, pe cînd mergeau la vînătoare în păduri şi în aceasta trăim noi acum şi sîntem hrăniţi şi întăriţi cu laptele şi mierea ei. Îndemnat de exemplul lor, ilustrul domn a întîlnit în timp ce căuta vînat pe cîmp, în păduri şi prin munţi, o cerboaică, care, fiind ruşinoasă, nu a îngăduit acestuia să-i vadă faţa ei, ci a luat-o la fugă şi s-a ascuns. Noi am venit pe urmele lăsate de copitele ei şi am fost conduşi de aceste urme în această casă; de aceea voi trebuie sau să ne predaţi, sau să ne arătaţi unde a fugit acest vînat pe care noi l-am scotocit cu osteneală şi sudoare prin pustietăţi."

....

„Primirea lor de oaspeţi, care o arată către cei nemernici şi drumeţi, este foarte vrednică de laudă, căci măcar că sînt prea săraci din pricină că se află megieşi cu tătarii,

însă niciodată nu este să nu dee ospățului sălaș și mîncare. Ținîndu-l în dar trei zile împreună cu dobitocul său, și pe cel nemernic îl primește cu fețe vesele, ca cînd ar fi frate sau altă rudenie a lor și unii așteaptă cu masa pînă la 7 ceasuri din zi și, ca să nu mănînce singur, trimit pe slugi pe la căi, ca să cheme la masă pe cîți drumeți îi vor întîmpina."

....

„Înălțimile sînt acoperite cu copaci și cu pomi cu roade care cresc peste tot de la sine și care, în alte țări, trebuie sădiți de mîna omului; printre înălțimi curg pîraiele cele mai limpezi, ce se rostogolesc, ici și colo, din vîrful munților cu un murmur plăcut. Aceste locuri par niște grădini dintre cele mai frumoase; cîmpiile dau din belșug roade, pe care aerul răcoros de munte nu le lasă să crească în pădurea muntoasă."

....

„Dansurile sînt la moldoveni cu totul altfel decît la celelalte popoare. Căci nu dansează împreună doi sau patru inși ca la francezi și poloni, ci mai multe persoane împreună, care formează un cerc sau un șir lung. Dealtfel, ei nu dansează lesne decît la nunți. Dacă se iau toți unul cu altul de mînă dansează într-un cerc și merg la dreapta la stînga cu aceiași pași făcuți în tact, atunci spun că joacă hora; dacă stau însă, într-un lung șir, se prind de mîini între ei, totuși așa că sfîrșitul rămîne liber, și merg împrejur în diferite ocoluri, atunci acesta este numit cu un cuvînt luat de la polonezi «danț»."

....

„În genere toți se adună în fiecare sîmbătă la mormînt timp de un an întreg și plîng pe răposatul lor. Cei bogați plătesc femei bocitoare, care zic diferite bocete în care sînt descrise mizeria și deșertăciunea vieții, după cum se poate vedea din următoarele versuri, care fac de obicei începutul:

A lumii cînt cu jale
Cumplită viață,
Cum se rupe și se taie
Ca cum ar fi o ață."

Fragment tradus din *Descriptio Moldaviae.*

ŞCOALA ARDELEANĂ

CONTRIBUŢIA LA DEZVOLTAREA CULTURII ŞI LITERATURII ROMÂNE

Secolul al XVIII-lea a fost numit în mai multe ţări secolul luminilor sau al enciclopediştilor, pentru a se indica forma dominantă a gîndirii şi a culturii din epoca respectivă, în care s-a pus un accent deosebit pe dezvoltarea şi răspîndirea cunoştinţelor culturale, pe ideea „luminării" maselor. *Iluminismul* sau *luminismul* reprezintă o mişcare culturală complexă, cu forme de manifestare în domeniul filozofiei, al literaturii, al moralei, al istoriei, al dreptului şi al ştiinţelor naturii.

Fiind o expresie a gîndirii burgheze, clasă socială aflată la noi în formare în acel timp, iluminismul a apărut mai devreme în ţările în care burghezia a evoluat mai repede (Anglia, Franţa) şi s-a configurat mai tîrziu acolo unde forţele feudale erau mai puternice, iar cele burgheze foarte reduse (în sud-estul Europei, de ex.).

Iluminismul a avut cîteva trăsături distincte. În primul rînd trebuie evidenţiat caracterul său antifeudal şi antidespotic. Gînditorii iluminişti, ca englezul John Locke şi francezii Jean Jacques Rousseau şi Voltaire, cer anularea privilegiilor feudale, limitarea puterii monarhului şi acordarea de libertăţi sociale şi politice. Argumentele fundamentele în vederea justificării acestor revendicări se bazau pe principiile de egalitate şi libertate, de suveranitate a poporului, pe ideea dreptului natural şi a contractului social, conform căreia oamenii se nasc cu aceleaşi drepturi şi trăiesc pe baza unui contract cu monarhul, pe care îl pot alunga dacă acesta încalcă înţelegerea.

A doua trăsătură esenţială a iluminismului a fost spiritul său raţionalist, materialist şi laic. Secolul al XVIII-lea este, prin excelenţă, o perioadă istorică în care s-a afirmat cu putere raţiunea, în care fenomenele vieţii au cunoscut o interpretare materialistă şi s-a cristalizat o orientare antireligioasă.

În acest climat de gîndire social-politică antifeudală şi de filozofie materialistă evoluează literatura iluministă, care din punct de vedere estetic

adoptă ideile clasicismului, cu toate că apar specii noi, ca romanul filozofic, teatrul de idei, comedia satirică, drama burgheză. Alegoria, satira directă, parabola, fabula constituie modalitățile prin care se propagă ideea de îngăduință și egalitate între oameni, se combate fanatismul religios și se denunță abuzurile tiraniei feudale.

Țările române nu rămîn nici ele izolate de efervescența acestei epoci, deși pătrunderea la noi a marilor idei iluministe a fost întîrziată atît de dominația străină, cît și de feudalismul autohton. Cel dintîi nucleu iluminist din cultura română l-a constituit *Școala ardeleană*, mișcare a intelectualității românești din Transilvania de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, al cărei program politic fusese precizat în 1791 în memoriul intitulat *Supplex Libellus Valachorum Transsilvaniae*, trimis împăratului Leopold II, prin care se cerea recunoașterea românilor din Transilvania ca „națiune" egală în drepturi cu celelalte.

Școala ardeleană este deci și o mișcare de eliberare națională și socială, care a găsit în patrimoniul de gîndire al iluminismului european principii, argumente și idei ce slujeau năzuințelor poporului român în acel moment istoric. După cum se știe, poporul român din Transilvania, considerat „tolerat", era lipsit de drepturi sociale și politice, iar unii istorici străini încercau să-i conteste chiar și originea romană. Prin scrierile lor, reprezentanții *Școlii ardelene* (Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Ion Budai-Deleanu ș.a.) au adus argumente istorice, filologice și demografice privind originea latină a limbii și a poporului român, continuitatea și unitatea sa etnică. Argumentele de factură iluministă (principiile libertății, egalității, ale dreptului natural și ale contractului social) sînt folosite alături de celelalte în același scop al dobîndirii libertății naționale.

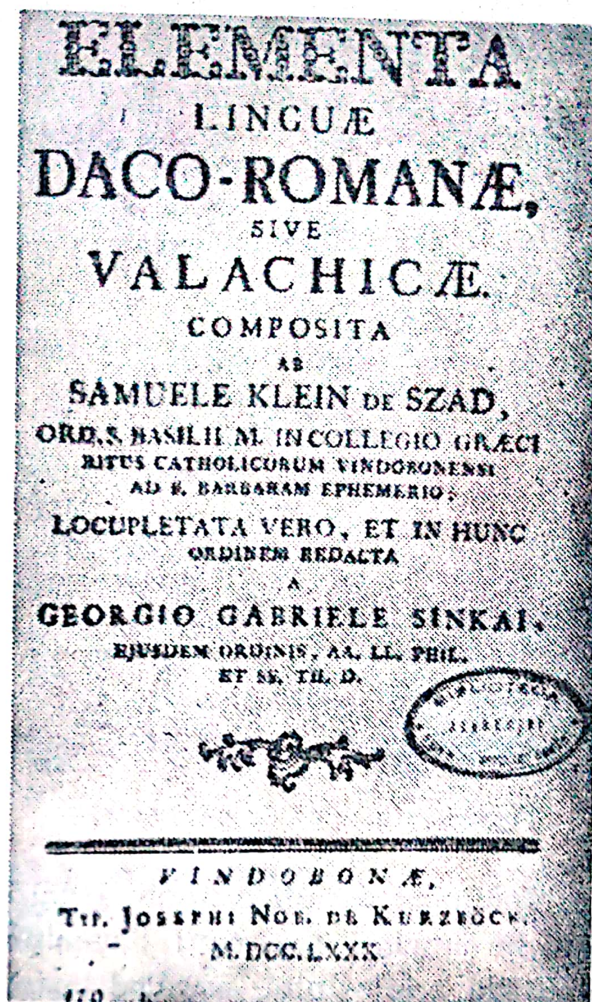

SVPPLEX LIBELLVS
VALACHORVM
TRANSSILVANIÆ
IVRA TRIBVS RECEPTIS NATIONIBVS COMMVNIA
POSTLIMINIO SIBI ADSERI
POSTVLANTIVM.
CVM NOTIS HISTORICO - CRITICIS
I. C. E.
CIVIS TRANSSILVANI.
CLAVDIOPOLI
MDCCXCI

Supplex Libellus Valachorum Transsilvaniae (foaie de titlu)

Din punct de vedere cultural, *Școala ardeleană* a avut un rol important în stimularea studiului istoriei și limbii române, gramaticii și lexicului, a dezvoltării științelor naturii și a învățămîntului.

În ansamblu, activitatea *Școlii ardelene* cunoaște două direcții fundamentale. Prima are un pronunțat caracter iluminist, urmărind emanciparea poporului, mai ales a

țăranilor. În acest scop s-au înființat numeroase școli în limba română, s-au scris abecedare, aritmetici, catehisme, cărți de popularizare științifică, manuale de economie practică etc. Cealaltă direcție cuprinde tratatele erudite de istorie și filologie, care acumulau dovezi și argumente pentru susținerea egalității în drepturi a românilor din Transilvania cu celelalte naționalități ale Imperiului habsburgic. Cele mai importante lucrări sînt: *Istoria și lucrurile și întîmplările românilor* de Samuil Micu, *Hronica românilor și a mai multor neamuri* de Gheorghe Șincai, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia* de Petru Maior, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* de Samuil Micu și Gheorghe Șincai, *Disertație pentru începutul limbii române* de Petru Maior și *Lexiconul de la Buda*, primul dicționar etimologic al limbii române.

ELEMENTA
LINGUÆ
DACO-ROMANÆ,
SIVE
VALACHICÆ.
COMPOSITA
AB
SAMUELE KLEIN DE SZAD,
ORD. S. BASILII M. IN COLLEGIO GRÆCI RITUS CATHOLICORUM VINDOBONENSI AD S. BARBARAM EPHEMERIO;
LOCUPLETATA VERO, ET IN HUNC ORDINEM REDACTA
A
GEORGIO GABRIELE SINKAI,
EJUSDEM ORDINIS, AA. LL. PHIL. ET SS. TH. D.

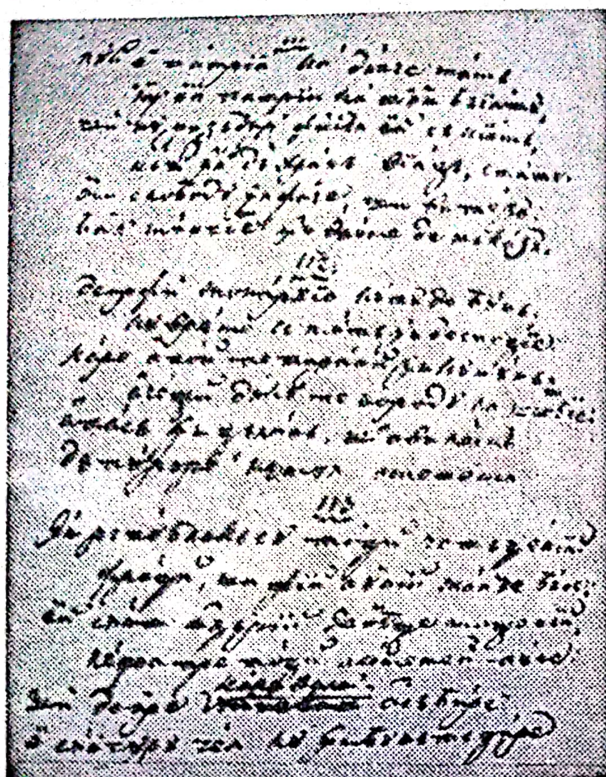
VINDOBONÆ,
TYP. JOSEPHI NOB. DE KURZBÖCK.
M.DCC.LXXX.

Elementa linguae daco-romanae sive valachicae

Studiile de limbă, ca și cele istorice, urmăresc să dovedească romanitatea poporului român și latinitatea limbii lui. În plan strict științific, lui Petru Maior îi revine meritul de a afirma primul că româna derivă din latina populară, adică din limba vorbită de marile mase ale imperiului, și nu din cea clasică, limba culturii și a științei antice:

„...se știe că mulțimea cea nemărginită a romanilor, a cărora rămășițe sînt românii, pre la începutul sutei a doao de la Hs., în zilele împăratului Traian, au venit din Italia în Dachia; și au venit cu acea limbă lătinească carea în vremea aceaia stăpînea în Italia. Așa dară, limba românească e acea limbă lătinească comună, carea pre la începutul sutei a doao era în gura romanilor și a tuturor italianilor."

Aportul *Școlii ardelene* la dezvoltarea limbii este deosebit de prețios. În această epocă s-a pus problema adoptării alfabetului latin în locul celui chirilic, a fixării normelor gramaticale ale limbii, a îmbogățirii vocabularului cu neologisme romanice. În ciuda unor idei greșite, ca cea a ortografiei etimologice sau a eliminării elementelor nelatine din limbă, — care vor fi exagerate în secolul următor de curentul latinist, — *Școala ardeleană* are meritul de a fi pus bazele cercetării științifice a limbii române.

Ţiganiada (pagină de manuscris)

Reprezentanţii *Şcolii ardelene* sînt istorici şi filologi, învăţaţi străluciţi şi animatori ai culturii. Ei nu pot fi însă socotiţi şi scriitori. Sub raport strict literar, scrierile lor nu ating decît pe alocuri nivelul cronicarilor. Totuşi, *Şcoala ardeleană* a creat un climat favorabil literaturii şi a dat, prin Ion Budai-Deleanu, pe cel dintîi mare poet român de talie europeană. Opera literară fundamentală a acestuia — *Ţiganiada* — sintetizează artistic ideile iluministe ale epocii şi reprezintă prima demonstraţie de valoare a posibilităţilor poetice ale limbii române, fiind sub acest aspect o neaşteptată capodoperă şi singura epopee românească terminată.

Continuat de alţi cărturari (Dinicu Golescu, Gheorghe Asachi etc.) în celelalte provincii româneşti, iluminismul *Şcolii ardelene* — animat de ideea propăşirii prin cultură, acordînd textului scris o pronunţată funcţie socială, preocupat de formarea temeliilor moderne ale civilizaţiei româneşti — reprezintă prima etapă de modernizare a culturii noastre, înscriindu-se în felul acesta, prin aspectele lui specifice, în iluminismul european.

★

„Socotind cu mintea mea zisa aceaia a filosofului aceluia carele au zis că urît lucru iaste elinului să nu ştie elineşte, adevărat şi românului să poate zice că urît lucru iaste românului să nu ştie istoriia neamului său, că vedem cum toate neamurile au scris lucrurile mai marilor săi, şi se cuvine acestea omului carele are minte, că istoriia iaste dascălul tuturor lucrurilor, şi bisericeşti şi politiceşti, că ia nu numai cu cuvinte, ci şi cu pilde adeverează cele ce învaţă."

Samuil Micu: *Scurtă cunoştinţă a istorii românilor (Către rumâni).*

★

„Naţiunea română[1] este mai veche decît toate naţiunile, cu mult mai înainte de aceste vremuri, din moment ce este sigur şi dovedit prin documente istorice, prin tradiţia neîntreruptă, prin asemănările de limbă şi obiceiuri, că ea îşi trage originea de la coloniile romane duse de împăratul Traian, la începutul secolului al II-lea, ca să apere provincia Dacia cu un număr foarte mare de veterani..."

Supplex Libellus Valachorum Transsilvaniae (traducere din limba latină).

---

[1] După istoriografii Şcolii ardelene, poporul român = poporul roman din Dacia. Elementele alogene de diferite naturi nu schimbă calitatea de roman a românilor.

„Zburdare aşa nedumerită în mulţi din cei streini scriitori iaste de a vomi cu condeiul asupra românilor, strănepoţilor romanilor celor vechi, ori ce le şopteşte lor duhul acela carele mai de mult spre aceaia îi întărîtă pre varvari, ca pre romani sau ca pre domnii lor să-i urască sau lor, ca prea vitejilor biruitori a toată lumea, să le pismuiască cît, şi cînd fără nici o dovadă iscodesc ceva sau şi minciuni apriate spun asupra românilor, încă socotesc că lumea toată e detoare să creadă nălucirile lor; ba, de o bucată de vreme, pre cum măgariu pre măgariu scarpină, aşa, unii de la alţii împrumutînd defăimările, fără de nici o cercare a adevărului, de iznóv le dau la stampă; şi cu cît românii mai adînc tac, nemica răspunzînd nedrepţilor defăimători, cu atîta mai vîrtos se împulpă pre români a-i micşora şi cu volnicie a-i batjocori."

Petru Maior: *Istoria pentru începutul românilor în Dachia (Cuvînt înainte).*

„Din partea coloniei carea au rămas în Dachia Veche [...] s-au prăsit toţi românii cîţi sînt de-a stînga Dunării, cum cură în Marea Neagră, iară din partea coloniei care s-au trecut Dunărea... s-au prăsit românii cei ce sînt de-a dreapta Dunării[...]; oricum s-au numit sau se numesc şi acum, tot de o viţă şi porodiţă sînt, adecă romani de sînge, precum firea şi vîrtutea îi mărturiseşte..."

Gheorghe Şincai: *Hronica românilor şi a mai multor neamuri.*

ION BUDAI-DELEANU: Ţiganiada

(Fragmente)

Spune celui care te trimeasă
Că într-acest chip Vlad Vodă-i răspunde:
Haracii sînt gata, supt aleasă
Încuietoare; dar a pătrunde
Nu poate acolo poftă străină
Într-alt chip făr' cu sabia în mînă.

De sultanului de dînşi îi pasă,
Vie să şi-i ducă, de să încrede!
Dară nici tinerii vor de acasă
De voie bună a merge în obede,
Zicînd că cu patria împreună
Vreu s-aibă soartea: rea sau bună.

Iar în cît e despre a mea persoană,
Să merg să mă închin nălţatei Poarte,
Spune-i că atunci cînd iepurii în goană
Vor lua pe ogari, lupilor moarte
Mieii vor da, poate că atunci doară
M-oi închina; iar nu de astă oară![1]

În locul de arburi şi copace
Cresc rodii, năranciuri ş-alămîi,
Şi tot feliu dă pom ce la gust place,
Cum şi rodite cu struguri vii;

[1] Răspunsul lui Vlad Ţepeş către solul turcesc.

Iar în loc dă năsip şi ţărînă,
Tot grăunţă dă aur iai în mînă.

Rîuri dă lapte dulce pă vale
    Curg acolo şi dă unt pîraie,
Ţărmuri-s dă mămăligă moale,
    Dă pogăci, dă pite şi mălaie!
O, ce sîntă şi bună tocmeală!
Mînci cît vrei şi bei făr'osteneală.

Colea vezi un şipot dă rachie,
    Ici dă proaspătă mursă un izvor,
Dincolea balta dă vin te îmbie,
    Iară căuş, păhar sau urcior,
Zăcînd afli îndată lîngă tine,
Oricînd chieful dă băut îţi vine.

Dealurile şi coastele toate
    Sînt dă caş, dă brînză, dă slănină;
Iar munţii şi stînce gurguiate
    Tot dă zahăr, stafide, smochine!
De pe ramurile dă copaci,
Spînzură covrigi, turte, colaci.

Gardurile acolo-s împletite
    Tot cu fripţi cîrnăciori lungi, aioşi,
Cu plăcinte calde streşinite,
    Iar în loc dă pari tot cîrtaboşi;
Dară spetele, dragile mele,
Sînt la garduri în loc de proptele.[1]

---

[1] O imagine a raiului.

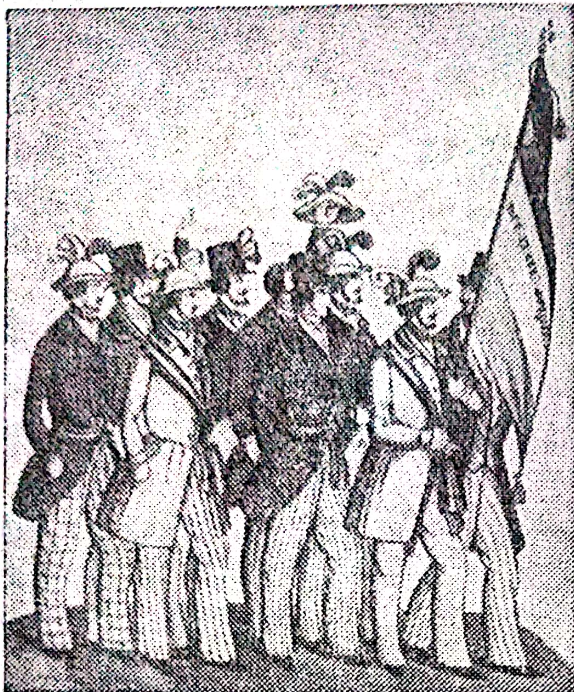
MOMENTUL 1848 ÎN LITERATURA ROMÂNĂ

Prima jumătate a secolului al XIX-lea este, în istoria modernă a românilor, o perioadă agitată şi poate cea mai bogată în transformări, care au pregătit, printr-o mişcare social-culturală largă, evenimentele revoluţionare de la 1848.

Rezultatele mişcării de eliberare naţională s-au răsfrînt şi în conţinutul tratatului de la Adrianopol (1829), prin care Moldova şi Ţara Românească au căpătat autonomie administrativă şi libertatea comerţului, intrînd în circuitul economic european. Apăreau acum condiţii noi pentru dezvoltarea economică şi pentru modernizarea vieţii social-politice. Dar orînduirea feudală şi formele despotice de guvernare constituiau o frînă puternică în calea dezvoltării. Aceasta făcea să crească nemulţumirile forţelor progresiste şi ale spiritelor înaintate ale vremii împotriva inegalităţilor şi a lipsei de libertăţi. Se pregătea astfel cea mai largă mişcare populară de emancipare socială şi naţională, Revoluţia de la 1848. În perioada de după Revoluţia lui Tudor Vladimirescu, la sate au loc răscoale ale ţărănimii pentru eliberarea din lanţurile iobăgiei, iar la oraşe se organizează tot mai des mişcări subversive, sub forma unor comploturi şi conspiraţii, împotriva dependenţei economice şi politice.

În ciuda tuturor represiunilor, se intensifică starea de spirit antifeudală, pretutindeni răsunînd glasuri care cereau modernizarea sistemului de guvernămînt, îngrădirea drepturilor abuzive ale marii boierimi. Lupta pentru emancipare socială şi naţională, în preajma anului revoluţionar 1848, devine, în toate provinciile româneşti, un postulat al opiniei publice progresiste, o amplă manifestare a conştiinţei naţionale, marcînd începuturile revoluţiei burghezo-democratice. Această etapă istorică de mari frămîntări social-politice, cu profunde repercusiuni în viaţa spirituală românească dintre 1830—1860, este cunoscută sub denumirea de *perioada paşoptistă*.

Frămîntările revoluţionare din prima jumătate a secolului al XIX-lea au dat o puternică lovitură regimului feudal, deşteptînd în conştiinţa maselor populare ideea unităţii naţionale, spiritul luptei pentru dreptate şi libertate, pentru independenţă. Ele au determinat, totodată, o puternică mişcare cul-

Frăția (acuarelă)

turală, care avea la bază un amplu program de luptă politică.

Ca rezultat al acestei mișcări, școala, presa, teatrul și literatura au cunoscut o amplă dezvoltare.

Se organizează acum *societăți culturale*[1] care militează pentru idealuri social-politice și răspund nevoii de progres cultural, impulsionînd traducerile din literatura universală, punînd bazele învățămîntului artistic în limba română și luptînd pentru unitatea limbii și dezvoltarea literaturii.

Tot în această perioadă, sub influența ideilor progresiste ale vremii și cu contribuția unor cărturari patrioți, se pun bazele *învățămîntului românesc*[2], înființîndu-se primele școli primare în principalele centre ale țării, primele școli superioare în limba română, școli pentru fete, școli normale, conservatoare dramatice și muzicale.

De spiritul ideilor înaintate din perioada pașoptistă este legat și adevăratul început de drum al *presei românești*[3]. Se inițiază acum o activitate edi-

---

[1] În 1827 se înființează „Societatea literară", condusă de Dinicu Golescu și Ion Heliade Rădulescu, care va fi înlocuită, în 1833, cu „Societatea filarmonică", din inițiativa lui Ion Heliade Rădulescu și a lui Ion Cîmpineanu. În 1845, Iancu Văcărescu creează „Asociația literară", care acoperă activitatea conspirativă a societății secrete „Frăția".

[2] La București, în 1818, Gheorghe Lazăr înființează „Școala de la Sfîntul Sava"; în același an, la Iași, Gheorghe Asachi pune bazele „Școlii de la Trei-Ierarhi". Mai tîrziu, în 1834, la Brașov, ia ființă prima școală comercială, avîndu-l ca profesor pe Gheorghe Barițiu, animatorul mișcării culturale din Transilvania.

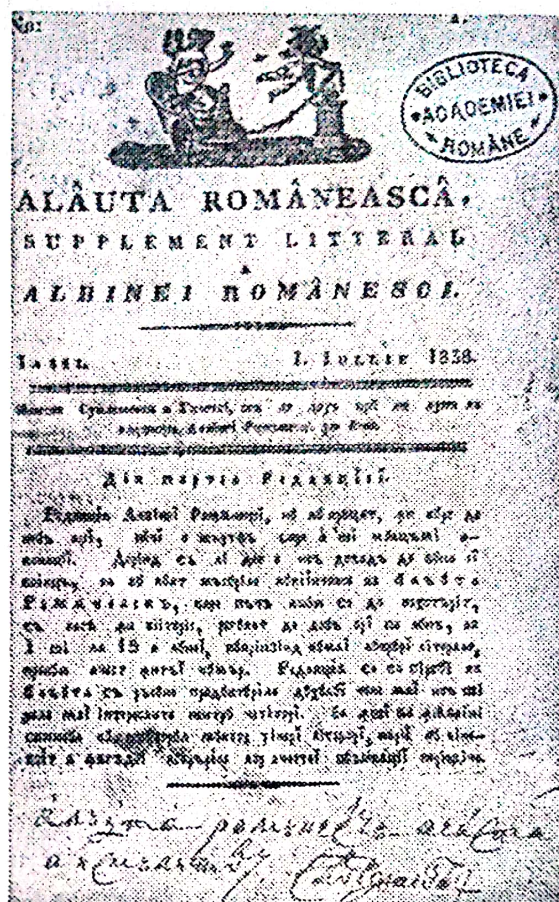
[3] În 1829, la București, sub conducerea lui Ion Heliade Rădulescu, apare ziarul „Curierul românesc", iar, în același an, la Iași, din inițiativa lui Gheorghe Asachi, apare „Albina românească". În 1838, la Brașov, Gheorghe Barițiu scoate „Gazeta de Transilvania", căreia îi adaugă un supliment, „Foaie pentru minte, inimă și literatură", purtînd mesajul spiritului românesc pe plan politic, istoric și cultural în provinciile aflate încă sub stăpînire străină.

În 1840, apare, la Iași, „Dacia literară", condusă de Mihail Kogălniceanu, iar, în 1845, la București, Nicolae Bălcescu și A. Treboniu-Laurian scot revista de orientare științifică „Magazin istoric pentru Dacia". La Iași, în 1841 și 1845, apare culegerea de documente istorice „Arhiva românească", prin îngrijirea lui M. Kogălniceanu. În 1844,

torială de proporții mai mari decît cea a tipografiilor domnești și ecleziastice din perioada anterioară. Apar primele ziare în limba română, la care colaborează cărturari cu idei progresiste din toate provinciile românești.

Un moment deosebit de important în dezvoltarea publicisticii îl constituie apariția, la 1840, a revistei „Dacia literară", care se adresează întregului neam românesc, propunîndu-și să militeze pentru ca „...românii să aibă o limbă și o literatură comună pentru toți". În anul 1848 au apărut noi ziare purtătoare de cuvînt ale ideilor revoluției, promovînd o publicistică agitatorică și combativă. Nici după înfrîngerea revoluției activitatea publicistică nu a încetat, revoluționarii scriind acum împotriva celor care au trădat cauza revoluției române sau făcînd din presă o tribună în favoarea Unirii.

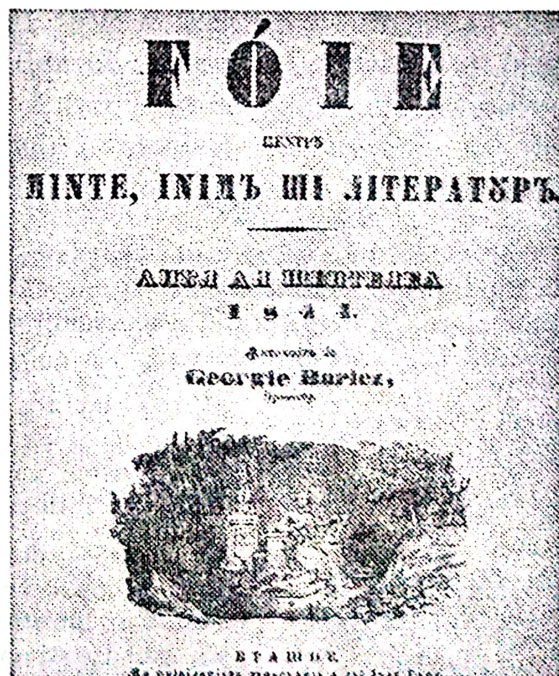
O contribuție de seamă la promovarea spiritului național și la răspîndirea culturii în rîndul maselor populare a avut-o *dezvoltarea teatrului*. Din inițiativa acelorași neobosiți cărturari, Ion Heliade Rădulescu în Țara Româ-

ALĂUTA ROMÂNEASCĂ,
SUPPLEMENT LITTERAL
A
ALBINEI ROMÂNESCI.

1. Iulie 1838.

Alăuta românească

FÓIE
ПЕНТРУ
МІНТЕ, ІНІМЪ ШІ ЛІТЕРАТУРЪ.

1 8 4 1.

Foaie pentru minte, inimă și literatură

Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri și Ion Ghica scot revista „Propășirea". În 1848, apar, la București, „Pruncul român" și „Poporul suveran", ca purtătoare de cuvînt ale revoluției. După revoluție, în 1850, apare, la Paris, revista „România viitoare", care reunea în jurul ei pe toți revoluționarii exilați, în frunte cu Nicolae Bălcescu. În 1855, apare, la Iași, „România literară" a lui Vasile Alecsandri, fiind cea mai valoroasă publicație a pașoptismului cu orientare umanistă, iar în 1855—1856 apare „Steaua Dunării" a lui Mihail Kogălniceanu.

POPOLUL SUVERAN.

VOX POPULI, VOX DEI

Numărul 13 din 2 August 1848 al *Poporului suveran* în care a fost publicat articolul lui N. Bălcescu „Drepturile Românilor către Înalta Poartă"

nească și Gheorghe Asachi în Moldova, *s-au pus bazele teatrului în limba română*[1], la început prin traduceri, iar apoi prin scrieri originale.

Pînă la apariția și dezvoltarea teatrului în limba română ca instituție stabilă existau numeroase trupe de actori care dădeau reprezentații cu piese în limba franceză. În concurență cu aceste trupe, în perioada pașoptistă, teatrul românesc original a ieșit biruitor, devenind, mai ales după anul 1840, o instituție culturală durabilă, un mijloc eficace de luminare a poporului, de propagandă politică și ideologică. „Însoțit cu învățătura publică, *spunea Ion Heliade Rădulescu*, teatrul este cel mai de-a dreptul și sigur mijloc de a dărăpăna obiceiurile cele urîte și a forma gustul unei nații."

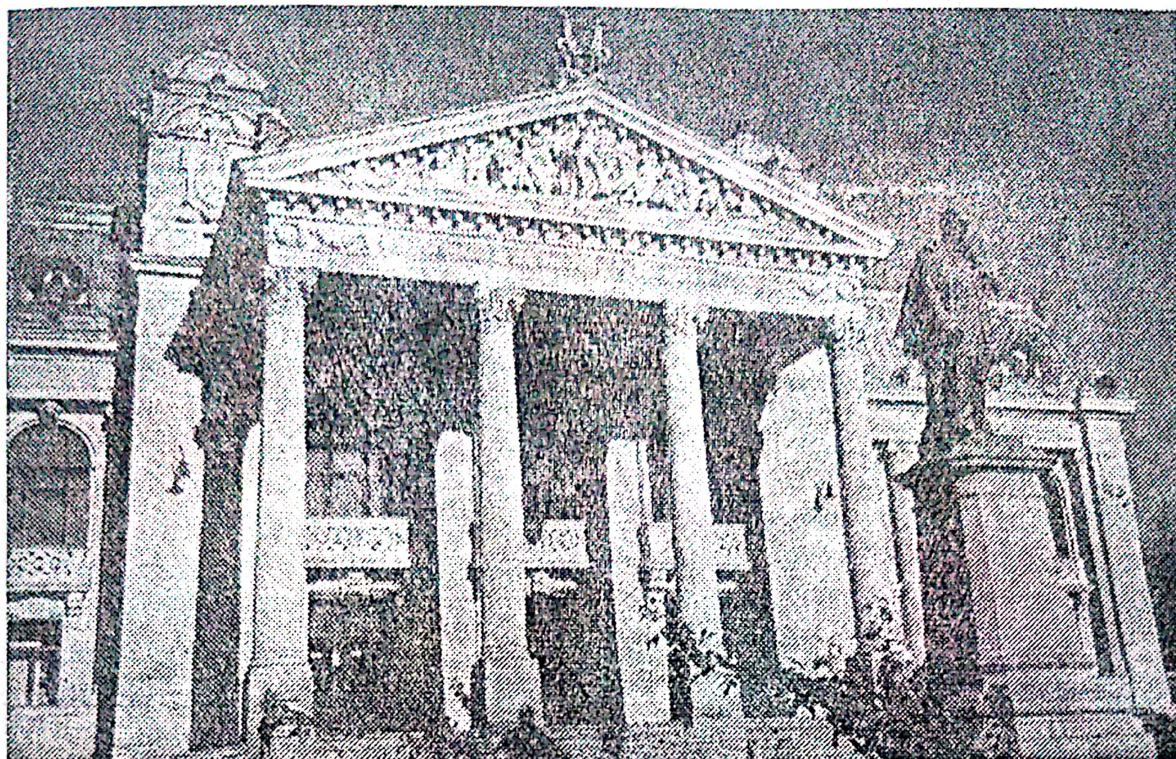
---

[1] În 1819, pe scena de la Cișmeaua Roșie din București, se prezintă piesa *Hecuba* de Euripide, în traducerea lui Iancu Văcărescu. La reprezentarea primului spectacol, acest mare animator cultural al vremii scrie un prolog în care își exprimă bucuria de a vedea împlinită o mare năzuință culturală națională:

„V-am dat teatru, vi-l păziți
Ca un lăcaș de muze;
Cu el curînd veți fi vestiți
Prin vești departe duse.

În el năravuri îndreptați,
Dați ascuțiri la minte,
Podoabe limbii voastre dați
Cu românești cuvinte".

În 1816, la Iași, s-a jucat prima piesă în limba română, *Mirtil și Hloe*.

Iaşi — *Teatrul Naţional şi statuia lui Vasile Alecsandri*

După 1840, conducerea Teatrului Naţional din Iaşi este preluată de Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri şi Costache Negruzzi, care, văzînd în această instituţie „o şcoală de moral", militează pentru un teatru dramatic cu un repertoriu naţional.[1] Încep să se reprezinte acum piese originale prin care se făcea educaţie cetăţenească, se stimula spiritul satiric împotriva nedreptelor întocmiri ale societăţii feudale. În perioada paşoptistă, manifestări sporadice în domeniul teatrului au existat şi în Transilvania, dar, aici, un teatru românesc pe baze profesionale nu a putut fi întemeiat decît mai tîrziu.

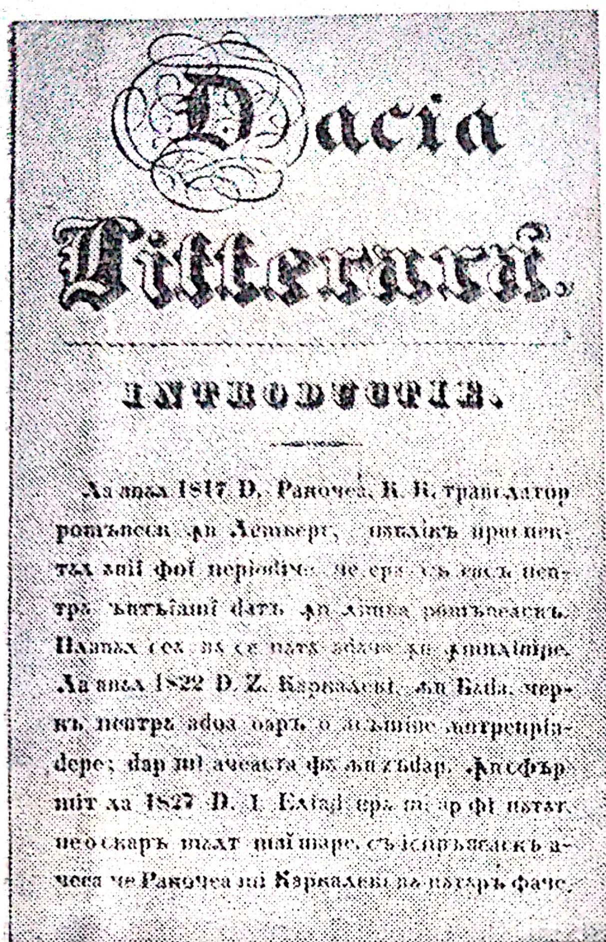

În perioada paşoptistă, literatura, alături de şcoală, presă şi teatru, a avut un rol important în procesul complex de promovare şi de dezvoltare a spiritului naţional.

După secole de influenţă a culturii bizantine, literatura română se deschide mişcării de idei din Apus şi îndeosebi celei din Franţa; dar, odată cu aceasta, ca o reacţie la răspîndirea culturii orientale mai vechi şi a celei occidentale de dată recentă, se dezvoltă un puternic spirit naţional sub influenţa avîntului revoluţionar şi a luptei pentru realizarea marelui ideal al unităţii naţionale.

Anul 1840 reprezintă un moment de glorie a afirmării spiritului naţional în cultura românească: se pun în acest an bazele Teatrului Naţional

[1] Vasile Alecsandri scrie comediile *Chiriţa în Iaşi* şi *Chiriţa în provinţie*, iar Costache Negruzzi, comedia *Muza de la Burdujeni*.

Dacia Litterarĭ.

Dacia literară (Introducție)

ca instituție statornică; apare cea mai valoroasă publicație pentru literatură —„Dacia literară“ —, care va exercita o influență puternică asupra dezvoltării acestei arte; apar primele opere literare de o valoare artistică certă (nuvela *Alexandru Lăpușneanul* de Costache Negruzzi; poezia *Anul 1840* de Grigore Alexandrescu). Acest an marchează trecerea de la generația de scriitori legată mai mult de iluminism, supusă unor influențe occidentale, la prima generație orientată ferm spre o cultură și o literatură originală, inspirată din trecutul de luptă al poporului nostru și din frămîntările sociale și politice ale vremii.

În perioada pașoptistă se afirmă primii noștri scriitori moderni în cadrul curentului național-popular de la „Dacia literară“. Mihail Kogălniceanu, în articolul-program al acestei reviste, subliniază clar ideile care vor sta la baza orientării literaturii: combaterea imitației și a traducerilor mediocre; necesitatea creării unei literaturi naționale prin stimularea scrierilor originale inspirate din istoria patriei, din frumusețile ei, din pitorescul obiceiurilor populare; realizarea unei limbi unitare și a unei literaturi specific naționale. Mihail Kogălniceanu arată că: „Dorul imitației s-au făcut la noi o manie primejdioasă, pentru că omoară în noi duhul național. Această manie este, mai ales, covîrșitoare în literatură. Mai în toate zilele ies de sub teasc cărți în limba românească. Dar ce folos! că sunt numai traducții din alte limbi și încă și acele de ar fi bune. Traducțiile însă nu fac literatură. Noi vom prigoni cît vom pute această manie ucigătoare a gustului original, însușirea cea mai prețioasă a unii literaturi. Istoria noastră are destule fapte eroice, frumoasele noastre țări sunt destul de mari, obiceiurile noastre sunt destul de pitorești și de poetice, pentru ca să putem găsi la noi sujeturi de scris, fără să avem pentru aceasta trebuință să ne împrumutăm de la alte nații“.

Apărînd ideea de originalitate în literatură, mentorul generației pașoptiste dezvoltă în același timp și spiritul critic, exercitînd, în acest fel, o influență hotărîtoare asupra fizionomiei culturii românești de la mijlocul secolului trecut. „Critica noastră, *spunea Mihail Kogălniceanu*, va fi nepărtinitoare; vom critica cartea, iar nu persoana“.

În perioada paşoptistă, de plin avînt al culturii, literatura română cunoaşte o dezvoltare apreciabilă în toate provinciile, prin contribuţia, în Moldova, a scriitorilor: Gheorghe Asachi, Costache Negruzzi, Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Alecu Russo; în Muntenia: Gheorghe Lazăr, Ion Heliade Rădulescu, Vasile Cârlova, Grigore Alexandrescu, Nicolae Bălcescu, Dimitrie Bolintineanu; în Transilvania: Timotei Cipariu, Gheorghe Bariţiu, Andrei Mureşeanu.

Scriitorii epocii respective au cîteva trăsături caracteristice comune:

— cei mai mulţi au început învăţătura, cu dascăli particulari, în limba greacă şi apoi au continuat studiile în Franţa;

— majoritatea au participat la Revoluţia de la 1848 şi apoi au fost obligaţi să ia calea exilului;

— fiind participanţi activi la viaţa social-politică, au scris opere literare cu un conţinut patriotic şi militant, exprimînd idealurile luptei pentru emancipare socială şi naţională, pentru unitate naţională — năzuinţe de veacuri ale poporului român.

Trăsăturile esenţiale ale literaturii promovate de prima generaţie de scriitori moderni pot fi sintetizate astfel:

— inspiraţia din trecutul istoric, din lupta pentru eliberare socială şi unitate naţională;

— preţuirea frumuseţilor patriei şi ale folclorului, în care se reflectă bogăţia şi varietatea manifestărilor spiritului popular;

— satirizarea viciilor orînduirii feudale.

1. *Idealul eliberării şi unităţii naţionale* apare, aproape fără excepţie, în creaţia artistică a scriitorilor epocii şi în toate genurile literare. Majoritatea scriitorilor evocă momentele eroice ale luptei pentru independenţă de-a lungul istoriei zbuciumate a poporului nostru, preamărind domnitori sau căpitani de oşti şi oferind, în acest fel, prezentului modele de urmat sau pilde însufleţitoare. Metoda dominantă a creaţiei literare este cea romantică.[1]

---

[1] Romantismul este un curent cultural-artistic care suprimă regulile formale ale speciilor literare impuse de clasicism, făcînd loc în artă efuziunilor lirice, exaltînd subiectivitatea prin crearea personajelor excepţionale care acţionează în împrejurări excepţionale. Scriitorii romantici manifestă interes pentru tradiţiile naţionale, pentru creaţia populară, pun accent pe pitorescul naturii. La noi, ca şi în alte ţări, mişcarea romantică este pregătită de o fază de tranziţie cunoscută sub numele de *preromantism*. Peisajul nocturn, ruinele şi mormintele sînt teme specifice preromantismului, simbolizînd slăvirea gloriei străbune şi revolta împotriva tiranilor. La noi, această fază este depăşită, în perioada paşoptistă, de avîntul revoluţionar al scriitorilor, care, entuziasmaţi de gloria trecutului naţional şi de strălucirea creaţiei folclorice, scriu o poezie de redeşteptare naţională, cu profunde semnificaţii patriotice. Originea romană a poporului nostru, existenţa lui neîntreruptă pe teritoriul vechii Dacii, bogăţia spirituală a sufletului popular constituie temele fundamentale ale gîndirii artistice paşoptiste, o preocupare literară a tuturor scriitorilor acestei perioade. Romantismul, dezvoltat din necesităţi istorice, coincide la noi cu mişcarea de emancipare socială şi deşteptarea conştiinţei naţionale. Speciile literare specific romantice: *elegia* şi *meditaţia* deschid drum liricii patriotice. Eroul romantic construit cu procedeele specifice curentului (antiteza, situa-

În *poezie*, Vasile Cârlova (1809—1831), primul poet modern din Ţara Românească, glorifică trecutul de vitejie în comparaţie cu prezentul decăzut în *Ruinurile Tîrgoviştei*; Grigore Alexandrescu (1810—1885), autorul poemelor cu conţinut patriotic vizionar: *Anul 1840, Umbra lui Mircea. La Cozia, Răsăritul lunei. La Tismana, Mormintele. La Drăgăşani*, inaugurează poezia romantică naţională, inspirată din trecutul de luptă al poporului pentru libertate socială şi independenţă naţională. Evocarea figurilor măreţe ale istoriei, temele romantice ale ruinelor şi mormintelor, teme care circulau în literatura universală, capătă în poezia lui Grigore Alexandrescu o interpretare originală prin ardoarea sentimentelor de veneraţie faţă de trecutul istoric şi faţă de marile virtuţi ale poporului român.

Ion Heliade Rădulescu (1802—1872) încearcă să realizeze acum epopeea de inspiraţie istorică *Mihaida*, avîndu-l în centru pe Mihai Viteazul, iar Costache Negruzzi (1808—1868) este atras în aceeaşi perioadă de epoca domniei lui Ştefan cel Mare, căruia îi închină fragmentul de epopee *Aprodul Purice*.

Vasile Alecsandri, exprimîndu-şi sentimentul dragostei de patrie, reînvie epoca de strălucire militară a nebiruitului Ştefan în poemele: *Dumbrava Roşie, Dan, căpitan de plai*. Cu prilejul Revoluţiei de la 1848, el scrie înflăcăratul marş revoluţionar *Deşteptarea României*.

Un ton puternic mobilizator adoptă şi poetul transilvănean Andrei Mureşeanu, în poezia *Un răsunet*, scrisă cu prilejul evenimentelor de la 1848.

Dimitrie Bolintineanu (1819—1872), în *Legendele istorice*, inspirate din cronici şi tradiţii naţionale, exaltă, de asemenea, lupta pentru neatîrnare şi unitate naţională. Un model de patriotism ardent, în spiritul ideilor epocii, îl constituie poezia sa *Cea de pe urmă noapte a lui Mihai cel Mare*.

Sub influenţa curentului naţional-popular de la „Dacia literară"; *proza*, ca şi poezia, înregistrează succese apreciabile. Sînt abordate acum numeroase teme, într-o mare varietate de specii literare. Apar primele modele de schiţă şi nuvelă, iar, ceva mai tîrziu, romanul.

Costache Negruzzi oferă literaturii, prin nuvela de inspiraţie istorică *Alexandru Lăpuşneanul*, o capodoperă a genului, despre care G. Călinescu spunea: „dacă literatura română ar fi avut în ajutor prestigiul unei limbi universale, nuvela *Alexandru Lăpuşneanul* ar fi devenit o scriere celebră ca şi Hamlet".

Alecu Russo (1819—1859) scrie poemul în proză *Cîntarea României*, un adevărat imn de slavă şi de îmbărbătare adresat patriei, în care evocă, în imagini de o mare frumuseţe artistică, aspecte ale luptei pentru păstrarea demnităţii naţionale.

ţii excepţionale, lovituri de teatru etc.) constituia, de asemenea, pretextul evocării patriotice.

Romantismul, ca modalitate de creaţie şi ca atitudine artistică, se continuă la noi şi după perioada paşoptistă, prin opera lui Alexandru Odobescu, Bogdan Petriceicu Hasdeu, Mihai Eminescu ş.a. Prin opera sa, Mihai Eminescu va atinge cea mai înaltă culme artistică în dezvoltarea romantismului românesc şi va aduce o contribuţie deosebită la cultura romantică europeană.

În același spirit al epocii, Nicolae Bălcescu (1819—1852) abordează probleme și evenimente istorice în lucrarea *Românii supt Mihai-voievod Viteazul*, cu scopul trezirii încrederii compatrioților în lupta pentru independență și unirea tuturor românilor într-un singur stat național.

Autorul creează o imagine complexă a marelui voievod Mihai Viteazul, ca simbol al acestor idealuri.

Întoarcerea privirilor spre trecut nu era gratuită. Ea constituia o formulă artistică specifică vremii, pe care scriitorii o foloseau pentru a se adresa contemporanilor, dîndu-le pilde însuflețitoare prin faptele mărețe și prin momentele de glorie ale luptei poporului.

Nici mișcarea teatrală n-a rămas necontaminată, așa cum s-a arătat mai înainte, de avîntul pașoptist general. Cu toate acestea, rezultate deosebite în dezvoltarea dramei originale s-au obținut abia în perioada postpașoptistă cu piesele *Răzvan și Vidra* (1867) de Bogdan Petriceicu Hasdeu și *Despot Vodă* (1878) de Vasile Alecsandri.

Militînd pentru înființarea unui teatru în limba română, Vasile Alecsandri nu numai că a pus bazele Teatrului Național și a scris primele piese valoroase, dar s-a dovedit și un îndrumător atent în arta dramatică. Observator rafinat și critic al moravurilor vieții sociale, el a arătat contemporanilor angajați în acest meșteșug al dramaturgiei originale că societatea românească din vremea lor le putea furniza un material bogat și variat pentru piese de valoare, în care să apară „defectele pocitei noastre societăți", alcătuită din: ciocoiul de starea întîi cu pieptul încărcat de decorații căpătate de la străini pentru servicii în dauna țării; ciocoiul de starea a doua care face tot ce poate pentru a pătrunde în protipendadă; ciocoiul de starea a treia, lipitoare pentru stăpînul care-l hrănește; tineri bogați, deveniți, prin înclinația spre viciu, victime ale zarafilor; dascăli străini care-i chinuiau pe copii cu gramatica grecească; cilibii de la Fanar care vedeau în Moldova o capră de muls. „Iată o comoară pentru un scriitor dramatic". Așa încheie Vasile Alecsandri prefața la primul său volum de teatru.

2. *Prețuirea frumuseților patriei și ale folclorului* constituie, poate, cel mai însemnat rezultat al activității tuturor scriitorilor vremii influențați de curentul național de la „Dacia literară", care îi îndrepta spre izvoarele vii ale literaturii populare. Generația de scriitori pașoptiști dezvăluia cu mîndrie marea bogăție a creației folclorice în care este reflectată viața spirituală a poporului român: „Ceea ce formează sîmburele poeziei noastre naționale sînt baladele și cîntecele populare" — afirma, în 1837, Mihail Kogălniceanu, iar Alecu Russo, în studiul său *Poezia poporală*, considera folclorul literar drept o oglindă realistă a vieții poporului și un admirabil izvor de inspirație pentru literatura cultă.

Un moment însemnat în valorificarea tradițiilor populare îl constituie apariția primei colecții de *Poezii poporale ale românilor* (1852), culese de Vasile Alecsandri. Prin publicarea acestor poezii și a ciclului *Doinelor* (creații

originale inspirate din cele populare), Alecsandri atrage atenţia scriitorilor vremii asupra valorilor artistice ale folclorului. Doinele lui aduc în literatură un sentiment luminos şi plin de prospeţime. De atunci — remarca mai tîrziu Dimitrie Bolintineanu — „poezia se români".

Scriitorii generaţiei paşoptiste prelucrează acum motivele folclorice, dîndu-le semnificaţii şi străluciri artistice noi. Astfel, prin Ion Heliade Rădulescu, autorul baladei *Zburătorul*, pătrunde în poezia cultă mitul popular al zburătorului, care va căpăta mai tîrziu sensuri nebănuite la Mihai Eminescu, George Coşbuc, Lucian Blaga.

Anton Pann, în colecţia *Poezii deosebite sau cîntece de lume*, ca şi în *Povestea vorbii*, îmbinînd cu măiestrie artistică proverbele, ghicitorile, povestirile morale, realizează un tablou realist al moravurilor sociale din prima jumătate a secolului trecut.

În perioada paşoptistă, activitatea de culegere şi de prelucrare a folclorului devine o preocupare a numeroşi scriitori.

3. *Satirizarea viciilor orînduirii feudale şi evocarea realităţilor sociale* constituie o altă trăsătură caracteristică a literaturii române paşoptiste. Scriitorii generaţiei respective judecă acum cu severitate moravurile claselor exploatatoare, condamnînd abuzurile şi nedreptăţile de tot felul. Participarea lor la lupta socială, la evenimentele politice ale vremii determină dezvoltarea literaturii ca expresie a trebuinţelor societăţii, apariţia unor noi modalităţi de reflectare a realităţii. Elementele romantice se împletesc cu puternice elemente clasice, în spiritul marilor moralişti ai literaturii universale.

În *poezie*, Grigore Alexandrescu se dovedeşte un observator atent al realităţilor vieţii sociale contemporane. Mai ales în fabulele şi în satirele sale (*Cîinele şi căţelul, Boul şi viţelul, Toporul şi pădurea, Satiră. Duhului meu* ş.a.), scriitorul înfierează năravurile societăţii feudale: abuzurile, injustiţia, parvenitismul, prostia, laşitatea şi demagogia. Acelaşi spirit critic la adresa lumii feudale răzbate şi în creaţia lui Cezar Boliac (1813—1881), care concentrează ura şi revolta împotriva exploatării într-o poezie socială şi combativă (*Clăcaşul, Muncitorul, Ţiganul vîndut* etc.).

Scrierile în *proză* aduc în literatura noastră aşa-numitele fiziologii sociale (tipuri schematice, conturate printr-o singură trăsătură de caracter). Primele scrieri ale lui Ion Heliade Rădulescu sînt astfel de portrete care satirizează aspecte morale sau sociale (*Domnul Sarsailă autorul, Coconul Drăgan*).

Amintirile lui Costache Negruzzi, cuprinse în volumul *Negru pe alb*, sînt, de asemenea, schiţe de moravuri, tablouri de epocă, iar *Zoe* şi *O alergare de cai*, ale aceluiaşi autor, sînt încercări de nuvelă al căror umor rezultă mai ales din observaţia caracterologică. Numeroase aspecte ale vieţii sociale şi politice a epocii se găsesc în scrisorile lui Ion Ghica adresate lui Vasile Alecsandri (*Şcoala acum 50 de ani, Dascăli greci şi dascăli români, Amintiri din pribegia după 1848*).

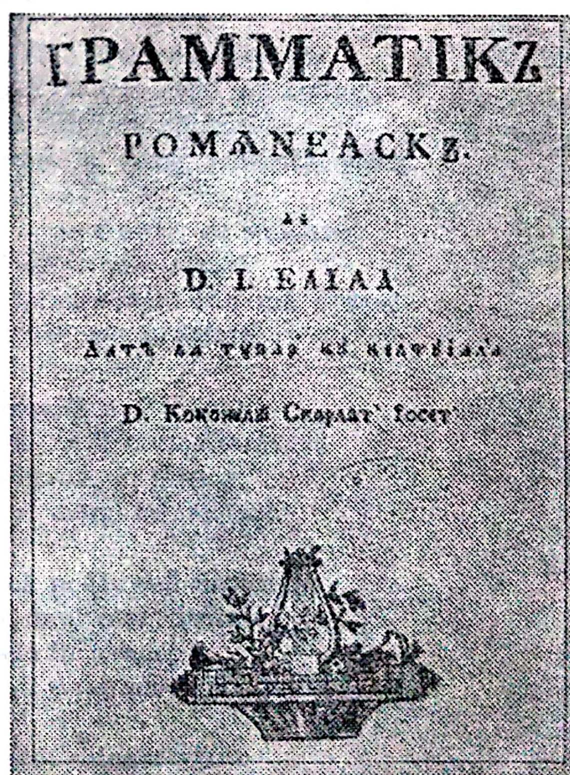
N-am putea avea o imagine completă asupra prozei pașoptiste de observație socială fără să amintim și însemnările de călătorie ale lui Alecu Russo, Dimitrie Bolintineanu și, mai cu seamă, ale lui Vasile Alecsandri *(O primblare la munți, Borsec, Călătorie în Africa)*. Începutul acestui gen de proză îl făcuse Grigore Alexandrescu printr-un *Memorial de călătorie*, în care consemnează impresiile dintr-o plimbare la mănăstirile din Oltenia, în 1842, împreună cu Ion Ghica.

Ca și în însemnările de călătorie, în povestirea lui Vasile Alecsandri *Istoria unui galbîn și a unei parale*, precum și în cînticelele comice și comediile: *Chirița în Iași, Chirița în provinție, Iașii în carnaval* avem un tablou al societății contemporane autorului, realizat cu ironie și umor.

* * *

Formarea unei culturi naționale moderne, marcate prin dezvoltarea învățămîntului, a presei, precum și a literaturii originale, necesita o limbă literară unitară, cu reguli gramaticale precise, cu norme de exprimare bine determinate. Trecerea de la exprimarea dialectală, care îngreuia comunicarea dintre oameni, la o exprimare într-o limbă unitară, larg accesibilă, a stîrnit dispute aprinse în epocă.

Partizanii ortografiei etimologice, care încercau să sublinieze și prin scriere asemănarea limbii române cu cea latină, sînt nevoiți mai tîrziu, spre sfîrșitul secolului al XIX-lea, să cedeze în favoarea ortografiei fonetice. Apariția *Gramaticii românești* (1828) a lui Ion Heliade Rădulescu contribuie mult la dezvoltarea unei limbi literare unitare pentru românii din toate provinciile („căci o nație poate avea dialecte, iar limba literară — *spunea el* — este una la toți învățații acelei nații"). Meritul *Gramaticii* constă în faptul că pune capăt disputelor pe tema ortografiei și îmbogățirii limbii prin împrumuturi. Sub raport ortografic, ea combate etimologismul Școlii ardelene și susține principiul fonetic: „Așa dară, pentru ce să nu scrim după cum pronunțiem, cînd scrim pentru cei carii trăiesc, iar nu pentru cei morți? Romanii, strămoșii noștri, scria după cum pronunția". Și în

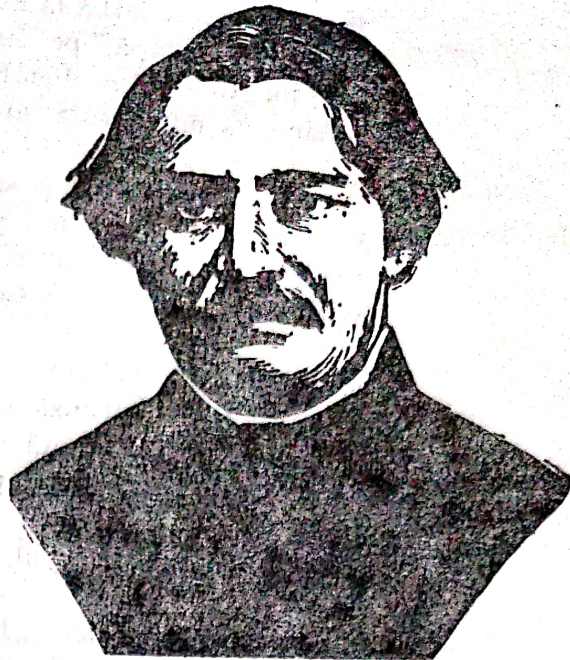

Ion Heliade Rădulescu — *Gramatica românească* (copertă)

problema vocabularului, „mijlocul prin care ne arătăm ideile și cugetările noastre", Heliade a avut o poziție înaintată, propunînd îmbogățirea limbii prin derivare sau prin împrumuturi „mai vîrtos de acolo de unde au văzut că iese izvorul științelor și al meșteșugurilor". Împrumutul cuvintelor din alte limbi este necesar, dar „trebuie să luăm numai acelea ce ne trebuie și de acolo de unde ne trebuie, și cum ne trebuie".

Majoritatea scriitorilor perioadei pașoptiste au militat pentru mlădierea limbii literare, oferind în scrierile lor modele de exprimare armonioasă, împrospătată la izvorul viu al vorbirii populare și din stilul cronicarilor, fără a renunța la cuvintele noi, absolut necesare. Dezvoltarea tuturor genurilor și speciilor literare care au îmbogățit literatura noastră în perioada pașoptistă a contribuit la lărgirea sferei de utilizare a limbii române literare într-o variată gamă stilistică.

ION HELIADE RĂDULESCU

ZBURĂTORUL

«Vezi, mamă, ce mă doare! și pieptul mi se bate,
Mulțimi de vinețele pe sîn mi se ivesc;
Un foc s-aprinde-n mine, răcori mă iau la spate,
Îmi ard buzele, mamă, obrajii-mi se pălesc!

Ah! inima-mi zvîcnește!... și zboară de la mine!
Îmi cere... nu-ș' ce-mi cere! și nu știu ce i-aș da:
Și cald, și rece, uite, că-mi furnică prin vine;
În brațe n-am nimica și parcă am ceva:

Că uite, mă vezi, mamă? așa se-ncrucișează,
Și nici nu prinz de veste cînd singură mă strîng,
Și tremur de nesațiu, și ochii-mi văpăiază,
Pornesc dintr-înșii lacrămi și plîng, măicuță, plîng.

Ia pune mîna, mamă — pe frunte, ce sudoare!
Obrajii... unul arde și altul mi-a răcit!
Un nod colea m-apucă, ici coasta rău mă doare;
În trup o piroteală de tot m-a stăpînit.

Oar'ce să fie asta? Întreabă pe bunica:
O ști vrun leac ea doară... o fi vrun zburător!
Or aide l-alde baba Comana ori Sorica,
Or du-te la moș popa, or mergi la vrăjitor.

Și unul să se roage, că poate mă deslează;
Mătușele cu bobii fac multe și desfac;
Și vrăjitorul ala și apele încheagă;
Aleargă la el, mamă, că doar mi-or da pe leac.

De cum se face zio și scot mînzat'afară
Ș-o mii pe potecuță la iarbă cole-n crîng,
Vezi, cîtu-i ziulița, și zi acum de vară,
Un dor nespus m-apucă și plîng, măicuță, plîng.

Brîndușa paște iarbă la umbră lîngă mine,
La rîuleț s-adapă, pe maluri pribegind;
Zău, nu știu cînd se duce! că mă trezesc cînd vine
Și simt că mișcă tufa, auz crîngul trosnind.

Atunci inima-mi bate și sai ca din visare,
Și pare-aștept... pe cine? și pare c-a sosit.
Acest fel toată viața-mi e lungă așteptare;
Și nu sosește nimeni!... Ce chin nesuferit!

În arșița căldurei, cînd vîntuleț adie,
Cînd plopul a sa frunză o tremulă ușor
Și-n tot crîngul o șoaptă s-ardică și-l învie,
Eu parcă-mi auz scrisul pe sus cu vîntu-n zbor;

Și cînd îmi mișcă țopul, cosița se ridică,
Mă sperii, dar îmi place — prin vine un fior
Îmi fulgeră și-mi zice: „Deșteaptă-te, Florică,
Sînt eu, viu să te mîngîi..." Dar e un vînt ușor!

Oar'ce să fie asta? Întreabă pe bunica:
O ști vrun leac ea doară... o fi vrun zburător;
Or aide l-alde baba Comana or Sorica,
Or du-te la moș popa, or mergi la vrăjitor.»

Așa plîngea Florica și, biet, își spunea dorul
Pe prispă lîngă mă-sa, ș-obida o-neca;
Junicea-n bătătură mugea, căta oborul.
Și mă-sa sta pe gînduri, și fata suspina.

Era în murgul serei și soarele sfințise;
A puțurilor cumpeni țipînd parcă chema
A satului cireadă ce greu, mereu sosise,
Și vitele muginde la zgheab întins pășea.

Dar altele-adăpate trăgea în bătătură,
În gemete de mumă viţeii lor striga;
Vibra al serei aer de tauri grea murmură;
Zglobii sărind viţeii la uger alerga.

S-astîmpără ăst zgomot, ș-a laptelui fîntînă
Începe să s-auză ca șoptă în susur,
Cînd ugerul se lasă subt fecioreasca mînă
Și prunca vițelușă tot tremură-mpregiur.

Încep a luci stele rînd una cîte una
Și focuri în tot satul încep a se vedea;
Tîrzie astă-seară răsare-acum și luna,
Și, cobe, cîteodată tot cade cîte-o stea.

Dar cîmpul și argeaua cîmpeanul ostenește
Și dup-o cină scurtă și somnul a sosit.
Tăcere pretutindeni acuma stăpînește,
Și lătrătorii numai s-aud necontenit.

E noapte naltă, naltă; din mijlocul tăriei
Veşmîntul său cel negru, de stele semănat,
Destins coprinde lumea, ce-n braţele somniei
Visează cîte-aievea deşteaptă n-a visat.

Tăcere este totul şi nemişcare plină;
Încîntec şi descîntec pe lume s-a lăsat;
Nici frunza nu se mişcă, nici vîntul nu suspină,
Şi apele dorm duse, şi morile au stat.

....

„— Dar ce lumină iute, ca fulger trecătoare,
Din miazănoapte scapă cu urme de schintei?
Vro stea mai cade iară? vrun împărat mai moare?
Or e — să nu mai fie! — vro pacoste de zmei?

Tot zmeu a fost, surato. Văzuşi, împieliţatul!
Că ţintă l-alde Floarea în clipă străbătu!
Şi drept pe coş, leicuţă! ce n-ai gîndi, spurcatul!
Închină-te, surato! — Văzutu-l-ai şi tu?

Balaur de lumină cu coada-nflăcărată,
Şi pietre nestimate lucea pe el ca foc.
Spun, soro, c-ar fi june cu dragoste curată;
Dar lipsă d-a lui dragosti! departe de ast loc!

Pîndeşte, bată-l crucea! şi-n somn colea mi-ţi vine
Ca brad un flăcăiandru, şi tras ca prin inel,
Bălai, cu părul d-aur! dar slabele lui vine
N-au nici un pic de sînge, ş-un nas — ca vai de el!

O! biată fetişoară! mi-e milă de Florica!
Cum o fi chinuind-o! — vezi, d-aia a slăbit
Şi s-a pălit copila! — ce bine-a zis bunica:
Să fugă fata mare de focul de iubit.

Că-ncepe de visează, şi visu-n lipitură
Începe-a se preface, şi lipitura-n zmeu,
Şi ce-i mai faci pe urmă? că nici descîntătură,
Nici rugi nu te mai scapă. Ferească Dumnezeu!"

(Ion Heliade Rădulescu, *Pagini alese*, Editura tineretului, Bucureşti, 1961)

Poezia are ca punct de plecare mitul folcloric al zburătorului. Potrivit unei credinţe populare străvechi, primele manifestări ale sentimentului de dragoste, la fete, primii fiori ai iubirii s-ar datora unei fiinţe supranaturale, denumită zburător, care în imaginaţia mitologică întruchipează trăsăturile unui flăcău frumos. Acesta trezeşte în sufletul fetelor sentimentul erotic,

aducîndu-le zbucium și suferință. „Boala" necunoscută a iubirii poate fi însă vindecată, în concepția populară, prin vrăji și descîntece.

Poezia *Zburătorul*, deși inspirată din folclor, este o expresie artistică modernă a mitului iubirii, atît de răspîndit în cultura noastră populară, încît Dimitrie Cantemir, în *Descrierea Moldovei*, îi acordă o atenție deosebită.

În prima parte a baladei, Heliade evocă, cu o mare sensibilitate artistică, puritatea sufletească a unei tinere fete și stările ei afective provocate de „invaziunea misterioasă a dragostei" (G. Călinescu).

Selectați expresiile artistice ale acestei sensibilități și comentați procedeele stilistice prin care se subliniază suferințele fetei provocate de sentimentul iubirii.

De la monologul Floricăi, liric și emoționant prin sinceritate, poetul trece brusc, în a doua parte a baladei, la un pastel în care surprinde imaginea satului în timpul înserării. Motivul poetic al înserării constituie un cadru adecvat, specific romantic, interpretării artistice a credinței populare despre zburător.

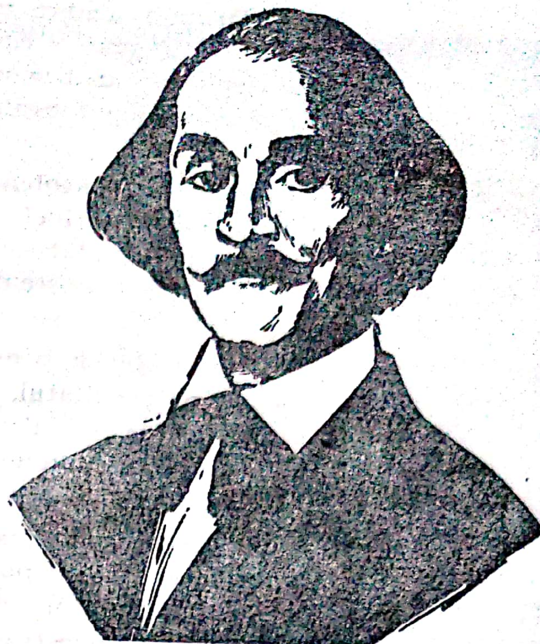
Delimitați imaginile vizuale și auditive prin care poetul realizează tabloul amurgului.

În ultima parte a baladei este reluat mitul zburătorului în dialogul dintre cele două „surate". Trăsăturile caracteristice ale zburătorului se accentuează și, totodată, elementele folclorice se înmulțesc, poetul împletind astfel credința populară cu aspecte specifice basmului.

Ce apropieri se pot stabili între imaginea zburătorului, așa cum apare în poezie, și personajele de basm cunoscute?

Stările sufletești de teamă și plăcere sînt firești, fiind specifice vîrstei; în finalul baladei, notele de umor și ironie ale poetului destramă „dramatismul" suferinței chinuitoare provocate de sentimentul iubirii și credința în mitul „Zburătorului".

Prin motivul tratat, prin bogăția de imagini artistice, precum și prin tehnica deosebită a versului, balada lui Ion Heliade Rădulescu este, la începuturile literaturii române moderne, o creație literară de o deosebită valoare artistică.

GRIGORE ALEXANDRESCU

UMBRA LUI MIRCEA. LA COZIA

Ale turnurilor umbre peste unde stau culcate;
Către țărmul dimpotrivă se întind, se prelungesc,
Ș-ale valurilor mîndre generații spumegate,
Zidul vechi al mănăstirei în cadență îl izbesc.

Dintr-o peșteră, din rîpă, noaptea iese, mă-mpresoară:
De pe muche, de pe stîncă, chipuri negre se cobor;
Mușchiul zidului se mișcă... pîntre iarbă să strecoară
O suflare, care trece ca prin vine un fior.

Este ceasul nălucirei: un mormînt se desvălește,
O fantomă-ncoronată din el iese... o zăresc...
Iese... vine către țărmuri... stă... în preajma ei privește...
Rîul înapoi se trage... munții vîrful își clătesc.

Ascultați...! marea fantomă face semn... dă o poruncă...
Oștiri, taberi fără număr împrejuru-i înviez...
Glasul ei se-ntinde, crește, repetat din stîncă-n stîncă,
Transilvania-l aude, ungurii se înarmez.

. . . .

Oltule, care-ai fost martur vitejiilor trecute,
Și puternici legioane p-a ta margine-ai privit,
Virtuți mari, fapte cumplite îți sînt ție cunoscute,
Cine oar'poate să fie omul care te-a-ngrozit?

Este el, cum îl arată sabia lui și armura,
Cavaler de ai credinței, sau al Tibrului stăpîn,
Traian, cinste a Romei ce se luptă cu Natura,
Uriaș e al Daciei, sau e Mircea cel Bătrîn?

Mircea! îmi răspunde dealul; Mircea! Oltul repetează.
Acest sunet, acest nume valurile-l priimesc;
Unul altuia îl spune; Dunărea se-nștiințează,
Și-ale ei spumate unde către mare îl pornesc.

Sărutare, umbră veche! priimeşte-nchinăciune
De la fiii României care tu o ai cinstit:
Noi venim mirarea noastră la mormîntu-ţi a depune;
Veacurile ce-nghit neamuri al tău nume l-au hrănit.

Rîvna-ţi fu neobosită, îndelung-a ta silinţă:
Pînă l-adînci bătrîneţe pe români îmbărbătaşi;
Însă, vai! n-a iertat soarta să-ncununi a ta dorinţă,
Şi-al tău nume moştenire libertăţii să îl laşi.

Dar cu slabele-ţi mijloace faptele-ţi sînt de mirare:
Pricina, nu rezultatul, laude ţi-a cîştigat:
Întreprinderea-ţi fu dreaptă, a fost nobilă şi mare,
De aceea al tău nume va fi scump şi nepătat.

În acel locaş de piatră, drum ce duce la vecie,
Unde tu te gîndeşti poate la norodul ce-ai iubit,
Cîtă ai simţit plăcere cînd a lui Mihai soţie
A venit să-ţi povestească fapte ce l-a strălucit!

Noi citim luptele voastre, cum privim vechea armură
Ce un uriaş odată în războaie a purtat;
Greutatea ei ne-apasă, trece slaba-ne măsură,
Ne-ndoim dac-aşa oameni întru adevăr au stat.

....

Au trecut vremile-acelea, vremi de fapte strălucite,
Însă triste şi amare; legi, năravuri se-ndulcesc:
Prin ştiinţe şi prin arte naţiile înfrăţite
În gîndire şi în pace drumul slavei îl găsesc.

Căci războiul e bici groaznec, care moartea îl iubeşte,
Şi ai lui sîngeraţi dafini naţiile îi plătesc;
E a cerului urgie, este foc care topeşte
Crîngurile înflorite, şi pădurile ce-l hrănesc.

....
....

Dar a nopţei neagră mantă peste dealuri se lăţeşte,
La apus se adun norii, se întind ca un veşmînt;
Peste unde şi-n tărie întunerecul domneşte;
Tot e groază şi tăcere...umbra intră în mormînt.

Lumea e în aşteptare... turnurile cele-nalte
Ca fantome de mari veacuri pe eroii lor jălesc;
Şi-ale valurilor mîndre generaţii spumegate
Zidul vechi al mănăstirei în cadenţă îl izbesc.

(Gr. Alexandrescu, *Opere*, E.S.P.L.A,
București, 1957)

Grigore Alexandrescu a scris numeroase poezii patriotice în care a slăvit gloria străbună cu scopul mărturisit de a oferi contemporanilor „modeluri" de abnegaţie pentru „mîntuirea" naţiei. Călătoria la mănăstirile din Oltenia, făcută împreună cu prietenul său Ion Ghica, în 1842, i-a sporit admiraţia faţă de faptele eroice ale trecutului. Rod al călătoriei sînt poeziile: *Umbra lui Mircea. La Cozia, Mormintele. La Drăgăşani, Răsăritul lunei. La Tismana.*

Nota dominantă a poeziei de inspiraţie patriotică a lui Grigore Alexandrescu o constituie entuziasmul pe care i-l provoacă urmele trecutului glorios.

În spiritul cărui curent al vremii au fost scrise aceste poezii? Care sînt trăsăturile fundamentale ale acestui curent? Ilustraţi-le cu exemple din poezia Umbra lui Mircea. La Cozia.

Mircea cel Bătrîn în costum de cruciat. Frescă de la Argeş, după modelul de la Cozia.

Motivul umbrelor, frecvent la scriitorii romantici ai epocii, constituie, la Grigore Alexandrescu, prilejul unei meditaţii asupra personalităţii voievodului Mircea, erou de proporţii legendare, şi asupra vitejiei străbunilor în lupta pentru păstrarea libertăţii. În poezie, într-un cadru nocturn, de factură romantică, poetul salută cu pietate, în numele generaţiilor prezente, fantoma marelui erou.

Ce semnificaţie au versurile în care poetul se adresează direct lui Mircea, ca unui vrednic strămoş?

Elogiul vremurilor glorioase de odinioară, al luptelor eroice purtate de străbuni pentru apărarea libertăţii şi a demnităţii neamului se împleteşte, în poezie, cu meditaţia pe tema evoluţiei societăţii, meditaţie în care se subliniază speranţa poetului în viitor, în progresul omenirii. Consideraţiile despre război şi pace, precum şi încrederea în propăşirea poporului său, în înfrăţirea naţiunilor dau poeziei o notă de optimism.

Care este concepţia poetului despre războaie şi despre factorii ce pot contribui la progresul omenirii?

Tabloul romantic al naturii de la începutul și de la sfîrșitul poeziei (dealurile cuprinse de întunericul nopții ca de o mantie neagră; norii ce „se întind ca un veșmînt", în timp ce valurile „zidul vechi al mănăstirei în cadență îl izbesc"; imaginea mănăstirii, care-și oglindește în ape umbra turnurilor sale, precum și a nopții care „peste dealuri se lățește") dimensionează un cadru de pastel în compoziția poemului. Între tablourile de natură, poetul intercalează o lungă tiradă oratorică, bogată în elemente de meditație și de odă, remarcabilă atît prin plasticitatea expresiei, cît și prin ritmul, amploarea și gradația atitudinii lirice.

Elementele de pastel și de odă din poezie, precum și varietatea mijloacelor stilistice (exclamațiile, repetițiile, interogațiile, comparațiile, metaforele și hiperbolele) prin care se sugerează măreția eroului, ideea de evocare romantică a unor fapte de vitejie de dimensiuni gigantice, aparținînd trecutului istoric, dau poeziei unitate și echilibru compozițional.

Identificați comparațiile și metaforele din poezie și analizați structura lor.

COSTACHE NEGRUZZI

ALEXANDRU LĂPUŞNEANUL

(Text prescurtat)

[Pentru a pune capăt intrigilor boierimii, Alexandru Lăpuşneanul vine în ţară însoţit de armată turcească. Noul domn este întîmpinat de o solie de boieri, formată din vornicul Moţoc, postelnicul Veveriţă, spătarul Spancioc şi Stroici, care avea misiunea, din partea domnitorului Ştefan Vodă Tomşa, să-i spună: „norodul nu te vrea, nici te iubeşte".]

I

Dacă voi nu mă vreţi, eu vă vreu...

. . . .

Apropiindu-se de Alexandru-vodă, se închinară pînă la pămînt, fără a-i săruta poala după obicei.

— Bine-aţi venit, boieri! zise acesta silindu-se a zîmbi.

— Să fii m. ta sănătos, răspunseră boierii.

— Am auzit, urmă Alexandru, de bîntuirile ţării şi am venit s-o mîntui; ştiu că ţara m-aşteaptă cu bucurie.

— Să nu bănuieşti, măria-ta, zise Moţoc, ţara este liniştită şi poate că măria-ta ai auzit lucrurile precum nu sînt; căci aşa este obiceiul norodului nostru, să facă din ţînţar, armasar. Pentru aceea obştia ne-au trimis pre noi să-ţi spunem că norodul nu te vrea, nici te iubeşte, şi m.ta să te întorci înapoi ca...

— Dacă voi nu mă vreţi, eu vă vreu, răspunse Lăpuşneanul, a căruia ochi scînteiră ca un fulger, şi dacă voi nu mă iubiţi, eu vă iubesc pre voi şi voi merge ori cu voia, ori fără voia voastră. Să mă-ntorc? Mai degrabă-şi va întoarce Dunărea cursul îndărăpt. A! Nu mă vrea ţara? Nu mă vreţi voi, cum inţăleg?[1]

— Solului nu i se taie capul, zise Spancioc; noi sîntem datori a-ţi spune adevărul. Boierii sînt hotărîţi a pribegi la unguri, la leşi şi la munteni, pe unde au toţi rude şi prieteni. Vor veni cu oşti streine şi vai de biata ţară cînd vom avea războaie între noi şi poate şi măriei-tale nu-i va fi bine, pentru că domnul Ştefan Tomşa...

---

[1] Miron Costin.

COSTACHE NEGRUZZI

ALEXANDRU LĂPUŞNEANUL

(Text prescurtat)

[Pentru a pune capăt intrigilor boierimii, Alexandru Lăpuşneanul vine în ţară însoţit de armată turcească. Noul domn este întîmpinat de o solie de boieri, formată din vornicul Moţoc, postelnicul Veveriţă, spătarul Spancioc şi Stroici, care avea misiunea, din partea domnitorului Ştefan Vodă Tomşa, să-i spună: „norodul nu te vrea, nici te iubeşte".]

I

Dacă voi nu mă vreţi, eu vă vreu...

....

Apropiindu-se de Alexandru-vodă, se închinară până la pămînt, fără a-i săruta poala după obicei.

— Bine-aţi venit, boieri! zise acesta silindu-se a zîmbi.

— Să fii m. ta sănătos, răspunseră boierii.

— Am auzit, urmă Alexandru, de bîntuirile ţării şi am venit s-o mîntui; ştiu că ţara m-aşteaptă cu bucurie.

— Să nu bănuieşti, măria-ta, zise Moţoc, ţara este liniştită şi poate că măria-ta ai auzit lucrurile precum nu sînt; căci aşa este obiceiul norodului nostru, să facă din ţînţar, armasar. Pentru aceea obştia ne-au trimis pre noi să-ţi spunem că norodul nu te vrea, nici te iubeşte, şi m.ta să te întorci înapoi ca...

— Dacă voi nu mă vreţi, eu vă vreu, răspunse Lăpuşneanul, a căruia ochi scînteieră ca un fulger, şi dacă voi nu mă iubiţi, eu vă iubesc pre voi şi voi merge ori cu voia, ori fără voia voastră. Să mă-ntorc? Mai degrabă-şi va întoarce Dunărea cursul îndărăpt. A! Nu mă vrea ţara? Nu mă vreţi voi, cum înţăleg?[1]

— Solului nu i se taie capul, zise Spancioc; noi sîntem datori a-ţi spune adevărul. Boierii sînt hotărîţi a pribegi la unguri, la leşi şi la munteni, pe unde au toţi rude şi prieteni. Vor veni cu oşti streine şi vai de biata ţară cînd vom avea războaie între noi şi poate şi măriei-tale nu-i va fi bine, pentru că domnul Ştefan Tomşa...

---

[1] Miron Costin.

— Tomşa! El te-au învăţat a vorbi cu atîta dîrzie? Nu ştiu cine mă opreşte să nu-ţi sfărm măselele din gură cu buzduganul acesta, zise apucînd măciuca de arme din mîna lui Bogdan. Ticălosul acel de Tomşa v-au învăţat...?

— Ticălos nu poate fi acel ce s-au învrednicit a se numi unsul lui Dumnezeu, zise Veveriţă.

— Au doar nu sînt şi eu unsul lui Dumnezeu? au doar nu mi-aţi jurat şi mie credinţă, cînd eram numai stolnicul Petre? Nu m-aţi ales voi? Cum au fost oblăduirea mea? Ce sînge am vărsat? Care s-au întors de la uşa mea, fără să cîştige dreptate şi mîngîiere? Şi însă, acum nu mă vreţi, nu mă iubiţi? Ha! ha! ha!

Rîdea; muşchii i se suceau în rîsul acesta, şi ochii lui hojma clipeau.

— Cu voia măriii-tale, zise Stroici, vedem că moşia[1] noastră a să cadă de isnoavă în călcarea păgînilor. Cînd astă negură de turci va prăda şi va pustii ţara, pe ce vei domni măria-ta?

— Şi cu ce vei sătura lăcomia acestor cete de păgîni ce aduci cu măria-ta? adăogi Spancioc.

— Cu averile voastre, nu cu banii ţăranilor pre care-i jupiţi voi. Voi mulgeţi laptele ţării, dar au venit vremea să vă mulg şi eu pre voi. — Destul, boieri! Întoarce-ţi-vă şi spuneţi celui ce v-au trimis, ca să se ferească să nu dau peste el, de nu vrea să fac din ciolanile lui surle şi din pelea lui căptuşeală dobelor mele.

Boierii ieşiră mîhniţi; Moţoc rămase.

— Ce-ai rămas? întrebă Lăpuşneanul.

— Doamne! Doamne! zise Moţoc, căzînd în genuchi, nu ne pedepsi pre noi după fărădelegile noastre! Adă-ţi aminte că eşti pămîntean[2], adă-ţi aminte de zisa scripturei şi iartă greşiţilor tăi! Cruţă pre biata ţară. Doamne! sloboade oştile aceste de păgîni; vină numai cu cîţi moldoveni ai pe lîngă măria-ta, şi noi chizeşluim că un fir de păr nu se va clăti din capul înălţimei-tale; şi de-ţi vor trebui oşti, ne vom înarma noi cu femei şi copii, vom rădica ţara în picioare, vom rădica slugile şi vecinii noştri. Încre-di-te în noi!

— Să mă-ncred în voi? zise Lăpuşneanul înţelegînd planul lui. Pesemne gîndeşti că eu nu ştiu zicătoarea[3] moldovenească: „Lupul părul schimbă, iar năravul ba?“ Pesemne nu vă cunosc eu şi pre tine mai vîrtos? Nu ştiu, că fiind mai mare peste oştile mele, cum ai văzut că m-au biruit, m-ai lăsat? Veveriţă îmi este vechi duşman, dar încai niciodată nu s-au ascuns; Spancioc este încă tînăr, în inima lui este iubire de moşie; îmi place a privi sumeţia lui, pre care nu se sileşte a o tăinui. Stroici este un copil, care nu cunoaşte încă pre oameni, nu ştie ce este îmbunarea şi minciuna; lui i se par că toate paserile ce zboară se mînîncă. Dar tu, Moţoace? învechit în zile rele, deprins a te ciocoi la toţi domnii, ai vîndut pre Despot, m-ai vîndut şi pre mine, vei vinde şi pre Tomşa; spune-mi, n-aş fi un nătărău de frunte, cînd m-aş încrede în tine? Eu te iert însă, c-ai îndrăznit a crede că iar mă vei putea înşela, şi îţi făgăduiesc că sabia mea nu se va mînji în sîngele tău; te voi cruţa, căci îmi eşti trebuitor, ca să mă mai uşurezi de blăstemurile norodului. Sînt alţi trîntori de care trebuie curăţit stupul.

II

Ai să dai samă, Doamnă!

[Ştefan Tomşa fuge în Valahia, iar Alexandru Lăpuşneanul este întîmpinat de popor „cu bucurie şi nădejde, aducîndu-şi aminte de întâia lui domnie... Boierii însă tremurau“.

Domnul, hotărît „să stîrpească cuiburile feudalităţii“ şi să strivească furnicarul de intriganţi, „îi despuia de averi“ şi... „îi omorea din cînd în cînd“ pe boieri. Soţia lui

[1] Patria.
[2] Patriot.
[3] Proverbul.

Lăpuşneanul, doamna Ruxanda, înduioşată de lacrimile văduvelor şi orfanilor, încearcă să domolească ura soţului ei împotriva boierilor, sfătuindu-l să înceteze cu omorurile. Episodul se încheie cu făgăduiala lui Lăpuşneanul de a da doamnei „un leac de frică".]

III

Capul lui Moţoc vrem...

De cu seară se făcuse de ştire tuturor boierilor să se adune a doua zi, fiind sărbătoare, la mitropolie, unde era să fie şi domnul, ca să asculte liturghia şi apoi să vie să prînzească la curte.

Cînd sosi Alexandru-vodă, sfînta slujbă începuse şi boierii erau toţi adunaţi.

Împrotiva obiceiului său, Lăpuşneanul, în ziua aceea, era îmbrăcat cu toată pompa domnească. Purta corona Paleologilor şi peste dulama poloneză de catifea stacoşie, avea cabaniţa turcească. Nici o armă nu avea alta decît un mic junghi cu plăselele de aur; iar pintre bumbii dulămii se zărea o zea de sîrmă.

După ce a ascultat sf. slujbă, s-a coborît din strană, s-a închinat pe la icoane şi, apropiindu-se de racla sf. Ioan cel nou, s-a plecat cu mare smerenie şi a sărutat moaştele sfîntului. Spun că în minutul acela el era foarte galben la faţă şi că racla sfîntului ar fi tresărit.

După aceasta, suindu-se iarăşi în strană, se înturnă cătră boieri şi zise:

„ Boieri dumneavoastră! De la venirea mea cu a doua domnie şi pănă astăzi, am arătat asprime către mulţi; m-am arătat cumplit, rău, vărsînd sîngele multora. Unul Dumnezeu ştie de nu mi-a părut rău şi de nu mă căiesc de aceasta; dar dumneavoastră ştiţi că m-a silit numai dorinţa de a vedea contenind gîlcevirile şi vînzările unora şi altora, care ţinteau la răsipa ţării şi la peirea mea. Astăzi sînt altfel trebile. Boierii şi-au venit în cunoştinţă; au văzut că turma nu poate fi fără păstor, pentru că zice mîntuitorul: «Bate-voi păstorul, şi se vor împrăştia oile».

Boieri dumneavoastră! Să trăim de acum în pace, iubindu-ne ca nişte fraţi, pentru că aceasta este una din cele zece porunci: Să iubeşti pre aproapele tău ca însuşi pre tine şi să ne iertăm unii pre alţii, pentru că sîntem muritori, rugîndu-ne Domnului nostru Isus Hristos — îşi făcu cruce — să ne ierte nouă greşalele, precum iertăm şi noi greşiţilor noştri."

Sfîrşind această deşănţată cuvîntare, merse în mijlocul bisăricii şi, după ce se închină iarăşi, se înturnă spre norod în faţă, în dreapta şi în stînga, zicînd:

— Iertaţi-mă, oameni buni şi boieri dumneavoastră!

— Dumnezeu să te ierte, măria-ta! răspunseră toţi, afară de doi juni boieri ce sta gînditori, răzămaţi de un mormînt lîngă uşă, însă nime nu le-a luat seama.

Lăpuşneanul ieşi din biserică, poftind pre boieri să vie ca să ospăteze împreună; şi încălecînd, se înturnă la palat. Toţi se împrăştiară.

— Cum îţi pare? zise unul din boierii care i-am văzut că nu iertase pre Alexandru-vodă.

— Te sfătuiesc să nu te duci astăzi la dînsul la masă, răspunse celalalt; şi se amestecară în norod. Aceştii erau Spancioc şi Stroici.

La curte se făcuse mare gătire pentru ospăţul acesta. Vestea se împrăştiase că domnul se împăcase cu boierii; şi boierii se bucurau de o schimbare ce le da nădejde că vor pute ocupa iarăşi posturi, ca să adune nouă avuţii din sudoarea ţăranului. Cît pentru norod, el era indiferent; el din împăcarea aceasta nu aştepta vreun bine, nici prepunea vreun rău. Norodul se învoia cu oblăduirea lui Alexandru-vodă; cîrtea numai asupra ministrului său Moţoc, care întrebuinţa creditul ce avea la domn, spre

împilarea gloatei. Căci deşi era necontenite jalobele obştiei pentru jăfuirile lui Moţoc, Lăpuşneanul sau nu răspundea, sau nu le asculta.

Ceasul prînzului apropiindu-se, boierii începură a veni călări, întovărăşiţi fieştecare de cîte două-trei slugi. Luau seamă însă că curtea era plină de lefecii înarmaţi şi că patru tunuri sta îndreptate spre poartă; dar socoteau că sînt puse pentru a serba, după obicei, ceremonia prin salve. Unii poate că şi prepuneau vreo cursă, dar odată intrînd, nu se mai putea înturna; căci porţile erau străjuite şi păzitorii porunciţi a nu lăsa să iasă nime.

Adunîndu-se boierii, 47 la număr, Lăpuşneanul se puse în capul mesii, avînd în dreapta pre logofătul Trotuşan şi în stînga pre vornicul Moţoc. Începură a zice[1] din surle; şi bucatele se aduseră pe masă.

În Moldavia, pe vremea aceea, nu se introdusese încă moda mîncărilor alese. Cel mai mare ospăţ se cuprindea în cîteva feluri de bucate. După borşul polonez, veneau mîncări greceşti ferte cu verdeţuri, care pluteau în unt; apoi pilaful turcesc, şi, în sfîrşit, fripturile cosmopolite. Pînza mesii şi şervetele erau de filaliu[2] ţesute în casă. Tipsiile pe care aduceau bucatele, talgerile şi păharele erau de argint. Pe lîngă părete sta aşezate în rînd mai multe ulcioare pîntecoase, pline de vin de Odobeşti şi de Cotnar şi la spatele fieştecăruia boier dvorea cîte o slugă, care dregea[3]. Toate aceste slugi erau înarmate.

În curte, pe lîngă două junci şi patru berbeci fripţi, erau trei poloboace desfundate, pline de vin; slujitorii mîncau şi beau; boierii mîncau şi beau. Acum capetele începuseră a se înferbînta: vinul îşi făcea lucrare. Boierii închinau şi urau pre domn cu vivate zgomotoase, la care răspundeau lefeciii prin chiote şi tunurile prin bubuit. Acum era aproape a se scula de la masă, cînd Veveriţă rîdică păharul şi închinînd zise:

— Să trăieşti întru mulţi ani, măria-ta! să stăpîneşti ţara în pace şi milostivul Dumnezeu să te întărească în gîndul ce ai pus de a nu mai strica pre boieri şi a bîntui norodul...

N-apucă să sfîrşească, căci buzduganul armaşului lovindu-l drept în frunte, îl oborî la pămînt.

— A! voi ocărîţi pre domnul vostru! strigă acesta; la ei, flăcăi!

În minut, toţi slujitorii de pe la spatele boierilor, scoţînd junghiurile, îi loviră; şi alţi ostaşi, aduşi de căpitanul de lefecii, intrară şi năpustiră cu sabiile în ei. Cît pentru Lăpuşneanul, el luasă pre Moţoc de mînă şi se trăsesă lîngă o fereastră deschisă, de unde privea măcelăria ce începuse. El rîdea; iar Moţoc, silindu-se a rîde ca să placă stăpînului, simţea părul zburlindu-i-se pe cap şi dinţii săi clănţăind. Şi cu adevărat era groază a privi această scenă sîngeroasă. — Închipuiască-şi cineva într-o sală de cinci stînjini lungă şi de patru lată, o sută şi mai mulţi oameni ucigaşi şi hotărîţi spre ucidere, calăi şi osîndiţi, luptîndu-se unii cu furia desnădejdei şi alţii cu aprinderea beţiei. Boierii, neavînd nici o grijă, surprinşi mişăleşte pe din dos, fără arme, cădeau făr-a se mai împrotivi. Cei mai bătrîni mureau făcîndu-şi cruce; mulţi însă din cei mai juni se apărau cu turbare; scaunele, talgerele, tacîmurile mesii se făceau arme în mîna lor; unii, deşi răniţi, se încleştau cu furie de gîtul ucigaşilor şi, nesocotind ranele ce priimeau, îi strîngeau pîn-îi înăduşeau. Dacă vreunul apuca vreo sabie, îşi vindea scump viaţa. Mulţi lefecii periră, dar în sfîrşit nu mai rămasă nici un boier viu. Patruzeci şi şepte de trupuri zăceau pe parchet! În lupta şi trînta aceasta, masa se răsturnase; ulcioarele se spărşesără şi vinul amestecat cu sînge făcuse o baltă pe lespezile salei.

---

[1] A cînta — cuvînt vechi.
[2] O ţesătură foarte subţire.
[3] Turna vin — c.v.

Odată cu omorul de sus, începuse uciderea şi în curte. Slugile boierilor, văzîndu-se lovite fără veste de soldaţi, plecară de fugă. Puţini care scapară cu viaţă, apucînd a sări peste ziduri, dasă larmă pe la casele boierilor; şi învitînd pre alte slugi şi oameni boiereşti, burzuluiseră norodul şi tot oraşul alergase la poarta curţii, pre care începuse a o tăia cu securile. Ostaşii ameţiţi de beţie făceau numai o slabă împrotivire. Gloata se întărta din mult în mai mult.

Lăpuşneanul, pre care îl înştiinţase de pornirea norodului, trimise pre armaşul să-i întrebe ce vror şi ce cer? Armaşul ieşi.

— Ei, vornice Moţoace — zise apoi înturnîndu-se spre acesta, spune, n-am făcut bine că m-am mîntuit de răii aceştii şi am scăpat ţara de o aşa rîie?

— Măria-ta, ai urmat cu mare înţelepciune, răspunse mîrşavul curtezan; eu de mult aveam de gînd să sfătuiesc pre m.ta la aceasta, dar văd că înţelepciunea măriei-tale au apucat mai nainte şi ai făcut bine că i-ai tăiat; pentru că... fiindcă... era să...

— Văd că armaşul întîrzie, zise Lăpuşneanul curmînd pre Moţoc, care se învălmăşea în vorbă. Îmi vine să poruncesc să deie cu tunurile în prostimea acea. Ha, cum socoţi şi dumneata?

— Aşa, aşa, să-i înproaşte cu tunurile; nu-i vro pagubă c-or muri cîteva sute de mojici, de vreme ce au perit atîţa boieri. Da, să-i omoare de istov.

— M-aşteptam s-aud asemene răspuns — zise cu oţărîre Lăpuşneanul, dar să vedem întăi ce vror.

În vremea aceasta, armaşul se suise pe poarta curţii şi, făcînd semn, strigă:

— Oameni buni! Măria-sa vodă întreabă ce vreţi şi ce ceriţi? şi pentru ce aţi venit aşa cu zurba?

Prostimea rămasă cu gura căscată. Ea nu se aştepta la asemenea întrebare. Venise fără să ştie pentru ce au venit şi ce vrea. Începu a se strînge în cete, cete, şi a se întreba unii pe alţii ce să ceară. În sfîrşit, începură a striga:

— Să micşureze dăjdiile! — Să nu ne zapciască!

— Să nu ne mai împlinească! — Să nu ne mai jăfuiască!

— Am rămas săraci! — N-avem bani! — Ne i-au luat toţi Moţoc! — Moţoc! Moţoc! — El ne beleşte şi ne pradă! — El sfătuieşte pre vodă! — Să moară!

— Moţoc să moară! — Capul lui Moţoc vrem!

Acest din urmă cuvînt găsind un eho în toate inimile, fu ca o schinteie electrică. Toate glasurile se făcură un glas şi acest glas striga: „Capul lui Moţoc vrem".

— Ce cer? întrebă Lăpuşneanul, văzînd pre armaşul intrînd.

— Capul vornicului Moţoc, răspunse.

— Cum? ce? strigă acesta sărind ca un om ce calcă pe un şarpe; n-ai auzit bine, fîrtate! vrei să şuguieşti, dar nu-i vreme de şagă! Ce vorbe sînt aceste? Ce să facă cu capul meu? îţi spun că eşti surd; n-ai auzit bine!

— Ba foarte bine, zise Alexandru-vodă, ascultă singur. Strigările lor se aud de aici.

În adevăr, ostaşii nemaiîmprotivindu-se, norodul începuse a se căţăra pe ziduri de unde striga în gura mare: „Să ne deie pre Moţoc! Capul lui Moţoc vrem!"

— Oh, păcătosul de mine! strigă ticălosul. Maică precurată fecioară, nu mă lăsa să mă prăpădesc!... Dar ce le-am făcut eu oamenilor acestora? Născătoare de Dumnezeu, scapă-mă de primejdia aceasta şi mă jur să fac o biserică, să postesc cît voi mai ave zile, să ferec cu argint icoana ta cea făcătoare de minuni de la monăstirea Neamţului!... Dar, milostive doamne, nu-i asculta pre nişte proşti, pre nişte mojici. Pune să deie cu tunurile într-înşii... Să moară toţi! Eu sînt boier mare; ei sînt nişte proşti!

— Proşti, dar mulţi, răspunse Lăpuşneanul cu sînge rece; să omor o mulţime de oameni pentru un om, nu ar fi păcat? Judecă dumneata singur. Du-te de mori pentru binele moşiei dumitale, cum ziceai însuţi cînd îmi spuneai că nu mă vrea, nici mă iubeşte

țara. Sînt bucuros că-ți răsplătește norodul pentru slujba ce mi-ai făcut, vînzîndu-mi oastea lui Anton Sechele[1], și mai pe urmă lăsîndu-mă și trecînd în partea Tomșii.

— Oh! nenorocitul de mine! strigă Moțoc smulgîndu-și barba, căci de pe vorbele tiranului înțelegea că nu mai este scăpare pentru el. Încai lăsați-mă să mă duc să-mi pun casa la cale! fie-vă milă de jupîneasa și de copilașii mei! lăsați-mă să mă spoveduiesc!

Și plîngea, și țipa, și suspina.

— Destul! strigă Lăpușneanul, nu te mai boci ca o muiere! fii român verde. Ce să te mai spoveduiești? Ce-i să spui duhovnicului? că ești un tîlhar și un vînzător? Asta o știe toată Moldova. Haide! luați-l de-l dați norodului și-i spuneți că acest fel plătește Alexandru-vodă celor ce pradă țara.

Îndată armașul și căpitanul de lefecii începură a-l tîrîi. Ticăitul boier răcnea cît putea, vrînd să se împrotivească; dar ce puteau bătrînile lui mîni împrotiva acelor patru brațe zdravene care-l trăgeau! Vrea să se sprijinească în picioare, dar se împedeca de trupurile confraților săi și luneca pe sîngele ce se închegase pe lespezi. În sfîrșit puterile îi slăbiră, și sateliții tiranului, ducîndu-l pe poarta curții mai mult mort decît viu, îl îmbrînciră în mulțime.

Ticălosul boier căzu în brațele idrei acestei cu multe capete, care întru o clipală îl făcu bucăți.

— Iată cum plătește Alexandru-vodă la cei ce pradă țara! ziseră trimișii tiranului.

— Să trăiască măria-sa vodă! răspunse gloata. Și mulțămindu-se de astă jertfă, se împrăștii.

În vreme ce nenorocitul Moțoc perea acest fel, Lăpușneanul porunci să rădice masa și să strîngă tacîmurile; apoi pusă să reteze capetele ucișilor și trupurile le aruncă pe fereastră. După aceea, luînd capetele, le așăză în mijlocul mesii pe încet și cu rînduială, puind pe ale celor mai mici boieri dedesubt și pe a celor mai mari deasupra, după neam și după ranguri, până ce făcu o piramidă de patruzeci și șepte căpățîne, vîrful căria se închia prin capul unui logofăt mare. Apoi, spălîndu-se pe mîni, merse la o ușă läturalnică, trase zăvorul și drugul de lemn care o închidea și întră în apartamentul doamnei.

De la începutul tragediei acestia, doamna Ruxanda, neștiind nimic de cele ce se petreceau, era îngrijită. Ea nu putea afla pricina zgomotului ce auzise, căci, după obiceiul vremii de atunci, femeile nu ieșeau din apartamentul lor și slujnicele nu puteau a se risca în mijlocul unei oștimi ce nu cunoștea ce este disciplina. Una din ele, mai îndrăzneață, ieșind, auzise vorbă că este zurba asupra lui vodă și adusese această veste stăpînei sale.

Buna doamnă, temîndu-se de furia norodului, era spăriată, și cînd a întrat Alexandru, a găsit-o rugîndu-se dinaintea icoanei, avînd copiii pe lîngă dînsa.

— A! strigă ea, slavă Maicei Domnului că te văd! Mi-au fost tare frică.

— Pentru aceea, precum ți-am făgăduit, ți-am gătit un leac de frică. Vină cu mine, doamnă.

— Dar ce țipete, ce strigări se auzeau?

— Nimic. Slujitorii s-au fost luat la sfadă, dar s-au liniștit. Zicînd aceste, luă pre Ruxanda de mînă și o aduse în sală.

Întru vederea grozavii priveliști, ea slobozi un țipet strașnic și leșină.

— Femeia tot femeie, zise Lăpușneanul zîmbind; în loc să se bucure, ea se sparie. Și luînd-o în brațe, o duse în apartamenturile ei. Apoi înturnîndu-se iarăși în sală, găsi pre căpitanul de lefecii și pre armașul așteptîndu-l.

— Tu pune să arunce peste zid hoiturile cînilor acestora, iar titvele lor să le înșire pe zid, zise lefeciului. Iar tu, adresîndu-se către armaș, să-mi pui mîna pe Spancioc și pe Stroici.

---

[1] Vestit general ungur.

Însă Stroici şi Spancioc erau acum aproape de Nistru. Gonaşii îi ajunseră tocmai cînd treceau hotarul:

— Spuneţi celui ce v-au trimis, strigă către ei Spancioc, că ne vom vedea păn-a nu muri!

[Au trecut 4 ani de la uciderea celor 47 de boieri, în care vreme Alexandru Lăpuşneanul nu a mai săvîrşit nici un omor, în schimb „scotea ochi, tăia mîni, ciuntea"... Tiranul domn era neliniştit că nu putuse să-i prindă pe cei doi boieri fugari, Spancioc şi Stroici. Ca să privegheze mai mult graniţa, Lăpuşneanul se mută în cetatea Hotinului, unde se îmbolnăveşte grav, cerînd, după obiceiul timpului, să fie călugărit. Revenindu-şi din leşin şi văzîndu-se în straie de călugăr, se înfurie şi ameninţă „cu glas răguşat şi spărios". În acest moment au venit cei doi boieri, Spancioc şi Stroici.]

IV

De mă voi scula, pre mulţi am să popesc şi eu...

....

Doamna şi mitropolitul ieşiră. La uşă îi întîmpinară Stroici şi Spancioc.

— Doamnă! zise Spancioc apucînd de mînă pre Ruxanda, omul acesta trebuie să moară numaidecît. Iată un praf, pune-l în băutura lui...

— Otravă! strigă ea înfiorîndu-se.

— Otravă, urmă Spancioc. De nu va muri îndată omul acesta, viaţa măriei-tale şi a copilului acestui este în primejdie. Destul a trăit tatăl şi destule a făcut. Moară tatăl ca să scape fiiul.

O slugă ieşi.

— Ce este? întrebă doamna.

— Bolnavul s-a trezit şi cere apă şi pre fiiul său. Mi-au zis să nu mă duc fără el.

— Oh! vrea să-l omoare, răcni duioasa mumă, strîngînd cu furie copilul la sîn.

— Nu-i vreme de stat în gînduri, doamnă, adăogi Spancioc. Adă-ţi aminte de doamna lui Ştefăniţă-vodă[1] şi alege între bărbat şi între fiiu.

— Ce zici, părinte? zise sărmana femeie, înturnîndu-se cu ochi lăcrîmători spre mitropolitul.

— Crud şi cumplit este omul acesta, fiica mea. Domnul Dumnezeu să te povăţuiască. Iar eu mă duc să gătesc tot pentru purcederea noastră cu noul nostru domn; şi pre cel vechi, Dumnezeu să-l ierte, şi să te ierte şi pre tine. Zicînd aceste, cuviosul Teofan se depărtă.

Ruxanda luă un păhar de argint plin de apă, pre care-l aducea sluga; şi apoi, mahinaliceşte şi silită mai mult de boieri, lăsă să cadă otrava în el. Boierii o împinseră în camera bolnavului.

....

Otrava încă nu începuse a-şi face lucrarea. Lăpuşneanul sta întins cu faţa în sus, liniştit, dar foarte slab. Cînd intrară boierii, el îi privi îndelung şi necunoscîndu-i, îi întrebă cine sînt şi ce voiesc?

— Eu sînt Stroici, răspunse acesta.

— Şi eu Spancioc, adăogi celalalt; şi aceea ce voim este să te vedem păn-a nu muri, cum ţi-am făgăduit.

— Oh! vrăjmaşii mei! suspină Alexandru.

[1] Miron Costin.

— Eu sînt Spancioc, urmă acesta, Spancioc, pre care ai vrut să-l tai, cînd ai ucis 47 de boieri, și care a scăpat din ghearile tale! Spancioc, a cărui avere ai jăfuit-o, lăsîndu-i femeia și copiii să cerșătorească pe la ușile creștinilor.

— Ah! ce foc simt că mă arde, strigă bolnavul, apucîndu-se cu mînile de pîntece.

— Zi *acum slobozește*, căci ai să mori. Otrava lucrează.

— Oh! m-ați otrăvit, nelegiuiților! Doamne! fie-ți milă de sufletul meu! O, ce foc! Unde-i doamna? Unde-i copilul meu?

— S-au dus și te-au lăsat cu noi.

— S-au dus și m-au lăsat! m-au lăsat cu voi! Oh! omorîți-mă, să scap de durere! Oh! înjunghe-mă tu, tu ești mai tînăr, fie-ți milă! scapă-mă de durerile ce mă sfîșie! înjunghe-mă! zise, înturnîndu-se spre Stroici.

— Nu-mi voi spurca vitejescul junghi în sîngele cel pîngărit a unui tiran ca tine.

Durerile creșteau. Otrăvitul se zbuciuma în convulsii.

— Oh! strigă, îmi arde sufletul! oh! dați-mi apă... dați-mi ceva să beu!

— Iată, zise Spancioc, luînd păharul de argint de pe masă; au rămas drojdiile otrăvii. Bea și te răcorește!

— Ba; ba, nu, nu vreu, zise bolnavul strîngînd dinții. Atunci Stroici îl apucă și-l ținu neclintit; iar Spancioc, scoțînd cuțitul din teacă, îi descleștă cu vîrful lui dinții și îi turnă pe gît otrava ce mai era în fundul păharului.

Lăpușneanul, mugind ca un taur ce vede trunchiul și securea ce a să-l lovească, voi a se-nturna cu fața spre părete.

— Ce, vrei să nu ne mai vezi? ziseră boierii. Ba, se cade spre osînda ta să ne privești; învață a muri, tu care știai numai a omorî. Și apucîndu-l amîndoi, îl ţineau nemișcat, uitîndu-se la el cu o bucurie infernală și mustrîndu-l.

Nenorocitul domn se zvîrcolea în spasmele agoniei; spume făcea la gură; dinții îi scrîșneau, și ochii săi sîngerați se holbaseră; o sudoare înghețată, tristă, a morții prevestitoare, ieșea ca niște nasturi pe obrazul lui. După un chin de jumătate ceas, în sfîrșit, își dete duhul în mînile calăilor săi.

Acest fel fu sfîrșitul lui Alexandru Lăpușneanul, care lăsă o pată de sînge în istoria Moldaviei.

La monastirea Slatina, zidită de el, unde e îngropat, se vede și astăzi portretul lui și a familiei sale.

(Constantin Negruzzi, *Opere*, Editura „Minerva", București, 1974)

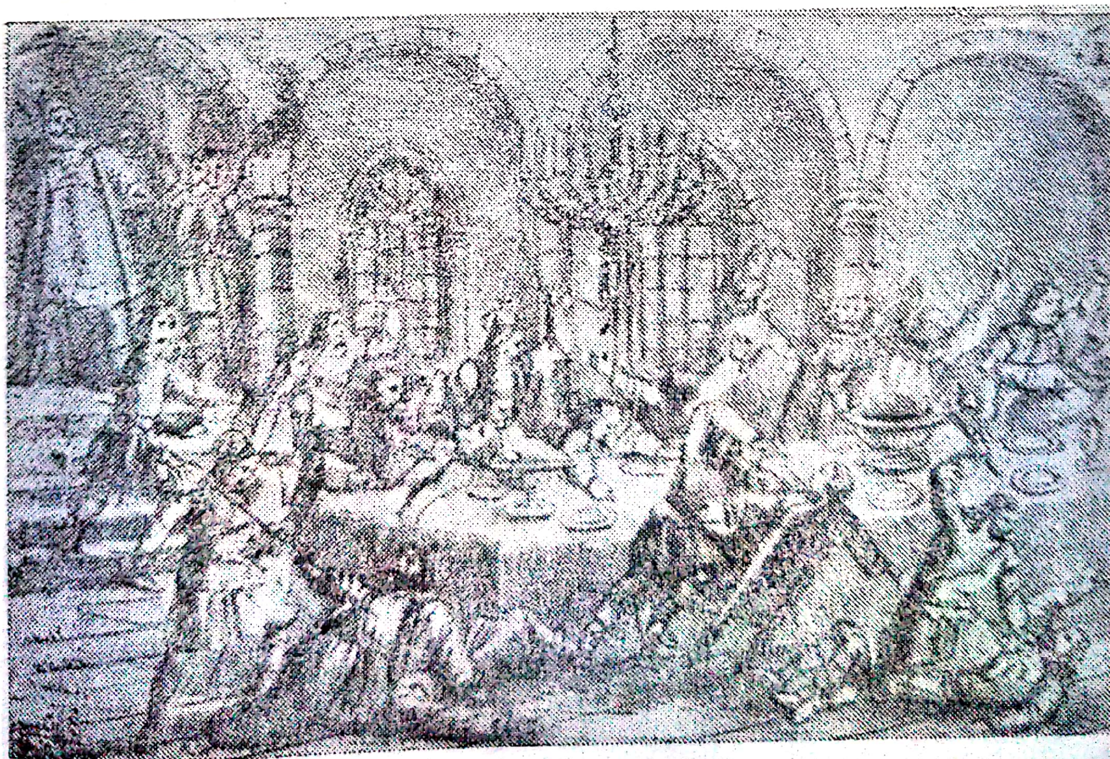
Nuvela de inspirație istorică *Alexandru Lăpușneanul* a fost publicată în primul număr al revistei „Dacia literară" (1840). Pentru realizarea ei, autorul a folosit ca punct de plecare episoadele luptei sîngeroase dintre Alexandru Lăpușneanul și boieri, descrise în cronica lui Grigore Ureche.

Nuvela lui Negruzzi este una dintre cele mai izbutite reconstituiri artistice ale unui moment zbuciumat din istoria Moldovei în secolul al XVI-lea. Deși de factură romantică, în special prin modul de abordare a destinului eroului principal, prin atitudinea voluntară a unor personaje, prin patetismul gesturilor și prin conflictul social-politic, nuvela este clasică prin profundele observații psihologice și tipologice pe care le conține, prin proporția și echilibrul compoziției. Tema este încleștarea dintre domn și marii boieri, în lupta pentru hegemonia politică. Această luptă pentru putere determină adesea uneltiri, suspiciuni, trădări și crime în întreaga perioadă a cîte unei

domnii. Marea artă de prozator a lui Negruzzi constă în îmbinarea elementelor clasice şi romantice cu o măiestrie care dă cititorului sentimentul verosimilului.

Momentele naraţiunii se succedă gradat ca într-o operă dramatică, fiecare din cele patru capitole (aidoma actelor unei drame) încadrîndu-se armonios în structura compoziţională unitară a nuvelei. Accentul cade în povestire mai mult pe acţiune şi dialog, făcînd să crească astfel dramatismul conflictului.

Personajele nuvelei se caracterizează prin individualizare puternică şi prin complexitate spirituală. *Alexandru Lăpuşneanul*, eroul principal al naraţiunii, este prezentat ca un personaj romantic, cu trăsături neobişnuite şi antitetice (calităţi şi defecte), acţionînd în situaţii excepţionale. El este tipul domnului feudal, deprins să-şi exercite despotic voinţa. Vărsările de sînge sînt acte de răzbunare împotriva boierilor trădători şi intriganţi, care-l vînduseră în prima domnie. Evoluţia conflictului dintre el şi boieri scoate în evidenţă violenţa şi cruzimea diabolică, tenacitatea şi voinţa în realizarea gîndului ascuns. Aceste trăsături de caracter ale tiranului se manifestă puternic chiar şi în pragul morţii, cînd, cu ultimele puteri, înfrînge obişnuita teamă, alungînd din juru-i pe călugări. Bun cunoscător al psihologiei umane, în realizarea planurilor sale, de rival neîmpăcat al boierilor, inteligenţa şi hotărîrea sînt însoţite adesea de viclenie. Bucuria sadică de a-i oferi doamnei Ruxanda un „leac de frică", arătîndu-i capetele boierilor tăiaţi, rînduite după rang într-o piramidă sau voluptatea cu care prelungeşte scena tîngu-

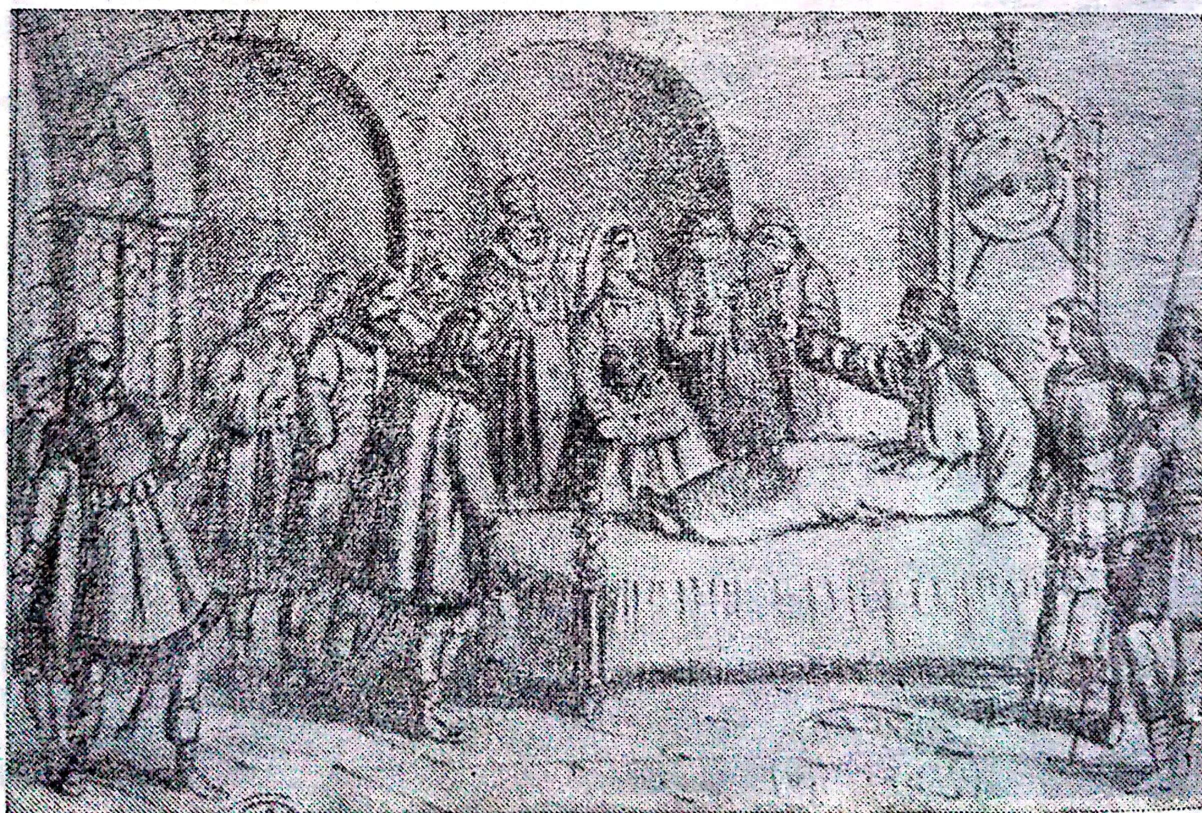
Măcelărirea boierilor la festinul Lăpuşneanului (litografie)

ielilor și chinurilor lui Moțoc — deși hotărîrea de a-l oferi mulțimii să-l sfîșie fusese luată — întregesc, prin nuanțe expresive, trăsăturile fundamentale ale personajului.

În acele vremuri de mari încleștări și spaime cumplite, el nu ucide din plăcerea de a ucide, ci în numele unei idei: consolidarea autorității domnului prin anihilarea voinței de putere a boierilor. Boierii pe care-i ucide sînt cu toții, față de el, vinovați. Trădarea domnului însemna, în concepția lui, și trădarea țării, după cum rezultă din comentariul sarcastic pe care îl face asupra situației grele în care se afla poporul la venirea sa pe tron a doua oară. Lăsînd la o parte orice justificare subiectivă a caracterului acestor personaje, situația Moldovei din vremea aceea (luptele necurmate dintre diferitele grupări de boieri, ce ușurau astfel amestecul puterilor străine în treburile țării, desele schimbări de domnii, pentru care se plăteau sume mari de bani, secătuindu-se visteria) explică apariția unui domn ager care, cum spune Gr. Ureche, „cu sabia răzbunării" încearcă să restabilească puterea voievodală.

Identificați situațiile, scenele și replicile prin care se reliefează trăsăturile de caracter ale lui Alexandru Lăpușneanul.

Pentru sublinierea trăsăturilor dominante ale eroului său, autorul folosește cu măiestrie procedeul antitezei. *Doamna Ruxanda*, soția lui Lăpușneanul, este o femeie blîndă, supusă și temătoare. Vărsările de sînge, cruzimea domnului o impresionează, dar ezită mult pînă să-i ceară acestuia stăvilirea omorurilor, iar în final se hotărăște greu să-i întindă paharul cu otravă.

Otrăvirea lui Lăpușneanu (litografie)

Prin vornicul *Moțoc*, autorul zugrăvește în nuvelă tipul boierului feudal intrigant, lingușitor, trădător și laș în fața primejdiei. *Spancioc* și *Stroici* fac parte tot din tagma boierimii feudale, dar, prin ei, scriitorul încearcă să ilustreze, în spiritul ideologiei pașoptiste, tipul boierilor cu iubire „de moșie". Prin sinceritatea și curajul cu care îl înfruntă pe Lăpușneanul, în pragul celei de-a doua domnii, se aduce în scenă, încă de la începutul nuvelei, într-o expunere concentrată, conflictul dintre noul domnitor și boieri. Deși nu apar decît la începutul și la sfîrșitul nuvelei, autorul i-a investit pe cei doi boieri cu un rol justițiar, semnificația lor fiind întărită și de prezența episodică a mitropolitului Teofan, care acționează în același sens. Aceste personaje, deși construite schematic și cu o prezență episodică în nuvelă, au un rol deosebit în rezolvarea conflictului dramatic al narațiunii. Deschizînd și încheind destinul tiranului domn, și aceste personaje simbolice poartă în ele pecetea romantismului.

În nuvelă apare pentru prima dată în literatura română *personajul colectiv*, autorul dovedind o mare artă de a surprinde psihologia mulțimii. Veștile nelămurite ce se răspîndiseră în Iași „burzuluiseră norodul" și-l năpustiseră la porțile curții domnești. „Gloata se întărîtă din mai mult în mai mult, fără să știe bine ce vrea". Cînd armașul întreabă pentru ce a venit și ce cere, mulțimea se dovedește a fi dezorientată. Dar deruta nu durează mult. Atitudinea de revoltă a mulțimii față de jafurile și nelegiuirile boierilor este concentrată împotriva aceluia care-i sărăcise cu birurile. Norodul izbucnește acum într-o unitate de voință: „Toate glasurile se făcură un singur glas și acest glas striga: Moțoc să moară... Capul lui Moțoc vrem". Această reacție spontană, relevînd ușurința cu care se înfiripă unitatea de voință a poporului exploatat, exprimă ura năpăstuiților împotriva celor care-i sărăceau prin biruri și corvezi și-i umileau prin nedreptăți.

Exemplificați, referindu-vă la text, caracteristicile ce apropie nuvela Alexandru Lăpușneanul de genul dramatic: desfășurarea gradată a conflictului, tensiunea acțiunii, mișcări ample, izbucniri temperamentale, personaje bine individualizate, cu trăiri puternice și sfîrșit spectaculos etc.

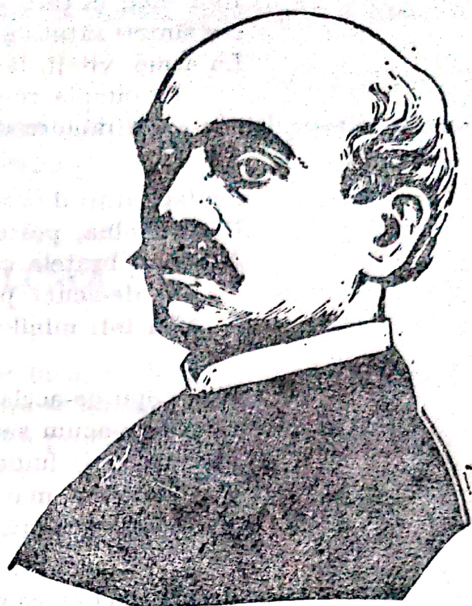
Asemenea întregii structuri a nuvelei, stilul narațiunii este, în general, concis. Negruzzi nu explicitează atitudinile personajelor, cauzele obiective care le-au generat, ci le sugerează prin notarea sobră a gesturilor, a mimicii și a replicii. Marea lui artă constă în a spune simplu și a sugera. Există însă în textul nuvelei și cîteva descrieri de mare densitate și de o reală frumusețe picturală.

Identificați scenele descriptive din nuvelă; comentați apoi arta descrierii la Costache Negruzzi.

Spre deosebire de scrisul cronicarilor și al celorlalți predecesori, sau chiar al unor contemporani ai săi, care era încă greoi și, uneori, lipsit de farmec artistic în întregimea lui, Costache Negruzzi, în special în nuvela *Alexandru Lăpușneanul*, atinge o limpezime și o măiestrie stilistică neîntîlnite. Elementele arhaice, regionale și populare, dealtfel nu prea numeroase, prin care fixează atmosfera istorică a timpului, culoarea locală, sînt în așa fel îmbinate în procedee stilistice inedite, încît nu numai că nu tulbură claritatea frazei, dar îi aduc un spor de nuanțe și înțelesuri ce dau scrisului său o mare putere sugestivă.

Cu un instinct sigur al evoluției limbii literare, Negruzzi modernizează stilul frazei cu expresii verbale și cu neologisme, dintre care multe se folosesc și astăzi în forma pe care le-a dat-o el: „Ca să sece *influența* boierilor și să stîrpească cuiburile *feudalității*, îi *despuie* de averi sub feluri de *pretexte*, lipsindu-i cu chipul acesta de singurul mijloc cu care puteau ademeni și corumpe pre norod".

Scriitorul, care vorbise despre prețuirea limbii, așa cum se găsește în „cărțile vechi și-n gura poporului", ne face dovada că a știut s-o întrebuințeze ca un mare meșter, lăsîndu-ne prima nuvelă istorică de o remarcabilă valoare artistică.

VASILE ALECSANDRI

DEŞTEPTAREA ROMÂNIEI

Voi ce stați în adormire, voi ce stați în nemișcare,
N-auziți prin somnul vostru acel glas triumfător,
Ce se nalță pîn' la ceruri din a lumei deşteptare,
Ca o lungă salutare
Cătr-un falnic viitor?

Nu simțiți inima voastră că tresare și se bate?
Nu simțiți în peptul vostru un dor sfînt și românesc
La cel glas de înviere, la cel glas de libertate
Ce pătrunde și răzbate
Orice suflet omenesc?

Iată! lumea se deşteaptă din adînca-i letargie!
Ea păşeşte cu pas mare cătr-un țel de mult dorit.
Ah! treziți-vă ca dînsa, frații mei de Românie!
Sculați toți cu bărbăție,
Ziua vieței a sosit!

Libertatea-n fața lumei a aprins un mîndru soare,
Ş-acum neamurile toate cătră dînsul ațintesc
Ca un cîrd de vulturi ageri ce cu-aripi mîntuitoare
Se cerc vesel ca să zboare
Cătră soarele ceresc!

Numai tu, popor române, să zaci vecinic în orbire?
Numai tu să fii nevrednic de-acest timp reformator?
Numai tu să nu iei parte la obşteasca înfrățire,
La obşteasca fericire,
La obştescul viitor?

Pînă cînd să creadă lumea, o, copii de Românie!
C-orice dor de libertate a perit, s-a stins din voi?
Pînă cînd să ne tot plece cruda, oarba tiranie
Şi la caru-i de trufie
Să ne-njuge ea pe noi?

Pînă cînd în ţara noastră tot străinul să domnească?
Nu sînteţi sătui de rele, n-aţi avut destui stăpîni?
La arme, viteji, la arme! faceţi lumea să privească
Pe cîmpia romănească
Cete mîndre de români!

Sculaţi, fraţi de-acelaşi nume, iată timpul de frăţie!
Peste Molna, peste Milcov, peste Prut, peste Carpaţi
Aruncaţi braţele voastre cu-o puternică mîndrie
Şi de-acum pe vecinicie
Cu toţi mînile vă daţi!

Hai, copii de-acelaşi sînge! hai cu toţi într-o unire
Libertate-acum sau moarte să cătăm, să dobîndim.
Pas, români! lumea ne vede... Pentru-a Patriei iubire,
Pentru-a mamei desrobire,
Viaţa noastră să jertfim!

Fericit acel ce calcă tirania sub picioare!
Care vede-n a lui ţară libertatea renviind,
Fericit, măreţ acela care sub un falnic soare
Pentru Patria sa moare,
Nemurire moştenind.

(V. Alecsandri, *Opere I*, Editura pentru literatură, Bucureşti, 1966)

Poezia a fost scrisă în primăvara anului 1848, la solicitarea prietenilor din partida naţională a Moldovei. Avîntata chemare către popor, intitulată, la început, *Către români*, apoi *Deşteptarea României*, a fost tipărită şi difuzată sub formă de foaie volantă, fiind un manifest dintre cele mai mobilizatoare la revoluţie.

Poetul adresează românilor de pretutindeni un îndemn la luptă pentru libertate, arătîndu-le că întreaga lume s-a deşteptat din „adînca-i letargie" şi a păşit „cătr-un ţel de mult dorit". Dorul luptei de libertate a aprins acel „mîndru soare" al revoluţiei către care se îndreaptă toate popoarele. Încrederea poetului în această luptă oferă poeziei o notă de optimism şi un deosebit patos revoluţionar.

Relevaţi prin versuri din textul poeziei motivul dragostei de patrie în viziunea lui Vasile Alecsandri.

Poetul, printr-o repetată mustrare, vrea să stimuleze dorul de libertate, pe care-l găsim nu numai în cartea de vitejie a trecutului, ci şi la contemporanii săi; întronarea dreptăţii, prin alungarea „oarbei tiranii", face posibilă redeschiderea, acum, la 1848, a unei noi pagini de vitejie.

Animat de dorința eliberării patriei sale de sub suzeranitate străină, în finalul poemului, Vasile Alecsandri dă expresie năzuinței spre unire a tuturor românilor și cheamă la luptă împotriva tiraniei.

Identificați versurile care exprimă aceste idei în cuprinsul poeziei și metafora cea mai sugestivă a iubirii de patrie.

CONCERTUL ÎN LUNCĂ

În poiana tainuită unde zbor luciri de lună,
Floarea oaspeților luncii cu grăbire se adună,
Ca s-asculte-o cîntăreață revenită-n primăvară
Din străinătatea neagră, unde-i viața mult amară.

Roi de flacări ușurele, lucioli scînteitoare
Trec în aer, stau lipite de *luminărele*-n floare
Răspîndind prin crengi, prin tufe o văpaie albăstrie
Ce mărește-n mezul nopții dalba luncii feerie.

Iată, vin pe rînd, păreche, și pătrund cole-n poiană
Bujorelul vioi, rumen, cu năltuța *odoleană*,
Frățiori și *romănițe* care se ațin la drumuri,
Clopoței și *măzărele*, îmbătate de parfumuri.

Iată frageda *sulcină*, *stelișoare*, blînde *nalbe*,
Urmărind pe *busuiocul* iubitor de sînuri albe.
*Dedițe*i și *garofițe*, pîrguite-n foc de soare,
Toporași ce se închină gingașelor lăcrimioare.

Vine *cimbrul* de la cîmpuri cu *fetica* de la vie,
Nufărul din baltă vine întristat, fără soție,
Și cît el apare *galbin*, oacheșele *viorele*
Se retrag de el departe, rîzînd vesel între ele.

În poiană mai vin încă elegante floricele,
Unele-n *condurii doamnei* și-n *rochiți de rîndunele*,
Altele purtînd în frunte, înșirate pe o rază,
Picături de rouă dulce care-n umbră scînteiază.

Ele merg, s-adună-n grupe, se feresc de buruiene
Și privesc sosind prin aer zburători cu mîndre pene,
Dumbrăvenci, ganguri de aur ce au cuiburi de matasă,
Ciocîrlii, oaspeți de soare, rîndunele,- oaspeți de casă.

Mierle vii șuierătoare, cucul plin de îngîmfare,
Gaița ce imitează orice sunete bizare,
Stigleți, presuri, macalendri ce prin tufe se alungă
Și duioase turturele cu dor lung, cu jale lungă.

Iată, vin și gîndăceii în hlamide smălțuite;
Iată grieri, iată fluturi cu-aripioare pudruite,
Și culbeci care fac coarne purtîndu-și casa-n spinare...
La ivirea lor poiana clocotește-n hohot mare.

Iată-n urmă și albine aducînd în gură miere...
Zburătorii gustă-n grabă dulcele rod cu plăcere,
Apoi sorb limpidea rouă din a florilor potire,
Șoptind florilor în taină blînde șoapte de iubire.

Dar, tăcere!... Sus pe-un frasin un lin freamăt se aude!...
Toți rămîn în așteptare. Cîntăreața-ncet prelude.
Vîntul tace, frunza deasă stă în aer neclintită...
Sub o pînză de lumină lunca pare adormită.

În a nopții liniștire o divină melodie
Ca suflarea unui geniu pintre frunzi alin adie,
Și tot crește mai sonoră, mai plăcută, mai frumoasă,
Pîn' ce umple-ntreaga luncă de-o vibrare-armonioasă.

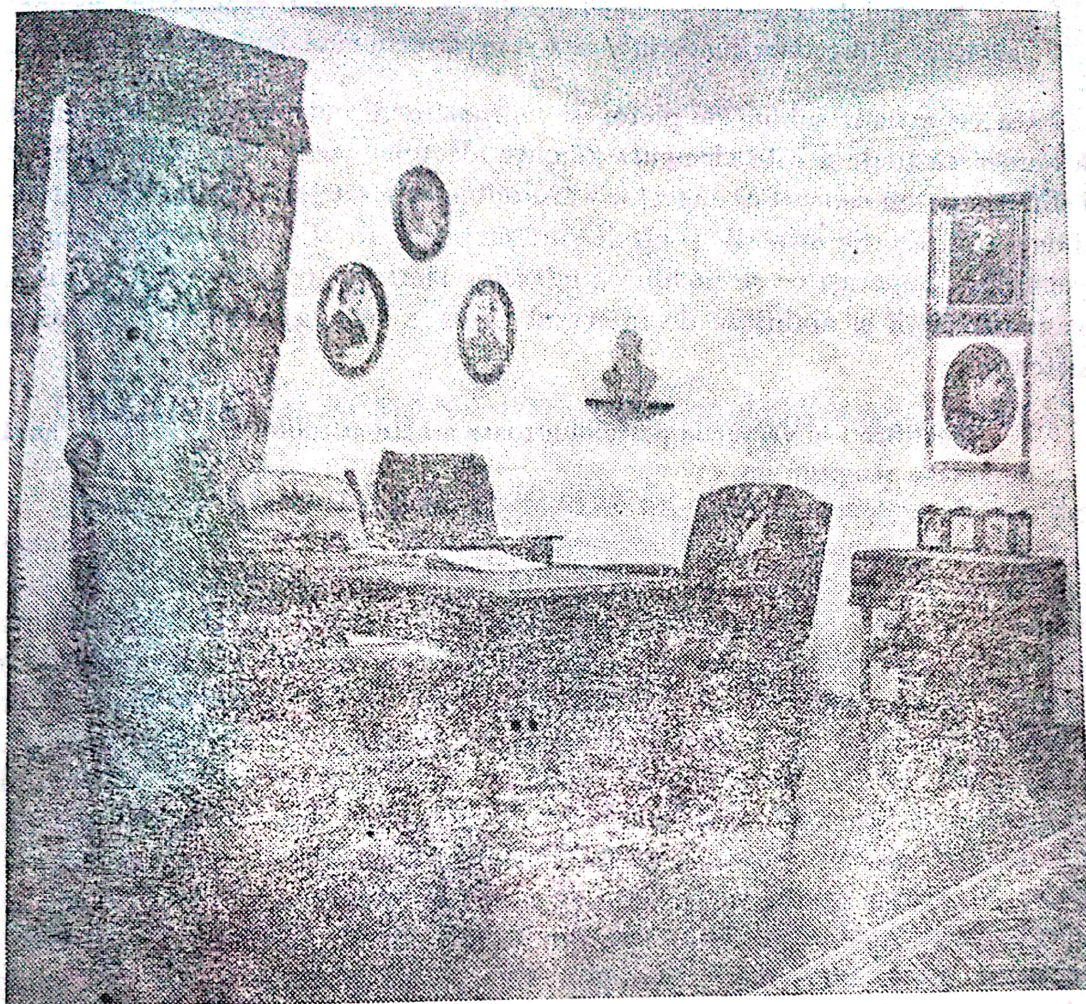
Gînditoare și tăcută luna-n cale-i se oprește.
Sufletul cu voluptate în estaz adînc plutește,
Și se pare că s-aude prin a raiului cîntare
Pe-ale îngerilor harpe lunecînd mărgăritare.

E privighitoarea dulce care spune cu uimire
Tainele inimei sale, visul ei de fericire...
Lumea-ntreagă stă pătrunsă de-al ei cîntic fără nume...
Macul singur, roș la față, doarme, dus pe ceea lume!

(V. Alecsandri, *Opere I*, Editura pentru literatură, București, 1966)

Pastelurile constituie o parte esențială a liricii lui Vasile Alecsandri. Ele elogiază frumusețile patriei, evocînd acea natură umanizată, cadrul obișnuit al vieții omului de la țară, în care ogoarele, lanurile, muncile cîmpului, lunca de la marginea satului trezesc sentimente de bucurie și mulțumire. Poetul surprinde cele mai variate manifestări ale naturii, ale universului gîzelor și florilor. Poezia naturii nu constă într-o simplă descriere. Sentimentul naturii pune în lumină întrepătrunderea armonioasă a vieții omului cu natura. În majoritatea pastelurilor se simte influența poeziei populare, de care era atît de legat poetul. Spre exemplu, imaginea cîntăreței „revenită-n primăvară, din străinătatea neagră, unde-i viața mult amară", din *Concertul în luncă*, este tipic folclorică în exprimarea sentimentului înstrăinării. Spiritul popular în care sînt scrise dă pastelurilor sale o notă de omenesc simplu, căldură, naturalețe și armonie.

Concertul în luncă este poate unul dintre cele mai caracteristice pasteluri pentru nota personală pe care sentimentul naturii o dobîndește în poezia lui Alecsandri. Educația romantică, făcută cu modele mari (evenimente excep-

Camera de lucru a poetului (Mircești)

ționale, declanșări de forțe uriașe, admirație pentru slava secolelor trecute etc.), nu l-a împiedicat pe Alecsandri să înregistreze în sensibilitatea sa freamătul discret al acelui infinit mic ce alcătuiește universul obișnuit al omului simplu. Rafinamentul acestui univers concordă la Alecsandri cu varietatea impresiilor și fantezia senzațiilor, întîlnite numai în povestirile vechi populare sau în basme. Poiana tăinuită, unde zbor luciri de lună, roi de flăcări ușurele, de lumînărele-n floare, răspîndind prin crengi, prin tufe, o văpaie albăstrie, clopoței și măzărele îmbătate de parfumuri etc. sînt expresii în care cuvintele vibrează de înțelesuri inedite ce exprimă deopotrivă marea sensibilitate și inteligența artistică a scriitorului, care l-au făcut pe Eminescu să-l numească „acel rege-al poeziei, vecinic tînăr și ferice".

Elementele pastelului alcătuiesc un peisaj de natură specific românească. Observați denumirile metaforice, date acestora de fantezia populară (stelișoare, toporași, lăcrimioare, condurii doamnei, oaspeți de soare, oaspeți de casă etc.).

Pornind de la aceste denumiri metaforice, completaţi repertoriul florilor, păsărilor şi insectelor cunoscute, care vi se par denumite după acelaşi procedeu.

Un vis artistic sublim de pictor şi compozitor îl îndeamnă pe Alecsandri să reunească toate aceste elemente gingaşe ale unei vaste lumi fără început şi sfîrşit, într-un concert ce sugerează armoniile concrete şi abstracte ale fericirii de a trăi. Florile, păsările şi gîzele sînt surprinse în atitudini delicat umane (exemplu: „Toporaşi ce se închină gingaşelor lăcrimioare" etc.), ce exprimă freamătul vieţii şi amintesc de interesul cu care sufletul omului receptează existenţa.

Identificaţi în versurile pastelului toate aceste atitudini care îi dau o notă de veselie şi optimism.

LITERATURA ROMÂNĂ DUPĂ PERIOADA PAŞOPTISTĂ

Abolirea relaţiilor de producţie feudale (în special a iobăgiei, desfiinţarea numeroaselor dijme şi a clăcilor), împroprietărirea ţăranilor; egalitatea în drepturi a tuturor oamenilor, indiferent de clasa socială căreia aparţineau; unirea celor trei ţări române într-un singur stat naţional şi înlăturarea suzeranităţii străine — acestea fuseseră idealurile Revoluţiei burghezo-democratice de la 1848. Pentru aceste idealuri luptaseră, în fruntea maselor populare sau alături de ele, numeroşi scriitori şi alţi intelectuali luminaţi ai vremii. Literatura perioadei paşoptiste a fost caracterizată de C. Dobrogeanu-Gherea, cîteva decenii mai tîrziu, în felul următor: „Cuprinşi de înalte iluzii, de mari speranţe, poeţii de atunci ne chemau la deşteptare, ne strigau să ne trezim din somnul cel de moarte, ne invitau să ne iubim patria, să salvăm libertatea şi umanitatea, ne cîntau mărirea ţării, splendoarea cîmpiei şi a plaiurilor, viaţa cîmpenească... dar mîndrele visuri nu s-au întrupat". Într-adevăr — aşa cum se ştie din istorie — burghezia moderată pactizînd, în cele din urmă, cu moşierimea, idealurile revoluţiei n-au putut fi împlinite, decît în parte, în deceniul următor, prin continuarea luptei de către masele largi populare, în noile condiţii social-politice, economice şi culturale care se creaseră. Unirea Principatelor şi întemeierea statului român modern au constituit momentul culminant al acestor lupte.

Scriitorii perioadei postpaşoptiste, ca şi ceilalţi oameni luminaţi, înţelegeau foarte bine că „o naţiune se afirmă atît prin actele sale politice, cît şi prin viaţa sa intelectuală", aşa cum scria Alexandru Odobescu în articolul introductiv al celei mai importante reviste a vremii — „Revista română pentru ştiinţe, litere şi arte" —, apărută în 1861 sub redacţia sa. Puternica efervescenţă ideologică ce dusese la făurirea idealurilor paşoptiste continuă şi în literatura perioadei postpaşoptiste, alcătuită din numeroase opere de maturitate ale unor scriitori paşoptişti şi din opere ale unor talente care se afirmă abia acum. După Unirea din 1859: „O eră de renaştere şi civilizaţie s-a deschis ţării noastre. Naţiunea română, pusă pe calea cea mare a progresului, trebuie să dobîndească toate elementele necesarii ca să meargă înainte şi să ajungă la putere, la mărire şi la prosperitate. Elementele care pot pregăti şi întemeia acest mare viitor al naţionalităţii române sînt ideile şi

cunoştinţele serioase în ştiinţă, litere şi artă. Răspîndirea ideilor pentru dezvoltarea spiritului şi formarea animei va aduce ţara noastră la o adevărată civilizaţie". În acest fel era apreciat rolul culturii în articolul introductiv la volumul al doilea al „Revistei române".

Simţind acut necesitatea colaborării pe plan cultural cu toate celelalte forţe sociale şi politice care acţionau sub lozinca unirii românilor de pretutindeni, marea majoritate a scriitorilor din toate cele trei provincii româneşti au scris opere inspirate de ideea dezvoltării noastre ca neam unitar. Afirmînd importanţa colaborării culturale pentru realizarea Unirii, Papiu-Ilarian, istoric transilvănean al epocii, spunea: „pe cît timp toate inteligenţele române vor coopera la ridicarea edificiului nostru literar, putem spera la realizarea unităţii române". Recunoscînd rolul factorilor culturali în consolidarea conştiinţei naţionale, scriitorii perioadei postpaşoptiste acordă o atenţie deosebită dezvoltării culturii româneşti şi răspîndirii cunoştinţelor ştiinţifice, istorice, filozofice şi artistice. În acest scop sînt înfiinţate numeroase ziare şi reviste[1], multe dintre ele avînd ca redactori-şefi sau directori diferiţi scriitori. Atît de mare era interesul pentru cultură, încît majoritatea operelor literare ale acestei perioade, înainte de a apărea în volume, erau publicate integral sau parţial în periodice.

Înfrîngerea Revoluţiei din 1848 şi trădarea idealurilor care o inspiraseră au accentuat atitudinea critică a scriitorilor. Literatura perioadei postpaşoptiste se caracterizează printr-o orientare din ce în ce mai insistentă spre reflectarea veridică a raporturilor dintre clasele sociale, a noilor experienţe de viaţă, condensîndu-le în imagini artistice, cu semnificaţii clare şi convingătoare. Această orientare implică o înnoire nu numai a temelor literare şi a conflictelor, ci şi a procedeelor şi mijloacelor de reflectare artistică. Operele literare care apar în această perioadă folosesc cu predilecţie portretul fizic şi moral, descrierea amănunţită a situaţiilor şi a cadrului în care se desfăşoară acţiunea, motivarea psihologică a atitudinilor. Personajele întruchipează trăsături esenţiale ale diverselor clase şi categorii sociale pe care le reprezintă. Ele devin adevărate tipuri literare şi apar fie ca nişte naturi umane excepţional înzestrate, exprimînd adeziunea înflăcărată a scriitorilor la ideile progresiste ale epocii, fie ca reprezentanţi ai moşierimii cu moravuri decăzute, prefigurînd eroii comediei de mai tîrziu, sau ca ţărani revoltaţi împotriva abuzurilor şi birurilor grele.

Inspiraţia istorică şi patosul revoluţionar, caracteristice romantismului patriotic, militant, al paşoptiştilor se îmbină în perioada Unirii şi a guvernării domnitorului Alexandru Ioan Cuza cu tendinţe clasiciste, constînd

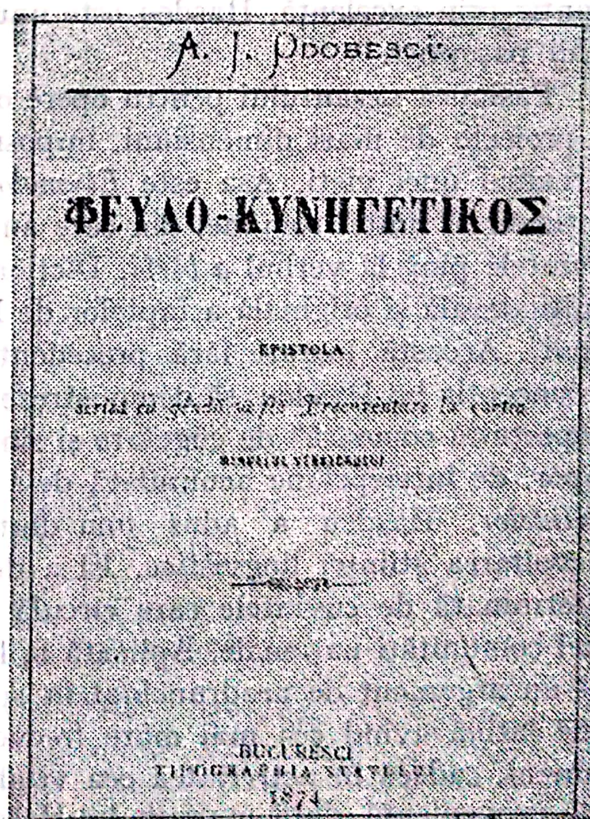
[1] „Revista Carpaţilor" (1860), cea dintîi revistă a Principatelor Unite, sub redacţia lui George Sion, „Foiţa de istorie şi literatură" (1860), „Lumina" (1863), ambele editate de Hasdeu, „Arhiva românească", ediţia a II-a, sub redacţia lui M. Kogălniceanu, „Ateneul român", „Buciumul" (1863), condus de C. Boliac, „Trompeta Carpaţilor" (1865) etc. Un rol important în dezvoltarea culturii şi a spiritului pol mic al vremii îl au revistele umoristice: „Nichipercea", „Adio la Nichipercea", „Aghiuţă", „Bondarul", Ghimpele", „Păcală", „Pepelea", „Viespele" etc.

îndeosebi în observația cu valoare tipologică, echilibrul compoziției, o anumită arhitectură a operei etc. Aceste trăsături specifice artei literare românești postpașoptiste dobîndesc relief în creația unor scriitori de seamă, prozatori, dramaturgi și poeți ca Nicolae Filimon, Alexandru Odobescu, Bogdan Petriceicu Hasdeu, Dimitrie Bolintineanu, George Sion și alții.

Nicolae Filimon publică în 1862 *Ciocoii vechi și noi*, primul roman de valoare din literatura noastră. În afară de activitatea literară propriu-zisă, Nicolae Filimon își exercită talentul, cu vădit folos pentru dezvoltarea culturii naționale, și în publicistică. Articolele despre spectacole de operă, organizate îndeosebi de trupele de teatru străine, cronicile muzicale, însemnările de călătorie înmănuncheate în volumul *Escursiuni în Germania meridională*, memorii artistice, istorice și critice, dovedesc aceeași preocupare a scriitorului de a informa cu exactitate, de a comenta cu spirit critic, stabilind comparații între stările de lucruri din alte țări și cele autohtone.

O altă personalitate reprezentativă a perioadei postpașoptiste este Alexandru Odobescu, primul scriitor savant din literatura noastră. Studiile sale de arheologie, cu deosebire cel închinat Tezaurului de la Pietroasa, l-au făcut cunoscut și peste granițele țării. A întreprins, de asemenea, studii de folclor comparat, vizînd aria de răspîndire și caracteristicile creațiilor populare din Europa răsăriteană. A avut preocupări publicistice încă din tinerețe, iar în domeniul învățămîntului a militat pentru introducerea limbii române ca disciplină de studiu în școlile secundare și profesionale. Și-a pus cunoștințele și talentul în slujba unui scop: apărarea limbii române împotriva denaturărilor, a exagerărilor curentului latinist, a sistemelor ortografice artificiale, stricătoare de grai, chiar dacă acestea veneau uneori din cercul oamenilor de înaltă cultură.

În literatură, Al. Odobescu — romantic prin pasiunea pentru trecut — se simte îndemnat să urmeze exemplul lui C. Negruzzi, dînd la iveală *Scene istorice din cronicele românești: Mihnea Vodă cel Rău* și *Doamna Chiajna*. Tema celor două nuvele este inspirată de dramatismul luptelor politice pentru tronul Țării Românești, în secolul al XVI-lea. Opera care dă adevărata măsură a talentului literar al lui Al. Odobescu este însă *Pseudo-kynegetikos (Fals tratat de vînătoare)*. Scriere literară unică în felul ei, *Pseudo-kynegetikos* ridică genul epistolar, inițiat la noi

Pseudo-kynegetikos (copertă)

de Costache Negruzzi, pe o culme artistică neatinsă de altcineva. Folosind cu talent vasta sa erudiție, Odobescu prezintă, într-un stil eseistic, celebre opere universale de pictură, sculptură și muzicale, a căror sursă de inspirație a constituit-o, de-a lungul timpului, fenomenul cinegetic. El se impune în istoria literaturii române prin îmbinarea originală a spiritului științific cu cel beletristic, într-un stil propriu, care a dat un nou impuls dezvoltării prozei românești pe făgașul originalității naționale.

Deosebit de ilustrativă în ceea ce privește dezvoltarea literaturii române în perioada postpașoptistă este creația lui Bogdan Petriceicu Hasdeu. Personalitate multilaterală, desfășurînd o bogată activitate pe tărîmul științelor filologice, al istoriei și al filozofiei, B.P. Hasdeu a fost în același timp un remarcabil publicist și un mare poet, prozator și dramaturg al vremii sale. Temperament romantic prin excelență, Hasdeu este unul dintre marii continuatori ai spiritului pașoptist.

Pasiunea savantului pentru opere originale și monumentale s-a întrupat în proiecte de mari dimensiuni, imposibil de realizat de un singur om, pe parcursul unei vieți. Așa este *Etymologicum Magnum Romaniae*, un mare dicționar al limbii române, din care au apărut doar trei volume, cuprinzînd cuvintele pînă la verbul *a bîrîi*. Dicționarul, fundamentat pe o interpretare multilaterală și originală a faptelor de limbă, era destinat tuturor „fiilor națiunii". Această lucrare fără precedent în istoria științei limbii era menită, în concepția lui Hasdeu, să demonstreze că sub învelișul graiului se ascunde o „neprețuită comoară" de cugetare și simțire, de experiență a vieții întregului popor, de înțelepciune acumulată de-a lungul istoriei. Prin *teoria circulației cuvintelor*, Hasdeu a adus una dintre cele mai sclipitoare contribuții la dezvoltarea științei lingvistice. El a dovedit că fizionomia unei limbi este determinată de cuvintele care circulă cu frecvența cea mai mare în sînul unei comunități naționale. Aplicată la limba română, această teorie a devenit un argument de nezdruncinat în sprijinul romanității ei, lexicul de origine latină avînd cea mai mare frecvență în procesul de comunicare între oameni, „adecă în activitatea cea vitală a graiului românesc"; cuvintele de altă proveniență, după expresia lui Hasdeu, „se pierd cu desăvîrșire în această activitate".

IN LOC DE

INTRODUCERE.

I. CE ESTE ETIMOLOGIA? — II. CUM SE AMESTECĂ LIMBILE.
III. IN CE CONSISTĂ FISIONOMIA UNEI LIMBI?

I.

Ce este etimologia?

Termenii tecnicĭ în genere ar trebui tot-d'a-una să'şĭ întindă accepţiunea în mesură cu treptata lărgire a acelei sfere sciinţifice saŭ artistice, din care eĭ fac parte. Dacă la cei vechĭ *ἀνατομή* însemna o simplă dissecţiune, ba încă fórte neperfectă, de aci nu urméză ca acelaşĭ sens îngust să'aibă *anatomia* actuală. Eĭ bine, într'o contradicţiune flagrantă cu immensul progres în studiul limbeĭ, *etimologia* maĭ păstréză pînă astădĭ accepţiunea cea rudimentară, pe care o avusese cu sute şi chiar cu miĭ de anĭ înainte de nascerea Linguisticeĭ.

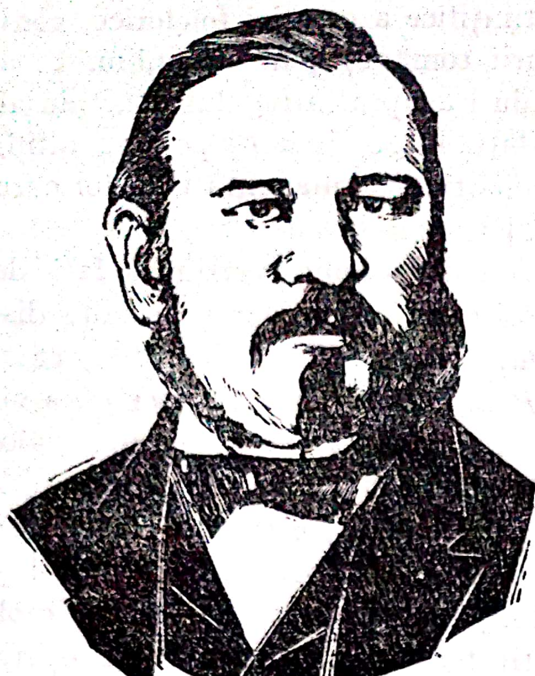
Romaniĭ explicaŭ pe grecul *ἐτυμολογία* prin: „quae verborum originem inquirit." [1]) Acésta resumă cât se póte de bine aplicaţiunea cea tradiţională a termenuluĭ, care la Romanĭ, ca şi la Grecĭ, ca şi la noĭ toţĭ pînă acuma, are a face numaĭ cu *verbum*, numaĭ cu cuvîntul şi iarăşĭ cu cuvîntul. Prin perifrasă, *etimologia* este „derivaţiunea uneĭ vorbe". De ce însă nu orĭ-ce derivaţiune linguistică? Cum să numim óre, de exemplu, derivaţiunea uneĭ construcţiunĭ sintactice?

Etimologicum Magnum Romaniae (pagină din tomul I).

B.P. Hasdeu a pus bazele cercetării științifice a creației folclorice, contribuind prin aceasta la dezvoltarea culturii românești, în ansamblu. El a lărgit înțelesul noțiunii de folclor, extinzîndu-l asupra întregului domeniu al creației populare; a cercetat geneza și circulația largă, de la un popor la altul, a numeroase teme și motive folclorice, demonstrînd permanenta transformare și adaptare a creației populare la specificul național.

Înțelegerea și compasiunea pentru oamenii simpli, aversiunea față de boieri și ciocoi, înclinația spre tratarea poetică a istoriei constituie note distinctive ale scrierilor sale în proză (*Ursita*, *Ioan Vodă cel Cumplit*), ca și ale multor poezii (*Odă la ciocoi*, *Ștefan și Radul*, *Dorul* etc.). O asemenea viziune explică, în egală măsură, geneza piesei *Răzvan și Vidra*, cea mai valoroasă dramă istorică românească pînă la *Despot Vodă* a lui Vasile Alecsandri.

Nicolae Filimon, Alexandru Odobescu și Bogdan Petriceicu Hasdeu au continuat, pe plan literar, spiritul înaintașilor pașoptiști, îmbogățindu-l și adaptîndu-l condițiilor epocii. Prin contribuția pe care a adus-o la dezvoltarea artei literare, creația lor a pregătit terenul pentru apariția operei marilor scriitori clasici, — Mihai Eminescu, Ion Creangă, Ion Luca Caragiale, Ioan Slavici, George Coșbuc, — care au dat strălucire literaturii noastre în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea. Se confirmă, astfel, adevărul că literatura română, ca dealtfel întreaga noastră cultură, s-a dezvoltat într-o continuitate neîntreruptă, fiecare perioadă asimilînd ce s-a creat anterior și adăugînd, în mișcarea fără sfîrșit a spiritului popular, noi valori întregii tradiții progresiste.

NICOLAE FILIMON

CIOCOII VECHI ȘI NOI SAU CE NAȘTE DIN PISICĂ ȘOARICI MĂNÎNCĂ

ROMANȚ ORIGINAL

(Text prescurtat)

[Romanul este alcătuit din 32 de capitole purtînd titluri semnificative, care fie că atrag atenția asupra personajelor de prim-plan *(Dinu Păturică, chera Duduca, chir Costea Chiorul* etc.), sau asupra evenimentelor și aspectelor sociale evocate *(Ipocriții în luptă, Teatrul în Țara Românească, Slugile boierești, Cu rogojina aprinsă-n cap și cu jalba-n proțap* etc.), fie că sintetizează prin expresii și zicale populare sensul faptelor narate *(Pînă nu faci foc, fum nu iese, Adevărul e proastă marfă, Una la mînă!, Blăstemul părintesc* etc.).

Întreaga acțiune a romanului se desfășoară în jurul biografiei lui Dinu Păturică, fiul unui mărunt boier de țară (Ghinea Păturică), trimis de tatăl său cu o scrisoare de recomandare la postelnicul Andronache Tuzluc.]

Capitolul II[1]

POSTELNICUL ANDRONACHE TUZLUC

Acest fanariot venise din Constantinopole în suita domnitorului Georgie Caragea și făcuse meseria de ciohodar în curtea acestui principe.

Ca fanariot, născut în ulițele cele strîmte ale Fanarului, unde se urzesc și se pun în lucrare cele mai întunecoase intrigi ce au ruinat Imperiul Greco-Roman, el moștenise din naștere un mare talent de intrigă și de lingușire; știa din încercare că raiul ceresc și pămîntesc nu se poate deschide decît prin femei; de aceea își îndreptase toate bateriile intrigilor sale în contra femeilor doamnei și mai cu seamă ale domniței Ralu, fiica prea iubită a domnului Caragea.

El făcu cunoștință cu acea volubilă și capricioasă principesă prin mijlocul unei dame a ei de onoare, cu care se înamorase numai pentru împlinirea acestui scop. Un an întreg, fanariotul nostru făcu domniței tot acele service ce făcea odinioară Mercur celui mai mare dintre zeii Olimpului elenic, cu deosebire numai că domnița, neputînd să dea fanariotului nemurirea, făcu să cază în mînile lui pitacul domnesc prin care îl numea vel-cămăraș. [...]

Fanariotul nostru exploată cît se putu mai bine postul de cămăraș, iar cînd văzu că în cămară nu mai rămăsese nimic de furat, cumpără mai întîi calemul vinăriciului, al oieritului și mai în urmă huzmetul spătăriei; și astfel, unindu-se cu hoții și tîlharii

[1] Pentru a ușura înțelegerea desfășurării acțiunii, capitolele I și II au fost inversate.

de drumuri, despuie țara în toate modurile, mai mult de trei ani, pînă ce își cumpără vreo zece moșii, cîteva familii de țigani, case, vii și altele; iar după aceea izbuti, tot prin intrigă și baseță, a deveni mare postelnic.

O singură dorință mai avea să-și împlinească, ca să ajungă la culmea fericirei sale.

El hrănea de mult timp un amor foarte tare pentru juna Maria, unica fiică a banului C..., român de națiune; dar rangul tatălui frumoasei copile, sufletul ei nobil și curat, faptele ei pline de cuviință și de blîndețe înfrîngeau toate semețele dorințe ale depravatului venetic. De multe ori el se încercă a se duce la banul ca să ceară mîna fiicei sale; dar totdauna un simțimînt fatal îl oprea din această întreprindere. [...]

Dar daca adevărul este pus în inima omului ca să-i arate calea ce duce la fericire, fatalitatea a voit ca pasiunele materiei să învingă mai totdauna acest sînt simțimînt ce se manifestă în noi de cîte ori voim să comitem vreo nelegiuire .

Astfel se întîmplă și cu fanariotul nostru; mustrarea de conștiință dispăru de la dînsul întocmai ca fulgerul sau ca spaima d-un minut ce simt copiii cînd sînt certați cu frăgezime de către părinții lor. El se hotărî într-o zi a merge la banul și, dupe mai multe complimente și lingușiri, reclamă de la dînsul onoarea de a deveni ginere al său.

Bătrînul rămase uimit de cutezarea cea mare a fanariotului; cunoscînd însă influența ce exercita asupra principelui Caragea și relele ce ar fi putut să-i pricinuiască un refuz d-a dreptul, se prefăcu că priimește cu bucurie propunerea și îl lăsă a se încînta de acest vis [...]

[Biografia lui Andronache Tuzluc continuă în paginile cărții într-o strînsă împletire cu a lui Dinu Păturică.]

Capitolul I
DINU PĂTURICĂ

Într-o dimineață din luna octombre anul 1814, un june de 22 de ani, scurt la statură, cu față oacheșă, ochi negri, plini de viclenie, un nas drept și cu vîrful cam ridicat în sus, ce indică ambițiunea și mîndria grosolană, îmbrăcat cu un anteriu de șamalagea rupt în spate, cu caravani[1] de pînză de casă văpsiți cafeniu; încins cu o bucată de pînză cu marginile cusute în gherghef; cu picioarele goale băgate în niște iminei de saftian, care fuseseră odată roșii, dar își pierduseră coloarea din cauza vechimei; la încingătoare cu niște călimări colosale de alamă; în cap cu cauc de șal, a cărui coloare nu se putea destinge din cauza peticelor de diferite materii cu care era cîrpit, și purtînd ca veșmînt de căpetenie o fermenă de pambriu ca paiul grîului, căptușită cu bogasiu roșu; un astfel de june sta în scara caselor marelui postelnic Andronache Tuzluc, rezimat de stîlpii intrării și absorbit în niște meditațiuni care, reflectîndu-se în trăsurele feței sale, lăsau să se vază pînă la evidență că gîndirea ce-l preocupa nu era decît planuri ambițioase ce închipuirea lui cea vie îi punea înainte și obstacolile ce întîmpina în realizarea lor.

În momentul acela ușa scărei se deschise și se arătă înaintea junelui un arnăut îmbrăcat numai în fir, cu pistoale și iatagan la brîu și cu tătarcă roșie blănită cu vulpe nafe. Mîndrul albanez, fără să privească cît de puțin pe bietul june ce-i făcea temenele[2] pînă la pămînt, strigă cu voce de stentor:

— Ioane, trage butca boierului la scară.

Vizitiul, dupe ce plesni de cîteva ori din bici și mai făcu cîteva marafeturi prin care voia să arate abilitatea ce avea în meseria sa, trase butca la scară.

Nu trecu mult și se auzi pașii cei leneși și gravi ai marelui postelnic, ce cobora scara cu o cadență simetrică. Junele, a cărui atențiune era ațintită la cea mai mică mișcare ce se petrecea, auzi și el acest zgomot și, cu un aer în care se vedea foarte curat

[1] Pantaloni.
[2] Complimente turcești.

nelinişţea, ridică de la pămînt două cutii cu păstrăvi şi cîteva găini; apoi vîrî machinăliceşte mîna în sin şi scoase un plic sigilat; iar după ce îşi strînse fermeneaua la piept şi-şi luă caucul din cap, lăsînd să se vază o căpăţînă rasă peste tot şi numai în creştet cu vreo cîteva fire de păr, luă o poziţie umilitoare şi aşteptă sosirea boierului. În fine postelnicul apăru în scară îmbrăcat cu antiriu de cutnie ca guşa porumbului, încins peste mijloc cu un şal de Ţarigrad, cu işlicul în cap şi învelit pînă la ochi cu o giubea de postav albastru blănită cu blană de rîs. El zări pe june şi-i zise cu gravitatea de boier de protipendada:

— Cine eşti, măi băiete, şi ce voieşti de la mine?

Junele căzu în genuchi şi, sărutînd pulpana antiriului, răspunse cu o voce lingedă, ce inspira compătimire:

— Să trăiţi întru mulţi şi fericiţi ani! Sînt Dinu Păturică, nemernicul fiu al prea umilitei voastre slugi treti logofăt Ghinea Păturică, fostul odinioară vătaf de curte al înălţimei-voastre.

— Ei bine, spune-mi ce vrei de la mine?

— Am o scrisoare de la tata către prea cinstitul şi de bun neam obraz al măriei-voastre.

— Adă-ncoa, să vedem acea scrisoare.

Junele se apropie de postelnicul, ţinînd capul plecat pînă [la] pămînt, şi-i dete scrisoarea; apoi căzu iarăşi în genuchi şi, stînd în această poziţiune, aşteptă răspunsul.

....

După ce postelnicul Andronache citi scrisoarea, chemă pe vătaful său de curte şi-i zise:

— Ia aceste cutii cu păstrăvi şi să le trămiţi colo, ştii tu! Iar pe ştrengarul acesta de băiat să-l opreşti în curtea mea şi să mi-l faci deocamdată ciubucciu.

La aceste vorbe ale boierului, inima lui Dinu Păturică săltă de bucurie; şi avea mare dreptate, căci, prin admiterea lui în serviciul postelnicului, devenise proprietar pe prima literă a alfabetului fortunei.

În timpul acesta vizitiul atinse caii cu biciul şi ieşi cu butca din curte, iar vătaful luă cutiile cu păstrăvi împreună cu găinile şi, urmat de noul său confrate în ciocoism, sui mai întîi scara cea mare a casei, trecu prin sală şi, ajungînd la o galerie cam întunecoasă, se opri în loc şi zise lui Dinu Păturică: — Iată odaia ce ţi-am gătit pentru locuinţă; intră într-însa şi peste un ceas voi veni să te învăţ meseria de ciubucciu cu care te-a cinstit stăpînul. [...]

Dinu Păturică dete o privire repede şi dispreţuitoare camerii sale,apoi deschise fereastra şi începu să se uite în curte. Privi cu băgare de seamă mulţimea de găini, gişte, raţe, claponi, cocori şi călifari ce furnicau prin curtea boierească, apoi se întoarse către bucătărie şi, la vederea mulţimei de tingiri de diferite capacităţi, în care se pregăteau cele mai gustoase bucate din Fanar, faţa lui se coloră de o bucurie nedescriptibilă; iar după o reflecţiune de cîteva minute, zise în sine: „Iată-mă, în sfîrşit, ajuns în pămîntul făgăduinţei; am pus mîna pe pîne şi pe cuţit; curagiu şi răbdare, prefăcătorie şi iuşchiuzarlîc şi ca mîne voi avea şi eu case mari şi bogăţii ca ale acestui fanariot".

Capitolul V

EDUCAŢIUNEA CIOCOIULUI

Cînd acest şarpe veninat călca pragul casei fanariotului, el intra în al douăzecişidoilea an al vieţei sale. Educaţiunea lui intelectuală se compunea din citire şi scriere în limba românească şi oarecare începuturi slabe de limba greacă modernă; ştia să facă jălbi cu pilde din scriptură, pitace, volnicii, catastişe de lude şi alte forme cancelarice obicinuite în timpii aceia; mai ştia, şi încă foarte bine, să tortureze pe nenorociţii

țărani, puindu-le ouă fierbinți la subțiori și dîndu-le fum de ardei la nas, ca să le ia cea mai din urmă para din pungă.

Dar aceste talenturi nu-i mai serveau nimic în noua sa carieră; el căta să se instruieze în ipocrizie și intrigă și aceste două mari mijloace de parvenire nu se dezvoltează, nici se pot perfecționa decît prin învățătură. Puiul de ciocoi simți de sineși acest adevăr și hotărî să-l puie în lucrare.

A doua zi după sosirea lui, postelnicul îl chemă la dînsul ca să-i examineze spiritul și inteligența, spre a vedea de poate face ceva dintr-însul; iar cînd veni înainte-i, îi zise cu un ton îngîmfat, dar dulce:

— Cum te numești, băiete?

— Constantin, cocoane; dar tată-meu îmi zicea Dinu.

— Știi ceva carte?

— Știu să citesc și să scriu.

— Românește, nu este așa?

— Da, blagorodnice stăpîne.

— Altceva mai știi?

— Știu să fac împliniri de bani; am fost cu vinăriciul, cu oieritul și cu fumăritul[1].

— Așa de tînăr?

— Da, stăpîne; tata mă lua cu dînsul prin județ, de-i ajutam la taxidărie.

— Da ceva elinica te-a învățat tată-tău?

— De! ce să zic, stăpîne?... Mă cam pricep puțintel. Am învățat pedagoghia și eclogarion din scoarță pînă în scoarță; dar tocmai cînd era să încep la gramatichi, m-a trimis tata la înălțimea-voastră!

Fanariotului îi plăcu naivitatea ciocoiului, iar mai cu seamă pompoasele titluri ce-i da cu atîta prodigalitate; și avea dreptate, căci nu este om căruia să nu-i placă un titlu pe care nu-l are și nu-l merită, dar la care aspiră foarte mult. El zîmbi cu bunătate și zise ciocoiului:

— Să știi, băiete, că de astăzi înainte am să te iau subt îngrijirea mea. O să te dau la școala domnească să înveți carte grecească multă, ca să te procopsești, să te faci om. Slujba ce ai să-mi faci este aceasta: dimineața să vii să mă freci la picioare, să-mi ajuți să mă îmbrac, să-mi dai de spălat, să-mi aduci dulceață, cafea și ciubuc; iar după aceea să te duci la școală să înveți. Ai auzit?... Ai, du-te acum de-ți caută de treabă!

....

Se zice că voința tare și statornică învinge toate obstacolele. Nu ne putem pronunța asupra acestei maxime; zicem numai că Păturică ar fi fost în stare să dea contimporanilor săi o dovadă strălucită că ea se realiză cîteodată. Picătura găurește piatra, zice un alt proverb. Se poate și nu se poate; acela însă care realiză acest proverb este un om mare în felul său.

Păturică era într-adevăr un om extraordinar. El își luase hotărîrea de a deveni om mare și nici un obstacol nu putea să-l abată de la această idee fixă. Ca slugă, era dator să lucreze mai multe ore pe zi și a se supune la toate slugile cele mai vechi decît dînsul; ca ambițios, căta să învețe carte multă, precum îi zisese fanariotul, și să se silească a înlătura toate obstacolele ce întîmpina în calea ambițiunei sale. Cum putu dar să învingă atîtea greutăți și să iasă triumfător?

Iată modul ce întrebuință: Cînd se crăpa de ziuă, Păturică se afla lîngă ușa postelnicului, stînd în picioare spre a împlini cu exactitate ordinile stăpînului său. Pe dată ce fanariotul se deștepta, el intra în casă, îl freca pe picioare, îl ajuta să se îmbrace, îi da de spălat, îi aducea dulceață, cafea și ciubuc. Toate aceste mici servicii le executa cu cea mai mare iuțeală, grație și cu un fel de afecțiune ce făcea pe fanariot să-l crează de cel mai credincios și devotat dintre servitorii săi.

---

[1] Vinăriciul, oieritul și fumăritul erau dăjdii [...].

După ce pleca boierul la curte, se ducea la vătaful și-i făcea o mulțime de lingușiri; apoi, dupe ce-și spăla filigenele de cafea și curăța bine ciubucile, se închidea în camera sa și se da cu totul la citire și la meditațiuni, petrecîndu-și astfel timpul pînă la ora prînzului, cînd, după obiceiul său, se așeza pe treptele scării de la intrarea casei, cu cîte o carte în mînă și sta acolo pînă ce venea stăpînul său; iar după aceea, cînd ședea la masă, el își lua locul printre servitori și se silea să întreacă pe toți în zel și activitate.

Osebit de aceasta, el se purta cu mare amabilitate către toți servitorii casei, fără excepțiune; îi ajuta la lucrările lor și le împlinea dorințele, puindu-se mijlocitor între dînșii și vătaful de curte.

Această purtare făcu pe Păturică să fie iubit și adorat de toate slugile, afară numai de vătaful curții, care, înțelegînd foarte bine gîndurile lui, se prefăcea că nu bagă de seamă nimic și-l spiona în tăcere.

....

[Dinu Păturică știa bine ce vrea, iar prilejul i se oferi repede. Dobîndind încrederea postelnicului, acesta îi dădu în taină misiunea de a o supraveghea pe chera Duduca.]

Capitolul IX
CONFIDENȚELE

Ținta lui era să mănînce starea postelnicului. Greaca avea tot această tendință vicleană. Păturică o simțise din purtarea către dînsul, dar, ca om cu minte ce era, el vrea să o aducă în stare a-și declara însăși acea dorință; cu alte cuvinte, el voia să prindă șarpele cu mîna altuia — metod foarte ingenios, ce s-a practicat în toți timpii și se va practica pînă ce acest glob se va preface în cenușă sau se va prăvăli în haos.

Într-o seară ei beau cafeaua în camera de culcare. Mai întîi vorbiră de amor, acuzîndu-se unul pe altul de indiferență; dar această conversație se sfîrși foarte curînd prin jurăminte de cele ce întrebuințează adesea amanții ca să se poată amăgi mai lesne unii pe alții. [...]

— Ei bine, Dinule dragă, îmi cunosc greșeala și încep chiar de astăzi a mi-o îndrepta. Voi scri postelnicului să te facă vătaf de curte în locul lui Gheorghe, pe care voiește să-l facă zapciu de străini; dar am altceva să-ți spui, însă cer să fii tainic. Postelnicul e galantom, își cheltuiește starea cu craidonii pe la via Brîncoveanului și pe la Cotroceni.

— Ei, ș-apoi, ce iese d-aci? Lasă-l să și-i cheltuiască cum îi va plăcea!

— Așa este, ai dreptate; dar el poate să se amorezeze de alta, sau poate să afle că ne iubim amîndoi și să ne oropsească și atunci vom rămînea calici pe drumuri. De ce să nu ne bucurăm noi de averea lui, căci suferim mojiciile și fantaziile lui?... Eu ca țiitoare și tu ca vătaf de curte putem în scurt timp să-l scoatem la silimet[1]. Ai, ce zici?

— Ce să zic, dragă Duduco? Zic că Dumnezeu sau dracul ne-a făcut pe unul pentru altul.

Apoi, strîngînd-o în brațe și sărutînd-o, zise:

— De mîne, iubita mea, să ne punem la lucru.

— Tu-l vei încărca la socoteli.

— Tu-i vei cere șaluri și mătăsării.

— Tu-i vei specula moșiile.

— Tu-i vei cere diamanticale.

— Și unind jafurile la un loc, ne vom cumpăra moșii și țigani.

— Ș-apoi ne vom cununa, nu este așa, Duducuțo dragă?

— Bravo, Dinule, ai ghicit!

---

[1] Desăvîrșită sărăcie.

— Bravo, Duduco!
— Pe mine!
— Ia stăi puţintel; am uitat un lucru! exclamă greaca, puindu-şi degetul la buză spre a-şi aduce aminte. Nouă ne mai trebuie un om, ca să ne stoarcă banii grecului, fără d-a ne da noi pe faţă.
— Ai dreptate, Duduco.
— Cunoşti tu vreunul?
— Cunosc, dară...
— Cine e? Cum îl cheamă?
— Chir Costea Chiorul.
— O fi Costea bogasierul, de la Sf. Gheorghe cel Nou?
— Tocmai acela.
— De minune!

[Duduca pretindea daruri, bogasierul îi prezenta postelnicului numai mărfuri şi bijuterii scumpe şi primea banii pe ele. Duduca îi dădea înapoi cele cumpărate, iar chir Costea îi restituia banii, oprindu-şi, bineînţeles, partea sa. Şi cu acest şiretlic, în cîţiva ani, fanarioata goli visteria postelnicului. În acelaşi timp, Păturică acţionează şi el pe căile lui. Profitînd de credulitatea boierului, ajunge vătaful slugilor şi, în această calitate, prin mită, înşelătorie, furt, vînzarea slujbelor pe sume mari de bani şi alte matrapazlîcuri, agoniseşte o mare avere.]

Capitolul XII

UNA LA MÎNĂ!

Dinu Păturică, cum se instală în postul de vătaf pe care-l dorise atît de mult, chemă pe toate slugile curţii şi le ţinu un cuvînt prin care le făcu cunoscut că, în timpul fostului mai nainte vătaf, se făcuse mare risipă la curtea stăpînului său şi că el nu va suferi să se urmeze şi în timpul său asemenea fapte — Voi pedepsi — zicea el — fără milă pe toţi aceia ce vor cuteza să înşele pe boierul macar cu o para.

Apoi după aceea numără paserile din curte, coti buţile cu vin, luă cheile pivniţei din mîna chelarului şi p-ale cămării din mîna jupînesii, scoase pe sofragiu şi pe stolnic sub cuvînt de mîncătorie şi puse în locul lor pe alţii, aleşi de dînsul dupe sprînceană.

Aceste aspre măsuri ajunseră la urechea postelnicului şi el se bucură foarte mult, căci găsise, după părerea lui, un om cinstit ca să-l scape de ruina către care mergea cu paşi repezi; nu ştia însă că acel om în care se încredea atît de mult era cel mai fin dintre toţi hoţii şi că măsurile lui economice nu era decît o cursă întinsă prin care voia să-l adoarmă, ca să-i poată mînca averea mai lesne.

După ce Păturică făcu tot ce putu ca să-şi dea aer de om cinstit şi cu durere de inimă de averea stăpînului său, el se înfăţişă dinaintea lui şi-i dete socoteala de toate măsurile ce luase.

Grecul ascultă cu bucurie toate proiectele de economie ce-i înfăţişă ciocoiul, apoi exclamă cu o mulţumire învederată:

— Bravo, Dinule, aferim, copilul meu! Cum îngrijeşti tu de averea mea, aşa să îngrijească Dumnezeu de tine.

Aceste binecuvîntări, de al căror înţeles echivoc un om cu frica lui Dumnezeu s-ar fi spăimîntat, nu făcură nici o impresiune în inima ciocoiului; el plecă capul în jos spre semn de mulţămire şi zise:

— Stăpîne, tot ce am făcut pentru domnia-ta nu este decît un mic semn de mulţămire pentru multele faceri de bine ce ai săvîrşit asupra nevrednicului tău rob. Alta mai am să spui panevgheniei-tale.

— Spune, Dinule, să vedem!

— Domnia-ta ai moșii, vii, livezi de pomi, heleștaie și zalhanale.

— Așa, precum zici; am din toate acestea.

— Ei bine, stăpîne, trebuie să facem cercetare pe la toate aceste acareturi, căci poate să fie călcate de vecini; poate că arendașii taie pădurile, strică livezile de pomi, lasă morile și hanurile în neîngrijire și, bine vezi domnia ta, acestea aduc dărăpănarea stării măriii-tale. Trebuie dar să trămiți un om credincios să cerceteze și să-ți aducă știință lămurită despre toate acestea.

— Ai dreptate, Dinule, și iată, îți poruncesc ca chiar de mîne să pui în lucrare această cercetare.[...]

Moșia Răsucita, punctul principal al călătoriei lui Păturică, era trei poștii departe de București, și el nu făcuse nici drumul jumătate; temîndu-se dar ca să nu-l apuce noaptea în pădure, grăbi mult călătoria și ajunse în sat pe la sfințitul soarelui.

Pe dată ce se așeză în casele boierești, trămise pe isprăvnicei să cheme satul, ca să cerceteze despre asupririle ce cearcă din partea arendașului.

A doua zi, pe la revărsatul zorilor, curtea caselor boierești era plină de săteni de toată vîrsta; unii țineau în mîni pui de găină, alții cîte o strachină cu ouă sau cîte o oală cu unt. Toți aceștia venise să reclame în contra arendașului și nu așteptau decît scularea lui Păturică.

Nu trecu mult timp și ciocoiul se arătă mulțimei îmbrăcat în haine arnăuțești muiate în fir și cu un aer măreț. El se așeză pe un scaun, ceru cafea și ciubuc, iar după ce-și făcu tabietul aruncă o privire severă și observatoare asupra țăranilor, apoi zise cu un accent plin de îngîmfare:

— Creștini buni, măria-sa postelnicul Andronache Tuzluc, stăpînul nostru al tutulor, m-a trămis aci ca să ascult plîngerile voastre și să vă dau dreptate, de veți avea; spuneți dar toate păsurile voastre fără cea mai mică temere. Iată că vă ascult!

Țăranii deteră mai întîi plocoanele în mîna idicliilor; apoi, după ce se scărpinară în cap și frămîntară căciulele în mîni cîtva timp, începură a se jălui care de care mai mult și toți deodată, în chipul următor:

— Să trăiești, coconașule! Bine că te-a adus Dumnezeu la noi, să vezi și să crezi urgia în care am căzut. Ne-a sărăcit, cocoane, hoțul de grec; ne-a lăsat în sapă de lemn.

— Mie mi-a luat boii și vaca, sărac de maica mea! pentru un iuzluc de șaptezeci de parale.

— Pe mine m-a împrumutat cu două banițe de mălai și sunt trei ani de cînd tot i le plătesc, păcătosul de mine, și cînd gîndeam că am scăpat de dînsul, m-am pomenit că-mi desjugă boii de la plug și mi-i vinde, de m-a lăsat sărac lipit.

— Mie mi-a necinstit fata cu sila, bătînd-o pînă și-a ieșit din minți.

— Pe mine m-a înjugat la carul cu lemne, ca p-o vită, coconașule.

— Pe mine m-a spînzurat cu capul în jos și mi-a dat fum de ardei și nu m-a lăsat pînă nu i-am dat răvaș că-i sunt dator treizeci de lei.

— Mare năpastă a căzut pe capul nostru, coconașule! strigară mai mulți deodată, o să ne ducem în lume, căci Dumnezeu a luat dreptatea după pămînt; arendașul ne jăfuiește, zapciul ne jupoaie de piei, gazda de județ și ispravnicii ne ung cu miere și ne leagă de copaci, de ne mănîncă muștele și țînțarii!

— Dar bine, buni creștini! de ce n-ați venit să-mi spuneți mie toate acestea? răspunse Dinu cu aer de compătimire.

— N-am îndrăznit, coconașule. O dată în viața noastră am băgat jalbă la măria-sa și în loc să ne facă dreptate, ne-am pomenit cu o ceată de arnăuți, care ne-au rupt oasele. Nu știm ce o să ne facem; o să trecem în Țara Turcească; încailea să ne omoare păgînii, decît creștinii, cari se închină tot la o cruce cu noi.

În această mulțime de jăluitori erau vreo patru țărani cari se băteau cu pumnii în piept, își smulgeau părul din cap și sărutau fruntea imineilor lui Păturică. Acești jăluitori exagerați aveau niște fizionomii de adevărați hoțomani. Dinu îi observă

și tăcu; iar după ce congedie gloata de săteni cu făgăduieli mincinoase, făcu un semn isprăvnicelului.

Isprăvnicelul se apropie de dînsul, ținînd căciula în mîni.

— Să-mi aduci mai pe urmă p-acei patru jăluitori cari se văietau mai tare; auzitu-m-ai?

— Am auzit, cocoane.

— Du-te acum de cheamă pe arendaș.

— Să trăiești, cocoane, este dus la tîrg.

— Și cînd vine îndărăt?

— Pe la chindii[1], cocoane.

— Bine.

Cîteva ore în urma scenelor de mai sus, Păturică ședea pe sofa cu picioarele încrucișate ca un osmanliu, și fuma dintr-un ciubuc dulcea și parfumata plantă arabică numită gebel[2], avînd dinaintea sa pe cei patru țărani jăluitori.

După ce lăsă să iasă din pieptul său un nor gros de fum, ce se înălța către tavanul camerii, formînd o mulțime de grupe bizare, el privi cu atențiune pe țărani și le zise:

— Ei bine, băieți, acum suntem singuri, Dumnezeu stă de față; ia spuneți-mi, de cînd a venit acest arendaș pe moșie, cum merg pădurile, hanul, morile, cîrciumile? Sunt în stare bună sau nu?

— S-a făcut mare firoseală[3], cocoane; pădurea cea mare, cu copacii ca butea de groși, a vîndut-o și a ars-o la facere de rachiu, iar acum a rămas numai o opritură în care nu găsești decît pari și nuiele. Hanul s-a dărîmat de tot și plouă într-însul; cîrciumile asemenea. Din heleșteu scoate pe fiecare săptămînă cîte un car de pește și-l trămite la tîrg, la Ploești.

— Sunt adevărate toate acestea?

— Uite, cocoane, cum te văz și cum mă vezi.

Ciocoiul cheamă un idicliu și porunci să-i gătească calul; apoi, încălecînd, luă cu sine pe țărani împreună cu isprăvnicelul și doi slujitori și plecă să facă cercetare. Se duse mai întîi la han și-l găsi în proastă stare; vizită cîrciumile și morile și le găsi tot asemenea; apoi intră în pădure și, găsind-o în adevăr cu totul stricată, se întoarse acasă și făcu foaie de ispașă iscălită de preoți și de fruntașii satului.

Pe cînd se petreceau acestea în casa boierească, arendașul se întorsese de la tîrg și se informase despre aspra cercetare făcută în lipsă-i; el era coprins de frică, căci toate abuzurile despre care vorbirăm erau în adevăr săvîrșite de dînsul.

Așteptă dar pînă ce rămase Păturică singur, apoi intră în odaie și, printr-un compliment demn de un pașă cu trei tuiuri, felicită pe ciocoi de bunăvenire.

Ciocoiul îl priimi cu un aer foarte sever și, fără să-l poftească să șează sau să-i răspunză la compliment, îi zise:

— Bune sunt astea, chir Cristodore? (Acesta era numele arendașului.) Astfel îți păzești domnia-ta legăturile zapisului de arenduire?

— Da ce am greșit, cocoane Dinule, de te-ai supărat pe mine?

— Mă mai întrebi încă ce ai greșit? Privește!

Arendașul citi foile de ispașă și se spăimîntă de mărimea sumelor ce văzu într-însele.

Ciocoiul, observînd îngrozirea ce pricinuise arendașului, îi zise mai liniștit:

— Eu n-am ce să-ți fac; trebuie în douăzeci și patru de ceasuri să-mi răspunzi suma coprinsă în ispașă, căci am poruncă să-ți pui bumbașir două ortale de slujitori. Rămîne la domnia-ta să-ți alegi din două una: ori să plătești de bunăvoie, sau prin silă.

— Dar bine, cocoane Dinule, mă lași sărac pe drumuri.

---

[1] Prin chindii țăranii înțeleg apunerea soarelui.

[2] Tutun de Arabia, obicinuit foarte mult pe timpii aceia pentru mirosul lui plăcut.

[3] Răsipă, pagubă.

— Nu voi să știu nimic despre aceasta. Plătești banii cu binele sau fac pitac la isprăvnicie și-ți pui în spinare o sută de slujitori?... Înțelegi românește?

Grecul plecă capul în jos și, după ce se gîndi cîtva timp, zise:

— Să facem cum e bine, cocoane, că e păcat de Dumnezeu să mă dai pe mîna zabetului.

Dinu, care voia să ajungă la această concluziune, privi pe grec cu un fel de mirare, apoi îi mai zise:

— Fie cum zici! Ispașa se rădică la o sută de pungi de bani. Cît dai dintr-această sumă?

— Douăzeci de pungi, cocoane.

— Este puțin, foarte puțin. Nu priimesc.

— Fie treizeci, să nu mai fie vorbă.

— Mai jos de cincizeci nu priimesc nici o lăscaie. Te mulțumești, ori fac pitacul?

— Haide, fie! răspunse grecul, scoțînd din sîn o pungă verde, lungă de doi coți și deznodînd-o cu acea întristare ce simt amanții cînd se despart de iubitele lor. Numără cele cincizeci pungi de bani în mahmudele, dodecari, funduci și rubiele; apoi, după ce salută pe ciocoi, ieși din casă oftînd și jurîndu-se pe toți sînții că va scoate acei bani îndoiți din pielea bieților săteni.

A doua zi Păturică plecă din moșia Răsucita la celelalte moșii ale stăpînului său și, după ce făcu pe la toate cîte o cercetare de felul celei descrise mai sus, se întoarse în București cu două sute pungi de bani, pe care le puse deocamdată pe fundul sipetului, zicîndu-și în sine cu o nespusă bucurie: „Doamne ajută!... Una la mînă!".

Capitolul XIII

CE DAI SĂ TE FAC ISPRAVNIC?

. . . .

Am zis că isprăvniciile se dau cu rușfet, ai înțeles ori ba?

— Dacă este așa, ține-ți isprăvnicia pentru altul, căci eu nu mă voi înjosi niciodată să cumpăr slujbă cu bani de la o leșinătură de ciocoi ca tine!

Și postulantul, indignat, ieși din casă fără să salute măcar pe Păturică.

Acesta, în loc să se supere de o asemenea insultă, zîmbi și zise în sine: „Iată un nebun precum n-am mai văzut încă".

Un moment după aceea intră o a doua persoană, care, după ce făcu ciocoiului un compliment demn de un seraschier, îi zise d-a dreptul:

— Cocoane Dinule, am auzit că s-a mazilit ispravnicul de Teleorman și viu să cer ajutorul domniei-tale ca să iau acest mansup.

— Așa este, *bei-mu*, dar de! să mai vedem. Vremile sunt grele, isprăvniciile nu se dau la fiecine, răspunse Păturică cu voce îngînată.

Noul-venit, înțelegînd pricina care făcea pe ciocoi să răspunză prin cuvinte evazive, reluă vorba:

— Da, da, nene Dinule, te rog să-mi faci această trebșoară, căci om sunt și eu; mînă pe mînă spală și amîndouă obrazul. Înțelegi domnia-ta.

— Vezi, așa-mi vine la socoteală!

— Dar de vreme ce ne-am înțeles, să vorbim ca niște prieteni adevărați. Ia spune-mi, ce o să-mi ceri pentru acest mansup?

— Cît despre mine, *bei-mu*, nu ți-aș cere nimic; dar ce facem postelnicului? El nu este în stare să facă cel mai mic lucru fără interes, și încă interes, nu glumă!

La aceste din urmă fraze trăsurile feței candidatului de isprăvnicie luară un aspect posac. Să scărpină puțin în cap cu un aer meditativ, apoi zise:

— Să tăiem prețul.

— Bine! Să-mi dai 2 500 de rubiele.

— Nu voi să știu nimic despre aceasta. Plătești banii cu binele sau fac pitac la isprăvnicie și-ți pui în spinare o sută de slujitori?... Înțelegi românește?

Grecul plecă capul în jos și, după ce se gîndi cîtva timp, zise:

— Să facem cum e bine, cocoane, că e păcat de Dumnezeu să mă dai pe mîna zabetului.

Dinu, care voia să ajungă la această concluziune, privi pe grec cu un fel de mirare, apoi îi mai zise:

— Fie cum zici! Ispașa se rădică la o sută de pungi de bani. Cît dai dintr-această sumă?

— Douăzeci de pungi, cocoane.

— Este puțin, foarte puțin. Nu priimesc.

— Fie treizeci, să nu mai fie vorbă.

— Mai jos de cincizeci nu priimesc nici o lăscaie. Te mulțumești, ori fac pitacul?

— Haide, fie! răspunse grecul, scoțînd din sîn o pungă verde, lungă de doi coți și deznodînd-o cu acea întristare ce simt amanții cînd se despart de iubitele lor. Numără cele cincizeci pungi de bani în mahmudele, dodecari, funduci și rubiele; apoi, după ce salută pe ciocoi, ieși din casă oftînd și jurîndu-se pe toți sînții că va scoate acei bani îndoiți din pielea bieților săteni.

A doua zi Păturică plecă din moșia Răsucita la celelalte moșii ale stăpînului său și, după ce făcu pe la toate cîte o cercetare de felul celei descrise mai sus, se întoarse în București cu două sute pungi de bani, pe care le puse deocamdată pe fundul sipetului, zicîndu-și în sine cu o nespusă bucurie: „Doamne ajută!... Una la mînă!".

Capitolul XIII

CE DAI SĂ TE FAC ISPRAVNIC ?

....

Am zis că isprăvniciile se dau cu rușfet, ai înțeles ori ba?

— Dacă este așa, ține-ți isprăvnicia pentru altul, căci eu nu mă voi înjosi niciodată să cumpăr slujbă cu bani de la o leșinătură de ciocoi ca tine!

Și postulantul, indignat, ieși din casă fără să salute măcar pe Păturică.

Acesta, în loc să se supere de o asemenea insultă, zîmbi și zise în sine: „Iată un nebun precum n-am mai văzut încă".

Un moment după aceea intră o a doua persoană, care, după ce făcu ciocoiului un compliment demn de un seraschier, îi zise d-a dreptul:

— Cocoane Dinule, am auzit că s-a mazilit ispravnicul de Teleorman și viu să cer ajutorul domniei-tale ca să iau acest mansup.

— Așa este, *bei-mu*, dar de! să mai vedem. Vremile sunt grele, isprăvniciile nu se dau la fiecine, răspunse Păturică cu voce îng*nată.

Noul-venit, înțelegînd pricina care făcea pe ciocoi să răspunză prin cuvinte evazive, reluă vorba:

— Da, da, nene Dinule, te rog să-mi faci această trebșoară, căci om sunt și eu; mînă pe mînă spală și amîndouă obrazul. Înțelegi domnia-ta.

— Vezi, așa-mi vine la socoteală!

— Dar de vreme ce ne-am înțeles, să vorbim ca niște prieteni adevărați. Ia spune-mi, ce o să-mi ceri pentru acest mansup?

— Cît despre mine, *bei-mu*, nu ți-aș cere nimic; dar ce facem postelnicului? El nu este în stare să facă cel mai mic lucru fără interes, și încă interes, nu glumă!

La aceste din urmă fraze trăsurile feței candidatului de isprăvnicie luară un aspect posac. Să scărpină puțin în cap cu un aer meditativ, apoi zise:

— Să tăiem prețul.

— Bine! Să-mi dai 2 500 de rubiele.

— Nu e prea mult?

— Nicidecum, *bei-mu;* județul Teleorman este unul din cele mai bogate: are zece plăși, peste cincisprezece mii de locuitori, tot unu și unu, și schelă la Dunăre. Domnia-ta poți să scoți acești bani în două săptămîni, numai din plocoane. Ce spui domnia-ta! Acest județ este un capan[1] împărătesc nesecat.

— Așa este, dar uite, nu sunt învățat să fur, îmi e milă să despoi pe săraci!

— Astea sunt slăbiciuni care pier ca visele îndată ce te vei sui pe scaunul isprăvniciei.

— Așadar nu se poate mai jos?

— Nici o para, *bei-mu.* Vremile sunt grele, s-aude de domnie nouă și noi trebuie să ne folosim acum, cînd ne îmblă moara.

— Fie dar precum zici! Poruncește să-mi aducă hîrtie și călimări.

Ciocoiul bătu de trei ori în palme și toate se aduseră într-o clipă; postulantul scrise biletul următor:

„Arhon baron,

Vei da în ordinea mea două mii cinci sute rubiele aducătorului acestui răvaș și le vei trece în socoteala mea.

Ciolănescu"

Capitolul XXV

MAREA HĂTMĂNIE

În ziua aceea mai veniră și alți nenorociți împricinați, pe cari Păturică îi jăfui binișor și fără cea mai mică mustrare de conștiință; iar după aceea își puse ișlicul în cap și giubeaua pe umeri și plecă foarte vesel de cîștigul său din acea zi.

Ajungînd acasă, la dînsul, o altă bucurie neașteptată era aproape să zdrobească mica sa inimă. Costea Chiorul izbutise a cumpăra cele două moșii de la mezat și-i trămisese un răvaș prin care îl înștiința despre aceasta. Un alt răvaș de la Duduca îl vestea despre fuga lui Caragea.[...]

„Caragea fuge! adevărat să fie oare? O! de s-ar adeveri aceasta, aș crede că Dumnezeu îl îndeamnă să fugă, numai ca să scap de ocnă și să mă fac boier mare. Cu starea fanariotului am sfîrșit; mîne îi voi lua și amoreaza și atunci solia mea în casa acestui venetic va fi împlinită cu desăvîrșire."

[Acționînd într-o complicitate desăvîrșită, după ce îl duc la ruină pe postelnicul Andronache Tuzluc, chera Duduca și Dinu Păturică se căsătoresc.]

Capitolul XXVI

O SCENĂ DRAMATICĂ

Ajungînd la poartă, bătu de trei ori, dar nimeni nu veni să-i deschiză. Supărat de această contrarietate, împinse cu tărie în poartă; ea însă se deschise foarte lesne. Intră înlăuntru turburat de o mulțime de cugetări triste; privi ferestrele casei, dar în locul luminei ce altă dată îi încînta vederile, de astă dată nu văzu decît un întuneric foarte gros. „Trebuie să fie și aici o taină", zise el în sine, îndreptîndu-se către locuința Duduchii; dar în loc să fie priimit de dînsa după obicei, îi ieși înainte o țigancă bătrînă ținînd un sfeșnic în mînă.

— Unde este cocoana Duduca , bre? întrebă fanariotul cu mînie și impaciență.

— S-a mutat d-aicea,coconașule.

— Cînd și unde s-a mutat? Spune cioară, degrab, că te omor!

— Spui, coconașule, mînca-te-aș.

[1] Magazie de aprovizionare.

— Spune curînd!

— Astăzi a venit boieru Dinu și a vorbit ca vreun ceas cu dumneaei, apoi s-a dus, și după cîtva timp ne-am pomenit cu vătaful de arabagii că vine cu șase care și, încărcînd tot din casă, a luat drumul spre Sfîntul Nicolae din Țigănie.

— Adevărat este ceea ce-mi spui?

— Foarte adevărat, coconașule.

— Dar Duduca ce s-a făcut după plecarea carelor?

— A mai șezut pînă a venit coconu Dinu cu butca dumitale și a plecat cu dumnealui.

— Ei bine, n-ai putut și tu s-o-ntrebi unde se duce?

— Am întrebat-o, cocoane!

— Și ce ți-a răspuns?

— Mi-a spus că se duce să se cunune cu coconul Dinu.

— Cînd?

— Astăzi!

— Unde?

— Nu știu!

— Spune, cioară, nu tăgădui, că-ți răsucesc gîtul!

— Nu mă lua iute, coconașule, că mă zăpăcesc.

— Spune-mi curînd.

— La biserica Lucaci.

— La ce ceas?

— La douăsprezece din noapte, dar să nu-i spui, cocoane, că-mi pune coarnele.

Fanariotul privi orologiul și, văzînd că se apropia ora cununiei, ieși pe poartă și alergă cît putu ca să întîmpine răul.

Cînd ajunse la biserica Lucaci, ceremonia cununiilor era pe la temeiul ei, sau pe la „Isaia dănțuiește", după cum zice proverbul. El intră în biserică numai în antiriu și în fermenea, căci giubeaua și-o scosese din cauza marei călduri. Fața sa, de fel brună, devenise întocmai ca a unui faur de fier din cauza prafului ce se pusese pe dînsa în grozava alergare; ochii săi, altădată negri și încadrați cu un alb perfect, acum erau roșii ca sîngele și esprimau ferocia tigrului iritat pînă la cel mai înalt grad.

Cum intrară în biserică, se răpezi cu furie asupra lui Păturică și a Duduchii, cari, văzîndu-l atît de mult iritat și gata a-i sugruma cu mînele sale cele robuste, intrară în altar și se puseră sub apărarea inviolabilă a religiunei.

— A! a! tîlharilor, zise el. V-ați ascuns în altar,ca să scăpați de furia mea; dar știți voi, netrebnicilor, că sunt în stare să vă hrăpesc chiar din brațele lui Hristos, sau din ghearele Satanii, ca să-mi sting focul răzbunării în sîngele vostru cel mîrșav?! Și, deodată cu vorba, se răpezi spre altar ca să sfîșie victimele sale.

— Oprește-te, boierule! strigară cu uimire preoții, oprindu-i intrarea în altar.

— Dați-mi pe nelegiuiții care mi-au mîncat starea și și-au bătut joc de cinstea mea; dați-mi-i, vă zic, căci în starea de apelpisie în care mă aflu, dau foc bisericii de se duce pomina. Și voi veți da seamă înaintea lui Dumnezeu.

— Dar bine, boierule, ce rău ți-a făcut acești oameni? Spune să știm și noi!

— Ce rău mi-au făcut, ziceți voi? Ei bine, ascultați și veți afla: El se numește Dinu Păturică și e fecior de opincar. Eu l-am luat de mic copil în casa mea; l-am crescut și l-am procopsit, iar el, drept mulțumire și răsplătire, mi-a mîncat starea și m-a lăsat în sapă de lemn. Pe dînsa am luat-o asemenea în casa mea, am acoperit-o cu diamanticale, șaluri și mătăsării ca pe o domniță; dar ea, nemernica, s-a unit cu acel tîlhar și, tocmai acum cînd îmi pusesem toată nădejdea într-înșii, ei mi-au luat tot din casă și m-au părăsit. Acum dar, cînd cunoașteți nelegiuirea lor, dați-mi-i, sau intru cu sila, trecînd peste trupurile voastre.

O luptă grozavă se ațîță între disperatul fanariot și între preoți. Această luptă dură numai cîteva minute, căci fanariotul, slăbit moralicește și fizicește din cauza mo-

liciunii și a băuturilor ce-i dedea să bea vicleana Duduca, nu putu să reziste mult timp unei teribile crize morale; el dar rădică ochii către cer și zise:

„Dumnezeule! m-ai pedepsit de ajuns pentru păcatele mele, nu mă lăsa neräzbunat!" Apoi căzu jos, fără simțire, de unde nu se rădică decît ca să ducă înainte o viață mizerabilă. El era lovit de dambla și-și pierduse mințile. [...]

Capitolul XXVII

BLĂSTEMUL PĂRINTESC

În timpul acela sosi și cartea vizirului Derviș Mehemet, prin care făcea cunoscut boierilor și poporului român că Alesandru Șuțu s-a numit domn al Țărei Românești.

Păturică, voind să profite de acest eveniment, mai întîi se informă despre starea lucrurilor și, după ce află numele tuturor persoanelor ce încongiurau pe noul domnitor, începu a se duce des pe la curte și, prin lingușiri pline de baseță, dobîndi cu încetul favoarea tuturor. Casa lui devenise un loc public unde se adunau toți paraziții Bucureștilor, căci, din nenorocire, această lepră a societății esista și pe atunci, cu deosebire că paraziții din zilele noastre sunt favorizați și puși în slujbe.[...]

El se ocupă acum de noile sale cunoștințe și de folosul ce putea să tragă dintr-însele; dar întocmai pe cînd se rădica cu ambițiunea pînă la cele mai înalte demnități ale țărei, un nour politic veni să întunece puțin soarele speranțelor sale. [...]

Revoluția lui Tudor Vladimirescu, ce izbucni a doua zi după moartea lui Șuțu, părea venită într-adins ca să dea ocaziunea lui Păturică a arăta lumii duplicitatea și lașitatea caracterului său. El se gîndi foarte mult asupra acestei mișcări, iar mai cu seamă asupra foloaselor ce ar fi putut trage dintr-însa. Astfel dar, pe cît timp revoluțiunea se compunea din Tudor Vladimirescu, Macedonski și cîțiva panduri, el ținea de partitul boierilor și calomnia împreună cu dînșii pe acei bravi care își pericolau viața spre a da țărei drepturile ei cele vechi; iar după ce revoluțiunea triumfă și sili pe boieri a o recunoaște și a-i jura credință, atunci Păturică deveni cel mai fierbinte apărător al ei și o esploată cît putu mai bine; dar intrarea lui Ipsilant în țară și proclamațiunea lui cea mareață făcu pe ciocoi să-și schimbe politica.

„Ipsilant în țară! zise ciocoiul în sine. Un fecior de domn cu o mulțime de viteji după dînsul și ajutat de muscali! Asta este o minunată întîmplare și caută să mă folosesc de dînsa. O să mă scriu între mavrofori!... Dar bine, ce va zice Tudor cînd va afla? Ce vor zice atîți prieteni ai mei ce se află intrați în oștirea lui? E! și ce-mi pasă mie de dînșii?"[...]

După ce ciocoiul se împăcă cu conștiința sa în privința lașității ce voia să comiță și, după ce își făcu toate dresurile cu unul dintre consuli, porunci să înhame armăsarii la butcă și se duse la Colintina, ca să se prezinte înaintea lui Ipsilant.

Capitolul XXXI

CU ROGOJINA APRINSĂ-N CAP ȘI CU JALBA-N PROȚAP

Astfel dar, după ce acest monstru comise fără cea mai mică sfială toate crimele, după ce făcu să se verse atîta sînge nevinovat pentru realizarea ambițioaselor sale planuri, el vîndu chiar pe Tudor Vladimirescu, omul cel mai mare al României...

În ziua, dar, cînd el făgădui lui Ipsilant că-i va aduce pe Tudor legat, se puse în fruntea cohortei de asasini și se îndreptă către satul Golești. Ajungînd acolo, se sfătui mai întîi cu Iordache, Ghencea și Farmache, căpeteniile arnăuților ce-i dedese Ipsilant pentru esecutarea trădării, apoi, după aceea, intră în lagăr și ațîță revolta. În fine,

Tudor fu prins și dus între arnăuți la Cîmpulung, iar de acolo la Tîrgoviște, unde mai în urmă fu asasinat.

A doua zi după împlinirea acestei grozave trădări, Păturică se înfățișă înaintea lui Ipsilant cu acel aer de impertinență propriu asasinilor plătiți și, după ce făcu închinăciunile obicinuite fanariotului, îi zise:

— Să trăiești, măria-ta! Tudor Vladimirescu nu-ți va mai turbura liniștea de acum înainte.

— Da de ce?

— Fiindcă el nu mai trăiește.

— Tălmăcește-mi , arhon stolnice.

— Astă-noapte eu, împreună cu căpitan Caravia și cîțiva arnăuți, l-am luat din temniță și l-am dus pe malul iazului, apoi, după ce l-am tăiat în mici bucăți, l-am aruncat în puțul de lîngă grădina lui Geartolu.

Ipsilant luă după masă o hîrtie îndoită și dînd-o lui Păturică îi zise:

— Slujbă pentru slujbă, arhon stolnice. Ține acest pitac: printr-însul te orînduiesc ispravnic la Prahova și Săcuieni și dacă Dumnezeu îmi va ajuta, precum nădăjduiesc, te voi face caimacam al Craiovei.

[După înăbușirea răscoalei lui Tudor, Dinu Păturică folosește cele mai diabolice metode pentru a stoarce ultimul ban. Disperați, țăranii merg cu jalba în proțap la noul domnitor, Grigore Dimitrie Ghica. Acesta, domn pămîntean, îi înțelege și-l pedepsește pe Păturică, trimițîndu-l la ocnă, unde își află și sfîrșitul zilelor.]

Primele zile ale administrării lui Păturică fură consacrate în scoaterea amploiaților celor vechi și orînduirea altora cari să corespunză cu intențiunile sale. Între acești noi ciocoi aleși de Păturică după chipul și asemănarea sa, era și unul numit Neagu Rupe-Piele, om născut să fie călău și care se silea prin cruzimi nemaiauzite a nu-și strica reputațiunea pronumelui său. Pe acesta îl alese Păturică de împlinitor al tuturor jafurilor ce făcea.

A descrie cu de-amănuntul despoierile și caznele ce suferea locuitorii de toate clasele de la acest monstru ar fi o lucrare de care pana noastră s-ar indigna. E de ajuns a spune numai că birul se împlinea de la sărmanii săteni de cîte trei și patru ori pe trimestru; taxidarii luau întreită zeciuială pentru oierit, tutunărit și vinărit și, cînd sătenii nu mai aveau cu ce să plătească, îi ungea cu păcură și îi lega de copaci, ca să-i înțepe viespele și țînțarii, apoi le vindea dobitoacele și, după ce-i sărăcea cu desăvîrșire, îi închidea în coșare, ca să nu poată reclama la stăpînire.

Într-o zi Dinu Păturică sta închis într-o odaie împreună cu Neagu Rupe-Piele și încheia socotelile trimestriale. Suma adunată se rădica la o cifră de patru ori mai mare de ce s-ar fi cuvenit după lege.

— Puțini bani, Neagule, foarte puțini, zise ciocoiul; eu credeam să-mi aduci trei mii pungi de bani.

— E! e! cocoane Dinule, mulțumește-te și pe atît.

— Și de ce așa, cînd am fi putut să strîngem mai mult?

— Dar bine, cocoane Dinule, de unde eram să adun atîți bani?

— De la țărani, nerodule! Să-i legi cot la cot și să le prăjești piepturile pe lîngă foc și vei vedea cum o să scoață la bani.

— Toate acestea le-am făcut, ba încă și mai multe; i-am spînzurat cu capul în jos, le-am bătut țepuși de trestie pe sub unghii, le-am luat chiar vitele și lucrurile din case și le-am vîndut; ce voiești să mai fac?

— Ia spune-mi, ce ai făcut cu cele două sute de vaci care le cere Ipsilant?

— Am urmat poruncei ce mi-ai dat. Am luat optzeci de slujitori cu mine și, în puterea gîrbaciului și a trîntelelor, am strîns opt sute de vaci în loc de două sute.

— Bravo, Neagule, și cu ce preț le-ai cumpărat? Ia spune-mi!

— Cîte trei lei de vită.

— Iar după aceea ce ai făcut?

— Am trămis două sute lui Ipsilant; iar pe celelalte le-am vîndut iarăşi ţăranilor cu cîte lei cincisprezece una.

— Ado banii-ncoace! zise Păturică cu o lăcomie nedescriptibilă.

Neagu Rupe-Piele începu să numere banii, şi Păturică să-i strîngă cu lăcomie; dar tocmai pe cînd se aflau amîndoi ocupaţi cu lichidarea acestei îngrozitoare hoţii, oarecine bătu în uşa camerei cu multă violinţă.

— Păturică strînse banii în grabă, apoi zise:

— Cine bate la uşă?

— Eu, cocoane!

— Şi ce vrei? spune.

— Îţi aduc o ştafetă de la Ipsilant.

— Ado-ncoace!

— Poftim cocoane, adaose Năstase arnăutul.

Ciocoiul deschise uşa şi luă ştafeta din mîna lui Năstase arnăutul, care devenise acum polcovnic de judeţ, apoi citi ştafeta şi o trînti pe masă.

— Se vede că nu sunt bune mujdelele din această ştafetă, zise Neagu Rupe-Piele.

— Nicidecum, răspunse Păturică distrat. Îmi cere două sute mii de lei.

— Dar bine, abia sunt trei zile de cînd i-am trămis bani.

— Îmi mai scrie iarăşi că turcii au intrat în ţară şi asta nu-mi place deloc.

— Şi mie asemenea!

— Ia spune, Neagule, cum am face noi să scăpăm aceste două sute mii de lei din mîna lui Ipsilant?

— Să nu-i trămitem!

— Ba să-i trămitem, dar să găsim vreun tirtip ca să-i luăm înapoi; ia caută tu un marafet, de, să te văz!

La aceste cuvinte Neagu deveni palid; el înţelesese întunecoasa cugetare a lui Păturică şi, cu toată fieritatea caracterului său, se înspăimîntă.

— Ai găsit mijlocul, Neagule?

— Da, cocoane Dinule.

— Ia să vedem!

— Pe de o parte numărăm banii în mîna trămisului şi luăm teşcherea de priimire, iar pe de alta doi flăcăi îl aşteaptă în pădure, îi dă... şi...

— Şi ne aduce banii înapoi. Aferim, Neagule!

Cît ţinu acest regim de terorism ciocoiesc, nenorociţii locuitori din aceste două judeţe dederă jălbi neîncetat în contra tîlhăriilor lui Păturică; dar aurul ciocoiului paraliza toate măsurile stăpînirei. În fine, revoluţinea căzu. Grigore Ghica-vodă se orîndui domn, iar turcii se retraseră peste Dunăre.

Aceste schimbări politice îndemnară pe ţărani a se scula cu mic, cu mare şi a se înfăţişa cu jalbă la domnie.

Era o privelişte jalnică pentru un om cu inimă a vedea pe nenorociţii ţărani în număr de patru-cinci sute, îmbrăcaţi în trenţe, desculţi, veştezi la faţă şi cu ochii stinşi de sărăcie şi de alte suferinţe; ba încă unii dintr-înşii purtau pe corpul lor chiar semnele torturelor abia cicatrizate, iar cei de tot schilodiţi erau transportaţi în care cu boi.

Ei intrară în Bucureşti pe la opt ore de dimineaţa, tocmai pe cînd domnitorul se afla în Divan şi, ca să atragă mai mult atenţiunea publică, unul dintr-înşii făcu un sul de rogojină şi, dîndu-i foc la partea de sus, îl puse în cap; apoi, scoţînd jalba din sîn, o puse în vîrful unui proţap lung şi intră în curtea domnească.

Zgomotul ce produse această procesiune, mărită foarte mult prin mulţimea norodului atras de curiozitatea lucrului, ajunse pînă la auzul domnului, carele ieşi în pridvorul palatului şi priimi jalba din proţap chiar cu mîna sa.

Domnul dede jalba marelui logofăt să o citească; şi pe cînd acesta arăta cu voce tare toate nelegiuirile lui Păturică, el le constata pe figurile şi în starea de mizerie în

care erau ajunşi nenorociţii jăluitori. În fine, mînia lui ajungînd pînă la indignare, strigă ca un leu:

— Să vie-ncoa spătarul!

Spătarul se prezintă înaintea domnitorului.

— Arhon spătare — zise Ghica — să trămiţi patruzeci de arnăuţi la Bucov ca să rădice pe acel nelegiuit ispravnic, să-l pecetluiască şi să-l bage în ocna părăsită. Iar dumneata, arhon logofăt, să vinzi toată starea acelui tîlhar şi să despăgubeşti pe aceşti săraci.

[Romanul propriu-zis se află precedat de o *Dedicaţie*, în care autorul arată că scrierea sa este consacrată ciocoilor vechi şi noi, şi de un *Prolog*. Scopul prologului este prezentarea trăsăturilor caracteristice ale acestui tip de om, care, după cum rezultă şi din roman, sub diverse înfăţişări şi denumiri, a constituit vreme îndelungată, în istoria poporului nostru, o plagă socială dintre cele mai cumplite.]

Ciocoiul este totdauna şi în orice ţară un om venal, ipocrit, laş, orgolios, lacom, brutal pînă la barbarie şi dotat de o ambiţiune nemărginită. [...] Pepiniera în care cresc aceşti inemici ai onoarei şi ai tuturor virtuţilor cetăţeneşti este mai totdauna casa bogatului şi mai cu seamă a bogatului parvenit. Aici vine ciocoiul, umilit, şi cere a servi pe boier pentru o bucată de pîne, o cameră de dormit şi un veşmînt, ca să se apere de asprimea frigului.[...]

În timpul pe cînd ciocoiul îmblă după trăsura boierului, el află toate slăbiciunile stăpînului său şi-i ajută cît poate ca să şi le împlinească în paguba lui şi în folosul său. Se întîmplă, însă, de multe ori ca stăpînul ciocoiului să aibă şi virtuţi, dar aceste lucruri pătrate nu pot să intre în capul şi-n inima cea triunghiulară şi îngustă a ciocoiului plecat pe drumul de a deveni om mare cu orice preţ. [...] Astfel dar, cînd ciocoiul ajunge la gradul de vătaf, este corupt moraliceşte şi fiziceşte pînă la măduva oaselor.

Înălţat în acest din urmă şi mai suprem grad al slugăriei, ciocoiul devine prevăzător. [...] Ideea ce-l preocupă ziua şi noaptea este de a afla metodul prin care să-şi facă stare. Diferite planuri i se prezintă în imaginaţiune, unul mai întunecos decît celălalt; le studiază pe toate şi, găsindu-le realizabile, le pune în lucrare fără mustrare de conştiinţă. [...]

Ciocoiul sau puiul de ciocoi, ajuns om de stat, se deosibeşte de omul onest prin mai multe fapte, iar mai cu seamă prin purtarea sa. El nu se pronunţă definitiv pentru nici o doctrină politică, nu se face adept credincios al nici unui partit, nu doară că are spiritul drept şi nepărtinitor, ci ca să poată exploata deodată toate doctrinele şi partitele în folosul său.

Amorul de patrie, libertatea, egalitatea şi devotamentul sunt vorbele sacramentale ale ciocoiului, pe care le rosteşte prin adunări publice şi private; dar aceste virtuţi cetăţeneşti, de care face atîta pompă, nu sunt decît treptele scării pe care voieşte a se sui la putere; şi uneori, cînd ele nu-i servă de ajuns, el aleargă la străini şi priimeşte de la dînşii posturi în ţara sa. Ajuns la gradul de mărire pentru care a comis toate mişeliile, a suferit toate umilinţile şi a declamat, fără a le simţi, toate virtuţile din lume, ciocoiul îşi ridică masca ipocriziei de la ochi şi se arată lumei în mizerabila şi uricioasa nuditate a sufletului său cel mic.[...] Iată tipul ce ne propunem a urmări în deosebitele faze prin care el a trecut în secolul nostru, de la ciocoiul cu anteriu şi cu călămări la brîu al timpilor fanariotici, pînă la ciocoiul cu frac şi cu mănuşi albe din zilele noastre.

(N i c o l a e F i l i m o n, *Ciocoii vechi şi noi sau Ce naşte din pisică, şoarici mănîncă*, romanţ original, Editura pentru literatură, Bucureşti, 1964)

Care sînt tipurile de ciocoi din roman și care dintre ele întrunește aproape toate trăsăturile caracteristice relevate de Filimon în Prolog? Conturați portretul moral al fiecărui personaj cu citate din textul romanului, care să ilustreze trăsăturile caracteristice ale ciocoiului: slugărnicia, ipocrizia, orgoliul, tenacitatea cu care urmărește scopul de a se ridica în cele mai înalte funcții sau de a se îmbogăți, lăcomia și în special venalitatea, prudența și viclenia, brutalitatea, demagogia etc.

Cum apreciați realizarea artistică a personajelor „pozitive"? Ce semnificație dați scenei în care Banul C. îl înfruntă deschis pe domnitorul Caragea, opunîndu-se căsătoriei fiicei sale cu Tuzluc? Dar reacției pe care o are cînd observă că grămăticul Gheorghe e îndrăgostit de Maria? Socotiți potrivită cu vîrsta ei maturitatea replicii prin care respinge, în fața tatălui său, căsătoria cu Tuzluc?

Care dintre scenele ce înfățișează starea tragică a vieții țăranilor v-a impresionat cel mai mult și de ce? Interpretați în lumina acestor scene atitudinea lui Gheorghe, care, deși aparține clasei asuprite și prin intrigile lui Păturică fusese izgonit de la curtea lui Tuzluc, spune despre acesta: „l-am iubit ca pe un părinte și m-am supus lui ca lui Dumnezeu"; iar cînd izbucnește răscoala pandurilor lui Tudor Vladimirescu, în loc să se alăture acestei mișcări sau să o sprijine, el îl îngrijește pe Andronache Tuzluc și suspină după Maria.

Înainte de apariția romanului *Ciocoii vechi și noi sau Ce naște din pisică șoarici mănîncă*, în 1862 în „Revista română" și în 1863 în volum, se făcuseră, ca rezultat al direcției imprimate de „Dacia literară", numeroase încercări de roman original[1]. Filimon însuși, în nuvela *Nenorocirile unui slujnicar sau gentilomii de mahala*, făcuse un exercițiu artistic util pentru trecerea la o construcție epică mai amplă și mai complexă, pe care o necesita romanul. Prin *Ciocoii vechi și noi*, cel dintîi roman izbutit, Filimon devine, în literatura noastră, întemeietorul acestui gen al prozei.

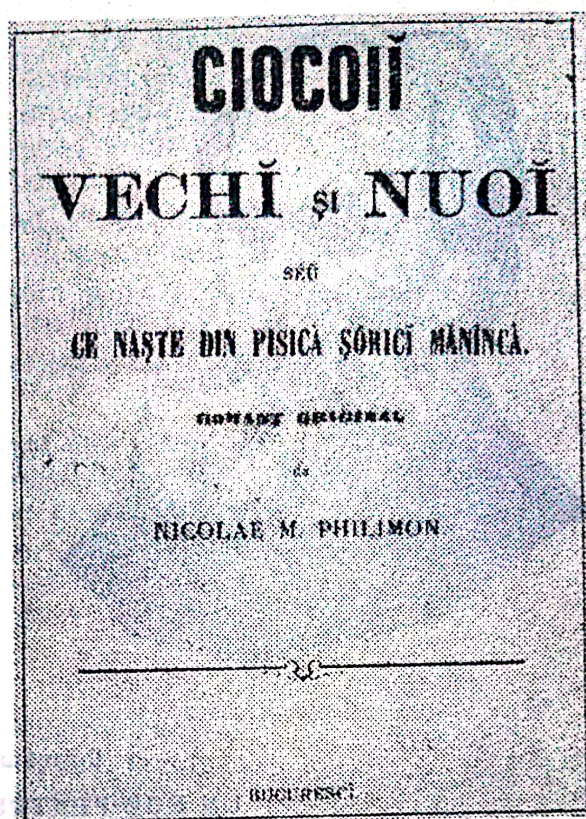
[1] Prima încercare este un manuscris al lui Ion Ghica, intitulat *Istoria lui Alecu*. Urmează *Tainele inimii* de M. Kogălniceanu, publicat fragmentar în „Gazeta de Moldavia" din 1850, *Hoții și hangiul* de Alexandru Pelimon, tipărit în 1853. Peste doi ani „România literară" publică *Manoil* de D. Bolintineanu, *Serile de toamnă la țară* de A. Cantacuzin și *Logofătul Baptiște Veleli* de V.A. Urechiă. În același an 1855, apar *Coliba Măriucăi*, tot de V.A. Urechiă, și *Aldo și Aminta sau Bandiții* de C. Boerescu. În următorii doi ani se publică *Omul muntelui*, semnat Doamna L., *Radu Buzescu* de Ioan Dimitrescu și *Bucur, istoria fundării Bucureștilor* de Alexandru Pelimon. În 1860—61 apar două romane ale lui Pantazi Ghica: *Un boem român* și *Don Juanii din București* (un fel de roman-foileton, publicat fără semnătură în revista „Independența". Cu *Elena*, „roman original de datine politic-filozofic", de D. Bolintineanu, apărut în 1862, proza românească face un pas înainte în criticarea moravurilor decăzute ale claselor stăpînitoare. În această vreme apare în literatura noastră romanul de mistere: *Misterele căsătoriei* de C.D. Aricescu, *Misterele Bucureștilor* de G. Baronzi și *Misterele din București* de I.M. Bujoreanu.

Romanul lui Nicolae Filimon se impune în istoria literaturii noastre prin două însușiri artistice de mare valoare, care îl deosebesc de tot ceea ce se crease pînă la el. Mai întîi este primul roman tipologic, înfățișînd eroi complecși, tipuri pe care memoria cititorului le reține ca pe niște ființe vii, autentice. Desigur, cel mai reușit dintre toate aceste personaje este Dinu Păturică. Reprezentant tipic al ciocoiului, al arivistului, pentru epoca zugrăvită de Filimon, el a devenit în cultura noastră un prototip, un model. Apreciind valoarea artistică a unui asemenea personaj, G. Călinescu spunea: „...eroul devenit tip iese din file și trăiește în afara cărții. Nu este în literatura noastră, pe măsura deplasării orizontului, un erou cu acte mai solide de stare civilă decît Dinu Păturică".

Folosind procedeul romantic al antitezei, Filimon realizează două categorii de personaje care, din punct de vedere moral, alcătuiesc două lumi total opuse. Deși fiecare cu individualitatea lui proprie, bine conturată artistic, potrivit rolului pe care îl joacă în construcția romanului, Dinu Păturică, Andronache Tuzluc, chera Duduca, chir Costea Chiorul, Neagu Rupe-Piele, Ghinea Păturică, domnitorii Caragea și Ipsilanti acționează, în toate împrejurările în care sînt puși, sub impulsul celor mai meschine interese personale și fără nici o urmă de sentiment uman. Aceste personaje care palpită în toate paginile cărții, fiecare urmărindu-și frenetic interesele proprii, neliniștindu-se, suferind sau bucurîndu-se după împrejurări, — personaje atît de caracteristice epocii evocate de Filimon, — dau conținut și valoare artistică întregului roman. Asupra lor se exercită talentul de excelent creator de caractere și spiritul critic deosebit al scriitorului.

Cealaltă categorie de personaje (Banul C., Gheorghe, Maria, domnitorul Grigore Ghica), animate de cele mai oneste și mai demne sentimente, nefiind reprezentative pentru relațiile sociale din epocă, nu intră în conflicte semnificative cu cele din prima categorie. Dealtfel, și apariția lor este episodică. Idealizîndu-le comportarea, scriitorul le-a „inventat" numai din dorința de a le opune, ca valoare umană, celorlalte. Prezentînd ca modele de boieri, slujitori, domnitori sau soții niște tipuri idealizate, în care întruchipează virtuți cetățenești (cinste, modestie, devotament, demnitate, dispreț față de străinii care se îmbogățesc jefuind țara etc.), Filimon procedează ca oricare scriitor ce își propune ca scop să contribuie la îndreptarea societății. Intenția moralizatoare transpare și în faptul că în rezolvarea conflictelor autorul romanului restabilește dreptatea, pedepsind pe nelegiuiți și răsplătind pe cei cu o comportare virtuoasă: Dinu Păturică sfîrșește la ocnă, Andronache Tuzluc ca cerșetor, chera Duduca moare înecată, chir Costea Chiorul este condamnat „a fi bătut la spate prin toate piețele negutătorești și a se țintui de urechi în fața prăvăliei sale". În același timp, ca răsplată a comportării virtuoase, Maria se căsătorește cu Gheorghe și, mare surpriză în stil romantic (dealtfel nu singura), în timp ce mergeau la cununie se întîlnesc cu suita domnească. Grigore Ghica le face onoarea de a asista la cere-

monia căsătoriei, iar apoi îi spune lui Gheorghe: „Iată, te cinstesc cu caftanul de mare spătar și te fac caimacan al Craiovei ca să răsplătesc bunătatea sufletului tău și slujbele ce ai făcut țării!" Idealizînd realitatea într-un mod artificial, Filimon încerca să demonstreze că „este de ajuns ca omul să fie bun și înzestrat de natură cu virtuți și inteligență și, fie condițiunea sa oricît de obscură la început, el va ajunge la mărire!" Evident, nu avem aici a face cu gîndul îndrăzneț al unui scriitor romantic, ci cu o clară naivitate, în măsura în care Filimon avea o asemenea convingere.

Ciocoii vechi și noi (copertă)

Trecînd peste această latură a romanului, neconvingătoare, reținem, pe lîngă talentul remarcabil al scriitorului, dovedit în realizarea acelei game variate a tipurilor de ciocoi, caracterul de vastă frescă socială — prima de acest fel în literatura noastră — pe care Filimon l-a imprimat scrierii sale. În aceasta constă a doua trăsătură distinctivă a romanului *Ciocoii vechi și noi*, privit din punctul de vedere al evoluției artei noastre literare. Descrierea amănunțită a vieții la curțile boierești și la curtea domnească, a ierarhiei servitorilor și a funcționarilor oferă informații bogate despre moravurile protipendadei; în contrast cu acestea atrag atenția paginile în care este zugrăvită viața mizeră a țărănimii, jefuită și spoliată prin tot felul de biruri și dări; capitole întregi, ca: *Scene de viață socială*, *Muzica și corografia în timpul lui Caragea*, *Teatrul în Țara Românească* etc., deși întrerup firul acțiunii, se remarcă prin informațiile despre începutul artei dramatice românești sau prin pitorescul unor tablouri de viață specifice vremii.

Ca stil, scrisul lui Filimon se impune atenției prin structura orală a frazei, cursivitatea și claritatea limbajului, prin bogăția vocabularului utilizat și adecvarea lui la particularitățile și statutul fiecărui personaj.

În ceea ce privește arta compozițională, Filimon poate fi considerat și azi, la un secol și ceva de la apariția romanului *Ciocoii vechi și noi*, cel puțin prin imaginea eroului principal — Dinu Păturică —, un maestru al portretului literar.

BOGDAN PETRICEICU HASDEU

RĂZVAN ŞI VIDRA
Poemă dramatică în cinci cînturi

(Text prescurtat)

Cîntul I
UN ROB PENTRU UN GALBEN

„În Moldova au cei mici despre cei mari acest obicei de pier fără județ[1], fără vină și fără seamă. Singuri cei mari judecători, singuri pîrîși și singuri plinitori legii. Și de acest obicei Moldova nu scapă..."

URECHE, sub anul 1564

Fețele:

RĂZVAN, țigan dezrobit
SBIEREA, boier bătrîn
TĂNASE, cerșitor
BAȘOTĂ, mare vătav
DASCĂLU
TÎRGOVEAȚA I
TÎRGOVEAȚA II
TÎRGOVEAȚA III
TÎRGOVEAȚA IV
TÎRGOVEȚUL I
TÎRGOVEȚUL II
TÎRGOVEȚUL III
FATA I
FATA II
SLUJITORI de la vătăvie

O piață în Iași, în fund o biserică, mai încoace o piatră, în laturi case.

TĂNASE *(șezînd pe piatră)*
Miluiește-mă, jupîne! Dumnezeu va da-nzecit
Sufletelor ce se-ndură de-un sărman nenorocit!

SBIEREA *(oprindu-se în drum)*
Cum? ce spui? La sută mia? O camătă minunată!
De-ar fi astfel, toată starea-mi eu ți-aș da-o chiar îndată...
Să știi însă că dînd una, n-o mai vezi, n-o mai găsești...

[1] Județ — judecată.

TĂNASE *(sculîndu-se)*
Miluiește-mă, jupîne, cu ce singur socotești!
Ș-un bănuț o să-mi ajungă... Iată, de trei zile-n gură
N-am luat un pic de pîine, n-am avut o fărmătură. ..
SBIEREA
De trei zile? Ce minciună!... Ș-apoi cine-i vinovat?
Pentru mine e totuna, de-ai mîncat sau n-ai mîncat...
Un bănuț! Cum nu! E lesne!... Bănișorii nu s-aruncă.
Decît cerșitor, mai bine ia toporul și la muncă.
(Răzvan se arată în fund și se oprește din dosul lui Sbierea.)
TĂNASE
Vai, jupîne! vai, jupîne!... Nu cerșește un român,
Nu cerșește cît mai are un pai de nădejde-n sîn!
Nici eu nu cerșeam, jupîne, pe cînd aveam vitișoare,
Ș-un pămînt cît trage plugul, ș-o prispuliță la soare;
Dar vecinii, din rea pizmă, la judecată m-au tras,
Ș-acum iată-mă-s, jupîne, gol pe poduri[1] am rămas!...
Copilașii plîng de foame...
. . . .
RĂZVAN *(Face cîțiva pași și ridică de jos punga.)*
Aoleu! O punguliță!... Ba-i un săculeț cam greu!...
Îl va fi pierdut boierul cel cu zor de dumnezeu...
. . . .
(Numără: unu... cinci... opt...)
Douăzeci, și toți cu găuri! Parc-ar fi să-mi povestească
Cum se dezmierdau, sărmanii, în salba sărbătorească,
Pe-un grumaz de țărăncuță, grăsuliu și răsfățat,
Pin' ce gheara ciocoimii din carne i-a înhățat!...
De-ar avea banii o limbă, lucrurile ce ne-ar spune
Pe mulți albi i-ar face negri, ca cel mai negru tăciune...
Nu! Eu nu vreau astă pungă!... Și chiar foame de mi-ar fi,
Pîinea astfel cumpărată mă tem că m-ar otrăvi!...
Moșule!
TĂNASE
Ce vrei?
RĂZVAN
Jupînul nu ți-a dat lescaie frîntă?
Uite! Eu îți dau o pungă... Scoală, moșule, și cîntă!
TĂNASE
De la un țigan pomană?
RĂZVAN
Dec! Și totuși pe boier,
De-ți da o scîrbă de-aramă, tu l-ai fi urcat în cer?
TĂNASE
E român, oricum...
RĂZVAN
Jupînul e român? Vai, ce ocară!
Te-nșeli, moșule! El este piatră, lemn, strigoi sau fiară,

[1] Pod — aici: stradă, uliță pavată cu scînduri.

Dar numai român nu-l cheamă, că mult mai român sînt eu!...
Nu căta că-ți pare searbăd și pîrlit obrazul meu,
Că nici noaptea nu-i bălană, dar pămîntul odihnește;
Că și pîinea de secară este neagră, dar hrănește!
Ș-apoi, moșule, eu unul nu-s țigan de rînd, mă jur.
Nu, nu, crede-mă . În pieptu-mi bate suflet de vultur.
Măiculița fu româncă...

TĂNASE

Moldoveancă?

RĂZVAN

Se-nțelege.

....

RĂZVAN

Adecă, nu-i vorbă, nici călăii nu sînt rari!
Dar grămătici, ba... Ei bine! Numai singur eu supt soare,
Dintre mii de țigănime, știut-am să-nvăț scrisoare,
Sîrbească și românească, încît ajunsei de mic
În casa mitropoliei cel mai isteț grămătic...
Grămătic, moșule dragă!... Acuma ia dară banii,
Și te rog a nu mă pune într-un hal cu toți țiganii...

TĂNASE

Dar acești bani, măi băiete, vor fi un lucru... furat.

RĂZVAN

Așa-i! Tocmai! Ai dreptate! Ai vorbit adevărat!
Toți banii din țara noastră poartă, moșule, pe sine
Semnul furilor[1] ce-i pradă, printre lacrimi și suspine,
De la noi, de la opincă, de la omul cel sărman,
Ș-apoi nu vor să ne-arunce în obraz un gologan!
Zburători ce sug în umbră! Javre, moșule, d-acelea
La cari omenească-ți pare numai fața, numai pielea,
Iar sufletul pe dobîndă fu luat de la Satan,
Cu tocmeală să se-ntoarcă mai murdar și mai viclean!...

TĂNASE

Bine, bine spui, băiete!...

....

RĂZVAN *(Se uită în jur cu pază, apoi scoate din sîn o hîrtie.)*

Lumea-și bate joc de mine! Rîde lumea de Răzvan!...
O să rîz și eu de lume!... Da, vom rîde fiecare:
Ea de mine cu trufie, eu de dînsa cu turbare!...
(Lipește hîrtia pe un stîlp și iese, pe cînd ușa bisericii se deschide, venind mai mulți, dintre cari dascălul se oprește lîngă hîrtie, iar ceilalți se grămădesc.)

....

TÎRGOVEȚUL I

Tu citește!

TÎRGOVEȚUL II

Ești dascăl!

....

CELELALTE

Nu mai putem aștepta!

....

---

[1] Fur — hoț.

DASCĂLUL (citește)

Frunză verde de negară,
De cînd domnește în țară
Petru-vodă șchiop și slut,
De rîs țara s-a făcut!...

TOȚI

De rîs țara s-a făcut! Da, da, da!
Hi, hi, hi! Ha, ha, ha! Hi, hi! Ha, ha!

....

TÎRGOVEȚUL II

Citește! Haide! Tăcere!

....

DASCĂLUL

Frunză verde de negară,
Vodă doarme în cămară,
Iar boierii tot furînd,
Își fac trebile pe rînd!

TOȚI

Își fac trebile pe rînd! Da, da, da!
Hi, hi, hi! Ha, ha, ha! Hi, hi! Ha, ha!

DASCĂLUL

Frunză verde de negară,
Norodul plînge și zbiară,
Dar în cer și pe pămînt
Nu-l aude nici un sfînt!

....

Frunză verde de negară,
Decît un domn de ocară,
Iar boieri mișei și hoți,
Mai bine la dracu toți!

....

TOȚI

....

Sosește nenorocitul, tocmai cînd vorbeam de vite:
Se-ntîmplă, zău, cîteodată, cimilituri potrivite.

BAȘOTĂ

Oameni buni! Ce stați aice? Ce veste? Ce v-ați oprit?
Cu ce scop?... A! o hîrtie! Să vedem, ce s-a citit?

....

Slujitori! să fiți cu pază, ca nici unul să nu fugă...
Parc-aș fi sigur că-i iarăși vrun cîntec nerușinat!

....

(apropiindu-se de placard și silabisind: frun... frunză... verde... de negară... de cînd... dom... dom... domnește...)

Cum? Împotriva domniei? Împotriva stăpînirii?
Și voi toți sînteți în gloată părtași ai nelegiuirii?
A! V-am prins, lifte spurcate! Vi-i dragă viața, sau ba?
Să-mi spună dar adevărul, pe cine l-oi întreba!

(Apucă de piept pe Tîrgovețul I)

Tu ai o față cam proastă: frunte jos, gură căscată,
Semnele cele mai bune de-o inimă nestricată...
Pune dar mîna pe cuget, ș-arată-mi cine l-a scris
Acest cîntec ce cutează pe-un vodă să-l ia în rîs?

TÎRGOVEȚUL I
Iartă-mă, jupîn vătave... măria-ta și stăpîne...
Eu nu știu chiar nimicuță... de nu-i așa, să fiu cine...
Eu am sosit acușica... Sînt omul cel mai smerit...
Eu nu știu carte, jupîne... Nu eu, altul a citit...

(Răzvan, intrînd pe nesimțite, se amestecă în gloată.)

BAȘOTĂ
A citit? Dar cine-anume? Care dintre toți? Arată!

TÎRGOVEȚUL I *(arată la Dascăl)*
Acesta, jupîn vatave...

. . . .

DASCĂLUL
Da, da! Cam așa, jupîne! Ce să zic? Eu am citit,
Dar nu cu voie vegheată: chiar dumnealor m-au poftit...
Cercetează-i și-i întreabă... Nu sînt eu cel cu pricina.
A citi cînd nu te lasă, de! a cui să fie vina?

. . . .

BAȘOTĂ
Ticălosule! Cum, doamne, nu ți-e greu, nu ți-e rușine
Să-mi spui mie la palavre, cînd vorbești tocmai cu mine?...

. . . .

Tu ai scris cîntecul ăsta! Te cunoști după sprînceană:
Un nas ascuțit de vulpe, o bărbiuță vicleană,
Ochi mici și buză subțire... chiar un chip de fariseu!
Vezi că te-am ghicit? Pe mine nu mă-nșeli tu, fătul meu!...
Slujitorilor, luați-l! E bun de spînzurătoare!

RĂZVAN
Mai stați! De ce-i așa pripă? Turci, tătari sînteți voi oare
De săriți dintr-o năvală grabnic a ne spînzura?
Jupîn vătav, mînă dreaptă! Mă rog nu te supăra!
Să fie oare cu cale, în țara moldovenească,
A omorî pentr-un cîntec o ființă omenească?

BAȘOTĂ
Țigan! Cioară! Faraoane!

RĂZVAN
Fie toate cum vei vra,
Dar pe bietul om, jupîne, iartă-l , nu-l mai spînzura!
El nu-i faraon, nu-i cioară; e român, îți este frate...

TÎRGOVEȚII
Are dreptate țiganul! Țiganul are dreptate!

BAȘOTĂ
O să-l învăț eu îndată! Să mă-nfrunte ș-un netot?
Băieți! Pe-amîndoi luați-i! Spînzurați-i bot la bot!

RĂZVAN
Zău? Ce spui? Așa-i povestea? De minune! Foarte bine...
Atunci lăsați-l pe dascăl și luați-mă pe mine;
El nu-i vinovat, sărmanul; cîntecul făcut-am eu;
L-am scris, l-am lipit și pace! De nu-i bun, îmi pare rău...
Ce priviți așa la mine? Doară nu-s o arătare...

. . . .

BAȘOTĂ
Ciudat! Să știe carte o jivină de țigan!

RĂZVAN
Ba poate, că-ntrec, jupîne, pe mulți boieri din Divan...

BAȘOTĂ
Slujitori! lăsați pe dascăl, măcar că eu cu arcanul
Pe toți dascălii i-aș prinde ș-aș spînzura cu toptanul;
Căci ei răzvrătesc norodul, ei învață pe cei mulți
C-ar trebui ca boierii să umble goi și desculți;
Și chiar ăst țigan n-ar merge astăzi la spînzurătoare
De n-ar fi fost nici un dascăl ca să-l pună la scrisoare...
Cată dar, dascăle, cată! Scapăt-ai cum ai scăpat,
Dar păzește-te de dracul, c-o să dai de vrun păcat!...
Acuma tu, faroane, răspunde-mi dar docamdată,
De ce te-apuci tu d-o treabă poprită și neiertată?
O faci oare de la tine? sau cineva ți-o fi spus?

RĂZVAN
Apoi de, jupîn vătave, Stan e jos și Oprea-i sus!
Dumneata mereu ne spînzuri, ș-astfel trăiești boierește;
Eu fac doine și doinițe, ca să-mi petrec țigănește;
Fiecare cu ce poate!... Nu-i dat dreptul orișicui
Să pună-n ștreang omenirea în mijlocul tîrgului!...

. . . .

(În acest interval Sbierea, zărind capătul pungii ieșit din cămașa lui Răzvan, se pipăie cu-ngrijire la chimir.)

BAȘOTĂ
Pentru cea dintîi greșeală, moartea ștreangului e mare...
Slujitori, acum dodată... duceți-mi-l la-nchisoare.

SBIEREA *(smulgînd punga din sînul lui Răzvan)*
Sacul meu, jupîn vătave! Iată-l, săculețul meu!
(Se pune a număra banii.)

BAȘOTĂ
Cum? Așa să fie oare? L-ai furat? Tu?

RĂZVAN
Ba nu eu.

. . . .

SBIEREA
Fost-au douăzeci de galbeni... Numai nouăspreci mai sînt!...
Unde-i unul? unul? unul?... Dați-mi-l de sub pămînt!

BAȘOTĂ
Unde-i galbănul, țigane?

SBIEREA
Un gălbănaș, rupt din soare,
Strălucitor, fără gaură, ferecat... M-auzi tu oare?

BAȘOTĂ
De ce nu răspunzi, țigane?

SBIEREA
De ce mă nenorocești?

RĂZVAN
Apoi de!... Iartă, jupîne... Galbănu-ți nu-l mai găsești...
În locu-i va fi o pîine într-o colibă săracă...

SBIEREA
Eu nu te-nțeleg! Eu nu știu!... Scoate-mi-l din piatră seacă!

BAȘOTĂ
Țiganul e prea obraznic. Am fost cu dînsul prea blînd.
Slujitorilor, luați-l ! Spînzurați-l mai curînd!

SBIEREA *(apucînd pe Bașotă de mînă)*
Mai stăi, jupîne vătave! Nu te grăbi! Mai așteaptă...
Spînzură-l, dar mai-nainte fă-mi o judecată dreaptă.

. . . .

BAȘOTĂ
Atuncea se schimbă treaba... Să-ți spui verde dumitale
C-aș avea și eu nevoie de-un țigan așa de rar,
Cam cutezător, cam țanțoș, dar deștept și cărturar.
Nu-nțeleg, nu pot pricepe și nu vreau ca el să fie
Bună pradă pentru altul, pe cînd îmi place și mie...
Deci, ia-ți galbănul din parte-mi, iar eu pe țigan mi-l iau.

SBIEREA
Nu, jupîne! Niciodată! Nu, nu nu! Nu vreau!
Nu vreau!...
Vinovatul să-mi plătească! Nu altul! Nu orișicare!

. . . .

RĂZVAN *(către popor)*
Cîinii osul ca s-apuce, corbii stîrvul ca să-mpartă,
Boierii ca să robească, unii cu alții se ceartă!...

. . . .

Stați, boieri! Vorba-i degeabă!
Nu m-eți robi voi pe mine! Nu m-eți robi! Mai degrabă
Veți pune-n lanțuri furtuna, cu tunete și cu ploi,
Decît s-ajung eu vreodată rob la unul dintre voi!...

. . . .

Cîntul II

RĂZBUNAREA

„Țiganul și clăcașul
Au fost gîndirea mea;
Stăpînul, arendașul,
Și legea lor cea grea..."
C. BOLLIAC

Fețele:

RĂZVAN, căpitan de haiduci
RĂZAȘUL } ceauși de haiduci
VULPOI } ceauși de haiduci
VĂSCAN GANEA, boier
VIDRA, nepoata vornicului Moțoc
SBIEREA
MOȘ TĂNASE
HOȚUL I
HOȚUL II
HOȚUL III
CIOBANUL
HAIDUCI

Un crîng în codrul Orheiului în Basarabia. În fund un pîrău. Mai încoace un trunchi răsturnat. În laturi stînci.

HOȚUL I
Ian să-mi spuneți, ce să facem ca să mai scurtăm din vreme?

. . . .

RĂZAȘUL *(oftînd)*
De ce nu, de-aș avea cui,
Ștergîndu-mi plînsul cu plînsul, cum se scoate cui prin cui!...
Dar ce zic! Nu sînt eu numai, care sufere și plînge;
N-oi fi singur eu, în care doina-mi cugetul va frînge;
Tot ca mine varsă lăcrimi, despuiați și nevoiași,
Toți acei ce-n țara noastră se mîndresc a fi răzași,
Păstrînd, ca o moaște sfîntă, hrisoave, peceți, urice,
Putrezite de vechime și-n cari cu fală se zice
Că, scăldîndu-se în sînge, moșii și strămoșii lor
Au cîștigat ca răsplată cîte-o brazdă de ogor!...
Tune, fulgere, trăsnească, cu potopul și pojarul!
Mult-mare mi-este mînia! Mi-este mare-mult amarul!

HOȚUL I
Eu am auzit, bădiță, c-adecă și la munteni
Ar fi răzași ca ș-ai noștri, numiți acolo moșneni...

HOȚUL II
Sînt și-n Ardeal, măi fîrtate.

. . . .

HOȚUL III
Dar tu ai uitat de cîntec.

RĂZAȘUL
Ba n-am uitat. Vrut-am numai sîngele-mi să-l pui în joc,
Ș-astfel, pomenind trecutul, să pot cînta mai cu foc.
(Își drege glasul, își apasă cușma pe frunte și cîntă.)

Frunză verde de sălcie,
Bat-o scîrba răzășie!
Eu credeam că-i boierie,
Și-i curată calicie!
Ani întregi m-am judecat,
Sănătatea mi-am mîncat,
Și nimic n-am cîștigat.
Eu umblam la judecată,
Copiii-mi plîngeau pe vatră,
Nevasta-mi era uitată!
Dar acuma Dumnezeu
A făcut pe gîndul meu,
Ca să-mi mai răzbun și eu!
Pentru dalba haiducie,
Pentru mîndra voinicie,
M-am lăsat de răzășie,
Ș-am ales judecători
Cei stejari nestrîmbători,
Ca să-mi fie frățiori!

TOȚI
Numai codrulețul drag
Dă dreptate la sărac!
Numai arcul după spate
Dă săracului dreptate!

. . . .

Frunză verde lemn sucit,
Și de cînd m-am haiducit,
Dragu-mi-i drumul cotit
Și de umbr-acoperit.
Cînd văz pe ciocoi viind,
Mă fac broască pe pămînt,
Îmi așez săgeata-n vînt,
Și mi-l iau la căutare,
De la cap pin' la picioare,
Fără ah, fără cruțare!
Și chitesc, și socotesc,

Și cuget, și mă gîndesc,
Pe unde să-l nemeresc;
La retezul părului,
Din dosul ișlicului[1],
Unde-i greu ciocoiului!

TOȚI
Las'să moară ca un cîne,
Că mult te-a căznit pe tine!
Las'să moară ca o fiară,
Că mult geme biata țară!...

(Se arată, trecînd puntea părăului, Ganea și Ciobanul.)

....

CIOBANUL
Nu-l speria, căpitane... Boierii sînt slabi la fire:
Brațul, haina, mintea, fața, inima, totu-i subțire.

RĂZVAN
Urmează-ți vorba, jupîne. Te-ascult...

GANEA
Apoi îți spuneam
C-am îndrăgit pe-oarecine, fireşte fată de neam;
Din nenorocire totuşi ea n-are mamă, nici tată,
Ș-unchiu-său vrea să-i răpească moștenirea cea bogată,
Luîndu-și de gînd s-o-nchiză călugăriță la schit...
O faptă nelegiuită! Un lucru nepilduit!

....

RĂZVAN
Cum o cheamă pe sărmana?... Pe iubita cea bogată? [...]

CIOBANUL
O cheamă Vidra... Știi?... A lui Moțoc nepoată...
Și cin-oare n-o cunoaște!

RĂZVAN
Da! Am auzit și eu...

HOȚUL II
Un fătoi ce călărește și-mpușcă chiar ca un zmeu.
Într-o zi am întîlnit-o alergînd la vînătoare...
E voinică, n-am ce zice! Și-i frumoasă ca o floare...

RĂZAȘUL
Știut! După ce-i din osul acelui vornic Moțoc,
De care Moldova-ntreagă mi se temea ca de foc!

GANEA
Căpitane! Noi în vorbe pierdem vremea fără treabă...

RĂZVAN
Se-nțelege! Tu ai sete s-apuci zestrea mai în grabă...
Spune-mi însă mai-nainte, pentru banii ce ne-ai dat,
Ce fel de marfă anume să-ți dea codru-ntunecat?

GANEA
Chiar acuma, căpitane, zece călărași în silă
Tîrăsc la călugărie pe nefericea copilă...
Mănăstirea nu-i departe... S-o smulgi din mîinile lor...
Dă-mi-o mie...

RĂZVAN
Te iubește?

....

GANEA
După cununie, lasă! și iubirea o să vie...
Dar grăbește, căpitane...

[1] Ișlic — căciulă mare boierească.

RĂZVAN
Așa-i! După cununie!
Adevărat. Eu uitasem c-asta-i lege pe la voi:
Numai zestrea înainte, iar iubirea mai apoi!...
Mai apoi? ba nu! iubirea nu mai vine niciodată,
Unde dintre două inimi, una-i boarfă cumpărată!...
Dar, mai în sfîrșit, ce-mi pasă!...

CIOBANUL
Curat așa zic și eu:
De nu se iubesc boierii, pentru dînșii e mai rău.

RĂZVAN
Băieți! Mergeți cu jupînul. Ați auzit ce poftește.
Simbria-i destul de bună: faceți treaba voinicește...
....

TĂNASE (*arătîndu-se dintr-o parte*)
A! Iată că te-am găsit!
....

RĂZVAN
Haide! Ce-a fost se trecuse... Spune-mi acuma, iubite,
De ce-ți tîrăști tu la codru oasele cele-nvechite?
Cum de ți-ai lăsat copiii?

TĂNASE
Ba copiii m-au lăsat.

RĂZVAN
Te-au lăsat? Nu-mi vine-a crede!...

TĂNASE
Săracii au răposat.
În țara noastră cea mare și bogată, măi băiete,
Sînt români ce pier în foame! Sînt români ce mor de sete!...
Astfel în toată Moldova, păcătosului Tănas
Nici un sprijin, nici un razăm, nici un scut n-a mai rămas,
Decît numai să-și însemne pieptul cu cea sfîntă cruce
Și zicîndu-și „doamne-ajută!" calea codrului s-apuce;
Căci de-o bucată de vreme, cerșitorind pe maidan,
Auzeam mereu tot vorbe de căpitanul Răzvan...

RĂZVAN
Cum? La Iași?...

TĂNASE
La Iași, băiete, se vorbește despre tine
Felurite verzi ș-uscate, cîte nici în cap nu-ți vine!
Unii te laudă foarte, ca pe-un strălucit viteaz;
Alții, adică boierii, te sfîșie cu năcaz;
Iar țiganii tăi... iertare! O să-mi pui lacăt la limbă...
....

RĂZAȘUL
Căpitane! Îți aducem pe nepoata lui Moțoc.
E cam cu nărav ciocoaica: n-o auzi vorbind deloc...

VULPOI
Bre! Ce de mai boierime! Doi jupîni ș-o jupîneasă!
....

RĂZAȘUL (*privind la Sbierea*)
Haida-de! Dar ăsta cine-i?... De cînd maica m-a făcut,
N-am întîlnit niciodată om mai pocit și mai slut!

. . . .

RĂZVAN
Tăcere! Să fiţi cu toţii marturi la o judecată.
Ăst boier, pe care-acuma îl vedeţi îngenuncheat
Şi care la Iaşi se plimbă mîndru ca un împărat...

SBIEREA
Nu, nu, nu...

VULPOI
Taci, caracudă!

. . . .

RĂZVAN
Pentru-un galben, ce pe drumuri l-am găsit pe neaşteptate,
El, cu pravila-i în mînă şi pe buză-i cu dreptate,
Mă ia rob... rob pentr-un galben, şi mă face nevăzut
Într-un beci, de mucezeală în mocirlă prefăcut,
Unde mă legase-n zgardă, ca pe-un cîine-n bătătură...
Îl urăsc cu cea mai cruntă şi nepovestită ură!...
(Vidra face o mişcare de groază.)

TĂNASE
Răzbunare! Răzbunare! [...]

RĂZVAN
Da! voiesc şi eu
Să-mi răzbun; dar moartea-n furcă i-ar fi prea puţin...

SBIEREA *(căzînd jos)*
Valeu!

RĂZVAN
Cruce, ţeapă, glonţ, săgeată... Nu-i destulă răzbunare!
Vreau o altfel de pedeapsă: o pedeapsă şi mai mare...

. . . .

Vulpoiule, du-l din codru! Scoate-mi-l pîn'la răspinte,
Arată-i drumul cel mare şi zi-i aceste cuvinte:
Iată dreapta, iată stînga, iată jos şi iată sus;
Alege la deal, la vale, la răsărit, la apus;
Răzvan te-avusese-n palmă, şi numai c-un semn de mînă
Ar fi putut să te facă praf, pulbere şi ţărînă...
Totuşi, uite! Nu-ţi lipseşte nici un fir din perii tăi...
Să trăiască codrul verde!... Pleacă slobod unde vrei...
(Vidra e foarte mişcată)

TĂNASE
Cum? Îl ierţi? Îl laşi să scape?...

RĂZAŞUL
Căpitane! Mi se pare
Că tu-ţi cam petreci cu glume, ş-ai uitat de răzbunare!

RĂZVAN
Răzbunarea cea mai crudă este cînd duşmanul tău
E silit a recunoaşte că eşti bun şi dînsu-i rău!...

. . . .

VIDRA *(înaintînd şi întinzînd mîna către Răzvan)*
Aş fi mîndră, căpitane, ca să strîng o mînă, care
Nu voieşte să-şi răzbune decît numai prin iertare!...

RĂZVAN
Mîna mea?... Această mînă, dezmierdată de cuțit,
Arsă de foc și de vînturi, bătută necontenit,
Spălată de ploi și grindini, aspră și neagră din fire,
Cuteza-va ea s-atingă mîna-ți albă și subțire?...

VIDRA
De cînd oamenii din codru răpitu-m-au după drum,
N-am oftat, n-am zis o vorbă, fost-am mută pîn-acum,
Oprind lacrima pe geană și-necînd în piept suspine,
Ca să nu pogor pe Vidra pîn'la ei și pîn' la tine...
Dar nu-i pasere pe lume să nu cînte mai cu dor,
Cînd ziua-i plină de soare și cerul e fără nor;
Nu-i femeie să nu-și simță inima-i în turburare,
Cînd s-așterne dinainte-i luminînd o faptă mare!...
Rob, țigan, haiduc, de-oriunde soarta să te fi adus,
Un suflet c-al dumitale își va face loc în sus!
(Răzvan rămîne ațintit.)

....

RĂZVAN
O, tu, femeie măreață! tu un înger! tu o zînă!
Tu, ivire minunată ce-mi răsai ca o lumină!
Să te mai auz o dată că locul meu este sus...
Așa c-ai spus-o? Mai spune-mi! Mai spune-mi încă!...

VIDRA *(cu sfială)*
Am spus...

RĂZVAN
Ai spus!... Eu credeam că-n lume nu va fi nici o ființă
Ca să-și cufunde privirea, sub gunoi de umilință,
Pîn' la omul care-n viața-i n-a gustat de nicăiri
Decît despreț și nemilă, batjocură și loviri!...
Dar știi tu oare puterea ce-o au cuvintele tale,
Luminîndu-mă ca raza străcurată jos în vale,
Unde de-ale nopții umbre, supt un văl întunecos,
Ascundeau în adormire tot ce-i bun, tot ce-i frumos?...
Tu mi-ai dat o lume nouă, mi-ai deschis o nouă cale!
C-un cuvînt, c-o vorbă numai, cu suflarea gurii tale...

....

Cîntul III
NEPOATA LUI MOȚOC

„Să nu te blăsteme cineva: s-ajungi slugă la cai albi și stăpîn femeie s-aibi!"
ANTON PANN

Fețele:

RĂZVAN, ostaș leșesc
VIDRA, iubita lui
RĂZAȘUL, VULPOI } tovarășii lui
SBIEREA, prins în război
HATMANUL
MINSKI, PIOTROWSKI } căpitani
ISCOADA MUSCĂLEASCĂ
OSTAȘUL I
OSTAȘUL II
OSTAȘUL III
CĂPITANI ȘI OSTAȘI LEȘEȘTI

O tabără leşească la marginile ţării muscăleşti: corturi, tunuri, arme...

....

RĂZAŞUL
Bună treabă!... Pizma, ura, zavistia, vrăjmăşia,
Şi nici un pai de răsplată pentru toată vitejia,
Iată cîştigul cel mare, ce Răzvan l-a dobîndit
De cînd părăsise ţara şi codrul blagoslovit!
Vai de dreptatea leşească! Vai de bunătăţi streine!
Ne-am păcălit, măi firtate! Rău ne-am păcălit!...

VULPOI *(gînditor)*
Vezi bine!...

RĂZAŞUL
Mai înţelept moş Tănase, cînd zicea oftînd cu foc:
Tu fă ce-ţi place, Răzvane, dar eu o să stau pe loc;
Nu las Moldova, şi pace! foamete, sete, ruşine,
Aice să sufăr toate, căci e cuibul meu!...

VULPOI
Vezi bine!...

RĂZAŞUL
Şi eu, Vulpoiule dragă, trebuia verde să-i spui,
Iar nu să caut orbeşte buricul pămîntului,
Uitîndu-mi de răzăşie!... Poate că prin judecată,
De mai rămîneam în ţară, tot o cîştigam odată.
Hrisoavele mele iată-s! *(Scoate din sîn o legătură.)*
Aci trei urice sînt
De la Alexandru-vodă şi de la Ştefan cel Sfînt,
Pe cari le stropesc cu lacrimi, le şterg de praf cu suspine,
Şi le ştiu pe dinafară, făr' să fi citit!

VULPOI
Vezi bine!...

RĂZAŞUL *(sărută şi apoi ascunde legătura)*
Îi ziceam eu: Măi Răzvane, nu pleca! nu fi nebun!
Decît orice trai în lume, traiul codrulu-i mai bun!...
Of! Nu vru să mă-nţeleagă!... Şi tu ştii a cui e vina?
Aşa-i cînd tace cocoşul, lăsînd să cînte găina;
Aşa-i cînd capra-i în frunte, poruncind în loc de ţap,
Aşa-i cînd bărbatu-i coadă; aşa-i cînd muierea-i cap!...
Din dobitoacele toate, numai matca la albine
N-are cusur ca stăpînă... Celelalte, vai!

VULPOI
Vezi bine!

RĂZAŞUL
Dracul ne trimise-n cale pe nepoata lui Moţoc!
Sărmanul Răzvan acuma nu-i om, ci-i un năpîrstoc,
Pe care Vidra, mi-l mişcă şi-l întoarce fără preget,
Şi la dreapta, şi la stînga, nu cu mîna, ci c-un deget!...
Ş-apoi eu nu dau cu gîndul, oricît de mult chibzuiesc,
De ce Vidrei nu-i plăcuse obiceiul haiducesc?

VULPOI
M-am gîndit şi eu l-aceasta, ş-am ajuns drept încheiere
Să cred că Vidra-i smintită, ca orişicare muiere,

Iar Răzvan, de-a fost odată cu o minte de bărbat,
De cînd ascultă pe Vidra, şi dînsul s-a deocheat;
Căci nebunia s-acaţă mai rău ca un mărăcine
Şi trece ca o căscare de la om la om...

. . . .

ISCOADA
V-am văzut, de nu mă-nşel,
Umblînd cu Răzvan...

RĂZAŞUL
La naiba! Nici tu nu te-mpaci cu el?

ISCOADA
Nu mă-mpac? Iartă-mă, doamne! Eu nici nu-nţeleg ce-i ură:
A iubi pe toţi creştinii mă-nvaţă sfînta scriptură...
Aşadar, vă rog să-mi spuneţi într-un chip cuviincios,
Unde poci oare să-l aflu, în numele lui Hristos?...
(Zărind pe Răzvan, care se apropie)
Dar ce văd! Iată chiar dînsul!... Dumneata eşti, mi se pare,
În toată creştinătatea luptătorul cel mai tare?
Ca sabia lui Arhanghel, ca toiagul lui Aron,
Praştea lui David prorocul, buzduganul lui Samson...

RĂZVAN
Sînt Răzvan... *(către Vulpoi şi Răzaşul, făcîndu-le semn să plece)*
Sîntem singuri. Ce vrei?

ISCOADA
Jură de-a nu spune nimărui
Taina cea de mîntuire ce-am venit ca să ţi-o spui.
(Răzvan face un semn de învoire.)
Nu-i aşa! Eu vreau anume pe crucea prea lăudată...

. . . .

Să-mi juri mai întîi de toate că leşilor nu mă dai...

RĂZVAN
Tu nu eşti leah prin urmare?

. . . .

ISCOADA
Fiule! Eu nu văd răul de-a lucra cu stăruinţă
Pentru sfîntul ţar şi pentru pravoslavnica credinţă.
Păcatu-i al dumitale, care, fiind moldovean,
Îţi dai sufletul în gheara leahului celui viclean,
Popor depărtat de lege, oi rătăcite din turmă,
Şi pe cari o să-i strivească judecata cea din urmă,
La un loc cu filistenii şi cu Gog şi cu Magog...
Ş-apoi făcîndu-le astea, unde-i folosul, mă rog?

RĂZVAN
Eu caut numai la cinste...

ISCOADA
Fleacuri! Treabă de cuvinte!
Folos, cinste, tot aceea, deşi se cheamă altminte!
Aşadar, ce fel de cinste dobîndit-ai, de cînd eşti?
Ca Nemvrodul din scriptură, floarea cetei diavoleşti?

VIDRA
Are dreptate, Răzvane! Iat-a treia bătălie,
În care braţul tău varsă ploi de sînge pe cîmpie,
Ş-apoi unde-i mulţumirea şi răsplata ce-o primeşti,
Rădicînd pe brazda morţii clăi de stîrvuri duşmăneşti?...
Pe cînd tu goneai vrăjmaşul, dînd cu pieptul la năvală,
Alţii mulţi s-ascund în umbră, de-unde, răsărind cu faiă,
Îi vezi mari, îi vezi în frunte, lăudaţi, slăviţi, aleşi,
Iar tu rămîi tot în urmă, ca o slugă pintre leşi!

RĂZVAN
Şi tu, Vidro?

ISCOADA
Jupîneasa vorbit-a dumnezeieşte!
Cîteodată prin femeie duhul cel sfînt ne vorbeşte;
. . . .
Este-nvederat că leahul deloc nu te-a răsplătit...
Rusul ştie mult mai bine să dea orişicui dreptate...

RĂZVAN
Taci! Destul!

VIDRA
Vorbeşte!

ISCOADA
Ţarul îţi dăruieşte trei sate...

VIDRA *(cu dispreţ)*
Bogăţie? Nu-i aceasta!

ISCOADA
Trei sate lîngă Kazan,
Şi, cît va ţine războiul, o treaptă de căpitan...

VIDRA *(mişcată)*
Căpitan?

ISCOADA
Mai pe deasupra, pentru creştineasca faptă,
După moarte fericirea ş-un locaş în rai te-aşteaptă...

RĂZVAN
Nu primesc!

VIDRA
Ce spui, Răzvane! Dar de ce să nu primeşti?...
Nu-i puţin căpitănia în oştile muscăleşti.
Tu nu eşti născut aice; poţi să mergi în lumea-ntreagă
De leşi n-ai nici o nevoie şi nimica nu te leagă...
Cată-ţi norocul aiurea, dacă nu-l găsim aici!

RĂZVAN
Am jurat!
. . . .

VULPOI *(venind iute, turburat)*
Topenie! Grozăvie! Bazaconie!...

RĂZVAN
Ce este?

VULPOI

Lucru nevisat în vise, nepovestit în poveste!...
Vezi pe hatmanul acolo, stînd la vorbă și la sfat,
De toată căpitănimea ocolit și-nconjurat?

(Iscoada se uită unde arată Vulpoi și fuge în partea cealaltă.)

RĂZVAN

Ei bine, ce mă privește?

VULPOI *(cu necaz)*

Ei bine!... Ba zău nu-i bine!...
Ei vorbesc și pun la cale și se-ntreabă chiar de tine...

RĂZVAN

De mine? Ce nălucire!

VULPOI

Căpitanii într-un gînd
Îți tot caută pricină și te defaimă pe rînd;
Unul cere să te scoață din oaste, altul din țară,
Al treilea chiar din lume te-ar da bucuros afară,
Iar hatmanul mi-i ascultă, neclintit ca un butuc:
De multe, ce tot aude, s-a făcut și el năuc!

VIDRA

Vezi, Răzvane, ce greșeală de-a ne veteji aice,
Pe cînd într-o altă parte ai putea să fii ferice?
Hai în oastea muscălească! Atîta ne-a mai rămas...
Te-așteaptă căpitănia, de-i face numai un pas...

VULPOI

Vine hatmanul... Privește!... S-au oprit în două rînduri...
E posomorît bătrînul: se cunoaște că-i pe gînduri.

RĂZVAN

Fie ce-a fi, las' să fie!... Eu unul tot ce-am jurat
Păstrez cu fruntea senină și cu cugetul curat!
Jurămîntul nu-i o glumă, născută printre pahare
Și, deodată cu beția, răsuflată prin uitare;
Jurămîntul pentru mine este mîndrul curcubeu,
Ce leagă josul cu susul și pe om cu dumnezeu!...

VIDRA

Ba mai bine-i o unealtă, o păpușă, o momeală,
Prin care cel ce nu crede pe toți ceilalți îi înșeală!...

(Se pune deoparte. Vin hatmanul, Piotrowski, Minski, mai mulți căpitani, în urma lor, Răzașul.)

MINSKI

Știu bine, sînt foarte sigur și de tot încredințat
Că tabăra n-o să guste hotărîrea ce-ai luat...

. . . .

HATMANUL

Cine pentru noi se luptă nu-i străin, ci-i pămîntean...
Eu te căutam pe tine, viteazule căpitan.

RĂZVAN

Poate mă iai drept un altul, hatmane prealuminate.
Eu nu-s căpitan...

HATMANUL

Aceasta-i cam puțin; după dreptate
Ar trebui să fii hatman, căci chiar bătălia de-az,
Nu eu, tu ai cîștigat-o, viteazul cel mai viteaz!

RĂZVAN

Iartă-mă...

HATMANUL *(ridicînd buzduganul)*

Deci, în puterea semnului de hătmănie,
Răsplătind măcar în parte minunata-ți bărbăție,
Căpitan pe cîmpul luptei te rădic și te vestesc,
În fața taberei mele și prin numele crăiesc!

(Muzica militară intonează un marș triumfal. Vulpoi sare în sus, Răzașul își freacă mîinile.)

RĂZVAN

Eu?... Dar cum... În ce cuvinte...

. . . .

HATMANUL

Însă nici căpitănia, mă jur pe-acest buzdugan,
Nu-i ceva destul de mare pentru brațul lui Răzvan.
La seimul cel mai de-aproape, țara o să te primească,
Spre mai deplină răsplată, în boierimea leșească...
Voi stărui și eu însumi și toți prietenii mei...
Dar pîn-atunci, căpitane, spune-mi singur, ce mai vrei?

RĂZVAN

Nu pot mulțumi... n-am vorbe, hatmane prealuminate...

. . . .

VULPOI

Iată-n sfîrșit, căpitane, ești chiar căpitan acum!
Și-n pădure, căpitane, fuși căpitan oarecum,
Astăzi, însă, căpitane, ești mai cu căpitănie!

. . . .

RĂZVAN

Iartă-mă, scumpo iubită!... Chiar fericirea ne-apasă,
Cînd deodată, ca un fulger, pe sărmanul om se lasă!...
Simț în mine-o greutate... Doresc și nu pot să crez...
Nu-i cumva vro nălucire? Poate dorm? Poate visez?...

VIDRA

Cum? Atîta veselie? Pentru ce?... Pentr-o nimică?
Căpitan! Ce mare treabă!... Căpitanu-i o furnică!...
Veselească-se Răzașul sau Vulpoi, făpturi de rînd,
Care pentr-un pai sînt gata a se tăvăli cîntînd!...
Dar tu?... Tu s-o faci, Răzvane?... Căpitanii într-o oaste
Sînt atîția, că-n mulțime se lovesc coaste de coaste...
Căpitan!... o jucărie!... Căpitan!... e un covrig,
După care colindează bieții copilași pe frig!...

RĂZVAN

Ce? Căpitanu-i o glumă? Într-o tabără crăiască?
Dar ce fel de lucru-ți trebui, care să te mulțumească?...
Au nu mă-nvățai tu, Vidro, a merge chiar la dușman,
Cîștigînd prin viclenie tot cinstea de căpitan?...
Nu-mi spuneai tu dinnainte, cu mînie și mustrare,

Că-ntr-o tabără domnească căpitanu-i lucru mare?
Lămurește-mă, iubito, unde vrei tu să m-aduci?
Nu-i de mult de cînd în codru, cu o ceată de haiduci,
Numele-mi suna prin țară, ca o seceră ce sună
Cînd retează buruiana să crească iarba cea bună!
Eu credeam atunci că-n lume nu-i chip să fie pe-aiuri
O zodie mai ferice ca traiul unei păduri,
Unde brazii și stejarii, uriași din vremea veche,
Înfruntînd mii de furtune, viteji fără de păreche,
Mi se-nchinau cu răbdare, m-apăra și m-asculta,
Pîn' ce din sînul lor verde nu m-a smuls voința ta!...
Te văzui... iubirea șterge tot ce-i place ca să șteargă:
Lăsat-am cărări înguste ș-am ieșit la calea largă,
Uitat-am codrul, Moldova, tot ce-a fost, tot ce-a trecut,
Venit-am în țări străine, cum ai spus și cum ai vrut...
Astăzi norocu-mi zîmbește: sînt căpitan și pe cale...

VIDRA

De-a fi boier ca toți leșii: o boierime de jale!

RĂZVAN

Hatmanul mă socotește, de ceilalți sînt căutat,
Numai tu pe bucuria-mi tragi un văl întunecat,
Pe cînd c-un ceas mai-nainte erai de-o altă părere...
Nu sînt un copil, de care să-și bată joc o muiere!

VIDRA

Da! O muiere din neamul acelui groaznic bărbat,
Care numai c-o-mbrîncire patru domni a răsturnat,
Ș-al căruia falnic sînge clocotește cu putere,
Ca talazurile mării, în pieptul meu de muiere!
Ah, ascultă-mă, Răzvane! Și-ntre firile de jos
Foarte mulți sînt tari de mînă ș-au un suflet inimos...
....
Setea de-a merge-nainte... Iată ceea ce-ți lipsește,
Acea sete care frige și-nghează inima mea!
Dar trebui s-o aibi, Răzvane! Eu voiesc, ș-o vei avea.. ..
Atunce cînd buza Vidrei obrazu-ți pîrlit l-atinge,
Ochii mei în ochii-ți cată, mîna mea pe mîna-ți strînge,

Sufletul meu desfășoară
Cîte-o părticea mereu
Ce pe furiș se străcoară
Adînc în sufletul tău!

Vidra-i pentru tine-n lume
Ca izvoarele de munte
Ce fac Dunărea să spume
Din păraiele mărunte...
....

Cîntul IV

....

RĂZVAN

Tu iar cu visele tale!...

VIDRA

Vise!... Nu oricine poate să viseze-al Vidrei vis!...
Cînd te-am întîlnit în codru și-ntîlnindu-te mi-am zis:
Acest haiduc o să-ntreacă trîndăvita boierime —
Eu visam... ș-astfel de vise altul nu visează nime!
Cînd te-am smuls la lumea largă din ascunsu-ți adăpost,
Împingîndu-te-nainte, iarăși visul meu a fost!

Şi-acum eu visez, Răzvane, cînd mi se pare ciudată
Iubirea ţării ce numai prin buruieni se desfată!...
Omul ce-şi iubeşte ţara cu adevăratul dor,
Nu-i pasă de lutul ţării, ci de-al ţării viitor!
Năzuieşte pîn' la stele, fă-te tot şi tot mai mare,
Şi slava-ţi o să mărească ţara ta din depărtare.
Precum luminosul soare,
Din lăcaşu-i depărtat,
Sparge făr' să se pogoare
Vălul nopţii-ntunecat!...
Fie Răzvan orişiunde, el tot ţara şi-o iubeşte,
Dacă prin faptele sale se rădică şi uimeşte,
Încît împrejuru-i face pe străin şi pe păgîn
Să şoptească cu mirare: multe poate un român!

(Sbierea se arată în uşă.)

RĂZVAN
Tu, jupîne? Cum? Ş-aice?...

SBIEREA *(frecîndu-şi mînele)*
Da, da! Ş-aice! Ş-aice!
De ce nu? Viu din Moldova ca să te fac mai ferice...
Jupîneasă foarte scumpă, nu ştii încă, negreşit,
C-uncheşelul dumitale nu mai este?... S-a sfîrşit:
Şi-a încheiat catastihul, isprăvind de cheltuială,
Căci şi viaţa omenească-i tot un fel de socoteală...

VIDRA *(cu răceală)*
A murit? Ce spui, jupîne? Şi dumneata cum o ştii?

SBIEREA
De vro cîtva timp încoace eram vecini la moşii... [...]
Apoi bine, jupîneasă, dumneata acuma eşti
Deplină stăpînitoare moştenirii părinteşti:
Patru sate, două iazuri, mii de vite rîmătoare,
Şapte mori, o herghelie ş-o pădure... Nu vinzi oare?

VIDRA
Dumneata ai vrea să cumperi?

SBIEREA
Ieften; bani în ţară nu-s;
Cu turcii, cu bir, cu dajdii, toţi gălbănaşii s-au dus...

RĂZVAN
Nu! Noi nu vindem nimica! Voi lăsa pe leşi mai bine
Ş-o să m-aşez româneşte, în ţara mea şi la mine...

VIDRA
Aşa? Nu cumva, Răzvane, să ne-nchidem într-un sat,
Gustînd viaţa de cîmpie şi văzduhul cel curat
Într-o cuşcă mojicească, plină cu miros de varză,
În casă grămezi de teancuri şi pe-acoperiş o barză?
Tu o să petreci, iubite, vînînd potîrnichi şi lupi,
Eu purtînd grijă de turme, de ţarină şi de stupi,
Iar vătavii, părcălabii şi vecinii de moşie,
Văzîndu-ne, o să zică: Ce bună gospodărie!...

Frumos trai! plăcută soartă! Noi, o Vidră ş-un Răzvan,
Să-nlemnim stînd la o parte, nemişcaţi ca un buştean!...

SBIEREA
Este foarte potrivită socoteala dumitale:
Decît a sta la moşie, mult mai bine cu parale...

RĂZVAN
Dar ascultă, dragă Vidră, şi-n Moldova ca ş-aici
Se dă cuvenita cinste la ostaşi şi la voinici...

SBIEREA *(clătinînd din cap)*
Hem! s-ar putea ca ş-acolo să te primească polcovnic...
Însă la români o slujbă nu-i tocmai lucru statornic!

VIDRA
Să văd eu cum se-ncovoaie cu sfială un Răzvan
Pe lîngă cei mai din coadă boieraşi de la Divan,
Pentru ca dintr-înşii unul, c-o inimă mai miloasă,
Ca la un cîine din curte să-i arunce nişte oasă?
Ba poate că şi pe Vidra, pe nepoata lui Moţoc,
O să mă trimiţi, cu lăcrimi să mă duc într-un noroc
La nevasta vrunui vornic sau la vro logofetească,
Care n-ar putea la mine să fie nici fată-n casă!...
Aşa se capătă slujba cînd tu te pleci ca s-o cei,
În loc d-ai sili prin fapte să te caute chiar ei!
Nu, nu! Las' ca ţara noastră să simţă durerea crudă
Că-n sînu-i omul de frunte în deşert îl vezi c-asudă,
Şi din cupa deznădejdii bînd ocară, bînd amar,
Lucrează şi zi şi noapte, lucrează tot în zadar,
Căci mişeii, ca o strajă, cîrma ţării împresoară
Şi pe-oricine nu-i dintr-înşii mi-l resping şi mi-l doboară!

....

RĂZVAN
Nu vom pleca la Moldova; mă supun voinţei tale;
Dar lumea-i încăpătoare; s-alegem o altă cale:
La nemţi, la turci sau aiurea, oriunde-mi vei porunci,
Atîta-i cu neputinţă de-a mai rămînea pe-aci...

VIDRA
Şi de ce-i cu neputinţă?

RĂZVAN
Ştii c-am fost la hatman...

VIDRA
Bine...

RĂZVAN
Acum el n-o mai ascunde ş-o spune la orişicine
C-o să fie cu Moldova un război înfricoşat...
Astăzi la dînsul acasă ne-a chemat pe toţi la sfat,
Ne spuse dintîi că leşii sînt rău cu ţara nemţească,
Ş-avînd legături cu turcii ar dori să le păzească;
Ne mai spuse c-Aron-vodă, noul domn moldovenesc,
Ţine-mpotriva Turciei cu-mpăratul cel nemţesc;
Ne-a mai spus altele multe, înşirînd vro patru oare,
Şi-n sfîrşit, drept încheiere, ne-a arătat o scrisoare,
În care craiul îi zice să fie gata pe loc

A trece hotarul țării cu sabie și cu foc...
M-ai lăsa tu oare, Vidro, ca brațul meu să izbească
Un piept de român? S-aprinză o colibă românească?...

RĂZAȘUL *(intrînd zăpăcit)*
Vine hatmanul! El însuși!... (Iese.)

VIDRA
Eu te las a cugeta
Că... lovind pe-un domn netrebnic, vei scăpa chiar țara ta...
(Vidra iese prin o ușă, pe cînd prin alta intră hatmanul).

. . . .

HATMANUL
Astă dată cerul a fost cu dreptate,
Dînd o asemenea soră la un asemenea frate...
(Se așază, se gîndește, apoi, după o tăcere.)
Fiindc-astăzi dimineață ne certasem oarecum,
Tu nu te-așteptai, sînt sigur, să ne mai vedem acum?...

RĂZVAN
Nu, hatmane. Neașteptată e numai cinstea cea mare
De-a te vedea-n locuința unui om fără-nsemnare...

HATMANUL
În întîlnirea ce-avurăm, pare-mi-se că-mi spuseși?...

RĂZVAN
Și ți-o mai spui înc-o dată că-mi dau viața pentru leși,
Ș-oriunde mă vor trimite, le voi sluji cu credință,
Dar nu mă bat cu românii... nu; asta-i peste putință!...

HATMANUL
Polcovnice! Bagă seama că, mai mult ca orișicînd,
Ești dator tocmai acuma să te jertfești chiar nevrînd.
Ajutorul dumitale, decît altul orișicare,
Ni-i cu totul de nevoie în această-mprejurare.
Dumneata cunoști Moldova; țara ș-oamenii cunoști,
Locurile, rînduiala, tot ce trebui pentru oști...
Războaiele se cîștigă nu numai prin vitejie;
Ades mai mult ca prin brațe se face prin dibăcie...

RĂZVAN *(posomorîndu-se)*
Am înțeles! Prin urmare, vouă vi-i trebuitor
Un om vîndut, o iscoadă, un mișel, un trădător...

HATMANUL
A, polcovnice! Se poate să-mi faci astfel de dojene?
Dumneata ești leah acuma, căci *patria ubi bene,*
După cum zice latinul, și nu mai ești moldovean:
Poți să te bați cu Moldova, făr-a te numi viclean...

. . . .

RĂZVAN

. . . .

Nu, hatmane! Niciodată!... Fie pîinea cît de rea,
Tot mai dulce mi se pare cînd o știu din țara mea!...

HATMANUL *(sculîndu-se)*
Vrea să zică, ești statornic în hotărîrea luată
De-a ieși din sînul nostru?

RĂZVAN
Da. S-o mai spun înc-o dată,
Dar mă jur că de nevoie și cu părere de rău:
Dumneata singur ai face tot așa la locul meu...

. . . .

VULPOI *(intrînd iute)*
Polcovnice! De la țară un boier... Un moldovan...
(Lasă să intre Bașotă și iese. Răzvan face o mișcare de mirare. ***Bașotă, văzînd pe*** *hatman, se oprește în ușă).*

. . . .

BAȘOTĂ *(închinîndu-se)*
Cer iertare; viu d-a dreptul de la drum și plin de prav...
Mă cheamă...

RĂZVAN
Știu cum te cheamă, jupîne mare vătav!
Ne cunoaștem foarte bine.

BAȘOTĂ *(închinîndu-se)*
[...] Umplut-ai Moldova-ntreagă de numele dumitale, [...]
Deci, icoana mătăluței, la Cracovia lucrată,
Și care, cum ești acuma, întocmai astfel te-arată,
Stăpînul meu Aron-vodă o ține-n palatul său,
Unde cu multă plăcere putut-am s-o văd și eu;
Și cum o văzui, pe dată zis-am: mare, mare, mare!
Nas de șoim! o frunte naltă! din ochi inima tresare!
Mai în sfîrșit, toată fața numai duh și numai foc!...
Căci pe cei aleși de soartă eu unu-i ghicesc pe loc...

RĂZVAN
Nasul meu, ochii și fruntea vor fi fost de tot altminte;
Așadar nu-i de mirare că nu-ți mai aduci aminte!...

. . . .

Dar lăsînd acestea toate, spune-mi, cinstite jupîne,
Ce-ntîmplare, ce furtună te-o fi aducînd la mine?

BAȘOTĂ *(închinîndu-se)*
Măria-sa Aron-vodă, din voia lui dumnezeu
Moșteanul[1] țării Moldovei, domnul și stăpînul meu —
Ba și naș, căci mai deunăzi, din părinteasca sa milă,
Mi-a făcut nespusa cinste de-a-mi boteza o copilă —
Mă trimite cu solie la polcovnicul Răzvan,
Ca să-i spui că-l cheamă țara, dîndu-i un loc în Divan...

RĂZVAN
În Divan?...

BAȘOTĂ *(închinîndu-se)*
Sîntem în luptă cu puterile păgîne,
Și după cîte se spune, o să mai vedem ca mîne
Că și leahul trece [...] turcului în ajutor.
Un război atît de strașnic nu-i tocmai lucru ușor!
Deși nemții și muntenii sînt legați cu noi frățește,
Deși oști avem destule, deși hrana nu lipsește,
Totuși este trebuință și de-un hatman ispitit:
Stăpînul meu Aron-vodă la dumneata s-a gîndit...

[1] Moștean — moștenitor

RĂZVAN *(iute)*
Cum ai spus? Ce zici? Eu hatman? Mai spune dar înc-o dată!...
Hatman?... Hatman în Moldova?... Ce-ntîmplare neaşteptată!...
BAŞOTĂ *(închinîndu-se)*
Sărut mîna. Merg la gazdă şi stau gata orişicînd
La porunca dumitale... Cred c-o să plecăm curînd?...
(Iese cu multă umilinţă, pe cînd Vidra se arată în altă uşă, oprindu-se fără a fi văzută de Răzvan.)
RĂZVAN *(după o tăcere)*
Acest om fără dreptate de nu m-arunca-n robie,
Eu n-aş fi cătat lumină la codru şi-n haiducie;
De nu mă ducea norocul în umbra negrei păduri,
Pe minunata mea Vidră n-aş fi-ntîlnit-o aiuri;
De nu iubeam o femeie cu o inimă semeaţă,
N-aş fi găsit în războaie un nume ş-o nouă viaţă!...
Acest om, fără s-o ştie, m-a rădicat pîn-aci:
O, doamne! căile tale cine le poate ghici!
Tu, ce pe duşmanii noştri ades ni-i faci o unealtă,
Prin care ne-mpingi cu-ncetul la ţinta cea mai înaltă!...
VIDRA *(apropiindu-se)*
Jupîne! Jupîne hatman!
RĂZVAN *(strîngîndu-i mîna)*
Tu o ştii?...
VIDRA
Ţi-a mai rămas
Să faci pe calea măririi un singur, un singur pas!
RĂZVAN
Un pas?...
VIDRA
Ca s-apuci cu falǎ scaunul lui Ştefan cel Mare
Şi patruzeci mii de oaste să te-aştepte-n ascultare,
Bucuroşi a-nfige lancea în ce parte-i va-ndrepta
Un deget al mînei tale, o vorbă din gura ta!
RĂZVAN *(turburat)*
Scaunul lui Ştefan cel Mare?...
VIDRA
Ştefan cel Mare, iubite!
RĂZVAN *(punînd mîna pe braţul cel legat)*
Ştii tu oare că tătarii poartă săgeţi otrăvite?...
Astă rană...
VIDRA *(zîmbind)*
Astă rană?... Ei bine?... Ce-i?... Să vedem!...
Te temi de moarte, Răzvane?... De cînd asta?
RĂZVAN
Da, mă tem!...
Nu mă temeam mai-nainte, pînă ce cu desfătare
Nu gustai, Vidro iubită, din fagurul de-a fi mare!
VIDRA
Aşa-i, Răzvane, că-i dulce?...

RĂZVAN
O, nepoata lui Moţoc!
Sufletul meu fără tine n-ar fi cunoscut deloc
Astă simţire ciudată, ce-l îndeamnă să dorească
Jos la picioarele sale toată lumea să privească!...
....

Cîntul V
MĂRIREA

„Aşa s-a plătit şi lui Răzvan răul
ce-l făcuse şi el lui Aron-vodă..."
MIRON COSTIN, cap. II

Feţele:

RĂZVAN, hatman moldovenesc
VIDRA
BAŞOTĂ
SBIEREA

TĂNASE, RĂZAŞUL, VULPOI, ŞOLTUZUL — căpitani

UN COPIL. MAI MULŢI CĂPITANI ŞI TÎRGOVEŢI
Palatul lui Răzvan în Iaşi.

....

VULPOI
Aron-vodă să trăiască... Auziţi ce chiu? ce zvon?
Mult mai iubeşte norodul pe măria-sa Aron!
TĂNASE
Adecă, orice s-ar zice, e un vodă cumsecade:
Pe sărăcimea o cruţă, pe cei cu căftan îi rade,
Iar nu lasă pe ciocoiul, fără fund şi fără dop,
Să despoaie toată ţara, cum făcea Petrea cel Şchiop!...
Însă nu-i lucru temeinic a norodului strigare.
Sînt bătrîn. Văzui cam multe... Strigau alţii şi mai tare:
Să trăiască Lăpuşneanul, şi-l vicleniră urît;
Despot-vodă să trăiască, ş-apoi mi l-au omorît;
Să trăiască Ştefan Tomşa, şi-l goniră ca pe-un cîne;
Ioan-vodă să trăiască, şi-l dete-n gheare păgîne...
Într-o clipă Lăpuşneanul, Tomşa, Despot şi Ion
Fură sus şi jos dodată... Vai şi de vodă Aron!
Una crede ş-alta spune, iar face din zăpăcire
Necrezute şi nespuse: aşa-i românul din fire.
RĂZAŞUL
Bine-ar fi s-avem odihnă! După ce de la Divan
Mi-am cîştigat judecata, mulţumită lui Răzvan,
Cum aş mai zbura, bădiţă, să-mi mai văz de răzăşie!...
....
RĂZVAN *(intră foarte tulburat)*
Bine că sînteţi aice!... Unde-i Vidra?... Ascultaţi!...
Mergeţi!... Pe toţi căpitanii pe dată să mi-i chemaţi!...
Eu v-am fost ca ş-un părinte!... Adunaţi-i mai în pripă!...
Timpul zboară... Mai degrabă!... Într-o clipă! într-o clipă!...
(Iese prin uşa din stînga.)

VULPOI
Ha, ha! Înţeles-aţi oare vrun singur cuvînt măcar?
Mă tem că hatmanul nostru e cu trei roate la car...
. . . .

RĂZVAN
Da! S-au împăcat cu leşii...

VIDRA
Şi cu păgînii?...

RĂZVAN
Fireşte!

VIDRA
Trebuia tu să-i dai sfaturi...

RĂZVAN
De la mine nu primeşte...
Atîta-i mai rău! Iubito, cată drept în ochii mei!
Drept!... Aşa!... Spune-mi, acuma, nu citeşti nimic în ei?...

VIDRA *(cu nedumerire)*
Sînt tulburi...

RĂZVAN
Tulburi? Atîta?... Foarte bine! Vrea să zică
Nici Aron-vodă în ochii-mi n-a putut citi nimică!...
Ochii mi-au fost credinţă...
(Strîngînd pumnii şi cu un glas înecat.)
Vidro! Vidro!... Eu voiesc
Negreşit una din două: sau moarte, ori să domnesc!

VIDRA
Asta-i şi dorinţa Vidrei... Însă trebui amînată...
Nu-i timp...

RĂZVAN
Astăzi, astăzi, astăzi; sau astăzi, ori niciodată!
Aron se-mpacă cu leşii, şi cu ajutorul lor
Se-ntăreşte la domnie, pe cînd eu sughiţ şi mor!
Aron se-mpacă cu leşii, şi sabia-mi nu mai poate
Prin duşmani să mă slăvească, iar slava duce la toate!...
Aron se-mpacă cu leşii. Fără nume, fără tron,
Ce fac eu?... Răspunde-mi, Vidro!... Aşadară, jos Aron!...

VIDRA
Nu te grăbi!... mă-ngrijeşte o presimţire ciudată,
Şi presimţirea femeii nu se-nşeală niciodată...
. . . .

RĂZVAN
Vise! O nimica toată! luptătorul, care-n viaţă
Întîlneşte la tot pasul însăşi moartea faţă-n faţă,
Încît i se par acuma dopotrivă morţi şi vii,
Nu-l tulbură o nălucă ce sperie pe copii!...
Ş-apoi unde-i acea Vidră, care-mi tot spunea odată
De-a nu fi ca mici păraie, ci ca Dunărea cea lată?
Unde-i acea Vidră, care zi şi noapte mă-nvăţa
Că pîn' şi iubirea ţării e pofta de-a se nălţa?
Unde-i acea mare Vidră, ale căreia cuvinte,

Ca o sămînţă măruntă, îmi cădeau adînc în minte,
Şi din tainicele brazde ale sufletului meu,
Prinzînd rădăcini cu-ncetul, dezvălindu-se mereu,
Ieşir-acuma deodată, pline de suc şi de viaţă,
Rîzînd de viscoli, ca bradul încins cu sute de braţă?
Unde-i Vidra?... Dinainte-mi stă un chip tremurător,
Ce de spaimă crede-n umbre şi plînge de spaima lor...
Aşa? Tu, ce-ai fost în stare, cu-mbrînciri necontenite
Pîn'la marginea măririi să m-aduci pe nesimţite,
Tocmai astăzi, cînd ajungem la doritul nostru mal,
Te-ngrozeşte faţa mării ce ridică val pe val?...
Află dară că degeaba unda muge, vîntul geme;
Răzvan, împins pîn-aice, de furtuni nu se mai teme,
Şi călcînd cu desperare peste undă, peste vînt,
Va şti să meargă-nainte: sau la tron, ori la mormînt!...
(Intră Răzaşul, Vulpoi, Tănase şi mai mulţi căpitani.)

....

CĂPITANII
Să trăieşti!

RĂZVAN
Nu-i timp de vorbe!... Pe cînd viteazul Mihai
Scaldă Ţara Muntenească de la Giurgiu pîn'la plai,
În sîngele de năpîrcă al urdiilor păgîne;
Pe cînd Jigmon ungureanul, la hotarele române,
Păscut cu noi împreună de şarpele veninos,
Îşi pune pieptul în luptă pentru crucea lui Hristos;
Pe cînd neamţul, frîncul, papa, ţările creştine toate
S-au unit ca să doboare spurcata păgînătate,
Numai leşii cei zburdalnici sînt cu turcul înţeleşi,
Iar domnul Aron al vostru s-a tocmit argat la leşi!
Sînteţi români, şi românii n-au suferit niciodată
Pe fruntea domnilor ţării măcar o singură pată!
Un vodă-i un fel de doftor, şi norodul, fraţii mei,
Nu-i dator să fie jertfa doftorilor celor răi!...
Mulţi domni avuse Moldova; cei buni au domnit o viaţă,
Ceilalţi au purtat cununa o singură dimineaţă;
Căci făcîndu-se lumină şi soarele fiind sus,
Poporul da jos pe-aceia pe cari poporul i-a pus!...
Un vodă, ca orişicine, îşi ia plata după faptă...
M-aţi înţeles? Vremea trece...

CĂPITANII
Jos Aron!...

RĂZVAN *(arătînd uşa)*
Ţara v-aşteaptă!
(Căpitanii ies, afară de Vulpoi şi de Tănase.)

VULPOI
Să-l ucidem?...

RĂZVAN
Nu, lăsaţi-l!... Domnii cînd nu mai domnesc
S-aseamănă cu strigoii: ei umblă, dar nu trăiesc...

VULPOI
Bine!...

RĂZVAN
După ce-l veți prinde, să dați semne din pistoale!...

VULPOI
Înțeleg!... Ș-apoi să facem ca norodul să se scoale,
Ș-adunîndu-se cu gloată, mic și mare pe maidan,
Să zbiere dobitocește: Trăiască vodă Răzvan!...

. . . .

VIDRA *(intrînd încet)*
Acum, iubite, nu-i timp a mai cugeta!
Steaua lui Răzvan e mare: încrede-te-n steaua ta!...
Fii bărbat în orice soartă: și-n cădere, și-n izbîndă,
Privind cu sîngele rece la răsplată sau osîndă!...

. . . .

RĂZVAN
Tu n-ai auzit pistolul?... Pistol!... Nu l-ai auzit? Spune! *(Cu furie.)*
Ureche! Ureche!... *(Afară se aude o împușcătură.)*
A! De-acuma s-a sfîrșit!
Sînt domn! Trăiască domnia!...
(Cu amărăciune.) Cît de lesne, cît de iute
Se răstorană domnii țării, cel mult în zece minute!
(Către Vidra,) Ești doamnă, Vidro...

VIDRA
Sînt mamă!...
Aici copilul se mișcă... Simțindu-l în sînul meu,
Uit toate și văd acuma, văd că-s femeie și eu!...
(Afară se aud strigăte: Să trăiască Răzvan-vodă.)

RĂZVAN
Ascultă, iubito Vidră! Ascultă, scumpo soție!...
Sîngele nostru din leagăn va moșteni o domnie!...
(Intră Șoltuzul și mai mulți tîrgoveți.)

ȘOLTUZUL *(închinînd lui Răzvan pe o tablă de argint struguri și spice de grîu)*
După datina străbună, rămasă de la mai-mari,
Eu, șoltuzul ot-Suceava cu cei doisprezeci pârgari,
Aleși ca să fim în fruntea tîrgoveților d-aice,
Dorim măriilor-voastre ani mulți și viață ferice,
Încît să-ncingeți Moldova, asemenea unui brîu,
Numai cu livezi de struguri, numai cu cîmpii de grîu;
Căci norodul, dînd domnia, se mulțumește cu poame,
Ca să nu piară de sete și să nu moară de foame.

RĂZVAN
Primesc din mînile voastre prinosul de bun ogur,
Ș-a fi părintele țării făgăduiesc și mă jur:
Nu voi uita niciodată c-a românului tărie
Este plugul și cintarul mai presus de boierie...

ȘOLTUZUL
Tot după vechi obiceie, păstrate din veac în veac,
Ales-am din sînul nostru băiatul cel mai sărac,
Pentru ca măriei-tale din gura-i copilărească

Să dea, fără să se teamă, o povaţă bătrînească...
Copile, sărută poala îmbrăcămintei domneşti,
Şi cum vei putea mai bine, oraţia s-o citeşti!

BĂIATUL *(după ce sărută mîna ce-i întinde Răzvan)*

Măria-ta!
Nu te supăra,
Ci fii bun a ne-asculta!
Îţi vom spune cam multe
Şi mărunte,
Dar tot lucruri plăcute,
Să fie drag orişicui să ne-asculte!
O sută de ani să domneşti,
Pe duşmani să-i biruieşti,
Pe vrăjmaşi să-i pedepseşti.

. . . .

Dar cu moldovenii tăi,
Măcar de-o fi şi răi,
Măria-ta să fii bun cu ei;
Şi de-i vedea unii şi desculţi,
Măria-ta tot să-i asculţi;
Căci norodul e cam năzdrăvan:
Face multe pozne într-un an;
Şi ţara-i cam nebună:
Face multe pozne şi-ntr-o lună;
Ba la-ndemînă
Şi-ntr-o săptămînă;
Iar de nu te-i păzi,
Chiar într-o zi
Multe-i auzi!

RĂZVAN *(dîndu-i o pungă)*

Destul! Să trăieşti, băiete!...

(Intră Răzaşul, Tănase şi mai mulţi căpitani.)

RĂZAŞUL

Măria-ta! Sănătate!
Isprăvit-am toată treaba fără multă greutate:
P-Aron-vodă la răcoare în spătărie l-am pus;
Boierii, mitropolitul, pe toţi la palat i-am dus;
Mai în sfîrşit, lucru-i gata!

RĂZVAN

Unde-i Başotă?

RĂZAŞUL

El are
Pe Vulpoi cu toată ceata de vînători în spinare.

RĂZVAN

Bine, dragii mei tovarăşi!... Stăpînirea-mi în curînd
La toţi şi la fiecare va da răsplată pe rînd...

. . . .

VIDRA

Doamne, soţule, stăpîne! Nu mă mai pot opri!...
Într-un glas cu ţara-ntreagă, viu a-ţi ura ş-a-ţi dori
O domnie fericită... Ba înc-aş mai vrea ca mîne
Tu să legi într-o cunună toate ţările române,
Încît de la Marea Neagră pîn'la falnicul Carpat,
Să nu domneşti ca un vodă, ci ca Răzvan împărat!

. . . .

RĂZAŞUL

Vulpoi avuse dreptate... Nu mai cred în poticneală!...
Toate semnele sînt bune!... Măria-ta, la palat
Ne-aşteaptă mitropolitul cu toţi boierii din sfat...

RĂZVAN

Să mergem! Voiesc acuma din gura domniei-mele
Ţara s-audă nădejdea d-a scăpa din zile grele.

. . . .

VULPOI *(intrînd cu spaimă)*
Pierduţi!...

TOŢI
Ce veste?

VULPOI
Vătavul...

TOŢI
Ce-i?...

VULPOI
Başotă...

TOŢI
Zi!...

VULPOI
Trădare!
Scăpă din mînile mele, deschise poarta cea mare,
Leşii au umplut cetatea!...
(Sbierea cade mort, fulgerat de apoplexie.)

. . . .

VIDRA *(luînd pe Răzvan de mînă)*
Iubite! Nu sta pe gînduri... Cînd soarta te prigoneşte,
Fii mîndru chiar în cădere!...

CĂPITANII
Măria-ta! Porunceşte!...

VIDRA
Şi ce s-aşteptaţi voi oare de la viteazul Răzvan,
Decît paloşul în mînă, şi-nainte la duşman?

RĂZVAN *(scoţînd sabia)*
Să trăiască neagra moarte! Ne cunoaştem foarte bine!...
Cine vrea s-o strîngă-n braţe, iată calea! După mine!...

. . . .

(Iese urmat de căpitani.)

VIDRA
Moarte!... Moarte!... Dar se poate?... Moară oamenii cei mici,
Precum călcîiul turteşte muşuroiul de furnici;
Omul, însă, care lumea pe palmă-i ar vrea s-o poarte,
Zodia-i, scrisă pe frunte, respinge pizmaşa moarte!...

. . . .

(Se cutremură.)
O, nu, nu! Răzvan nu moare!... Orice pai în astă lume
Trebui s-aibă vro ursită, o ţintă, vrun scop anume,
La care-i dator să meargă, de vîntul sorţii împins,
Şi cade numai atunce cînd este semnul atins!...
Calea lui Răzvan e lungă şi d-abia se desfăşoară:
Pîn'la capăt e departe... Răzvan nu poate să moară!
Nici chiar dumnezeu el însuşi nu schimbă ceea ce-i scris!...

. . . .

(Sculîndu-se cu tărie.)
Şi de ce eu stau aice, cînd Răzvan înfruntă focul?
Daţi-mi armă!... Lîngă dînsul, în primejdie mi-e locul...

. . . .

RĂZVAN *(cu un glas slab, pe cînd Vulpoi şi Răzaşul îl pun pe divan)*
Am biruit şi mor!...
(arătînd la cadavrul lui Sbierea)
Nu-mi ziceai tu, oare, Vidro, să fiu întocmai ca Sbierea?
Eu cu cinstea şi mărirea, el cu prada şi averea!
(Vidra îngenunchează şi-şi ascunde faţa în mîni.)
Dar ce-i mai trebui acuma mii de galbeni în grămezi?
Ce-mi foloseşte domnia?... Pe-amîndoi aci ne vezi
Praf, pulbere şi cenuşă!... Nebuni, ce din lăcomie,
El pentr-o biată lescaie, eu pentr-un ceas de mîndrie,
Necruţînd nimica-n lume, neştiind nimica sfînt,
Uitam că viaţa-i o punte dintre leagăn şi mormînt!...
(Cu durere.)
Mi se-ntunecă vederea, dar văd ceva de departe...
O jumătate din mine de cealaltă se desparte...
Ah, veniţi, veniţi cu toţii!... Unde-i bătrînul Tănas?...

RĂZAŞUL
Apărîndu-te pe tine, mort în luptă a rămas!...
(Vulpoi plînge.)

RĂZVAN *(în agonie)*
Ţigan!... Ţigan!... Apă!... Apă!...
(Cade mort peste Sbierea.)

RĂZAŞUL
Decît o aşa domnie,
Mii de tunete, mai bine-i un petec de răzăşie!...
Zmeul zmeilor să-ncapă într-o şchioapă de mormînt!...

(B.P. Hasdeu, *Răzvan şi Vidra, Trei crai de la răsărit*, Editura „Eminescu," Bucureşti, 1975)

Extrageţi din textul piesei referirile critice la adresa boierilor, a domnitorilor şi a diverselor categorii de slujitori şi le ordonaţi ascendent (de la cea mai slabă la cea mai puternică).

Stabiliţi pe baza acestor referiri critice atitudinea lui Hasdeu faţă de diferitele categorii şi clase sociale din vremea sa.

Consideraţi că Răzvan este un om slab, împins de ambiţia Vidrei dincolo de capacitatea puterilor sale sau, dimpotrivă, este un temperament puternic, pe care Vidra nu face altceva decît să-l stimuleze?

Argumentaţi de ce socotiţi pozitivă sau negativă ambiţia Vidrei.

Care dintre numeroasele aforisme folosite de Hasdeu în replicile personajelor piesei (Ex.: „Răzbunarea cea mai crudă este cînd duşmanul tău/ E silit a recunoaşte că eşti bun şi dînsu-i rău" etc.) credeţi că exprimă cel mai bine adevăruri general valabile? Ce deosebire faceţi între aforisme şi prejudecăţi de felul: „Aşa-i cînd bărbatu-i coadă,/ Aşa-i cînd muierea-i cap!" etc.?

Prin subiectul pe care îl abordează, piesa *Răzvan și Vidra* este o dramă istorică. Evoluția eroului principal — Răzvan —, cunoscut din istorie, și a celorlalte personaje ale piesei este proiectată pe fundalul evenimentelor politice și al relațiilor istorice ale Moldovei cu țările vecine, la sfîrșitul secolului al XVI-lea. Subiectul dramei se află însă într-o relație strînsă cu preocupările social-politice ale societății românești din secolul al XIX-lea. Dezrobirea țiganilor se făcuse în 1848 numai parțial. Ea s-a definitivat însă mult mai tîrziu. Acțiunea întîmpina opoziții serioase. Primul număr al revistei „România literară"[1] este interzis, spre exemplu, în 1852, din cauza unui articol al lui Nicolae Bălcescu, în care se arăta documentat originea lui Răzvan Vodă, care a domnit în Moldova, cinci luni, în anul 1595.

Prin atitudinea și comportarea lor, personajele dramei (domnitori, boieri, răzeși, haiduci, tîrgoveți, cerșetori, vătafi, hatmani, ostași etc.) ne dau o imagine complexă asupra structurii societății românești din perioada post-pașoptistă. Felul în care gîndesc și acționează aceste personaje, bine conturate și individualizate, scoate în evidență mentalități specifice diverselor clase și categorii sociale: boieri hrăpăreți, dar naivi și lipsiți de vigoare, în opoziție cu cei reprezentați de Vidra, setoși de putere și păstrători ai ambiției de mărire; răzeși scăpătați, care iau calea codrului sau ajung cerșetori și, neîmpăcați cu situația, oftează după bucățica lor de pămînt acaparată de boieri; haiduci care își asumă sarcina restabilirii dreptății; tîrgoveți gălăgioși, vătafi și hatmani vicleni, corupți și brutali, care veghează cu strășnicie la menținerea orînduirii feudale etc.

Numeroase replici puse în gura foștilor răzeși sau a tîrgoveților constituie o critică necruțătoare a exploatării feudale, reflectînd ura neîmpăcată a lui Hasdeu față de boierime.

Dacă prin subiect *Răzvan și Vidra* este o dramă istorică, prin temă și modul de tratare a personajelor, ea aparține dramelor psihologice. Două suflete puternice, clocotind de energie, se angajează într-o luptă teribilă, încă din prima clipă a întîlnirii lor. Fostul rob Răzvan, înzestrat cu un temperament echilibrat și cu un caracter generos, are în primele acte ale piesei o singură ambiție — aceea de a-și trăi viața liber, de a nu se lăsa robit din nou și de a lupta pentru omenie și dreptate. Dar conștiința lui pură și umană este asaltată cu insistență și abilitate de Vidra, femeie cu un temperament activ și puternic, moștenind ambiția înflăcărată de mărire a boierilor de odinioară, întreprinzători și setoși nu numai de bogăție, ci și de putere. Ea intuiește de la prima vedere calitățile excepționale ale lui Răzvan, curajul și bărbăția în lupta dreaptă, loialitatea și generozitatea lui, calități care îi aduceau nu numai prieteni devotați, ci și faimă și popularitate în rîndul oamenilor simpli. Speculînd, în egală măsură, drama omului apăsat de prejudecata inferiorității originii sale și influența pe care femeia o poate exercita

[1] „România literară" va apărea numai peste trei ani.

asupra bărbatului în iubire, Vidra îi strecoară în suflet, prin aceste breşe, otrava ambiţiei sale de mărire. Femeie frumoasă şi energică, dar în acelaşi timp afectuoasă şi devotată, Vidra face din Răzvan, pe nesimţite, lăudîndu-l şi încurajîndu-l în eroismul lui, o păpuşă în mîinile sale. Energia ei şi voinţa neînfrîntă de a ajunge Doamnă a Moldovei înregistrează un triumf strălucitor prin transformarea lui Răzvan dintr-un om onest, cu caracter integru, care nu şi-ar fi trădat pentru nimic în lume nici prietenii, nici ţara, într-un nemulţumit şi ambiţios; sufletul lui, invadat de ambiţia Vidrei, nu se mai mulţumeşte cu situaţia de căpitan, nici cu cea de polcovnic în oastea poloneză, unde ajunsese tot la îndemnul Vidrei, renunţînd la viaţa de haiduc ce se potrivea atît de bine cu aspiraţia de a trăi liber şi de a face dreptate celor oropsiţi. Ţinta lui, spre care Vidra l-a condus cu rafinament feminin, înfăţişîndu-i perspectiva de a deveni urmaş demn al lui Ştefan cel Mare, este acum tronul Moldovei: „Sau la tron, ori la mormînt", spune el, luînd hotărîrea de a-l înlătura pe Aron Vodă. Nici un sacrificiu, nici cel al vieţii, nu era pentru el acum prea mare spre a atinge acest ţel.

În momentul în care Răzvan rosteşte aceste cuvinte, ne dăm seama că lupta crîncenă dintre cele două suflete — al Vidrei şi al lui Răzvan — luase sfîrşit. Sufletul lui fusese cucerit de ambiţia neclintită a Vidrei. Nimic din caracterul integru, uman şi drept nu mai rămăsese. (Dealtfel, femeia bărbătoasă care-şi împinge soţul pe calea ambiţiilor de mărire este în tradiţia literaturii noastre.) Dragostea lui de ţară, care înfrînsese ispite mari, generozitatea, loialitatea şi devotamentul dezinteresat faţă de oamenii simpli, printre care îi plăcea să se considere, erau înlocuite cu ambiţia oarbă de a avea tot poporul la picioarele sale.

Marea valoare artistică a piesei constă în talentul cu care Hasdeu înfăţişează această dramă a transformării unei conştiinţe curate în opusul ei. Sentimentul acesta este generat nu numai de evoluţia eroului principal — Răzvan —, ci şi de celelalte personaje, care, în rolurile lor, sînt la fel de bine realizate. Fiecare are o pasiune, o ambiţie sau un ideal, pentru care luptă. Toate acestea sînt caracteristice pentru categoria socială sau pentru tipurile umane, pentru caracterele pe care le reprezintă: Başotă este vătaful abuziv, brutal şi fudul, Sbierea este boierul avar, cînd ţanţoş şi naiv, cînd lacom şi laş, Tănase — tipul ţăranului dominat de prejudecăţi, ofiţerii polonezi — nobili infatuaţi etc.

Şi în opera literară Hasdeu se dovedeşte un gînditor, un filozof, ceea ce transpare dealtfel şi în numărul mare al aforismelor folosite în piesa *Răzvan şi Vidra*.

Prin subiectul şi tema piesei *Răzvan şi Vidra*, dar mai ales prin nivelul de realizare artistică a ei, Hasdeu şi-a cîştigat meritul de a fi considerat întemeietorul dramei moderne în literatura română.

EPOCA MARILOR CLASICI. „JUNIMEA“, „CONVORBIRI LITERARE“ şi „CONTEMPORANUL“

În deceniile şapte—nouă ale secolului trecut, România traversa o perioadă importantă a existenţei sale social-politice. Se înfăptuise Unirea (în 1859), avea loc Războiul de Independenţă (1877—1878) şi, în 1881, ţara devenea regat sub conducerea lui Carol de Hohenzollern, chemat la tron încă din 1866, după abdicarea lui Al. I. Cuza. Întreaga evoluţie socială învedera crearea unor structuri economice şi politice burgheze. În aceste condiţii specifice epocii, patru tineri, descinzînd din boierimea moldoveană (Theodor Rosetti, Vasile Pogor, Iacob Negruzzi şi Petre Carp), şi unul dintr-o robustă ramură ardelenească (Titu Maiorescu), întorşi de curînd de la studii din universităţile franceze sau germane, organizează în 1863, la Iaşi, societatea „Junimea“, grupare, la început cu scopuri literar-culturale. Pînă în 1870, „Junimea“ nu s-a amestecat în viaţa politică, proclamînd chiar principiul separaţiei artei şi culturii de politică. Din 1870, nu fără lungi discuţii, grupul „Junimea“ începe să facă politică, alături de partidul conservator, a cărui aripă de stînga devine, membrii principali punîndu-şi chiar candidatura în Parlament.

Titu Maiorescu

Deşi boieri, cel puţin o parte din ei, junimiştii erau ataşaţi de progresul industriei autohtone şi apărau principiile înnoirii.

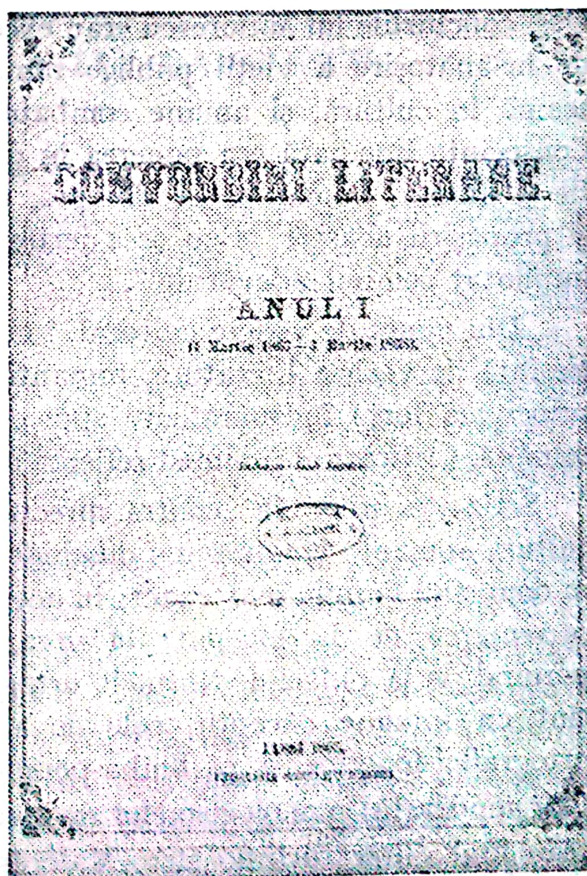
Aici ne interesează însă rolul cultural al societăţii şi al revistei „Convorbiri literare“, care apare în martie 1867 şi devine revista literară cea mai importantă din ultimele decenii ale secolului trecut. Ceea ce se publica în revistă era mai întîi citit şi discutat în cadrul seratelor „Junimii“, care au

avut loc la Iași pînă în 1885 și la București după aceea. Prima și cea mai activă epocă a „Junimii" e legată de prezența lui Titu Maiorescu în capitala Moldovei. Rămase din 1874 sub conducerea lui Iacob Negruzzi, „Junimea" și „Convorbirile literare" se strămută la București odată cu acesta.

Conducătorul „Junimii" a fost Titu Maiorescu. Activitatea cultural-literară a grupării a început în 1864 prin conferințe publice, numite „prelecțiuni populare".

În epoca de glorie, „Junimea" cuprindea aproape șaptezeci de membri și participanți mai mult ori mai puțin constanți, dacă e să judecăm după fotografiile reunite într-un cunoscut tablou al societății. În afara celor cinci fondatori, au trecut pe la „Junimea" și au fost publicați în „Convorbiri" cei mai de seamă scriitori și oameni de cultură din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea. Preocuparea lui Maiorescu a fost de la început dublă: de a-și asigura colaborarea unor scriitori cunoscuți din vechile generații (Vasile Alecsandri, de exemplu) și de a susține pe tinerii talentați ai noilor generații (între care Eminescu, Creangă și Caragiale reprezintă numele principale).

Ce distinge pe junimiști de înaintașii lor? Majoritatea erau intelectuali cu solidă formație filozofică, oameni cultivați, la curent, pînă la o anumită dată, cu tendințele culturale din Apus. Programul lor era foarte cuprinzător. Aveau în vedere preocupări privind limba, istoria, științele, literatura, instituțiile culturale și, apoi, politice. Convingerea tuturor (deși cu deosebiri de păreri, uneori, accentuate) a formulat-o Titu Maiorescu în așa-numita teorie a „formelor fără fond". Acțiunea critică a „Junimii" este indispensabil legată de această teză maioresciană care considera că România nu atinsese un stadiu de evoluție corespunzător adoptării instituțiilor caracteristice orînduirii capitaliste și acuza întreaga dezvoltare din ultimele decenii de a se fi bazat pe o premisă falsă. Titu Maiorescu socotea că procesul constituirii instituțiilor naționale, început de generația de la 1848, fusese anormal, prin introducerea fără discernămînt a ideilor și formelor civilizației și culturii apusene la noi.

Convorbiri literare (copertă)

Suma acestor considerații o regăsim în micul studiu din 1869, intitulat memorabil: *În contra direcției de astăzi în cultura română*, în care critica

maioresciană vizează însăşi temelia istorică a culturii şi civilizaţiei române. Accentul critic e remarcabil: „Avem politică şi ştiinţă, avem jurnale şi academii, avem şcoli şi literatură, avem muzee, conservatorii, avem teatru, avem chiar o constituţiune — *conchide Maiorescu*. Dar în realitate toate acestea sunt producţiuni moarte, pretenţii fără fundament, stafii fără trup, iluzii fără adevăr, şi astfel cultura claselor mai înalte ale românilor este nulă şi fără valoare..."

Sigur că viitorul a infirmat soluţia maioresciană a distrugerii tuturor acestor „forme fără fond" în scopul creării adevăratului fond; după cum e sigur că oricîte elemente de împrumut ar intra în procesul edificării unei culturi, cultura ca atare nu poate fi în întregul ei nefundată. Maiorescu greşea aici împotriva evidenţei, subestima tradiţia. El avea netăgăduit dreptate să observe lipsa de spirit critic a înaintaşilor, fragilitatea unor instituţii, imposibilitatea unei democraţii reale pe baze de împrumut. Greşea doar prin exagerarea şi extinderea acestor obiecţii şi, mai ales, cum au dovedit E. Lovinescu şi alţii mai tîrziu, prin ignorarea celuilalt drum posibil de edificare a unei civilizaţii ce constă în adaptarea treptată la fondul existent a unor forme iniţial împrumutate.

Meritul lui rezidă totuşi în profunzimea criticii: e nevoie, periodic, de o astfel de critică în orice cultură, spre a deschide ochii contemporanilor, spre a avertiza pe urmaşi. Criticismul maiorescian a intrat el însuşi, prin luciditate şi forţă de şoc, în aluatul culturii române, ca un stimulent esenţial. Deşi concluziile lui Maiorescu erau excesive, el recomanda totuşi un program de însănătoşire a vieţii publice româneşti ce s-a dovedit eficient, mai cu seamă în cultură, şi anume combaterea mediocrităţii, a lipsei de valoare. Consecinţa imediată era punerea în drepturi a criticii în sens larg: „Critica, fie şi amară, numai să fie dreaptă, este un element neapărat al susţinerii şi propăşirii noastre, şi cu orce jertfe şi în mijlocul a oricîtor ruine trebuie împlîntat semnul adevărului".

Din punct de vedere cultural, junimiştii au reprezentat principala opoziţie faţă de vechea literatură, romantică, naivă, lipsită adesea de valoare, şi principala forţă îndrumătoare spre crearea unei „direcţii noi" în cultura română. Criticismul junimist reflectă această tranziţie necesară.

Seria atacurilor în „contra direcţiei de astăzi" (adică din vremea sa) în cultura română, Maiorescu o deschide printr-o încercare, aparent modestă, în domeniul limbii: mai exact, în acela al scrierii. Radicalitatea maioresciană se remarcă de la început: el vrea să restabilească adevărul în cultură pornind de la rădăcini. Normele ortografice propuse în 1866 de Maiorescu sînt, cu minime excepţii, cele de azi. Bazat pe bun simţ, în susţinerea ortografiei fonetice, şi pe limba populară (a poeziei populare), în combaterea (dar moderată) a neologismelor excesive (italienisme şi franţuzisme) care urîţeau limba literaturii noastre, Maiorescu statorniceşte o scriere şi o rostire firească. El, cel dintîi, a fost un mare stilist, creatorul stilului literar modern.

Un pas mai departe îl face criticul cu *O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867*. Studiul trebuia să fie prefaţa justificatoare a unei antologii de poezie cultă românească de la origini pînă la acea dată. Şedinţele „Junimii" de la sfîrşitul lui 1866 şi începutul anului următor fiind consacrate discutării antologiei, Maiorescu s-a văzut obligat să explice principiile şi aşa s-a născut studiul din 1867 care a reprezentat la „Junimea" un mare eveniment. Pe scurt, ce constată Maiorescu în 1867 cu privire la poezia românească? Exemplele de poezii „mai bune" erau atît de rare în comparaţie cu acelea de poezii proaste, încît trebuie să se renunţe chiar şi la ideea unei antologii, ce ar fi fost prea subţire. Pentru Maiorescu, în 1867, adevărata poezie românească rămînea să fie scrisă. Cinci ani mai tîrziu, în *Direcţia nouă în poezia şi proza română*, criticului i se pare că progresul realizat (prin acţiunea „Junimii" şi a „Convorbirilor") este însă destul de important încît să poată fi trasate tendinţele unei noi şi valoroase producţii poetice. Dacă punem faţă-n faţă cele două studii, putem fi surprinşi de faptul că lui Alecsandri, Alexandrescu, Bolintineanu li se adaugă nume pe care istoria poeziei nu le-a reţinut, precum Samson Bodnărescu, T. Robeanu şi alţii. Dar dincolo de dificultatea de a ilustra, în atît de scurt timp, o atît de mare prefacere, rămîne adevărat că, prin Eminescu, Duiliu Zamfirescu, G. Coşbuc, în poezie, Creangă şi Slavici în proză, Caragiale în proză şi teatru, literatura română ieşea categoric din faza ei de început şi intra în cea clasică.

CRITICA LITERARĂ A LUI MAIORESCU

În cazul lui Maiorescu, trebuie să facem din capul locului distincţia între critica fragmentară, pe care o aflăm în notele marginale făcute pe cărţile citite, în corespondenţa cu scriitorii vremii, în jurnalul personal, şi critica din articolele propriu-zise. Cea dintîi este o critică „orală", ecou al unor conversaţii cu autorii sau al unor lecturi de cenaclu, o critică ce rămîne la notarea impresiei şi a gustului. Minuţios, aplicat şi exhaustiv în analizele orale, care arată cît de atent citea, Maiorescu e general, concis şi sentenţios în articolele scrise. Este evident că el atribuia finalităţi diferite criticii „orale" şi celei scrise.

O notă ca aceea din *Însemnări zilnice* despre *Apus de soare* a lui Delavrancea arată că Maiorescu avea obiceiul să pună pe hîrtie, îndată ce citea, observaţii şi impresii, poate în vederea unui articol viitor. Exemplul tipic de ceea ce am numit critică fragmentară sau „orală" îl constituie însemnările despre Creangă şi despre Coşbuc. Nici o analiză, nici o motivare a valorii; numeroase semne ale preţuirii. Despre cel mai mare prozator moldovean şi despre cel mai mare poet transilvănean de la sfîrşitul secolului al XIX-lea, Maiorescu nu scrie decît în treacăt, deşi are, înaintea multora, conştiinţa valorii lor.

O mențiune aparte merită „recenziile literare" și „raporturile" ținute la Academie despre activitatea literară a unor scriitori, ca, de exemplu, O. Goga, M. Sadoveanu și alții. Aceste scurte analize fac din autorul lor unul din primii noștri recenzenți literari. Ca spirit, ele sînt mai apropiate de critica orală din *Însemnări* și din corespondență, decît de cea făcută în studii. Dar constituie o formă de critică literară pe care Maiorescu a cultivat-o cu mare stăruință și a cărei audiență în epocă a fost remarcabilă. Pe baza ei s-a clădit și reputația de descoperitor de talente a lui Maiorescu. Intuiția lui nu dădea greș.

Critic mare, Maiorescu este însă în acele articole fundamentale: *O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867* (cu care a debutat în critică), articolul *Eminescu și poeziile lui* sau *Comediile d-lui I. L. Caragiale*, în care literatura unei perioade istorice ori opera unui scriitor este apreciată după o viziune integrală. Sub raportul evoluției istorice, există, în primul rînd, la Maiorescu, o critică generală negativă, care curăță locul spre a pregăti literatura ulterioară; este ceea ce s-a numit critica culturală. După 1885, negația rămîne numai întîmplătoare și izolată, fiindcă marea literatură capabilă să susțină și o mare critică se născuse. Critica poate deveni, de aici înainte, „afirmativă", capabilă să-și construiască imaginile, portretele, ideile; poate deveni totodată literară.

Studiul cu care Maiorescu a debutat în critică este magistral sub raportul ideilor despre poezie. Pentru Maiorescu arta constituie un mod anumit de a privi lumea, un chip de a o înțelege. El este cît se poate de modern cînd împinge paralelismul dintre artă și știință în acel plan profund, în care arta și știința sînt expresiile unor chemări de neconfundat ale ființei noastre: „Ideea sau obiectul exprimat prin poezie este totdeauna un simțimînt sau o pasiune, și niciodată o cugetare exclusiv intelectuală..." „Știința provine din acea însușire înnăscută a minții noastre cu care suntem veșnic siliți a întîmpina orce fenomen al naturei cu cele două întrebări specific omenești: din ce cauză? spre ce efect?..."

În articolul *Comediile d-lui I.L. Caragiale*, urmărind să respingă acuzațiile aduse marelui dramaturg, Maiorescu spune despre acesta primele lucruri fundamentale. Înainte de a discuta punctul de vedere al denigratorilor lui Caragiale, Maiorescu definește spiritul însuși al teatrului său, un „teatru poporan" sau „un adevărat început de literatură dramatică națională".

Denigratorilor, care imputau comediilor lui Caragiale lipsa de moralitate, Maiorescu le-a răspuns într-un fel ce a devenit clasic: arta este morală prin însuși faptul de a fi artă, moralitatea artei nu e „practică", ci „ideală". „Revenind acum la comediile d-lui Caragiale, vom zice: singura moralitate ce se poate cere de la ele este înfățișarea unor tipuri, simțiminte și situații în adevăr omenești, cari prin expunerea lor artistică să ne poată transporta în lumea închipuită de autor și să ne facă, prin deșteptarea unor emoțiuni puternice, în cazul de față a unei veselii, să ne uităm pe noi

înșine în interesele noastre personale și să ne înălțăm la o privire curat obiectivă a operei produse".

În articolul *Direcția nouă în poezia și proza română*, cu care începe „critica afirmativă", Maiorescu își dă seama exact în ce constă meritul principal al lui Alecsandri, pe care *Pastelurile* îl readuceau în actualitate. Iar paralela cu Eminescu este remarcabilă. Nu numai talentul neobișnuit al lui Eminescu este intuit cu siguranță, cînd tînărul poet publicase doar *Venere și Madonă, Epigonii* și *Mortua est* (și basmul *Făt-Frumos din lacrimă*), ci și o mare parte din notele poeziei sale: pesimismul, ironia amară, înclinația spre filozofie, farmecul limbii.

Maiorescu gîndea fin și modern. Șaptesprezece ani mai tîrziu, în articolul *Eminescu și poeziile lui*, restabilind unitatea interioară a creației eminesciene, el a fost primul care a dovedit valoarea marelui poet. Și alții au presimțit genialitatea lui Eminescu, dar nimeni, pînă la Maiorescu, n-a creat pe acest Eminescu genial.[1]

Nu-i vorbă că putem accentua alte laturi ale personalității și operei poetului, dar sensul rămîne acela maiorescian.

„Care a fost personalitatea poetului? *se întreabă din capul locului Maiorescu*. Viața lui externă e simplă de povestit, și nu credem că în tot decursul ei să fi avut vreo întîmplare din afară o înrîurire mai însemnată asupra lui. Ce a fost și ce a devenit Eminescu este rezultatul geniului său înnăscut, care era prea puternic în a sa proprie ființă încît să-l fi abătut vreun contact cu lumea de la drumul său firesc. Ar fi fost crescut Eminescu în România sau în Franța, și nu în Austria și în Germania; ar fi moștenit sau ar fi agonisit el mai multă sau mai puțină avere; ar fi fost așezat în hierarhia statului la o poziție mai înaltă; ar fi întîlnit în viața lui sentimentală orce alte figuri omenești — Eminescu rămînea acelaș, soarta lui nu s-ar fi schimbat".

Cuvintele acestea sînt de obicei interpretate ca un exemplu de gîndire neistorică ce scoate pe artist de sub influența mediului social. Maiorescu are în vedere un lucru mai subtil: el distinge pe poet de om. Astăzi, deși nimeni nu se mai îndoiește de faptul că artistul trăiește, ca orice om, în istorie, puțini mai cred că biografia explică opera. Maiorescu știa că „...lumea în care trăia el (Eminescu) după firea lui și fără nici o silă era aproape exclusiv lumea ideilor generale...", că „...În aceeaș proporție tot ce era caz individual, întîmplare externă, convenție socială, avere sau neavere, rang sau nivelare obștească și chiar soarta externă a persoanei sale ca persoană îi erau indiferente. A vorbi de mizeria materială a lui Eminescu

---

[1] Iată, în acest sens, cîteva rînduri foarte semnificative din scrisoarea pe care Maiorescu i-a adresat-o poetului în 1884, cînd acesta, după o internare de cinci luni, părăsea un sanatoriu din Viena: „...Așadar, fii fără grijă, redobîndește-ți acea filozofie impersonală ce o aveai întotdeauna, adaogă-i ceva veselie și petrece în excursia prin frumoasa Italie, și la întoarcere, mai încălzește-ne mintea și inima cu o rază din geniul d-tale poetic care este și va rămîne cea mai înaltă încorporare a inteligenței române".

înseamnă a întrebuința o expresie nepotrivită cu individualitatea lui..." Pornind de la aceste afirmații i s-a imputat criticului, începînd cu Caragiale[1], că a vrut să ascundă mizeria lui Eminescu. Este greu, dacă nu chiar imposibil, de stabilit adevărul în această privință. Poate că Maiorescu rostea prea devreme cuvintele citate mai sus, cînd, pentru contemporani, suferința omului Eminescu era mai vie decît genialitatea poetului. Sensul afirmației lui Maiorescu pare însă mai limpede decît orice imputare. El nu spune că poetul n-a cunoscut mizeria, spune doar că a vorbi despre mizeria lui este o expresie nepotrivită. De ce? Pentru că Maiorescu refuza să condiționeze pesimismul înalt filozofic al poetului de lipsurile materiale și pentru că vedea în Eminescu altceva decît un nemulțumit social, altceva decît un decepționat. Maiorescu vedea în Eminescu un adaptat social superior — pe creatorul de geniu — care este altceva decît un neadaptat, un nemulțumit pesimist și decepționat. Un argument în plus, în acest sens, îl constituie și faptul că aproape nu este contemporan care să-l fi evocat pe Eminescu și care să nu fi remarcat abstragerea lui de la cele pămîntești. Și, în sfîrșit, nu se reprezenta poetul însuși pe sine, în *Luceafărul*, ca pe un „nemuritor și rece" astru al nopții?

Pusă în acești termeni, problema geniului eminescian nu exclude situarea istorică a operei. Maiorescu însuși pleca de la nevoia de a lămuri influența extraordinară a lui Eminescu asupra generațiilor de după el și de la o justificare istorică a valorii poeziei eminesciene: „Pe la mijlocul secolului în care trăim *(adică al XIX-lea)* predomnea în limba și literatura română o tendență semierudită de latinizare, pornită din o legitimă revendicare națională, dar care aducea cu sine pericolul unei înstrăinări între popor și clasele lui culte. De la 1860 încoace datează îndreptarea; ea începe cu Vasile Alecsandri, care știe să deștepte gustul pentru poezia populară, se continuă și se îndeplinește prin cercetarea și înțelegerea condițiilor sub care se dezvoltă limba și scrierea unui popor. Fiind astfel cîștigată o temelie firească, cea dintîi treaptă de înălțare a literaturei naționale, în legătură strînsă cu toată aspirarea generației noastre spre cultura occidentală, trebuia neapărat să răspundă la două cerințe: să arete întîi în cuprinsul ei o parte din cugetările și simțirile care agită deopotrivă toată inteligența europeană în artă, în știință, în filozofie; să aibă, al doilea, în forma ei o limbă adaptată fără silă la exprimarea credincioasă a acestei amplificări. Amîndouă condițiile le realizează poezia lui Eminescu..."

Analiza elementelor componente ale operei eminesciene îl duce pe Maiorescu la concluzii care merită să fie reținute pentru valabilitatea lor generală. Cugetarea și simțirea profundă nu devin poezie decît prin expresie individuală, printr-un stil artistic propriu; primul strat al expresiei poetice este

[1] Tudor Vianu a atras atenția că, deși mai indicat ca nimeni altul să povestească „viața externă", anecdotică a lui Eminescu, atunci cînd a fost vorba s-o facă, Caragiale a compus poetului un portret maiorescian, al unui „tînăr genial, cu predispozițiile tipice pe care i le atribuia romantismul..."

limba. Miracolul eminescian, pare a spune criticul, nu constă numai în profunzimea gîndirii şi a simţirii, ci şi în limba extraordinară în care acestea s-au încorporat.

Format în spiritul filozofiei germane din prima jumătate a secolului al XIX-lea (al „metafizicii", cum zicea Gherea), prin întreaga sa activitate teoretică şi practică, Maiorescu e creatorul criticii literare la noi, cel care a fixat principiile şi a recomandat direcţiile.

REACŢII LA JUNIMISM. „CONTEMPORANUL". CRITICA LUI CONSTANTIN DOBROGEANU-GHEREA

Cum era de aşteptat, „Junimea", „Convorbirile literare" şi critica lui Maiorescu au provocat mari reacţii în epocă. Ele sînt de două feluri. Întîi, e vorba de reacţiile celor care se credeau vizaţi sau aparţineau de fapt „direcţiei de astăzi", atacată de junimişti atît de puternic.[1] În al doilea rînd, Maiorescu şi revista pe care o inspira au fost ţinta atacurilor unor scriitori ce reprezentau un punct de vedere deosebit, adesea mai nou decît acela maiorescian, mai în curent cu evoluţia literaturii europene.[2] În această a doua categorie de reacţii intră şi revista „Contemporanul", apărută la Iaşi în 1881 şi care grupa cîţiva publicişti şi scriitori cu o ideologie ce reflecta afirmarea unei forţe sociale noi ivite în societatea românească — clasa muncitoare. De această revistă este legată promovarea la noi a ideilor socialismului, a ştiinţelor noi şi a criticii ştiinţifice. Încă din articolul-program, redactorii îşi afirmau deschis scopurile, combătînd „producţiunile ştiinţifice greşite", plagiaturile şi falsurile. Cel puţin sub acest raport, programul este similar cu al „Convorbirilor", unde se încercase pentru prima oară o critică a mistificărilor de tot felul. De prin 1885 se observă însă mai clar că cele două publicaţii stăteau pe poziţii ireconciliabile.

Timp de zece ani, pînă la întreruperea apariţiei, „Contemporanul" a jucat un rol important în viaţa intelectuală a ţării, polarizînd o serie de tendinţe progresiste, reflectînd ideologia forţelor celor mai avansate politic din acel moment. Sfera preocupărilor merge de la ştiinţă la artă şi de la

---

[1] Cel dintîi care ridica mănuşa era temperamentalul Hasdeu. Dacă, în 1863, în „Lumina", el anticipează oarecum direcţia viitoare a atacului, în „Traian" şi „Columna lui Traian" intră în polemici propriu-zise cu „Convorbirile", în special pe teme istorice. Atacul lui Hasdeu este urmat de gruparea din jurul „Revistei contimporane" (care apare din 1873) şi de publicaţiile ardeleneşti „Transilvania" şi „Federaţiunea". Aceste polemici sînt de obicei rodul iritaţiei stîrnite de supremaţia „Convorbirilor" în epocă, de pretenţiile acestei reviste de a inaugura o „direcţie nouă" în cultură.

[2] Amintim pe Al. Macedonski a cărui revistă, „Literatorul" (apărînd cu neregularitate între 1880 şi 1919 şi provocînd în juru-i emulaţia altor mici publicaţii macedonskiene, ca spirit), reprezintă o opoziţie continuă la „Convorbiri". Criticismului maiorescian, „Literatorul" îi replica printr-un program (preponderent poetic) mai modern, ce ţinea seama, după 1880, de tendinţele noi, în special cea simbolistă, pe care Maiorescu le va ignora.

economic la istoric. Oarecum în felul „Convorbirilor", dar de pe altă poziție, „Contemporanul" face critica ideilor și a instituțiilor românești de la sfîrșitul secolului al XIX-lea. Această critică e în genere realistă. Ideologia „Contemporanului" fiind „materialismul economic", spre a utiliza expresia prin care colaboratorii desemnau marxismul, revista se va angaja în tot felul de dispute privind spiritul și materia, rostul științei, darwinismul și evoluționismul în biologie, rolul social al artei, va furniza informații de fizică, medicină, geografie, istorie, etnografie, într-un fel apropiat de popularizarea modernă. Pentru colaboratorii „Contemporanului", știința pozitivă este regina științelor, așa cum pentru cei ai „Convorbirilor" fusese filozofia. Dacă spiritul filozofic constituie o trăsătură esențială a junimismului, spiritul științific constituie una a socialiștilor de la „Contemporanul". Desigur, nici filozofia nu lipsește din atenția lor. Revista traduce, întîia oară în românește, fragmente din *Capitalul* — opera fundamentală a lui Marx — și din scrierile lui Engels. În 1888 se tipărește o scrisoare a lui Engels din Londra adresată socialiștilor români. După 1885 răspîndirea marxismului constituie o preocupare constantă.

Cea mai importantă personalitate legată de „Contemporanul" este publicistul și criticul literar Constantin Dobrogeanu-Gherea (1855—1920), militant socialist încă din tinerețe, cînd a participat la activitatea cercurilor narodnice studențești din Rusia. El a venit în România la douăzeci de ani, unde s-a stabilit definitiv în 1879, și a jucat un rol de seamă în mișcarea social-democratică română, prin publicații care au contribuit la răspîndirea marxismului și ca membru al primelor organizații și formații socialiste românești.[1]

Constantin Dobrogeanu-Gherea

În plan cultural, el devine promotorul tendinței sociale în artă și al criticii științifice, marxiste; desigur, în limitele epocii respective. Conflictul ideologic ia amploare cu suita de articole în care Gherea polemizează direct cu Maiorescu. Prin *Către dl. Maiorescu*, articol reprodus în volum sub titlul *Personalitatea și morala în artă*, criticul socialist pune în discuție articolele maiorescicne *Comediile d-lui I. L. Caragiale* și *Poeți și critici*. Maiorescu răs-

[1] Între 1875 și 1878 în marile orașe ale țării apar primele cercuri socialiste înființate de intelectuali progresiști ca Eugen Lupu, Nicolae Zubcu-Codreanu, doctorul Russel, C. Dobrogeanu-Gherea și alții, precum și cîteva publicații socialiste efemere, ca „Socialistul" sau „Basarabia".

punde tîrziu și, oarecum, indirect, Gherea revenind cu *Asupra esteticei metafizice și științifice* (publicată după încetarea „Contemporanului", în revista „Literatură și știință"). Elevii lui Maiorescu și publiciștii din jurul lui Gherea continuă disputa începută de mentorii lor. Cunoscută sub numele de „polemica Gherea-Maiorescu", disputa e mai importantă în spiritul ei profund decît în neînțelegerile sau numeroasele răstălmăciri de suprafață. Polemica atrage atenția tuturor și, mulți ani mai tîrziu, criticul Eugen Lovinescu va mărturisi că s-a format intelectual în zăngănitul de săbii al acestei polemici.

Critica lui Gherea reprezintă, în raport cu aceea maioresciană, o altă etapă istorică. Față de Maiorescu, Gherea aduce două elemente noi: un spirit științific (în sensul marxismului de la 1880) și încercarea de a depăși critica generală a lui Maiorescu (care ar fi sau negativă integral sau pozitivă integral, ori, cum o numește Gherea, judecătorească), prin analize literare mai detaliate și mai explicite, în care să se reflecte elementele sociale și cele morale ale operei.

O deosebire fundamentală între cei doi trebuie căutată și în estetică. Gherea începe prin a afirma: „Arta e produsul mediului social și ancestral. Ca produs al acestui mediu, opera artistică se răsfrînge la rîndul ei asupra mediului social". Textul aparține unei conferințe în care Gherea explică ce-l desparte de Maiorescu. El reproșează criticului junimist estetica metafizică, absența preocupării pentru „elementul moral și social". După cum am arătat mai înainte, nici Maiorescu nu omisese acest element, dar Gherea îl interpretează altfel. În polemica în jurul comediilor lui Caragiale, Gherea cere ca opera de artă să aibă o moralitate expresă și nu una implicită, părînd a spune că nu e de ajuns ca opera să fie estetic realizată spre a fi și morală, cum afirma Maiorescu. „Așadar, opera artistică va fi cu atît mai moralizatoare cu cît va fi mai mare elementul moral întrupat în ea de artist și cu cît execuția va fi mai genială". Gherea separă aici „elementul moral" de „execuția" operei, adică de forma ei. Același principiu îl folosește și în articolul despre Eminescu. El separă „fondul prim al caracterului" poetu-

CONTEMPORANUL

Revistă științifică și literară

Redactor

JOAN NADEJDE

ANUL I. TRIM. I

(Iulie 1881)

IAȘI

TIPO-LITOGRAFIA BUCIUMULUI ROMÎN

1881

Contemporanul (copertă)

lui, care ar fi fiind optimist, de filozofia eminesciană, care e pesimistă. Iar în erotică separă „adîncimea simțirii" de „idealul iubirii", întîia fiind indiscutabilă, al doilea fiind influențat de pesimism. Și continuînd, Gherea mai face o separație: între „simțire" și „talentul de a o exprima". Acest dualism îl determină în cele din urmă să exclame în fața *Scrisorii IV*: „Admirabil! Măreț!", lăsîndu-ne a înțelege însă că, ideile și idealul exprimat de poet fiind retrograde, frumusețea ar ține numai de „execuție", adică de formă.

Dincolo de aceste simplificări, Gherea are meritul de a fi propus în locul esteticii metafizice maioresciene o concepție artistică bazată pe determinismul marxist. În limitele epocii sale, exagerînd rolul factorului economic reflectat în condițiile de viață ale scriitorului, Gherea dezvoltă, în *Materialismul economic și literatura*, teza relației artei cu societatea. Studiul acesta, cel dintîi la noi de acest fel, are o însemnătate majoră. În ceea ce privește critica literară, Gherea va trage concluziile poziției sale teoretice, exprimate în studiul de mai sus, într-un articol intitulat *Asupra criticei*.

El înțelege că o critică determinată trebuie să privească opera ca „pe un product"; întîiul pas va fi studiul psihologiei artistului, al doilea, relația acestuia cu mediul din care iese. Dar Gherea subliniază că drumul acesta nu e în sens unic, ci poate fi parcurs și invers, cînd e cazul. Important e că el vorbește aici, pentru prima oară la noi, de psihologie și de sociologie, ca auxiliare ale criticii literare. Referindu-se la întrebările pe baza cărora se constituie actul critic, el le formulează astfel: critica se întreabă de unde vine opera, ce influență exercită ea, cît de mare este această influență și prin ce mijloace se realizează. În calitatea ei de știință, critica literară trebuie să aibă cunoștință de progresele acestei activități în alte țări, cerință pe care Maiorescu nu o formulase. Chiar dacă această teză nu are o valabilitate absolută, remarcăm sarcina mult mai complexă pe care Gherea o atribuie criticii, față de Maiorescu. În sfîrșit, problemele publicului sînt luate în seamă de Gherea și examinate într-un spirit interesant și modern. Tendenționismul artei, afirmat de Gherea ca un complement firesc al determinismului, presupune nu numai un autor conștient de scopurile etico-politice și sociale ale operei lui, ci și o strategie a artistului, menită să influențeze publicul. Artistul trebuie să fie, afirmă Gherea, „artist cetățean", militant, educator al publicului, propagator moral, activist social.

Aplicațiile principiilor critice ale lui Gherea (asupra pieselor lui Caragiale, asupra poeziei lui Eminescu și Coșbuc etc.) sînt, în general, sub nivelul ideilor teoretice. Meritul lor constă în caracterul minuțios analitic, absent la Maiorescu, spirit mai sintetic și mai puțin înclinat să expliciteze opera. Gherea consacră analizelor zeci de pagini, intră în detalii, dovedind lectură atentă și pricepere incontestabilă. Desigur, multe din formulele lui nu mai pot fi primite azi, fie pentru că decurg dintr-o estetică prea simplistă (în studiul despre Eminescu), fie dintr-o percepție greșită a operei (în studiul despre Coșbuc).

Introducînd însă la noi o estetică deterministă și o metodă de analiză, Gherea face un pas mai departe decît Maiorescu în direcția criticii literare moderne și va influența nu numai pe Ibrăileanu, socialist el însuși din tinerețe, ci și pe Lovinescu, maiorescian declarat, dar care îi recunoaște lui Gherea o modernitate ce lipsea clasicistului Maiorescu.

Apreciați, în formulări personale argumentate, care a fost rolul lui Titu Maiorescu în stimularea dezvoltării unei literaturi originale și de un înalt nivel artistic, inspirată din realitățile românești.

Prin ce a contribuit Gherea la întemeierea și dezvoltarea criticii literare în țara noastră și prin ce idei se deosebește de Maiorescu?

MIHAI EMINESCU

UNIVERSUL POEZIEI. ATITUDINI LIRICE DEFINITORII

Trei ani atrag în mod deosebit atenția în biografia poetică a lui Mihai Eminescu: 1866, anul debutului în „Familia" lui Iosif Vulcan, care-i schimbă și numele din Eminovici în Eminescu; 1870, anul cînd începe colaborarea la „Convorbiri literare", plină de mari consecințe pentru tînărul de douăzeci de ani; și 1883, anul ultimelor capodopere [*Odă (în metru antic)*, *Glossă*, *Luceafărul*, *Mai am un singur dor* etc.] și totodată al morții spirituale a poetului. Între 1866 și 1870, mulți comentatori, printre care și G. Ibrăileanu, au văzut o primă epocă a creației lui Eminescu, aceea a începuturilor sub influența lui Alecsandri și Bolintineanu, din care poetul iese triumfător cu *Venere și Madonă* și cu *Epigonii*, poezii ce deschid epoca maturității lui artistice, atît de bogată în realizări, deși se întinde pe ceva mai puțin de un deceniu și jumătate.

Prima poezie, care l-a făcut cunoscut unui public restrîns, este o elegie fără titlu, semnată M. Eminovici și tipărită alături de alte șase poezii într-o broșură intitulată *Laecrimĭoarele învaețaeceilor gimnaeziaștĭ de'n Cernaeuțĭ la mormîntul prea ĭubitului lor profesorĭŭ Arune Pumnul*.... Adevăratul său debut literar se face însă la revista „Familia", în același an (1866), cu poezia *De-aș avea...* În perioada debutului, Eminescu a încredințat tiparului versuri relativ cuminți, cu conținut patriotic și de dragoste, spre a nu șoca gustul literar al timpului, păstrînd pentru sine altele mult mai îndrăznețe în idei și limbaj. Este probabil și motivul pentru care Iosif Vulcan, poet el însuși, educat în spiritul literaturii pașoptiste, s-a arătat entuziasmat de la început de talentul tînărului poet.

Abia peste patru ani de la debut, după ce publicase paisprezece poezii (majoritatea în „Familia"), se hotărăște tînărul poet să se adreseze „Convorbirilor literare", revista cea mai importantă a epocii, unde știa că va fi citit de Titu Maiorescu. Aflat la studii la Viena, el trimite revistei ieșene poe-

zia *Venere și Madonă*, al cărei aspect clasicizant a și fost intuit de marele critic, foarte receptiv la această latură a creației poetice. *Venere și Madonă* conține cîteva versuri în care se găsesc metaforele și comparațiile cele mai puternice din întreaga poezie românească, scrisă pînă la acea dată:

Ideal pierdut în noaptea unei lumi ce nu mai este,
Lume ce gîndea în basme și vorbea în poezii,
O! te văd, te-aud, te cuget, tînără și dulce veste
Dintr-un cer cu alte stele, cu-alte raiuri, cu alți zei.

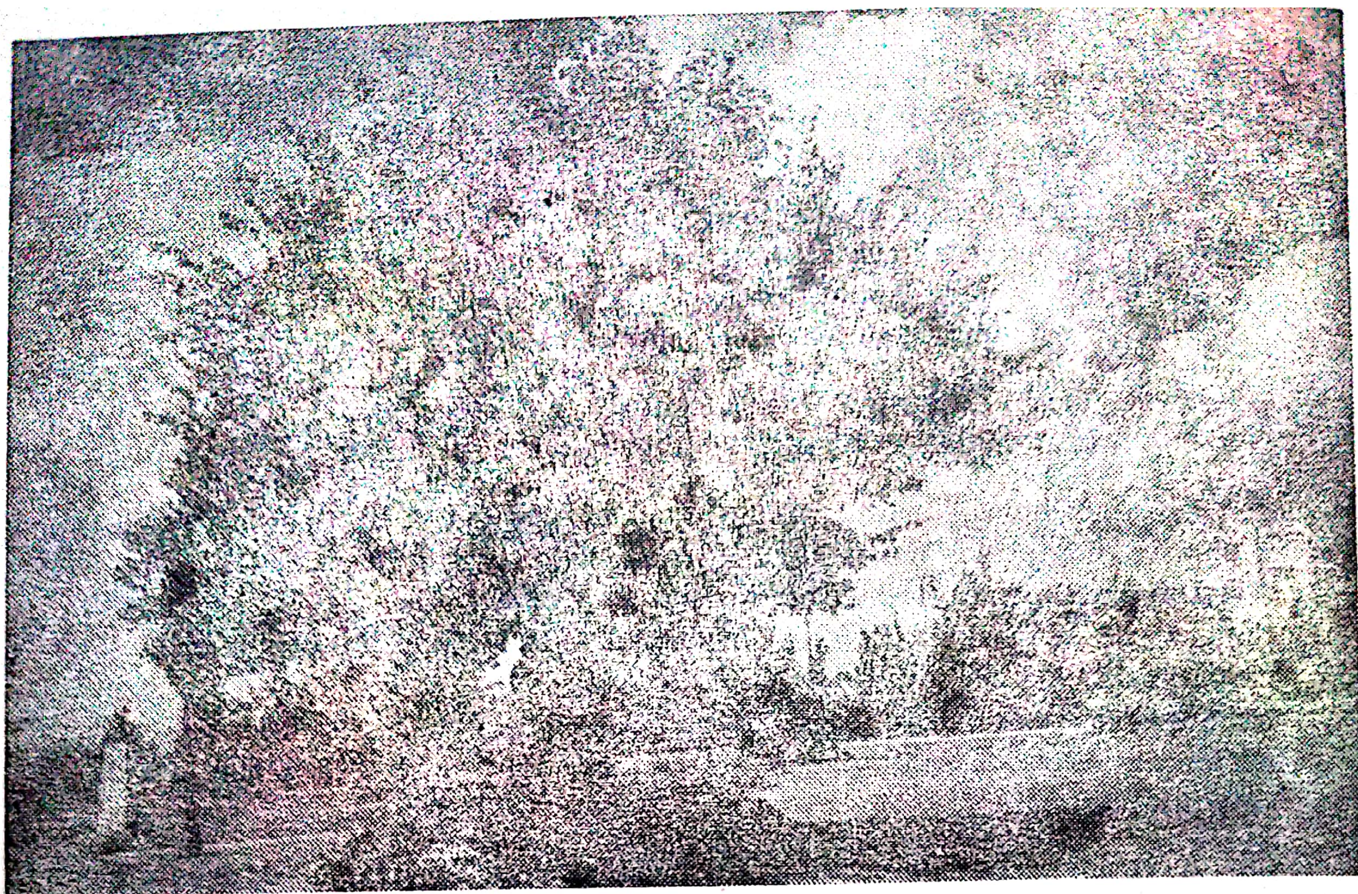
Venere, marmură caldă, ochi de piatră ce scînteie,
Braț molatic ca gîndirea unui împărat poet....

De n-ar fi decît aceste ultime două versuri și tot ar fi de ajuns spre a observa noutatea gîndirii lirice, îndrăzneala comparației.

După acceptarea acestei poezii la „Convorbiri literare", Eminescu încredințează revistei poemul *Epigonii*, însoțit de o scrisoare către Iacob Negruzzi în care își explică ideile, mult deosebite de ale junimiștilor. Trebuie să admitem că nu frica de refuz, de eșec, sfătuia pe Eminescu să-și ia aceste măsuri de precauție, ci conștiința originalității ideilor lui și a deosebirii lor față de cele ale junimiștilor.

A vorbi despre universul poeziei eminesciene înseamnă a-i determina temele principale, vibrația interioară, ordinea particulară, specifică, în sensul în care G. Călinescu definește termenii: „Poezia își are universul ei, așa cum un continent are fauna și flora lui". Ne rămîne să-l descifrăm și să-l descriem pe scurt, așa cum am descrie o lume. Există, înainte de toate, o anumită *natură exterioară* pe care poezia eminesciană ne-o relevă și pe care o recunoaștem îndată, cu toate că și alți poeți au evocat o parte din elementele ei. Dar la Eminescu natura se constituie într-un sistem, într-o lume pe care o simțim eminesciană, de cîte ori o întîlnim. Elementele ei specifice sînt: codrul, lacul încărcat de flori de nuferi, zimbrii, cerbii maiestuoși, masa de brad, camera în care păianjenii își țes pînza prin unghere, teiul, cornul nostalgic etc. Există, în al doilea rînd, o *natură interioară* a lui Eminescu, o sensibilitate și o morală, mai bine zis un suflet ce se străvede în lirica lui și mai ales în erotică. În sfîrșit, există o *istorie* eminesciană, o uriașa „panoramă", cum spune poetul însuși, a veacurilor. Acestea trei sînt temele esențiale ale poeziei lui Eminescu și chiar dacă ele nu apar niciodată separat în versuri, le putem izola prin analiză, le putem raporta la temele altor poeți, le putem defini estetic.

1. Natura din poezia lui Eminescu este tipic romantică. Lui Eminescu —cel din urmă mare poet romantic european—nu-i e străină viziunea cosmologică a romanticilor, preocupați stăruitor de însăși nașterea universului. Cosmogonia (nașterea cosmosului) din *Scrisoarea I* e inspirată de gîndirea veche indiană, dar înclinația poetului spre starea inițială a lucrurilor, cînd materia se ivește din haos, aparține atitudinii romantice. Mintea poetului se cu-

Iaşi — *Teiul lui Eminescu din Parcul Copou*

fundă în acest început al lumilor ca într-un vîrtej fără fund. Romantice sînt apoi și celelalte elemente ale cosmosului eminescian, care este unul nocturn, al astrelor, și mai cu seamă al Lunii și al Luceafărului. Eminescu e poetul nopții miraculoase. El este poetul visului din care cercetătorii romantismului au făcut un motiv central: motivul visului ca viziune, ca revelație, ca dezvăluire a misterului ce se ascunde în fiecare lucru. Pe Pămînt, Eminescu se simte cel mai în largul lui în codru, alt spațiu prin excelență romantic. Tudor Vianu nota că, spre deosebire de clasici, care au fost atrași de natura solară a sudului, cu țărmuri clare de mare și cu temple scăldate în lumină, romanticii sînt poeți ai pădurii pline de umbre și de mistere, populate de făpturi reale ori himerice. Chiar și marea, Eminescu și-o închipuie în vecinătatea codrului secular:

Mai am un singur dor:
    În liniștea serii
Să mă lăsați să mor
    La marginea mării;
Să-mi fie somnul lin
    Și codrul aproape,
    Pe-ntinsele ape
Să am un cer senin.
    Nu-mi trebuie flamuri,
Nu voi sicriu bogat,
Ci-mi împletiți un pat
    Din tinere ramuri.

(Mai am un singur dor)

Acesta e mediul vieţii şi al morţii în poezia lui Eminescu, a cărui ureche ascultă „frunzişul veşted" şi izvoarele care „cu zgomot cad", în timp ce luna trece „prin vîrfuri lungi de brad".

La mijloc de codru des
Toate păsările ies,
Din huceag de aluniş,
La voiosul luminiş,
Luminiş de lîngă baltă,
Care-n trestia înaltă
Legănîndu-se din unde
În adîncu-i se pătrunde
Şi de lună şi de soare
Şi de păsări călătoare,
Şi de lună şi de stele
Şi de zbor de rîndurele
Şi de chipul dragei mele.

(La mijloc de codru...)

Balta, lacul, trestia sînt prezente peste tot. Iubita îşi face apariţia în acest paradis silvestru şi acvatic, văzut adesea de poet la proporţii colosale. Din acelaşi domeniu provin şi imaginile interiorului eminescian, ale camerei, cu nelipsita masă de brad şi cu focul ce pîlpîie în cămin. Prelungirea pădurii în acest interior se remarcă numaidecît în esenţa lemnoasă a obiectelor, în starea de naturală sălbăticie în care trăieşte Dionis, din nuvela *Sărmanul Dionis*, personajul în care se proiectează poetul însuşi. Şoarecii rod cotoarele cărţilor din pod, mirosul de răşină persistă în atmosfera intimă a întregii lucrări. 15-VI-80

2. Erotica eminesciană e direct legată de acest cadru natural specific şi de acea sensibilitate fierbinte pe care o putem descifra în poemele de dragoste, este reflexul interior al universului său poetic atît de specific. Natura interioară a liricii eminesciene este o altă faţă a naturii exterioare. Criticii au văzut în această îmbinare a iubirii cu natura o altă latură romantică a creaţiei eminesciene, pentru că romanticii au descoperit cei dintîi, în epoca modernă, unitatea lumii şi au fost receptivi la natură, înţeleasă cosmologic. Altfel spus, Eminescu, asemenea tuturor romanticilor, nu zugrăveşte pur şi simplu natura, nu o reţine numai ca pe un cadru al existenţei. La el natura generează sensibilitatea, nu este numai locul în care aceasta se manifestă. Eminescu n-a compus pasteluri, ca Alecsandri, tocmai fiindcă natura nu e percepută în înfăţişarea ei exterioară, ca spectacol, ci contemplată dinăuntru, în elementele ei primordiale şi în structurile ei eterne. Iubirea nu este niciodată la Eminescu un sentiment ocazional, ci unul fundamental, la care participă întregul cosmos. Sentimentul erotic este natural şi vital; manifestările lui, şi la bărbat, şi la femeie, sînt fireşti, lipsite de dulcegărie, de artificialitate poetică. Îndrăgostiţii se simt atraşi unul de altul prin puterea instinctului şi se refugiază în natură ca într-un mediu firesc. În *Lacul*, *Dorinţa*, *Floare albastră* şi alte poezii, îndrăgostitul îşi cheamă iubita „în codrul cu verdeaţă" sau pe malul apei; ea, la rîndu-i, vrea să-l smulgă din „nouri şi ceruri nalte", adică din visare, din contemplaţie, din acea înclinare spre reflecţie, atît de specific eminesciană. Instinctul erotic al omului obiş-

nuit să asculte de simţuri creează voioşia esenţială a dragostei. Reflecţia poetului complică însă trăirea sentimentului; îi dă acea înfăţişare „filozofică", acea melancolie specifică ce deschide înăuntrul universului natural şi elementar un întreg univers de viziuni metafizice. Romanţele dintre anii 1881—1883 nu sînt idilice (simple descrieri ale omului optimist într-un cadru natural agreabil), ci introspective, adică oglindesc stările sufleteşti în toată complexitatea şi profunzimea lor, cu toate bucuriile, frămîntările, îndoielile şi neliniştile pe care le aduce sentimentul iubirii. Toate poemele de dragoste eminesciene încep cu o chemare spre natură („Vino-n codru la izvorul..") şi se încheie cu o cufundare, în ritmul veşnicului cosmos, în contemplarea esenţelor lumii; aceasta constituie forma cea mai răspîndită a intelectualităţii în erotica lui Eminescu:

Vom visa un vis ferice,
Îngîna-ne-vor c-un cînt
Singuratece izvoare,
Blînda batere de vînt;

Adormind de armonia
Codrului bătut de gînduri,
Flori de tei deasupra noastră
Or să cadă rînduri-rînduri.

(*Dorinţa*)

Eminescu este şi în lirica erotică un poet al existenţei, al vieţii omului, privită în aspectele ei esenţiale. Ceea ce numim de obicei lirică filozofică la Eminescu (modalităţile ei le vom enumera mai departe) nu e o specie aparte; întreaga lui lirică e filozofică, în înţelesul că se constituie ca meditaţie asupra vieţii şi omului.

A treia temă esenţială a liricii lui Eminescu o constituie *istoria*. Ca şi natura, istoria, ca temă a operei literare, reprezintă tot o descoperire a romanticilor. În comparaţie cu natura, care la Eminescu este eternă, istoria e locul schimbărilor şi de aceea ea se înfăţişează poetului ca o expresie a strădaniei omului de a schimba destinul rău, strădanie însoţită de satisfacţii, dar şi de nemulţumiri profunde, ce generează uneori sentimentul zădărniciei. *Memento mori*, subintitulat de poet „Panorama deşertăciunilor", este poemul succesiunii civilizaţiilor spre un scop adesea necunoscut. Pe vasta pînză a timpului se perindă „codri de secoli", „oceane de popoare", de la primitivii care „în pustiu aleargă vecinici fără casă, fără vatră", trecînd prin Babilon, Egipt, Palestina, Grecia, Roma, pînă la Dacia măreaţă şi legendară, evocată adesea de Eminescu, în opoziţie cu lumea decăzută în care credea a trăi el însuşi. Tema poemului trebuie legată de prezenţa „cugetătorului", care „grămădeşte lumea într-un semn"; cu alte cuvinte, caută să dea un sens istoriei. În poemul istoric, la fel ca şi în cel erotic, Eminescu filozo-

fează. Sensul căutat nu va fi însă găsit, poemul încheindu-se cu o sceptică renunțare:[1]

Şi de-aceea beau păharul poeziei înfocate.
Nu-mi mai chinui cugetarea cu-ntrebări nedezlegate
Să citesc din cartea lumii semne, ce mai nu le-am scris.
La nimic reduce moartea cifra vieţii cea obscură —
În zadar o măsurăm noi cu-a gîndirilor măsură,
Căci gîndirile-s fantome, cînd viaţa este vis.

(Memento mori)

Viaţa ca vis — iată o idee pe care Eminescu o va mai dezvolta în finalul poemului *Împărat şi proletar*. Dar această renunţare de a descifra cu ajutorul cugetării înţelesul spectacolului oferit de istorie nu înseamnă şi renunţarea la a-l fixa în poezie. „Vrei viitorul a-l cunoaşte, te întoarce în trecut" —

---

[1] Remarcăm însă că într-o altă poezie, *Întunericul şi poetul*, Eminescu găseşte, cel puţin pentru poet, unul dintre ţelurile cele mai înălţătoare ale vieţii:

ÎNTUNERICUL

Tu, care treci prin lume străin şi efemer,
Cu sufletu-n lumină, cu gîndurile-n cer,
Poet gonit de rîsuri şi îngheţat de vînt,
Ce cînţi ca o stafie căiţii din mormînt,
Sfărîmă-n stînca rece a ta nebună liră
Căci lumea este piatră şi ea nu te admiră.
Ci tu, nebun şi palid, la poalele ei plîngi
Ca valul care cîntă trecutul unei stînci,
Ce veştedă, bătrînă se leagănă prin nori,
Cînd stînca e eternă şi valu-i trecător.

POETUL

Şi tu crezi, geniu negru, că fără scop şi ţintă
A lumei und-amară mă-neacă, mă frămîntă?
Tu crezi că eu degeaba m-am scoborît din stele
Purtînd pe frunte-mi raza a naţiunii mele?
Voi să ridic palatul la două dulci surori,
La Muzică şi Dramă... în dalbe sărbători,
Voi să le-ngîn viaţa şi-n cupa lor aurie
Să torn zi şi-ntuneric, dureri şi bucurie,
Să văd trecutu-n viaţă, să văd româna dramă,
Cum din mormînt eroii istoriei îi cheamă,
Şi muzica română, chemînd din munţii-n nouri,
Din stelele căzînde, din văile-n ecouri,
Din brazii ce suspină l-a iernei vijelie,
Din fluierul cel jalnic, din buciumu-n cîmpie,
Chemînd doina română, a inimelor plîngeri,
A sufletului noapte, a dorurilor stîngeri.
Românu-n trecut mare e mare-n viitor!
Şi tu vrei ca poetul să fie trecător,
Pe-a ţărei sale ţărmuri să n-aibă ce să cînte?
Dar nu-s colori destule în lume să-nvesmînte
A munţilor Carpatici sublime idealuri
Ce-noată-n a lui suflet cum'noată-n mare valuri
Şi-n creieri-i aleargă de gînduri vijelii
Cum ginii se sfărîmă-n ruinele pustii.

spune în alt vers poetul, pentru care poezia e singura cale de a conserva imaginile trecutului, ale istoriei, de a sugera acel sens al lumii ce nu poate fi prins de cugetător:

— De-ar fi aruncat în chaos arfa-i de cîntări îmflată,
Toată lumea după dînsa, de-al ei sunet atîrnată,
Ar fi curs în văi eterne, lin și-ncet ar fi căzut...
Caravane de sori regii, cîrduri lungi de blonde lune
Și popoarele de stele universu-n rugăciune,
În migrație eternă de demult s-ar fi pierdut.

Prin poezie se salvează astfel de la uitare lumea vechii Dacii, de a cărei mitologie originală e plin nu numai poemul *Memento mori*, dar și *Mureșanu*, *Strigoii* și altele. Dacia din *Memento mori* e o țară naiv-idilică, țară de fluvii uriașe, de codri seculari, în care se petrec ceremonii misterioase, ca într-un basm superb:

Sara sună glas de bucium și cerboaice albe-n turme
Prin cărările de codru, pe de frunze-uscate urme,
Vin rupînd verzile crenge cu talangele de gît;
Și în mijlocul pădurii ocolesc stejarul mare
Pîn'din el o-mpărătească iese albă, zîmbitoare,
Pe-umăr gol doniță albă — stemă-n părul aurit.

Din copaci ies zîne mîndre, de-mpărat frumoase fete,
Ținînd donițe pe umeri, gingașe, nalt-mlădiete,
Albe trec prin umbra verde, la cerboaice se înclin,
Ce sub dulcile lor mîne își oferă răbdătoare
Ugerele lor împlute, și în doniți sunătoare
Laptele-n cadență curge, codru-mplînd c-un murmur lin.

(*Memento mori*)

Dacia eminesciană e legendară și eroică, țară miraculoasă, paradis pierdut, peste care a năvălit „a Romei grea mărire":

Asta-i raiul Daciei veche — a zeilor împărăție:
Într-un loc e zi eternă — sara-n altu-n vecinicie,
Iar în altul, zori eterne cu-aer răcoros de mai;
Sufletele mari viteze ale-eroilor Daciei
După moarte vin în șiruri luminoase ce învie —
Vin prin poarta răsăririi care-i poarta de la rai.

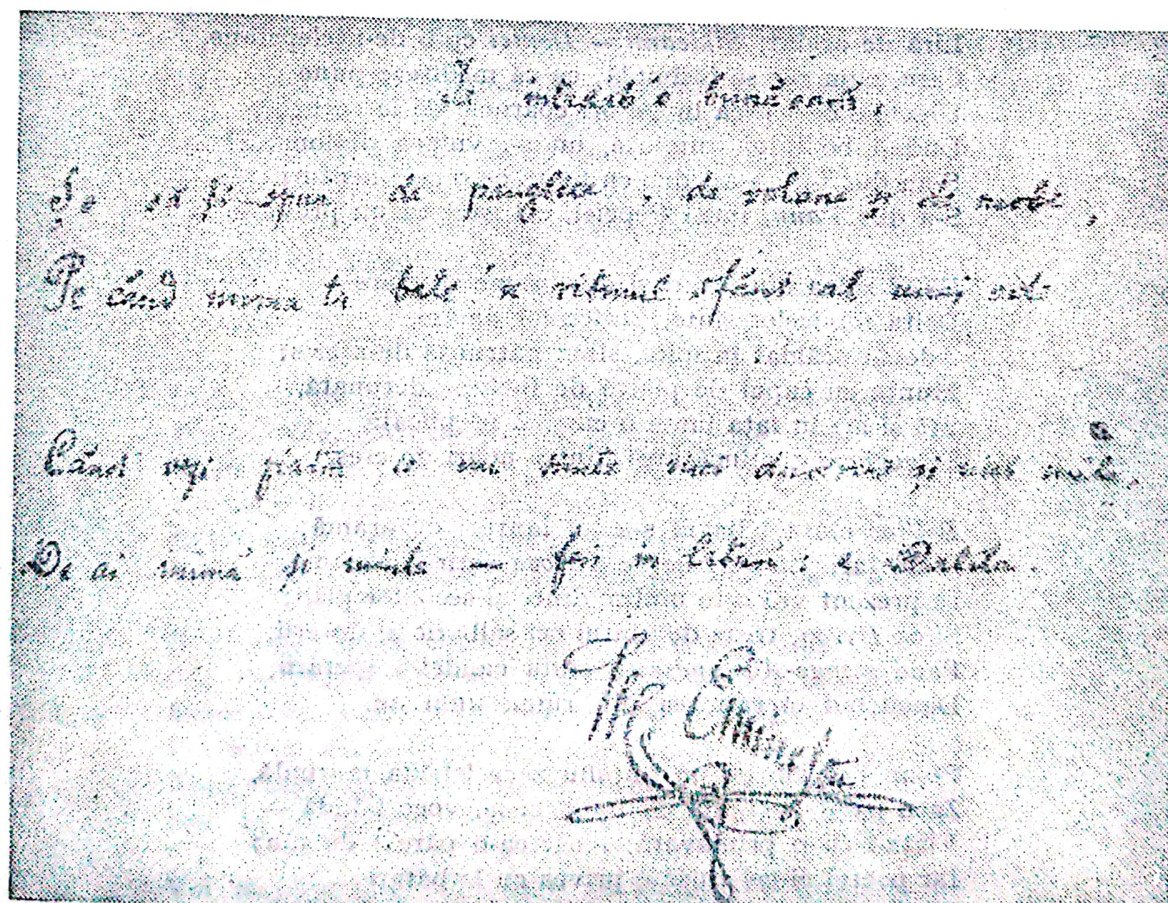
(*Memento mori*)

Trecutul acesta glorios se opune prezentului și în *Scrisoarea III* care se încheie cu un veritabil pamflet politic. Eminescu nu e numai poetul evocării

unei istorii îndepărtate, ci și martorul uneia contemporane. În *Împărat și proletar*, Comuna din Paris furnizează imaginației lirice a poetului viziunile primei mișcări proletare care a reușit, pentru scurt timp, instaurarea unei ordini politice comuniste. Eminescu este aici, ca și în pamfletul din *Scrisoarea III* ori în acela din *Doină*, un poet politic, în adevăratul sens al cuvîntului.

Universul liricii eminesciene e dominat de două atitudini principale: una romantică, de unde își trag seva viziunile grandioase (gigantismul, paradisiacul, oniricul), pe care o descoperim în acele specii lirice aduse cu sine sau reînviate de romantism, cum ar fi poemul și balada mitică, elegia, romanța (ultimele întîlnite ca specii ale poeziei erotice), alta, deși separația de prima nu se face ușor, am putea-o numi clasică. Ea conduce pe poet spre poezia gnomică sau de idei, ori retorică, spre satiră sau epistolă. Nu numai la Eminescu, dar la toți poeții români din secolul trecut, romantismul continuă a se folosi de forme clasice. Spre exemplu, Grigore Alexandrescu a scris și el satire și epistole de factură clasică.

Deși cele două atitudini fundamentale — cea romantică și cea clasică — se conturează limpede în ansamblul creației eminesciene, ele nu au dus la opere pur romantice sau pur clasiciste. Cele cinci „Scrisori", de exemplu,

Ce să-ți spui de panglici, de volane și de mode,
Pe când inima ta bate 'n ritmul sfânt al unei ode
De ai inimă și minte — fii în liniște: e Dalila.
M. Eminescu

Scrisoarea V (fragment de manuscris cu semnătura poetului)

așa de clasice în formulă, sînt pline de viziuni romantice, în vreme ce romanțele (*Lacul*, *Dorința*, *Pe lîngă plopii fără soț...*, *Floare albastră* etc.) tind spre o clasicitate formală, asupra căreia a atras atenția mai întîi G. Călinescu.

Care sînt principalele teme ale liricii eminesciene, ce trăsături specifice au și în ce curente se încadrează modul concret în care Eminescu le-a abordat?

EPIGONII

Cînd privesc zilele de-aur a scripturelor române,
Mă cufund ca într-o mare de visări dulci și senine
Și în jur parcă-mi colindă dulci și mîndre primăveri,
Sau văd nopți ce-ntind deasupră-mi oceanele de stele,
Zile cu trei sori în frunte, verzi dumbrăvi cu filomele,
Cu izvoare-ale gîndirii și cu rîuri de cîntări.

Văd poeți ce-au scris o limbă, ca un fagure de miere:
Cichindeal gură de aur, *Mumulean* glas cu durere,
Prale firea cea întoarsă, *Daniil* cel trist și mic,
Văcărescu cîntînd dulce a iubirii primăvară,
Cantemir croind la planuri din cuțite și pahară,
Beldiman vestind în stihuri pe războiul inimic.

Liră de argint, *Sihleanu* — *Donici* cuib de-nțelepciune,
Care, cum rar se întîmplă, ca să mediteze pune
Urechile ce-s prea lunge ori coarnele de la cerb;
Unde-i boul lui cuminte, unde-i vulpea diplomată?
S-au dus toți, s-au dus cu toate pe o cale nenturnată.
S-a dus *Pann*, finul Pepelei, cel isteț ca un proverb.

Eliad zidea din visuri și din basme seculare
Delta biblicelor sînte, profeților amare,
Adevăr scăldat în mite, sfinx pătrunsă de-nțeles;
Munte cu capul de piatră de furtune detunată,
Stă și azi în fața lumii o enigmă nesplicată
Și vegheaz-o stîncă arsă dintre nouri de eres.

Bolliac cînta iobagul ș-a lui lanțuri de aramă;
L-ale țării flamuri negre *Cîrlova* oștirea cheamă,
În prezent vrăjește umbre dintr-al secolilor plan;
Și ca *Byron*, treaz de vîntul cel sălbatic al durerii,
Palid stinge-*Alexandrescu* sînta candel-a sperării,
Descifrînd eternitatea din ruina unui an.

Pe-un pat alb ca un lințoliu zace lebăda murindă,
Zace palida vergină cu lungi gene, voce blîndă —
Viața-i fu o primăvară, moartea-o părere de rău;
Iar poetul ei cel tînăr o privea cu îmbătare,
Și din liră curgeau note și din ochi lacrimi amare
Și astfel *Bolintineanu* începu cîntecul său.

Mureşan scutură lanţul cu-a lui voce ruginită,
Rumpe coarde de aramă cu o mînă amorţită,
Cheamă piatra să învie ca şi miticul poet,
Smulge munţilor durerea, brazilor destinul spune,
Şi bogat în sărăcia-i ca un astru el apune,
Preot deşteptării noastre, semnelor vremii profet.

Iar *Negruzzi* şterge colbul de pe cronice bătrîne,
Căci pe mucedele pagini stau domniile române,
Scrise de mîna cea veche a-nvăţaţilor mireni;
Moaie pana în coloarea unor vremi de mult trecute,
Zugrăveşte din nou iarăşi pînzele posomorîte,
Ce-arătau faptele crunte unor domni tirani, vicleni.

Ş-acel rege-al poeziei, vecinic tînăr şi ferice,
Ce din frunze îţi doineşte, ce cu fluierul îţi zice,
Ce cu basmul povesteşte — veselul *Alecsandri*,
Ce-nşirînd mărgăritare pe a stelei blondă rază,
Acum secolii străbate, o minune luminoasă,
Acum rîde printre lacrimi cînd o cîntă pe *Dridri*.

Sau visînd o umbră dulce cu de-argint aripe albe,
Cu doi ochi ca două basme mistice, adînce, dalbe,
Cu zîmbirea de vergină, cu glas blînd, duios, încet,
El îi pune pe-a ei frunte mîndru diadem de stele,
O aşează-n tron de aur, să domnească lumi rebele,
Şi iubind-o fără margini, scrie: „*visul de poet*.“

Sau visînd cu doina tristă a voinicului de munte,
Visul apelor adînce şi a stîncelor cărunte,
Visul selbelor bătrîne de pe umerii de deal,
El deşteaptă-n sînul nostru dorul ţării cei străbune,
El revoacă-n dulci icoane a istoriei minune,
Vremea lui Ştefan cel Mare, zimbrul sombru şi regal.

....

Iară noi? noi, epigonii?... Simţiri reci, harfe zdrobite,
Mici de zile, mari de patimi, inimi bătrîne, urîte,
Măşti rîzînde, puse bine pe-un caracter inimic;
Dumnezeul nostru: umbră, patria noastră: o frază;
În noi totul e spoială, totu-i lustru fără bază;
Voi credeaţi în scrisul vostru, *noi nu credem în nimic!*

Şi de-aceea spusa voastră era sîntă şi frumoasă,
Căci de minţi era gîndită, căci din inimi era scoasă,
Inimi mari, tinere încă, deşi voi sunteţi bătrîni.
S-a întors maşina lumii, cu voi *viitorul* trece;
Noi suntem iarăşi *trecutul*, fără inimi, trist şi rece;
Noi în noi n-avem nimica, totu-i calp, totu-i străin!

Voi, pierduţi în gînduri sînte, convorbeaţi cu idealuri;
Noi cîrpim cerul cu stele, noi mînjim marea cu valuri,

Căci al nostru-i sur și rece — marea noastră-i de îngheț.
Voi urmați cu răpejune cugetările regine,
Cînd, plutind pe aripi sînte printre stelele senine,
Pe-a lor urme luminoase voi asemenea mergéți.

Cu-a ei candelă de aur palida înțelepciune,
Cu zîmbirea ei regală, ca o stea ce nu apune,
Lumina a vieții voastre drum de roze semănat.
Sufletul vostru: un înger, inima voastră: o liră,
Ce la vîntul cald ce-o mișcă cîntări molcome respiră;
Ochiul vostru vedea-n lume de icoane un palat.

Noi? Privirea scrutătoare ce nimica nu visează,
Ce tablourile minte, ce simțirea simulează,
Privim reci la lumea asta — vă numim vizionari.
O convenție e totul; ce-i azi drept, mîne-i minciună;
Ați luptat luptă deșartă, ați vînat țintă nebună,
Ați visat zile de aur pe-astă lume de amar.

„Moartea succede vieții, viața succede la moarte",
Alt sens n-are lumea asta, n-are alt scop, altă soarte;
Oamenii din toate cele fac icoană și simbol;
Numesc sînt, frumos și bine ce nimic nu însemnează,
Împărțesc a lor gîndire pe sisteme numeroase
Și pun haine de imagini pe cadavrul trist și gol.

Ce e cugetarea sacră? Combinare măiestrită
Unor lucruri nexistente; carte tristă și-ncîlcită,
Ce mai mult o încifrează cel ce vrea a descifra.
Ce e poezia? Înger palid cu priviri curate,
Voluptos joc cu icoane și cu glasuri tremurate,
Strai de purpură și aur peste țărîna cea grea.

Rămîneți dară cu bine, sînte firi vizionare,
Ce făceați valul să cînte, ce puneați steaua să zboare,
Ce creați o altă lume pe-astă lume de noroi;
Noi reducem *tot* la pravul azi în noi, mîni în ruină,
Proști și genii, mic și mare, sunet, sufletul, lumină —
Toate-s praf... *Lumea-i cum este...* și ca dînsa suntem noi.

(M. Eminescu, *Opere alese I*, Editura pentru literatură, București, 1964)

Arătați care sînt ideile principale ale poemului Epigonii și raportați-le la aceea expuse de Titu Maiorescu în studiul său O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867. Indicați deosebirile de vederi dintre poet și critic în privința poeziei noastre de pînă la acea dată.
Explicați în ce constă deosebirea stabilită de Eminescu între „naivitatea" predecesorilor și „simțirile reci" ale contemporanilor săi.
Formulați, pornind de la elementele pe care vi le oferă poemul Epigonii, crezul artistic al lui Eminescu.

Poezia *Epigonii* a apărut în „Convorbiri literare" din 15 august 1870. În *Amintiri din „Junimea"*, Iacob Negruzzi relatează că această poezie, ca și *Venere și Madonă* care o precedase cu patru luni, „a făcut mare efect în societatea noastră din cauza frumuseții versurilor și originalității cugetării". Și adaugă: „Negreșit că, în fond, nu era cu putință să ne unim cu părerile lui Eminescu".

Epigonii se compune din două părți distincte. În primele unsprezece strofe poetul evocă, pe un ton vibrant, „zilele de-aur a scripturelor române", adică ceea ce el considera vîrsta de glorie a literaturii naționale, începînd cu poeții de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și din zorii secolului al XIX-lea și continuînd cu strălucita generație pașoptistă. Într-o scrisoare către Iacob Negruzzi, trimisă odată cu poemul, Eminescu și-a explicat elogiul, desigur și pentru a preîntîmpina opoziția junimiștilor: „Dacă în Epigonii veți vedea laude pentru poeți ca Boliac, Mureșanu, Eliade, — acelea nu sunt pentru meritul intern al lucrărilor lor, ci numai pentru că într-adevăr te mișcă acea naivitate sinceră, neconștiută cu care lucra ei (...). Ideea fundamentală e comparațiunea dintre lucrarea încrezută și naivă a predecesorilor noștri și lucrarea noastră trezită, dar rece".

A doua parte a poemului este o critică severă a generației contemporane, în care poetul vede „simțiri reci, harfe zdrobite". Fără a putea fi generalizată, constatarea lui Eminescu răspundea unui scepticism al epocii lui. El pornea de la convingerea că idealul care inspira versurile unor poeți ca Mureșan ori Alecsandri a încetat a mai reprezenta ceva pentru contemporani. Criticismului maiorescian, care minimaliza valoarea creației poetice anterioare, poetul îi răspundea cu un adevărat imn ridicat înaintașilor și cu accente satirice foarte vii la adresa contemporanilor. După cum reiese și din scrisoarea adresată lui Negruzzi, ceea ce Eminescu laudă în *Epigonii* nu este însă altceva decît prezența unui ideal în poezie. Patriotismul, simțirea adîncă, respectul față de tradiția națională — acestea sînt motivele care inspiră lauda adusă poeților pașoptiști.

Constatînd scăderea acestor nobile sentimente la generația contemporană, Eminescu izbucnește în sarcasme teribile. El combate simularea, scepticismul, convenționalismul din poezia lor. În interpretarea poemului trebuie să ținem seama de caracterul opoziției stabilite de poet între trecut și prezent, procedeu poetic (antiteza) ce presupune o oarecare exagerare semnificativă. Poezia satirică implică exagerarea semnificativă, ca și poezia imnică din prima parte a *Epigonilor*.

ÎMPĂRAT ȘI PROLETAR

Pe bănci de lemn, în scunda tavernă mohorîtă,
Unde pătrunde ziua printre ferești murdare,
Pe lîngă mese lunge, stătea posomorîtă,

Cu fețe-ntunecoase, o ceată pribegită,
Copii săraci și sceptici ai plebei proletare.

Ah! — zise unul — spuneți că-i omul o lumină
Pe lumea asta plină de-amaruri și de chin?
Nici o scînteie-ntr-însul nu-i candidă și plină,
Murdară este raza-i ca globul cel de tină,
Asupra cărui dînsul domnește pe deplin.

Spuneți-mi ce-i dreptatea? — Cei tari se îngrădiră
Cu-averea și mărirea în cercul lor de legi;
Prin bunuri ce furară, în veci vezi cum conspiră
Contra celor ce dînșii la lucru-i osîndiră
Și le subjugă munca vieții lor întregi.

Unii plini de plăcere petrec a lor viață,
Trec zilele voioase și orele surîd.
În cupe vin de ambră — iarna grădini, verdeață,
Vara petreceri, Alpii cu frunțile de gheață —
Ei fac din noapte ziuă ș-a zilei ochi închid.

Virtutea pentru dînșii ea nu există. Însă
V-o predică, căci trebui să fie brațe tari,
A statelor greoaie cară trebuie-mpinse
Și trebuiesc luptate războaiele aprinse,
Căci *voi* murind în sînge, *ei* pot să fie mari.

Și flotele puternice ș-armatele făloase,
Coroanele ce regii le pun pe fruntea lor,
Ș-acele milioane, ce în grămezi luxoase
Sunt strînse la bogatul, pe cel sărac apasă,
Și-s supte din sudoarea prostitului popor.

Religia — o frază de dînșii inventată
Ca cu a ei putere să vă aplece-n jug,
Căci de-ar lipsi din inimi speranța de răsplată,
După ce-amar muncirăți mizeri viața toată,
Ați mai purta osînda ca vita de la plug?

Cu umbre, care nu sunt, v-a-ntunecat vederea
Și v-a făcut să credeți că veți fi răsplătiți...
„Nu! moartea cu viața a stins toată plăcerea —
Cel ce în astă lume a dus numai durerea
Nimic n-are dincolo, căci *morți* sunt cei muriți.

Minciuni și fraze-i totul ce statele susține,
Nu-i ordinea firească ce ei a fi susțin;
Averea să le aperi, mărirea ș-a lor bine,
Ei brațul tău înarmă ca să lovești în tine,
Și pe voi contra voastră la luptă ei vă mîn.

De ce să fiţi voi sclavii milioanelor nefaste,
Voi, ce din munca voastră abia puteţi trăi?
De ce boala şi moartea să fie partea voastră,
Cînd ei în bogăţia cea splendidă şi vastă
Petrec ca şi în ceruri, n-au timp nici de-a muri?

De ce uitaţi că-n voi e şi număr şi putere?
Cînd vreţi, puteţi prea lesne pămîntul să-mpărţiţi.
Nu le mai faceţi ziduri unde să-nchid-avere,
Pe voi unde să-nchidă, cînd împinşi de durere
Veţi crede c-aveţi dreptul şi voi ca să trăiţi.

Ei îngrădiţi de lege, plăcerilor se lasă,
Şi sucul cel mai dulce pămîntului i-l sug;
Ei cheamă-n voluptatea orgiei zgomotoase
De instrumente oarbe a voastre fiici frumoase:
Frumuseţile-ne tineri bătrînii lor distrug.

Şi de-ntrebaţi atuncea, vouă ce vă rămîne?
Munca, din care dînşii se-mbată în plăceri,
Robia viaţa toată, lacrimi pe-o neagră pîne,
Copilelor pătate mizeria-n ruşine...
Ei tot şi voi nimica; ei cerul, voi dureri!

De lege n-au nevoie — virtutea e uşoară
Cînd ai ce-ţi trebuieşte... Iar legi sunt pentru *voi*,
Vouă vă pune lege, pedepse vă măsoară
Cînd mîna v-o întindeţi la bunuri zîmbitoare,
Căci nu-i iertat nici braţul teribilei nevoi.

Zdrobiţi orînduiala cea crudă şi nedreaptă,
Ce lumea o împarte în mizeri şi bogaţi!
Atunci cînd după moarte răsplată nu v-aşteaptă,
Faceţi ca-n astă lume să aibă parte dreaptă,
Egală fiecare, şi să trăim ca fraţi!

Sfărmaţi statuia goală a Venerei antice,
Ardeţi acele pînze cu corpuri de ninsori;
Ele stîrnesc în suflet ideea neferice
A perfecţiei umane şi ele fac să pice
În ghearele uzurei copile din popor!

Sfărmaţi tot ce aţîţă inima lor bolnavă,
Sfărmaţi palate, temple, ce crimele ascund,
Zvîrliţi statui de tirani în foc, să curgă lavă,
Să spele de pe pietre pînă şi urma sclavă
Celor ce le urmează pîn' la al lumii fund!

Sfărmaţi tot ce arată mîndrie şi avere,
O! dezbrăcaţi viaţa de haina-i de granit,
De purpură, de aur, de lacrimi, de urît —
Să fie un vis numai, să fie o părere,
Ce făr' de patimi trece în timpul nesfîrşit.

Zidiţi din dărmăture gigantici piramide
Ca un *memento mori* pe al istoriei plan;
Aceasta este arta ce sufletu-ţi deschide
Naintea veciniciei, nu corpul gol ce rîde
Cu mutra de vîndută, cu ochi vil şi viclean.

O! aduceţi potopul, destul voi aşteptarăţi
Ca să vedeţi ce bine prin bine o să ias';
Nimic... Locul hienei îl luă cel vorbareţ,
Locul cruzimii vechie, cel lins şi pizmătareţ,
Formele se schimbară, dar răul a rămas.

Atunci vă veţi întoarce la vremile-aurite,
Ce mitele albastre ni le şoptesc ades,
Plăcerile egale egal vor fi-mpărţite,
Chiar moartea cînd va stinge lampa vieţii finite
Vi s-a părea un înger cu părul blond şi des.

Atunci veţi muri lesne fără de-amar şi grijă,
Feciorii-or trăi-n lume cum voi aţi vieţuit,
Chiar clopotul n-a plînge cu limba lui de spijă
Pentru acel de care norocul avu grijă;
Nimeni de-a plînge n-are, el traiul şi-a trăit.

Şi boale ce mizeria ş-averea nefirească
Le nasc în oameni, toate cu-ncetul s-or topi;
Va creşte tot ce-n lume este menit să crească,
Va bea pîn-în fund cupa, pîn'va vrea s-o zdrobească,
Căci va muri cînd nu va avea la ce trăi.

. . . .

Pe malurile Seinei, în faeton de gală,
Cezarul trece palid, în gînduri adîncit;
Al undelor greu vuiet, vuirea în granit
A sute d-echipajuri, gîndirea-i n-o înşală;
Poporul loc îi face tăcut şi umilit.

Zîmbirea lui deşteaptă, adîncă şi tăcută,
Privirea-i ce citeşte în suflete-omeneşti,
Şi mîna-i care poartă destinele lumeşti,
Cea grupă zdrenţuită în cale-i o salută.
Mărirea-i e în taină legată de aceşti.

Convins ca voi el este-n nălţimea-i solitară
Lipsită de iubire, cum că principiul rău,
Nedreptul şi minciuna al lumii duce frîu;
Istoria umană în veci se desfăşoară,
Povestea-i a ciocanului ce cade pe ilău.

Şi el — el vîrful mîndru al celor ce apasă —
Salută-n a lui cale pe-apărătorul mut.
De aţi lipsi din lume, voi cauza-ntunecoasă
De răsturnări măreţe, mărirea-i radioasă,
Cezarul, chiar cezarul de mult ar fi căzut.

Cu ale voastre umbre nimica crezătoare,
Cu zîmbetu-vă rece, de milă părăsit,
Cu mintea de dreptate și bine rizătoare,
Cu umbra voastră numai, puteri îngrozitoare,
La jugu-i el silește pe cei ce l-au urît.

....

Parisul arde-n valuri, furtuna-n el se scaldă,
Turnuri ca facle negre trăsnesc arzînd în vînt —
Prin limbile de flacări, ce-n valuri se frămînt,
Răcnete, vuiet de-arme pătrund marea cea caldă,
Evul e un cadavru. Paris — al lui mormînt.

Pe stradele-ncrușite de flacări orbitoare,
Suiți pe baricade de bulgări de granit,
Se mișc batalioane a plebei proletare,
Cu cușme frigiene și arme lucitoare,
Și clopote de-alarmă răsună răgușit.

Ca marmura de albe, ca ea nepăsătoare,
Prin aerul cel roșu, femei trec cu-arme-n braț,
Cu păr bogat și negru ce pe-umeri se coboară
Și sînii lor acopăr — e ură și turbare
În ochii lor cei negri, adînci și desperați.

O! luptă-te-nvălită în pletele-ți bogate,
Eroic este astăzi copilul cel pierdut!
Căci flamura cea roșă cu umbra-i de dreptate
Sfințește-a ta viață de tină și păcate;
Nu! nu ești tu de vină, ci cei ce te-au vîndut!

....

Scînteie marea lină, și placele ei sure
Se mișc una pe alta ca pături de cristal
Prin lunce prăvălite; din tainica pădure
Apare luna mare cîmpiilor azure,
Împlîndu-le cu ochiul ei mîndru, triumfal.

Pe undele încete își mișcă legănate
Corăbii învechite scheletele de lemn;
Trecînd încet ca umbre — țin pînzele umflate
În fața lunei care prin ele-atunci străbate,
Și-n roată de foc galben stă fața-i ca un semn.

Pe maluri zdrumicate de aiurirea mării
Cezaru-ncă veghează la trunchiul cel plecat
Al salciei pletoase — și-ntinse-a apei arii
În cercuri fulgerînde se pleacă lin suflării
A zefirului nopții și sună cadențat.

Îi pare că prin aer în noaptea înstelată,
Călcînd pe vîrf de codri, pe-a apelor măriri,

Ilustrație de Ligia Macovei

Trecea cu barba albă — pe fruntea-ntunecată
Cununa cea de paie îi atîrna uscată —
Moşneagul rege Lear.

Uimit privea cezarul la umbra cea din nouri,
Prin creţi ai cărei stele lin tremurînd transpar,
I se deschide-n minte tot sensul din tablouri
A vieţii sclipitoare... A popoarelor ecouri
Par glasuri ce îmbracă o lume de amar:

„În orice om o lume îşi face încercarea,
Bătrînul Demiurgos se opinteşte-n van;
În orice minte lumea îşi pune întrebarea
Din nou: de unde vine şi unde merge floarea
Dorinţelor obscure sădite în noian?

Al lumii-ntregul sîmbur, dorinţa-i şi mărirea,
În inima oricărui i-ascuns şi trăitor,
Zvîrlire hazardată, cum pomu-n înflorire
În orice floare-ncearcă întreagă a sa fire,
Ci-n calea de-a da roade cele mai multe mor.

Astfel umana roadă în calea ei îngheaţă,
Se petrifică unul în sclav, altu-mpărat,
Acoperind cu noime sărmana lui viaţă
Şi arătînd la soare-a mizeriei lui faţă —
Faţa — căci înţelesul i-acelaşi la toţi dat.

În veci aceleaşi doruri mascate cu-altă haină,
Şi-n toată omenirea în veci acelaşi om —
În multe forme-apare a vieţii crudă taină,
Pe toţi ea îi înşală, la nime se distaină,
Dorinţi nemărginite plantînd într-un atom.

Cînd ştii că visu-acesta cu moarte se sfîrşeşte,
Că-n urmă-ţi rămîn toate astfel cum sunt, de dregi
Oricît ai drege-n lume — atunci te oboseşte
Eterna alergare... ş-un gînd te-ademeneşte:
Că vis al morţii-eterne e viaţa lumii-ntregi."

(M. Eminescu, *Opere alese I*, Editura
pentru literatură, Bucureşti, 1964)

Apărută în „Convorbiri literare" din 1 decembrie 1874, poezia *Împărat şi proletar* a cunoscut două variante preliminare, înaintea celei pe care poetul a publicat-o. Eminescu a lucrat la această poezie patru ani, în epoca studiilor la Viena şi la Berlin, completînd-o şi modificînd-o în mai multe rînduri.

Discursul proletarului, cu care începe varianta definitivă, a fost gîndit iniţial ca un poem independent, intitulat *Proletarul* sau *Ideile unui proletar*. Perpessicius a numit această parte „o tînguire a proletarului — mai corect, un rechizitoriu social". Eminescu, puternic marcat de gîndirea

socială a anilor '70 ai secolului trecut, de ideile și de lupta comunarzilor, a imaginat printre cei dintîi în Europa un astfel de rechizitoriu, împins pe alocuri pînă la anarhism („Sfărmați statuia goală a Venerei antice, / Ardeți acele pînze cu corpuri de ninsori..."). În ciuda acestor exagerări, ce au un caracter de pamflet social, el a înțeles bine în ce constă ideologia revoluționară a proletarilor care au luptat în 1871 pe baricadele Comunei din Paris. Este semnificativ și faptul că, dintre toți poeții europeni ai secolului trecut, Eminescu este întîiul evocator al Comunei pariziene.

Meditația Cezarului pe malurile Senei introduce, în contrapunct cu ideile revoluționare din „discursul proletarului", o filozofie sceptică asupra existenței. Cezarul e cugetătorul din *Memento mori*. El este pus în fața realității revoluției proletare, dar meditația lui rămîne aceea a cugetătorului (și ea a obsedat pe toți romanticii, fără excepție), pentru care viața e „vis al morții eterne". Între pasajul care zugrăvește lupta revoluționară și reflecțiile sceptice ale Cezarului se stabilește o antiteză totală.

Distingeți părțile din care se compune poemul Împărat și proletar. Scoateți ideea principală din fiecare parte.

Arătați în ce constă nota revoluționară a „discursului proletarului" și valoarea criticii sociale întreprinse de Eminescu.

Stabiliți ponderea elementelor descriptive în imaginile poetice din prima parte a poemului și a celor reflexiv-filozofice în imaginile din cea de-a doua parte.

SCRISOAREA III

Un sultan dintre aceia ce domnesc peste vro limbă,
Ce cu-a turmelor pășune, a ei patrie ș-o schimbă,
La pămînt dormea ținîndu-și căpătîi mîna cea dreaptă;
Dară ochiu-nchis afară, înlăuntru se deșteaptă.
Vede cum din ceruri luna lunecă și se coboară
Și s-apropie de dînsul preschimbată în fecioară.
Înflorea cărarea ca de pasul blîndei primăveri;
Ochii ei sunt plini de umbra tăinuitelor dureri;
Codrii se înfiorează de atîta frumusețe,
Apele-ncrețesc în tremur străveziile lor fețe,
Pulbere de diamante cade fină ca o bură,
Scînteind plutea prin aer și pe toate din natură
Și prin mîndra fermecare sun-o muzică de șoapte,
Iar pe ceruri se înalță curcubeele de noapte...
Ea, șezînd cu el alături, mîna fină i-o întinde,
Părul ei cel negru-n valuri de mătasă se desprinde;
— Las' să leg a mea viață de a ta... În brațu-mi vino,
Și durerea mea cea dulce cu durerea ta alin-o...
Scris în cartea vieții este și de veacuri și de stele
Eu să fiu a ta stăpînă, tu stăpîn vieții mele.

Şi cum o privea sultanul, ea se-ntunecă... dispare;
Iar în inima lui simte un copac cum că răsare,
Care creşte într-o clipă ca în veacuri, mereu creşte,
Cu-a lui ramuri peste lume, peste mare se lăţeşte;
Umbra lui cea uriaşă orizonul îl cuprinde
Şi sub dînsul universul într-o umbră se întinde;
Iar în patru părţi a lumii vede şiruri munţii mari,
Atlasul, Caucazul, Taurul şi Balcanii seculari;
Vede Eufratul şi Tigris, Nilul, Dunărea bătrînă —
Umbra arborelui falnic peste toată e stăpînă.
Astfel, Asia, Europa, Africa cu-a ei pustiuri
Şi corăbiile negre legănîndu-se pe rîuri,
Valurile verzi de grîie legănîndu-se pe lanuri,
Mările ţărmuitoare şi cetăţi lîngă limanuri,
Toate se întind nainte-i... ca pe-un uriaş covor,
Vede ţară lîngă ţară şi popor lîngă popor —
Ca prin neguri alburie se strevăd şi se prefac
În întinsă-mpărăţie sub o umbră de copac.

Vulturii porniţi la ceruri pîn' la ramuri nu ajung;
Dar un vînt de biruinţă se porneşte îndelung
Şi loveşte rînduri, rînduri în frunzişul sunător,
Strigăte de-Allah! Allahu! se aud pe sus prin nori,
Zgomotul creşte ca marea turburată şi înaltă,
Urlete de bătălie s-alungau după olaltă,
Însă frunzele-ascuţite se îndoaie după vînt
Şi deasupra Romei nouă se înclină la pămînt.

Se cutremură sultanul... se deşteaptă... şi pe cer
Vede luna cum pluteşte peste plaiul Eschişer.
Şi priveşte trist la casa şeihului Edebali;
După gratii de fereastră o copilă el zări
Ce-i zîmbeşte, mlădioasă ca o creangă de alun;
E a şeihului copilă, e frumoasa Malcatun.
Atunci el pricepe visul că-i trimis de la profet,
Că pe-o clipă se-nălţase chiar în rai la Mohamet,
Că din dragostea-i lumească un imperiu se va naşte,
Ai căruia ani şi margini numai cerul le cunoaşte.

Visul său se-nfiripează şi se-ntinde vultureşte,
An cu an împărăţia tot mai largă se sporeşte,
Iară flamura cea verde se înalţă an cu an,
Neam cu neam urmîndu-i zborul şi sultan după sultan.
Astfel ţară după ţară drum de glorie-i deschid...
Pîn-în Dunăre ajunge furtunosul Baiazid...

La un semn, un ţărm de altul, legînd vas de vas, se leagă
Şi în sunet de fanfare trece oastea lui întreagă;
Ieniceri, copii de suflet ai lui Allah şi spahii
Vin de-ntunecă pămîntul la Rovine în cîmpii;
Răspîndindu-se în roiuri, întind corturile mari...
Numa-n zarea depărtată sună codrul de stejari.

Iată vine-un sol de pace c-o năframă-n vîrf de băţ.
Baiazid, privind la dînsul, îl întreabă cu dispreţ:
— Ce vrei tu?
— Noi? Bună pace! Şi de n-o fi cu bănat,
Domnul nostru-ar vrea să vază pe măritul împărat.

La un semn deschisă-i calea şi s-apropie de cort
Un bătrîn atît de simplu, după vorbă, după port.
— Tu eşti Mircea?
— Da-mpărate!
— Am venit să mi te-nchini,
De nu, schimb a ta coroană într-o ramură de spini.
— Orice gînd ai, împărate, şi oricum vei fi sosit,
Cît suntem încă pe pace, eu îţi zic: Bine-ai venit!
Despre partea închinării însă, doamne, să ne ierţi;
Dar acu vei vrea cu oaste şi război ca să ne cerţi,
Ori vei vrea să faci întoarsă de pe-acuma a ta cale,
Să ne dai un semn şi nouă de mila măriei-tale...
De-o fi una, de-o fi alta... Ce e scris şi pentru noi,
Bucuroşi le-om duce toate, de e pace, de-i război.

— Cum? Cînd lumea mi-e deschisă, a privi gîndeşti că pot
Ca întreg Aliotmanul să se-mpiedece de-un ciot?
O, tu nici visezi, bătrîne, cîţi în cale mi s-au pus!
Toată floarea cea vestită a întregului Apus,
Tot ce stă în umbra crucii, împăraţi şi regi s-adună
Să dea piept cu uraganul ridicat de semilună.
S-a-mbrăcat în zale lucii cavalerii de la Malta,
Papa cu-a lui trei coroane, puse una peste alta,
Fulgerele adunat-au contra fulgerului care
În turbarea-i furtunoasă a cuprins pămînt şi mare.
N-au avut decît cu ochiul ori cu mîna semn a face,
Şi Apusul îşi împinse toate neamurile-ncoace;
Pentru-a crucii biruinţă se mişcară rîuri-rîuri,
Ori din codri răscolite, ori stîrnite din pustiuri;
Zguduind din pace-adîncă ale lumii începuturi,
Înnegrind tot orizontul cu-a lor zeci de mii de scuturi,
Se mişcau îngrozitoare ca păduri de lănci şi săbii,
Tremura înspăimîntată marea de-ale lor corăbii!...
La Nicopole văzut-ai cîte tabere s-au strîns
Ca să steie înainte-mi ca şi zidul neînvins.
Cînd văzui a lor mulţime, cîtă frunză, cîtă iarbă,
Cu o ură nempăcată mi-am şoptit atunci în barbă,
Am jurat ca peste dînşii să trec falnic, fără păs,
Din pristolul de la Roma să dau calului ovăs...
Şi de crunta-mi vijelie tu te aperi c-un toiag?
Şi, purtat de biruinţă, să mă-mpiedec de-un moşneag?
— De-un moşneag, da, împărate, căci moşneagul ce priveşti
Nu e om de rînd, el este domnul Ţării Româneşti.
Eu nu ţi-aş dori vrodată să ajungi să ne cunoşti,
Nici ca Dunărea să-nece spumegînd a tale oşti.
După vremuri mulţi veniră, începînd cu acel oaspe,
Ce din vechi se pomeneşte, cu Dariu a lui Istaspe;

Mulți durară, după vremuri, peste Dunăre vrun pod,
De-au trecut cu spaima lumii și mulțime de norod;
Împărați pe care lumea nu putea să-i mai încapă
Au venit și-n țara noastră de-au cerut pămînt și apă —
Și nu voi ca să mă laud, nici că voi să te-nspăimînt,
Cum veniră, se făcură toți o apă ș-un pămînt.
Te fălești că înainte-ți răsturnat-ai valvîrtej
Oștile leite-n zale de-mpărați și de viteji?
Tu te lauzi că Apusul înainte ți s-a pus?...
Ce-i mîna pe ei în luptă, ce-au voit acel Apus?
Laurii voiau să-i smulgă pe de fruntea ta de fier,
A credinții biruință căta orice cavaler.
Eu? Îmi apăr sărăcia și nevoile și neamul...
Și de-aceea tot ce mișcă-n țara asta, rîul, ramul,
Mi-e prieten numai mie, iară ție dușman este,
Dușmănit vei fi de toate, făr-a prinde chiar de veste;
N-avem oști, dară iubirea de moșie e un zid
Care nu se-nfiorează de-a ta faimă, Baiazid!

Și abia plecă bătrînul... Ce mai freamăt, ce mai zbucium!
Codrul clocoti de zgomot și de arme și de bucium,
Iar la poala lui cea verde mii de capete pletoase,
Mii de coifuri lucitoare ies din umbra-ntunecoasă;
Călăreții împlu cîmpul și roiesc după un semn
Și în caii lor sălbateci bat cu scările de lemn,
Pe copite iau în fugă fața negrului pămînt,
Lănci scînteie lungi în soare, arcuri se întind în vînt,
Și ca nouri de aramă și ca ropotul de grindeni,
Orizonu-ntunecîndu-l, vin săgeți de pretutindeni,
Vîjîind ca vijelia și ca plesnetul de ploaie...
Urlă cîmpul și de tropot și de strigăt de bătaie.
În zadar striga-mpăratul ca și leul în turbare,
Umbra morții se întinde tot mai mare și mai mare;
În zadar flamura verde o ridică înspre oaste,
Căci cuprinsă-i de pieire și în față și în coaste,
Căci se clatină rărite șiruri lungi de bătălie;
Cad asabii ca și pîlcuri risipite pe cîmpie,
În genunchi cădeau pedestri, colo caii se răstoarnă,
Cînd săgețile în valuri, care șuieră, se toarnă
Și, lovind în față,-n spate, ca și crivățul și gerul,
Pe pămînt lor li se pare că se năruie tot cerul...
Mircea însuși mînă-n luptă vijelia-ngrozitoare,
Care vine, vine, vine, calcă totul în picioare;
Durduind soseau călării ca un zid înalt de suliți,
Printre cetele păgîne trec rupîndu-și large uliți;
Risipite se-mprăștie a dușmanilor șiraguri,
Și gonind biruitoare tot veneau a țării steaguri,
Ca potop ce prăpădește, ca o mare turburată —
Peste-un ceas păgînătatea e ca pleava vînturată.
Acea grindin-oțelită înspre Dunăre o mînă,
Iar în urma lor se-ntinde falnic armia română.

Pe cînd oastea se așează, iată soarele apune,
Voind creștetele nalte ale țării să-ncunune
Ca un nimb de biruință; fulger lung încremenit
Mărginește munții negri în întregul asfințit,
Pin'ce izvorăsc din veacuri stele una cîte una
Și din neguri, dintre codri, tremurînd s-arată luna:
Doamna mărilor ș-a nopții varsă liniște și somn.
Lîngă cortu-i, unul dintre fiii falnicului domn
Sta zîmbind de-o amintire, pe genunchi scriind
o carte,
S-o trimiță dragei sale, de la Argeș mai departe:
„De din vale de Rovine
Grăim, Doamnă, către Tine,
Nu din gură, ci din carte,
Că ne ești așa departe.
Te-am ruga, mări, ruga
Să-mi trimiți prin cineva
Ce-i mai mîndru-n valea Ta:
Codrul cu poienele,
Ochii cu sprîncenele;
Că și eu trimite-voi
Ce-i mai mîndru pe la noi:
Oastea mea cu flamurile,
Codrul și cu ramurile,
Coiful nalt cu penele,
Ochii cu sprîncenele.
Și să știi că-s sănătos,
Că, mulțămind lui Cristos,
Te sărut, Doamnă, frumos."

. . . .

De-așa vremi se-nvredniciră cronicarii și
rapsozii;
Veacul nostru ni-l umplură saltimbancii și
irozii...
În izvoadele bătrîne pe eroi mai pot să caut;
Au cu lira visătoare ori cu sunete de flaut
Poți să-ntîmpini patrioții ce-au venit de-atunci
încolo?
Înaintea acestora tu ascunde-te, Apollo!
O, eroi! care-n trecutul de măriri vă adumbriseți,
Ați ajuns acum de modă de vă scot din letopiseț,
Și cu voi drapîndu-și nula, vă citează toți nerozii,
Mestecînd veacul de aur în noroiul greu al prozii.
Rămîneți în umbra sfîntă, Basarabi și voi Mușatini,
Descălecători de țară, dătători de legi și datini,
Ce cu plugul și cu spada ați întins moșia voastră
De la munte pin' la mare și la Dunărea albastră.

Au *prezentul* nu ni-i mare? N-o să-mi dea ce o să cer?
N-o să aflu într-ai noștri vre un falnic juvaer?
Au la Sybaris nu suntem lîngă capiștea spoielii?
Nu se nasc glorii pe stradă și la ușa cafenelii,

Ilustrație de Ligia Macovei

N-avem oameni ce se luptă cu retoricele suliţi
În aplauzele grele a canaliei de uliţi,
Panglicari în ale ţării, care joacă ca pe funii,
Măşti cu toate de renume din comedia minciunii?
Au de *patrie*, *virtute*, nu vorbeşte liberalul,
De ai crede că viaţa-i e curată ca cristalul?
Nici visezi că înainte-ţi stă un stîlp de cafenele,
Ce îşi rîde de-aste vorbe îngînîndu-le pe ele.
Vezi colo pe uriciunea fără suflet, fără cuget,
Cu privirea-mpăroşată şi la fălci umflat şi buget,
Negru, cocoşat şi lacom, un izvor de şiretlicuri,
La tovarăşii săi spune veninoasele-i nimicuri;
Toţi pe buze-avînd virtute, iar în ei monedă calpă,
Quintesenţă de mizerii de la creştet pînă-n talpă,
Şi deasupra tuturora, oastea să şi-o recunoască,
Îşi aruncă pocitura bulbucaţii ochi de broască...
Dintr-aceştia ţara noastră îşi alege astăzi solii!
Oameni vrednici ca să şază în zidirea sfintei Golii,
În cămeşi cu mîneci lunge şi pe capete scufie,
Ne fac legi şi ne pun biruri, ne vorbesc filosofie.
Patrioţii! Virtuoşii, ctitori de aşezăminte,
Unde spumegă desfrîul în mişcări şi în cuvinte.
Cu evlavie de vulpe, ca în strane, şed pe locuri
Şi aplaudă frenetic schime, cîntece şi jocuri...
Şi apoi în sfatul ţării se adun să se admire
Bulgăroi cu ceafa groasă, grecotei cu nas subţire;
Toate mutrele acestea sunt pretinse de român,
Toată greco-bulgărimea e nepoata lui Traian!
Spuma asta-nveninată, astă plebe, ăst gunoi
Să ajung-a fi stăpînă şi pe ţară şi pe noi!
Tot ce-n ţările vecine e smintit şi stîrpitură,
Tot ce-i însemnat cu pata putrejunii de natură,
Tot ce e perfid şi lacom, tot Fanarul, toţi iloţii,
Toţi se scurseră aicea şi formează patrioţii,
Încît fonfii şi flecarii, găgăuţii şi guşaţii,
Bîlbîiţi cu gura strîmbă sunt stăpînii astei naţii!

Voi sunteţi urmaşii Romei? Nişte răi şi nişte fameni!
I-e ruşine omenirii să vă zică vouă oameni!
Şi această ciumă-n lume şi aceste creaturi
Nici ruşine n-au să ieie în smintitele lor guri
Gloria neamului nostru spre-a o face de ocară,
Îndrăznesc ca să rostească pîn' şi numele tău... ţară!

La Paris, în lupanare de cinismu şi de lene,
Cu femeile-i pierdute şi-n orgiile-i obscene,
Acolo v-aţi pus averea, tinereţele la *stos*...
Ce a scos din voi Apusul cînd nimic nu e de scos?

Ne-aţi venit apoi, drept minte o sticluţă de pomadă,
Cu monoclu-n ochi, drept armă beţişor de promenadă,

Vestejiţi fără de vreme, dar cu creieri de copil,
Drept ştiinţ-avînd în minte vre un vals de Bal-Mabil,
Iar în schimb cu-averea toată vrun papuc de curtezană...
O, te-admir, progenitură de origine romană!
Şi acum priviţi cu spaimă faţa noastră sceptic-rece,
Vă miraţi cum de minciuna astăzi nu vi se mai trece?
Cînd vedem că toţi aceia care vorbe mari aruncă
Numai banul îl vînează şi cîştigul fără muncă,
Azi, cînd fraza lustruită nu ne poate înşela,
Astăzi alţii sunt de vină, domnii mei, nu este-aşa?
Prea v-aţi arătat arama, sfîşiind această ţară,
Prea făcurăţi neamul nostru de ruşine şi ocară,
Prea v-aţi bătut joc de limbă, de străbuni şi obicei,
Ca să nu s-arate-odată ce sunteţi — nişte mişei!
Da, cîştigul fără muncă, iată singura pornire;
Virtutea? e-o nerozie; Geniul? o nefericire.

Dar lăsaţi măcar strămoşii ca să doarmă-n colb de cronici;
Din trecutul de mărire v-ar privi cel mult ironici.
Cum nu vii tu, Ţepeş doamne, ca punînd mîna pe ei,
Să-i împarţi în două cete: în smintiţi şi în mişei,
Şi în două temniţi large cu de-a sila să-i aduni,
Să dai foc la puşcărie şi la casa de nebuni!

(M. Eminescu, *Opere alese I*, Editura pentru literatură, Bucureşti, 1964)

În ediţia poeziilor lui Eminescu alcătuită de Titu Maiorescu în 1883 (pe copertă: 1884), „Scrisorile" sînt intitulate „Satire", acesta fiind termenul încetăţenit la Junimea, unde estetica dominantă era clasicistă.

Analizînd „Scrisorile" lui Eminescu ca pe nişte satire, G. Călinescu le raportează la modele clasice (Boileau) şi romantice universale (V. Hugo). El descoperă numeroase poezii şi versuri satirice în lirica eminesciană de dinainte de 1883 şi explică: „Satiricii de felul lui Boileau sînt de obicei plaţi, fără imaginaţie. Eminescu, ca şi V. Hugo, e un liric, şi odată ridicat de la pămînt, zboară în cercuri din ce în ce superioare. De la sarcasm el trece la violenţă...". Este deosebirea dintre satira clasică, potolită şi instructivă, specie didactică, şi satira romanticilor care se învecinează cu pamfletul.

Dintre „Scrisorile" eminesciene, a II-a şi a III-a conţin versurile satirice cele mai originale. *Scrisoarea III* a apărut în „Convorbiri literare" din 1 mai 1881 şi a fost reprodusă de Eminescu însuşi, redactor la „Timpul", în acest ziar, zece zile mai tîrziu. Ea constă într-o antiteză, procedeu frecvent la Eminescu (*Epigonii*, *Împărat şi proletar*). Prima parte povesteşte visul sultanului Baiazid. Regăsim în continuare glorificarea trecutului prin figura legendară a unui voievod român (în cazul de faţă Mircea) şi toate acele senti-

mente nobile de care Eminescu leagă de obicei istoria veche a poporului român. Episodul întîlnirii dintre Mircea și Baiazid și acela al luptei sînt construite cu mijloace dramatice, ceea ce le dă înfățișarea unor scene de teatru.

Identificați procedeele teatrale din această parte a poeziei. Ce elemente poetice specific eminesciene predomină în compunerea folclorică pe care Eminescu o intercalează între prima și a doua parte a Scrisorii III?

Partea a doua, constituită în antiteză cu prima, este o invectivă lirică, un pamflet politic, ținta sarcasmelor poetului fiind partidul liberal aflat în acel moment la putere și contra căruia Eminescu scria în „Timpul", zilnic, numeroase articole, cu un spirit critic deosebit de acut[1].

Se observă ușor asemănările de idei dintre „Scrisoare" și articolele publicate în „Timpul". Dar și deosebirile. În poezie, Eminescu pune în mișcare un vocabular mult mai bogat și critica socială devine invectivă: pocitură (*Hidoasa pocitură* este și titlul unui articol), broască, smintit, stîrpitură, fonf, flecar, gușat, bîlbîit, privire-mpăroșată, buget, „uriciunea fără suflet, fără cuget", „negru, cocoșat și lacom, un izvor de șiretlicuri" etc.... Unele versuri ne amintesc direct de articolul citat în notă: „Dintr-aceștia țara noastră își alege astăzi solii!"

Dar dacă articolul avea un sens ocazional, satira de aici se ridică peste patimile politice care au agitat epoca lui Eminescu și invectiva capătă generalitate poetică, putînd fi înțeleasă și astăzi, ca expresie lirică a indignării, în afara conjuncturii și a momentului istoric. Eminescu are capacitatea de a transforma cuvîntul rău, mușcător, vorba crudă, într-o lavă care incendiază totul. Tabloul final al *Scrisorii III* este o curată viziune de apocalips politic.

După cum se vede, creația poetică a lui Eminescu a fost în multe cazuri reflexul direct al atitudinii critice față de realitățile social-politice din vremea sa. Ca redactor la „Timpul", el a publicat numeroase articole în care denunță fără echivoc constituirea unei noi clase dominante și infiltrarea a numeroase elemente străine în posturi cheie din administrație și în conducerea instituțiilor. Relevăm aceste aspecte ale activității sale publicistice întrucît ele ne dau o indicație și asupra frecvenței antitezei trecut-prezent în poezia eminesciană și, în același timp, arată clar împotriva cui se îndreaptă satira din finalul *Scrisorii III*. Iată ce scrie Eminescu în „Timpul" din 9 august

[1] „Și astfel mii de oameni rîvnesc în țara aceasta să capete avere și onori pe calea statului sau cel puțin să trăiască de la dînsul. Prin ideea curat negativă a libertăței care nu însemnează nicăieri alta decît să nu fiu oprit de a munci, adică de a produce bunuri reale, liberalii din România au ajuns la ideea pozitivă că libertatea trebuie să le dea și de mîncare și încălțăminte și lux și tot ce le poftește inima, iar clasele muncitoare? Pe apa sîmbetei să meargă! După voi potopul. Cît lumea n-avem să trăim, nu-i așa? Cît vom trăi să ne curgă laptele în păsat... După aceea, bun e Dumnezeu și va avea grijă de clasele pe care le sărăcim și le stoarcem. Acesta e liberalismul la noi în țară." („Timpul", 18 XII 1877)

1881: „Adevărul e că în decursul acestor din urmă patrusprezece ani elementul istoric pămîntean a fost înlăturat în favorul a d-alde Giani, Cariagdi, Carada, Fleva etc., deci în favorul unui element etnic și moralicește străin neamului românesc, acest adevăr îi doare pe toți aceea cîți și-au făcut din specula patriei și naționalității o meserie, un negoț, o breaslă."

Antiteza trecut-prezent are în subsidiar ca argument o idee care apare și la Nicolae Filimon: opunerea boierimii pămîntene—alcătuită din români de baștină, luminați și patrioți —, celei alcătuite din străini pripășiți la noi, ajunși la îmbogățire prin lingușire, șiretlicuri și hoție. Un citat dintr-un articol publicat în „Timpul" din 29 septembrie, același an 1881, este ilustrativ în acest sens: „Odinioară o clasă dominantă puțin numeroasă, incoruptibilă și păstrătoare a tradițiilor țării, azi, deasupra oameni îmbogățiți prin camete, prin specule, prin ruina altora...".

G. Călinescu a remarcat că valoarea deosebită a versurilor din *Scrisoarea III* provine și din aceea că ele sînt memorabile, ușor de declamat, înfigîndu-se în mintea noastră o dată pentru totdeauna, la fel ca multe din versurile lui Bolintineanu din *Legendele istorice*.

Identificați pe baza structurilor celor trei poezii studiate (Epigonii, Scrisoarea III, Împărat și proletar) elementele concrete ale procedeului poetic al antitezei folosit de Eminescu.

REVEDERE

— Codrule, codruțule,
Ce mai faci, drăguțule,
Că de cînd nu ne-am văzut
Multă vreme au trecut
Și de cînd m-am depărtat,
Multă lume am îmblat.

— Ia, eu fac ce fac de mult,
Iarna viscolu-l ascult,
Crengile-mi rupîndu-le,
Apele-astupîndu-le,
Troienind cărările
Și gonind cîntările;
Și mai fac ce fac de mult,
Vara doina mi-o ascult
Pe cărarea spre izvor
Ce le-am dat-o tuturor,
Împlîndu-și cofeile,
Mi-o cîntă femeile.

— Codrule cu rîuri line,
Vreme trece, vreme vine,
Tu din tînăr precum ești
Tot mereu întinerești.

— Ce mi-i vremea, cînd de veacuri,
Stele-mi scînteie pe lacuri,
Că de-i vremea rea sau bună,
Vîntu-mi bate, frunza-mi sună;
Și de-i vremea bună, rea,
Mie-mi curge Dunărea.
Numai omu-i schimbător,
Pe pămînt rătăcitor,
Iar noi locului ne ținem,
Cum am fost așa rămînem:
Marea și cu rîurile,
Lumea cu pustiurile,
Luna și cu soarele,
Codrul cu izvoarele.

(M. Eminescu, *Opere alese I*, Editura pentru literatură, București, 1964)

După constatarea lui Perpessicius, care a înregistrat toate manuscrisele eminesciene cuprinzînd versuri folclorice culese de-a lungul anilor, *Revedere* este prima poezie în metru popular tipărită de Eminescu („Convorbiri literare", 1 octombrie 1879). Din manuscrisele păstrate reiese că Eminescu a nutrit o profundă admirație pentru expresia artistică populară, ceea ce l-a făcut ca pretutindeni pe unde a trecut prin țară să culeagă folclor. Era firesc, în aceste condiții, ca în poezia lui să se simtă o constantă influență a modelului popular. Specialiștii au încercat nu numai să descopere relația directă între poeziile populare culese de Eminescu și acelea scrise de el în metru folcloric, ci să le și grupeze în funcție de fidelitatea față de spiritul artistic popular. Dar tocmai intervenția lui Eminescu în textul folcloric, expresiile originale și semnificațiile noi pe care el le atribuie cuvintelor obișnuite dobîndesc o mare însemnătate. G. Călinescu avea dreptate să noteze: „Cea mai mare însușire a lui Eminescu este de a face poezii populare fără să imite, și cu idei culte, de a se coborî la acel sublim impersonalism poporan. Mai stîngace sînt poeziile populare culese și îndreptate de Alecsandri decît cele născocite de Eminescu...".

Deși scrisă în metru folcloric, *Revedere* este o poezie profund originală. Doar cîte un vers, ici-colo („Codrule, codruțule!"...), învederează un model folcloric.

Pădurea i s-a relevat poetului încă din copilărie ca un loc fermecător cu puteri miraculoase:

Fiind băiet păduri cutreieram
Și mă culcam ades lîngă izvor,
Iar brațul drept supt cap eu mi-l puneam
S-aud cum apa sună-ncetișor:
Un freamăt lin trecea din ram în ram
Și un miros venea adormitor.
Astfel ades eu nopți întregi am mas,
Blînd îngînat de-al valurilor glas.

(Fiind băiet păduri cutreieram)

Aflat sub puterea ocrotitoare a pădurii, care îi dezvăluie toate frumusețile și misterele ei, poetul trăiește din plin bucuria și armonia copilăriei, împlinirea visului de iubire („Hai în codru cu verdeață..." *Floare albastră*; „Vino-n codru la izvorul..." *Dorința*; „O, priviți-i cum visează / Visul codrului de fagi! / Amîndoi ca-ntr-o poveste / Ei își sunt așa de dragi!... *Povestea codrului*). Profunzimea acestui sentiment al relației om-natură se reflectă dramatic în chemarea duioasă pe care pădurea i-o adresează, atunci cînd poetul se simte îndemnat să apuce calea destinului său atît de agitat:

O, rămîi, rămîi la mine,
Te iubesc atît de mult!

Ale tale doruri toate
Numai eu știu să le-ascult;

. . . .

Astfel zise lin pădurea
Bolți asupră-mi clătinînd;
Șuieram l-a ei chemare
Ș-am ieșit în cîmp rîzînd.

. . . .

(O, rămîi)

Revedere este o continuare a dialogului cu pădurea, dar de această dată nu de pe poziția copilului sau a tînărului îndrăgostit, ci a omului care a acumulat o experiență de viață profundă și semnificativă în toate privințele, așa cum rezultă chiar din primele șase versuri.

Relevarea acestei experiențe de viață și a semnificațiilor ei constituie de fapt fondul poeziei. Și aceasta îi conferă o discretă, dar acută tentă filozofică.

Desprindeți din răspunsurile codrului semnificația pe care o atribuie poetul curgerii necontenite a timpului și influenței acestui fenomen ireversibil asupra naturii și asupra omului.

FLOARE ALBASTRĂ

— Iar te-ai cufundat în stele
Și în nori și-n ceruri nalte?
De nu m-ai uita încalte,
Sufletul vieții mele.

În zadar rîuri în soare
Grămădești-n a ta gîndire
Și cîmpiile asire
Și întunecata mare;

Piramidele-nvechite
Urcă-n cer vîrful lor mare —
Nu căta în depărtare
Fericirea ta, iubite!

Astfel zise mititica,
Dulce netezindu-mi părul.
Ah! ea spuse adevărul;
Eu am rîs, n-am zis nimica.

— Hai în codrul cu verdeață,
Und-izvoare plîng în vale,
Stînca stă să se prăvale
În prăpastia măreață.

Acolo-n ochi de pădure,
Lîngă balta cea senină
Și sub trestia cea lină
Vom ședea în foi de mure.

Și mi-i spune-atunci povești
Și minciuni cu-a ta guriță,
Eu pe-un fir de romaniță
Voi cerca de mă iubești.

Și de-a soarelui căldură
Voi fi roșie ca mărul,
Mi-oi desface de-aur părul,
Să-ți astup cu dînsul gura.

De mi-i da o sărutare,
Nime-n lume n-a s-o știe,
Căci va fi sub pălărie —
Ș-apoi cine treabă are!

Cînd prin crengi s-a fi ivit
Luna-n noaptea cea de vară,
Mi-i ținea de subsuoară,
Te-oi ținea de după gît.

Pe cărare-n bolți de frunze,
Apucînd spre sat în vale,
Ne-om da sărutări pe cale,
Dulci ca florile ascunse.

Și sosind l-al porții prag,
Vom vorbi-n întunecime;
Grija noastră n-aib-o nime,
Cui ce-i pasă că-mi ești drag?

Înc-o gură — și dispare...
Ca un stîlp eu stam în lună!
Ce frumoasă, ce nebună
E albastra-mi, dulce floare!

....

Și te-ai dus, dulce minune,
Ș-a murit iubirea noastră —
Floare-albastră! floare-albastră!...
Totuși este trist în lume!

(M. Eminescu, *Opere alese I*, Editura pentru literatură, București, 1964)

Apărută în „Convorbiri literare" din 1 aprilie 1873, poezia *Floare albastră* face parte dintre acelea pe care G. Călinescu le-a numit „egloge", adică mici poeme pastorale, care, spre deosebire de idilă, folosesc dialogul. În această categorie intră și alte poeme din prima epocă a creației eminesciene: *Dorința*, *Povestea teiului* etc. Ele corespund idilismului erotic, în vreme ce poemele de dragoste de mai tîrziu vor aduce atitudinea reflexivă, vor fi romanțe cu substrat filozofic. În *Floare albastră*, sentimentul impetuos al vieții nu se supune meditației intelectuale. Aici femeia cheamă bărbatul „în codrul cu verdeață", așa cum, în *Luceafărul*, Cătălina va ispiti pe Hyperion să coboare pe Pămînt. Căci bărbatul, cufundat „în nori și-n ceruri nalte", simbolizează tocmai atitudinea reflexivă, în vreme ce femeia, ispititoare, simbolizează manifestarea vieții prin instinct. Dar nu totdeauna rolurile sînt repartizate în acest fel. În *Dorința* ele sînt oarecum inversate, ceea ce înseamnă că Eminescu era în primul rînd interesat de opoziția dintre intelectual și instinctual, pe care o va dezvolta în *Luceafărul*.

Egloga eminesciană nu e doar o poezie pastorală în care poetul creează tablouri idealizate ale vieții rustice, ci și una galantă. În *Floare albastră* există numeroase elemente în sprijinul ideii trecerii, la Eminescu, a instinctului erotic prin filtrul livresc al unor ceremonii galante. De exemplu, în invocarea propriu-zisă, care se aseamănă cu aceea a lui Cătălin din *Luceafărul*. Femeia e aici ispititoare, ca și Cătălin dincolo, dînd expresie jocurilor dragostei care formează de obicei conținutul acestui fel de lirică. Ea e „cochetă" și „cochetează" în cel mai pur stil al poeziei galante. Ceremonialul erotic provine deopotrivă din folclorul autohton, care are „curtenia" lui specială. Bărbatul e un Făt-Frumos, femeia, o Crăiasă. „Curtea" e codrul:

Împărat slăvit e codrul,
Neamuri mii îi cresc sub poale,

Toate înflorind din mila
Codrului, Măriei-sale.

Lună, Soare şi Luceferi
El le poartă-n al lui herb,
Împrejuru-i are dame
Şi curteni din neamul *Cerb.*

(Povestea codrului)

Comparaţi invocaţia erotică din Floare albastră **şi cea din** Dorinţa **spre a descoperi similitudinile de atitudine, în ciuda inversării rolurilor.**

Observaţi în ce constă „galanteria" în Floare albastră **şi în episodul lui Cătălin din** Luceafărul. **Daţi exemple şi din alte poezii (**Dorinţa, Lacul, Crăiasa din poveşti, Călin (file de poveste), Făt-Frumos din tei **etc.).**

LUCEAFĂRUL

A fost odată ca-n poveşti,
A fost ca niciodată,
Din rude mari împărăteşti,
O prea frumoasă fată.

Şi era una la părinţi
Şi mîndră-n toate cele,
Cum e Fecioara între sfinţi
Şi luna între stele.

Din umbra falnicelor bolţi
Ea pasul şi-l îndreaptă
Lîngă fereastră, unde-n colţ
Luceafărul aşteaptă.

Privea în zare cum pe mări
Răsare şi străluce,
Pe mişcătoarele cărări
Corăbii negre duce.

Îl vede azi, îl vede mîni,
Astfel dorinţa-i gata;
El iar, privind de săptămîni,
Îi cade dragă fata.

Cum ea pe coate-şi răzima
Visînd ale ei tîmple,
De dorul lui şi inima
Şi sufletu-i se împle.

Şi cît de viu s-aprinde el
În orişicare sară,
Spre umbra negrului castel
Cînd ea o să-i apară.

*

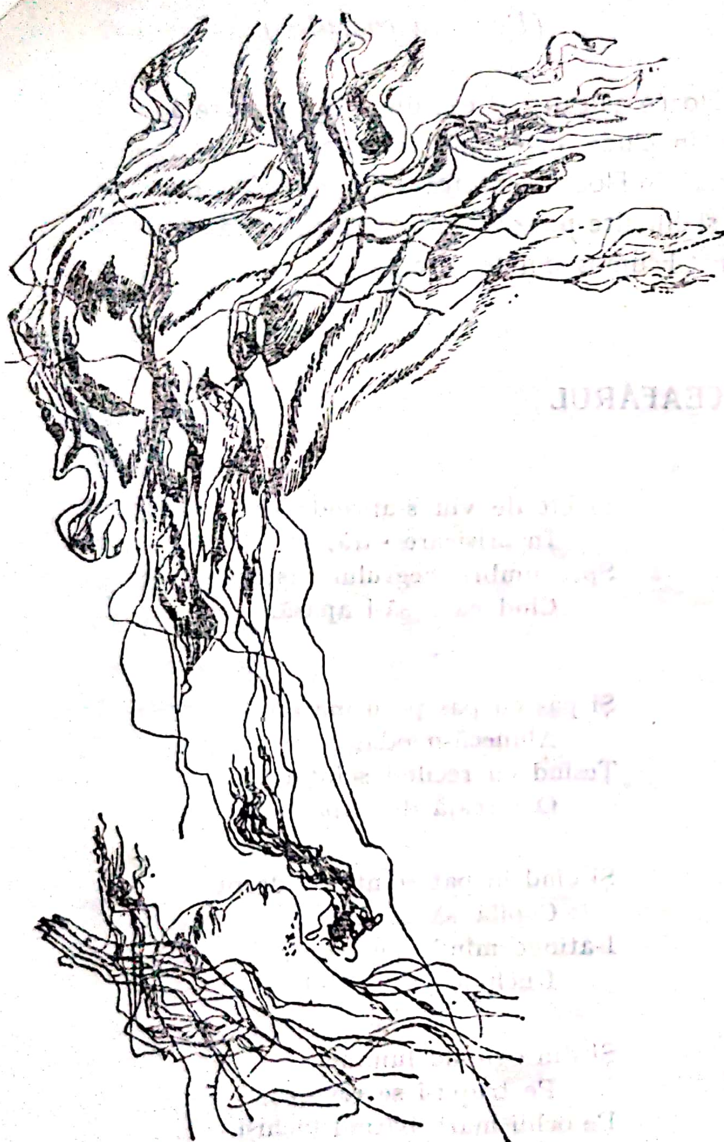
Şi pas cu pas pe urma ei
Alunecă-n odaie,
Ţesînd cu recile-i scîntei
O mreajă de văpaie.

Şi cînd în pat se-ntinde drept
Copila să se culce,
I-atinge mînile pe piept,
I-nchide geana dulce;

Şi din oglindă luminiş
Pe trupu-i se revarsă,
Pe ochii mari, bătînd închişi
Pe faţa ei întoarsă.

Ea îl privea cu un surîs,
El tremura-n oglindă,
Căci o urma adînc în vis
De suflet să se prindă.

Iar ea vorbind cu el în somn,
Oftînd din greu suspină:
— O, dulce-al nopţii mele domn,
De ce nu vii tu? Vină!

Ilustrație de Vasile Pintea

Cobori în jos, luceafăr blînd,
Alunecînd pe-o rază,
Pătrunde-n casă și în gînd
Și viața-mi luminează!

El asculta tremurător,
Se aprindea mai tare
Și s-arunca fulgerător,
Se cufunda în mare;

Și apa unde-au fost căzut
În cercuri se rotește,
Și din adînc necunoscut
Un mîndru tînăr crește.

Ușor el trece ca pe prag
Pe marginea ferestei
Și ține-n mînă un toiag
Încununat cu trestii.

Părea un tînăr voievod
Cu păr de aur moale,
Un vînăt giulgi se-ncheie nod
Pe umerele goale.

Iar umbra feței străvezii
E albă ca de ceară —
Un mort frumos cu ochii vii
Ce scînteie-n afară.

— Din sfera mea, venii cu greu
Ca să-ți urmez chemarea,
Iar cerul este tatăl meu
Și mumă-mea e marea.

Ca în cămara ta să vin,
Să te privesc de-aproape,
Am coborît cu-al meu senin
Și m-am născut din ape.

O, vin'! odorul meu nespus,
Și lumea ta o lasă;
Eu sunt luceafărul de sus,
Iar tu să-mi fii mireasă.

Colo-n palate de mărgean
Te-oi duce veacuri multe,
Și toată lumea-n ocean
De tine o s-asculte.

— O, ești frumos, cum numa-n vis
Un înger se arată,
Dară pe calea ce-ai deschis
N-oi merge niciodată;

Străin la vorbă și la port,
Lucești fără de viață,
Căci eu sunt vie, tu ești mort,
Și ochiul tău mă-nghează.

*

Trecu o zi, trecură trei
Și iarăși, noaptea, vine
Luceafărul deasupra ei
Cu razele-i senine.

Ea trebui de el în somn
Aminte să-și aducă
Și dor de-al valurilor domn
De inim-o apucă:

— Cobori în jos, luceafăr blînd,
Alunecînd pe-o rază,
Pătrunde-n casă și în gînd
Și viața-mi luminează!

Cum el din cer o auzi,
Se stinse cu durere,
Iar ceru-ncepe a roti
În locul unde piere;

În aer rumene văpăi
Se-ntind pe lumea-ntreagă,
Și din a chaosului văi
Un mîndru chip se-ncheagă;

Pe negre vițele-i de păr
Coroana-i arde pare,
Venea plutind în adevăr
Scăldat în foc de soare.

Din negru giulgi se desfășor
Marmoreele brațe,
El vine trist și gînditor
Și palid e la față;

Dar ochii mari și minunați
Lucesc adînc himeric,
Ca două patimi fără saț
Și pline de-ntuneric.

— Din sfera mea venii cu greu
Ca să te-ascult ș-acuma,
Și soarele e tatăl meu,
Iar noaptea-mi este muma;

O, vin', odorul meu nespus,
Și lumea ta o lasă;
Eu sunt luceafărul de sus,
Iar tu să-mi fii mireasă.

O, vin, în părul tău bălai
S-anin cununi de stele,
Pe-a mele ceruri să răsai
Mai mîndră decît ele.

— O, ești frumos cum numa-n vis
Un demon se arată,
Dară pe calea ce-ai deschis
N-oi merge niciodată!

Mă dor de crudul tău amor
A pieptului meu coarde,
Și ochii mari și grei mă dor,
Privirea ta mă arde.

— Dar cum ai vrea să mă cobor?
Au nu-nțelegi tu oare,
Cum că eu sunt nemuritor,
Și tu ești muritoare?

— Nu caut vorbe pe ales,
Nici știu cum aș începe —
Deși vorbești pe înțeles,
Eu nu te pot pricepe;

Dar dacă vrei cu crezămînt
Să te-ndrăgesc pe tine,
Tu te coboară pe pămînt,
Fii muritor ca mine.

— Tu-mi cei chiar nemurirea mea
În schimb pe-o sărutare,
Dar voi să știi asemenea
Cît te iubesc de tare;

Da, mă voi naște din păcat,
Primind o altă lege;
Cu vecinicia sunt legat,
Ci voi să mă dezlege.

Și se tot duce... S-a tot dus.
De dragu-unei copile,
S-a rupt din locul lui de sus,
Pierind mai multe zile.

*

În vremea asta Cătălin
Viclean copil de casă,
Ce împle cupele cu vin
Mesenilor la masă,

Un paj ce poartă pas cu pas
A-mpărătesii rochii,
Băiat din flori și de pripas,
Dar îndrăzneț cu ochii,

Cu obrăjei ca doi bujori
De rumeni, bată-i vina,
Se furişează pînditor
Privind la Cătălina.

Dar ce frumoasă se făcu
Şi mîndră, arz-o focul;
Ei Cătălin, acu-i acu
Ca să-ţi încerci norocul.

Şi-n treacăt o cuprinse lin
Într-un ungher degrabă.
— Da' ce vrei, mări Cătălin?
Ia du-t' de-ţi vezi de treabă.

— Ce voi? Aş vrea să nu mai stai
Pe gînduri totdeuna,
Să rîzi mai bine şi să-mi dai
O gură, numai una.

— Dar nici nu ştiu măcar ce-mi ceri,
Dă-mi pace, fugi departe —
O, de luceafărul din cer
M-a prins un dor de moarte.

— Dacă nu ştii, ţi-aş arăta
Din bob în bob amorul,
Ci numai nu te mînia,
Ci stai cu binişorul.

Cum vînătoru-ntinde-n crîng
La păsărele laţul,
Cînd ţi-oi întinde braţul stîng
Să mă cuprinzi cu braţul;

Şi ochii tăi nemişcători
Sub ochii mei rămîie...
De te înalţ de subsuori
Te-nalţă din călcîie;

Cînd faţa mea se pleacă-n jos,
În sus rămîi cu faţa,
Să ne privim nesăţios
Şi dulce toată viaţa;

Şi ca să-ţi fie pe deplin
Iubirea cunoscută,
Cînd sărutîndu-te mă-nclin,
Tu iarăşi mă sărută.

Ea-l asculta pe copilaş
Uimită şi distrasă,
Şi ruşinos şi drăgălaş,
Mai nu vrea, mai se lasă,

Şi-i zise-ncet: — Încă de mic
Te cunoşteam pe tine,
Şi guraliv şi de nimic,
Te-ai potrivi cu mine...

Dar un luceafăr, răsărit
Din liniştea uitării,
Dă orizon nemărginit
Singurătăţii mării;

Şi tainic genele le plec,
Căci mi le împle plînsul
Cînd ale apei valuri trec
Călătorind spre dînsul;

Luceşte c-un amor nespus,
Durerea să-mi alunge,
Dar se înalţă tot mai sus,
Ca să nu-l pot ajunge.

Pătrunde trist cu raze reci
Din lumea ce-l desparte...
În veci îl voi iubi şi-n veci
Va rămînea departe...

De-aceea zilele îmi sunt
Pustii ca nişte stepe,
Dar nopţile-s de-un farmec sfînt
Ce nu-l mai pot pricepe.

— Tu eşti copilă, asta e...
Hai ş-om fugi în lume,
Doar ni s-or pierde urmele
Şi nu ne-or şti de nume,

Căci amîndoi vom fi cuminţi,
Vom fi voioşi şi teferi,
Vei pierde dorul de părinţi
Şi visul de luceferi.

*

Porni luceafărul. Creşteau
În cer a lui aripe,
Şi căi de mii de ani treceau
În tot atîtea clipe.

Un cer de stele dedesupt,
Deasupra-i cer de stele —
Părea un fulger nentrerupt
Rătăcitor prin ele.

Şi din a chaosului văi,
Jur împrejur de sine,
Vedea, ca-n ziua cea dentîi,
Cum izvorau lumine;

Cum izvorînd îl înconjor
Ca nişte mări, de-a-notul...
El zboară, gînd purtat de dor,
Pîn' piere totul, totul;

Căci unde-ajunge nu-i hotar,
Nici ochi spre a cunoaşte,
Şi vremea-ncearcă în zadar
Din goluri a se naşte.

Nu e nimic şi totuşi e
O sete care-l soarbe,
E un adînc asemene
Uitării celei oarbe.

— De greul negrei vecinicii,
Părinte, mă dezleagă
Şi lăudat pe veci să fii
Pe-a lumii scară-ntreagă;

O, cere-mi, Doamne, orice preţ,
Dar dă-mi o altă soarte,
Căci tu izvor eşti de vieţi
Şi dătător de moarte;

Reia-mi al nemuririi nimb
Şi focul din privire,
Şi pentru toate dă-mi în schimb
O oră de iubire...

Din chaos, Doamne,-am apărut
Şi m-aş întoarce-n chaos...
Şi din repaos m-am născut,
Mi-e sete de repaos.

— Hyperion, ce din genuni
Răsai c-o-ntreagă lume,
Nu cere semne şi minuni
Care n-au chip şi nume;

Tu vrei un om să te socoţi,
Cu ei să te asameni?
Dar piară oamenii cu toţi,
S-ar naşte iarăşi oameni.

Ilustraţie de Vasile Pintea

Ei numai doar durează-n vînt
Deşerte idealuri —
Cînd valuri află un mormînt,
Răsar în urmă valuri;

Ei doar au stele cu noroc
Şi prigoniri de soarte,
Noi nu avem nici timp, nici loc,
Şi nu cunoaştem moarte.

Din sînul vecinicului ieri
Trăieşte azi ce moare,
Un soare de s-ar stinge-n cer
S-aprinde iarăşi soare;

Părînd pe veci a răsări,
Din urmă moartea-l paşte,
Căci toţi se nasc spre a muri
Şi mor spre a se naşte.

Iar tu, Hyperion, rămîi
Oriunde ai apune...
Cere-mi cuvîntul meu dentîi —
Să-ţi dau înţelepciune?

Vrei să dau glas acelei guri,
Ca dup-a ei cîntare
Să se ia munţii cu păduri
Şi insulele-n mare?

Vrei poate-n faptă să arăţi
Dreptate şi tărie?
Ţi-aş da pămîntul în bucăţi
Să-l faci împărăţie.

Îţi dau catarg lîngă catarg,
Oştiri spre a străbate
Pămîntu-n lung şi marea-n larg,
Dar moartea nu se poate...

Şi pentru cine vrei să mori?
Întoarce-te, te-ndreaptă
Spre-acel pămînt rătăcitor
Şi vezi ce te aşteaptă.

*

În locul lui menit din cer
Hyperion se-ntoarse
Şi, ca şi-n ziua cea de ieri,
Lumina şi-o revarsă.

Căci este sara-n asfinţit
Şi noaptea o să-nceapă;
Răsare luna liniştit
Şi tremurînd din apă

Şi împle cu-ale ei scîntei
Cărările din crînguri.
Sub şirul lung de mîndri tei
Şedeau doi tineri singuri:

— O, lasă-mi capul meu pe sîn,
Iubito, să se culce
Sub raza ochiului senin
Şi negrăit de dulce;

Cu farmecul luminii reci
Gîndirile străbate-mi,
Revarsă linişte de veci
Pe noaptea mea de patimi.

Şi de asupra mea rămîi
Durerea mea de-o curmă,
Căci eşti iubirea mea dentîi
Şi visul meu din urmă.

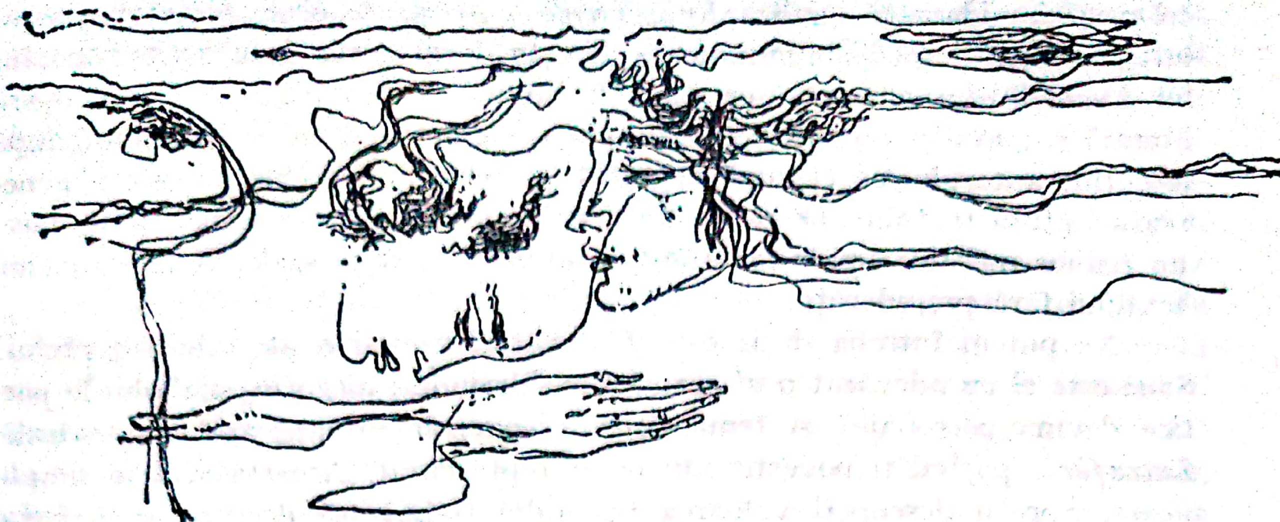
Hyperion vedea de sus
Uimirea-n a lor faţă;
Abia un braţ pe gît i-a pus
Şi ea l-a prins în braţe...

Miroase florile-argintii
Şi cad, o dulce ploaie,
Pe creştetele-a doi copii
Cu plete lungi, bălaie.

Ea, îmbătată de amor,
Ridică ochii. Vede
Luceafărul. Şi-ncetişor
Dorinţele-i încrede:

— Cobori în jos, luceafăr blînd,
Alunecînd pe-o rază,
Pătrunde-n codru şi în gînd,
Norocu-mi luminează!

El tremură ca alte dăţi
În codri şi pe dealuri,
Călăuzind singurătăţi
De mişcătoare valuri;

Ilustraţie de Vasile Pintea

Dar nu mai cade ca-n trecut
În mări din tot înaltul:
— Ce-ţi pasă ţie, chip de lut,
Dac-oi fi eu sau altul?

Trăind în cercul vostru strîmt
Norocul vă petrece,
Ci eu în lumea mea mă simt
Nemuritor şi rece.

(M. Eminescu, *Opere alese I*, Editura pentru literatură, Bucureşti, 1964)

Publicat în Almanahul Societăţii academice social-literare „România jună" din Viena, în 1883, *Luceafărul* constituie capodopera liricii lui Eminescu, sinteza temelor şi atitudinilor lui poetice. La originea poemului se află un basm românesc *(Fata în grădina de aur)* pe care Eminescu, iniţial, l-a versificat numai, păstrîndu-i şi titlul original, iar apoi l-a prelucrat de patru ori, pînă la versiunea din *Almanah*, reprodusă în acelaşi an şi de „Convorbiri literare".

În jurul acestei capodopere a literaturii române s-a scris o întreagă literatură critică. Cea mai mare parte din studiile prilejuite de poem nu sînt interpretări critice în sensul strict, ci contribuţii documentare sau exegeze filologice, menite a elucida probleme de ordin istoric şi lingvistic sau a compara variantele existente. Chiar şi acele interpretări care şi-au propus să analizeze literar poemul cuprind mai cu seamă puncte de vedere filozofice, etice, teologice, şi mai puţin estetice. În general, *Luceafărul* a fost considerat o *alegorie*, avînd în centru tema romantică a geniului în lume. Punctul de plecare al analizei poemului ca alegorie l-a oferit Eminescu însuşi într-o notă scrisă pe marginea manuscrisului: „În descrierea unui voiaj în ţările române, germanul Kunisch povesteşte legenda Luceafărului. Aceasta e povestea. Iar înţelesul alegoric ce i-am dat este că, dacă geniul nu cunoaşte nici moarte şi numele lui scapă de simpla uitare, pe de altă parte însă, pe pămînt, nu e capabil a ferici pe cineva, nici capabil a fi fericit. El n-are moarte, dar n-are nici noroc". Tudor Vianu a exprimat

cel mai clar ideea că analiza *Luceafărului* nu poate ocoli cuvintele poetului: „Această limpede însemnare ne ferește de greșeala de a atribui poetului *Luceafărului* cine știe ce intenții tainice și neguroase..." Dar o operă literară și mai ales o capodoperă, în lunga ei existență, nu este receptată după intențiile autorului ei, ci după sugestiile, asociațiile și ideile pe care le generează lectura textului. De aceea nici critica, în interpretările pe care le face, nu reduce mecanic opera la intențiile autorului, ci procedează la examenul textului fără prejudecăți.

Ne putem întreba deci: este *Luceafărul* numai o alegorie a geniului? Sau: este el cu adevărat o *alegorie?* Considerîndu-l alegoric, simbolurile poetice devin „personaje" și tema lirică dispare într-o mișcare epic-teatrală, *Luceafărul* putînd fi povestit sau chiar reprezentat. Aceasta ar fi o simplificare. Spre a descoperi valoarea poemului trebuie să descoperim *lirismul* lui, care este altceva decît subiectul legendei despre Hyperion, și anume expresia unei sensibilități, a unei morale și a unei filozofii, sintetizate de Eminescu sub forma aceasta de basm.

Spre a înțelege mai bine diferența dintre o interpretare alegorică și una simbolică, trebuie să încercăm a descoperi în *Luceafărul* nu schema basmului și ideile care derivă din ea, ci modalitățile lirice, simbolistica, asociațiile care scapă unei lecturi superficiale. Toată lumea e de acord că în Hyperion poetul s-a imaginat pe sine. Dar, citind invocația Cătălinei către Luceafăr, avem impresia că se exprimă tot poetul, și nu un alt personaj. Recunoaștem ușor în *cuvintele* Cătălinei modul liric de *a vorbi* al lui Eminescu însuși din alte poezii. Dar nu numai Cătălina, ci și Cătălin se exprimă la fel de „eminescian". În pasajul ispitirii fetei care poate fi raportat la oricare din eglogele lui Eminescu, regăsim toate jocurile dragostei, întreg ceremonialul lor galant. Vom constata, de asemenea, că Demiurgul se adresează lui Hyperion în stilul poeziilor gnomice ale maturității lui Eminescu și că multe din ideile *Glossei*, de exemplu, se reîntîlnesc în vorbirea lui. Putem conchide spunînd că Hyperion, Cătălina, Cătălin și Demiurgul sînt *voci* ale poetului. Sub toate aceste măști sau voci, găsim pe poet. *Luceafărul* nu e o alegorie epic-didactică, populată de personaje concrete, nici o poveste de dragoste relatată prin intermediul unor concepte abstracte (Hyperion — poetul, Cătălina — femeia, lumea etc.), ci o poezie de viziune simbolică, în care poetul convoacă la un loc, spre a întreba și răspunde, o parte din „vocile" lui lirice esențiale.

Spun oare aceste voci ceva despre poet? Desigur, ca în orice poezie lirică. Dar „distribuția rolurilor" nu e aceea alegorică, prin care identificăm pe poet cu Hyperion (geniul) și pe Cătălina-Cătălin cu lumea nerecunoscătoare. Poetul este, ce-i drept, Hyperion, întrupînd ideea de geniu romantic, dar el este și Cătălina, muritoarea care aspiră la eternitate. Amîndoi întruchipează două aspirații latente ale sufletului poetului, care, ca orice creator romantic, se simte om și zeu, muritor și nemuritor. În Demiurg, poetul își proiectează aspirația lui cea mai adîncă spre impersonalitatea universală, așa cum încercase s-o facă și altă dată în cugetătorul din *Memento mori* sau

în Cezarul-filozof din *Împărat și proletar.* În sfîrșit, poetul se reprezintă pe sine în Cătălin, sub chipul lui viril și lumesc: dacă ar primi dezlegarea Demiurgului, Hyperion ar deveni Cătălin și s-ar însoți cu Cătălina, în același cadru în care se petrece de obicei idila erotică eminesciană.

Luceafărul este altceva decît o alegorie transparentă, este un poem filozofic despre condiția poetului și, în general, a omului, sfîșiat între pămînt și cer, între soartă și nemurire, între necesitate și libertate. Luceafărul este poemul dualității omului și creatorului, în înțeles mai larg, al perechilor de fenomene care se opun: finit-infinit, bine-rău, viață-moarte etc. Această dualitate transpare în poem prin ceea ce am putea numi un *ceremonial al numărului doi.* Intuiția artistică extraordinară a lui Eminescu a dictat *Luceafărului* un ritm și o structură bazate pe repetiție. Aparițiile, invocațiile, elementele materiale și semnificațiile sînt, mereu, în număr de două. Cătălina ascultă de două chemări contradictorii: a lui Hyperion și a lui Cătălin. Hyperion stă între nemurire și dragoste ca între două forțe de neîmpăcat, la fel de puternice. El urmărește pe fata de împărat în două feluri total deosebite: vrăjind-o cu razele sale, de la distanță, sau arătîndu-i-se în vis. Se întrupează de două ori în personaje reprezentînd două puteri opuse: o dată ca înger, altă dată ca demon, și de fiecare dată din cîte două elemente cosmice, cerul și marea, lumina și întunericul. Rostește două invocații, ca și Cătălin, care sînt două feluri de magie erotică.

Spre care dintre interpretări — spre cea alegorică sau spre cea simbolică — vă conduc impresiile, asociațiile și sugestiile cu care ați rămas în urma lecturii? Ce argumente noi puteți aduce în sprijinul ori împotriva uneia sau alteia?

Ce întrebări despre existență v-a sugerat lectura poemului și cu ce nedumeriri ați rămas?

Puteți face o interpretare care să scoată la iveală și alte semnificații?

MIHAI EMINESCU, POET NAȚIONAL ȘI UNIVERSAL

Dacă locul celui mai mare poet român în cultura națională n-a fost de nimeni contestat, înțelegerea lui exactă a suscitat de-a lungul vremii două poziții oarecum deosebite, pe care e bine să le reamintim. Întîia dintre ele, care a fost exprimată de către contemporanii poetului și de către generațiile imediat următoare, constă în considerarea lui Eminescu drept un fenomen aproape inexplicabil în peisajul literar în care a apărut. Treizeci de ani după moartea poetului, în 1919, G. Ibrăileanu continua a-l evoca pe autorul *Luceafărului* în acești termeni: „Eminescu este nu numai cel mai mare scriitor român. El este o apariție aproape inexplicabilă în literatura noastră. El a căzut în sărmana noastră literatură de la 1870 ca un meteor din alte lumi. Întîmplarea a făcut ca unul din cei mai mari poeți lirici ai secolului

al XIX-lea, secol atît de bogat, cel mai bogat în lirici, să se nască la noi". Ulterior, datorită mai cu seamă străduințelor istoricilor literari, care au acumulat numeroase documente, izvoare, influențe, uneori pînă la exces, Eminescu a început să fie privit într-o altă lumină, și anume ca un continuator genial al bogatei tradiții artistice naționale și ca ultimul romantic european, dar care a dat acestui curent literar o tentă națională.

„Opera literară a lui Mihai Eminescu crește cu toate rădăcinile în cea mai plină tradiție și este o exponentă deplină, cu toate aspectele romantice, a spiritului autohton", aprecia G. Călinescu, neegalatul biograf și exeget al creației eminesciene.

Astăzi, la mai mult de un secol și un sfert de la nașterea poetului, amîndouă punctele de vedere luate separat ni se par unilaterale și căutăm o conciliere. Îl simțim pe Eminescu deopotrivă ca pe un miracol și ca pe o sinteză a celor mai vechi tradiții ale culturii noastre.

În esența lor, aceste două puncte de vedere nu se contrazic—pentru că orice mare scriitor constituie în același timp încununarea unei tradiții și inaugurarea unui drum nou. Este locul unde-l putem așeza fără să greșim pe Eminescu, în spațiul generos dintre trecut și viitor pe care el îl umple cu personalitatea lui, al cărei geniu creator sintetizează datele oferite de toată dezvoltarea culturală anterioară spre a da la lumină o operă cu desăvîrșire nouă.

Eminescu însuși a avut sentimentul, și încă foarte viu, de a se situa într-o viguroasă tradiție culturală românească. Mai multe aspecte ale operei lui ne atrag atenția în acest sens: elogiul constant al valorilor istoriei naționale, patriotismul lui înflăcărat, manifestat nu numai în cultul trecutului, ci și în critica aspectelor negative ale societății contemporane, în interesul pentru folclor, pentru opera artistică a spiritului popular național. Romantismul lui tîrziu găsește în inspirația folclorică un motiv esențial. Spiritul național, continuarea specificului artistic românesc nu se opun la Eminescu receptării ideilor culturii europene, pătrunderii, în gîndirea lui, a unui întreg curent de sensibilitate ce a nutrit literatura romantică a secolului al XIX-lea și prin care Eminescu este înrudit cu marii poeți ai lumii. Să adăugăm la aceste note și ceea ce am putea numi „enciclopedismul" eminescian. Ca Heliade înainte, ca Hasdeu în aceeași vreme și mai tîrziu, Eminescu freamătă de dorința de a cunoaște tainele universului, ale naturii și existenței umane, are tendința de a cuprinde totul și, sistematic, de a ridica efortul de cunoaștere al înaintașilor pe treapta sintezei artistice. Uneori, exagerîndu-se, din admirație, această înclinare, i s-au atribuit lui Eminescu vaste cunoștințe în absolut toate domeniile, de la filozofie la economia politică. G. Călinescu avea dreptate să combată ideea unui „monstrum eruditionis". Dar rămîne evidentă încercarea poetului de a sistematiza într-o viziune enciclopedică ceea ce cultura anterioară îi oferea. Preocuparea pentru istorie (și, după model romantic, nu doar pentru cea națională), pentru creația

artistică populară și înclinarea spre originale sinteze enciclopedice sînt cele trei aspecte importante ale tradiționalismului artistic eminescian.

Dar Eminescu nu continuă numai, ci și inaugurează o tradiție. Înainte de orice, desigur, în poezie. Poezia lui, odată depășită epoca începuturilor, este atît de substanțial nouă, încît își pune pecetea pe strădania artistică a mai multor generații. Primul efect, istoricește vorbind, al eminescianismului este copleșitor. Ceea ce Ibrăileanu numea „curentul eminescian" este rezultatul imediat al unei influențe ce condamnă la epigonism pe mulți dintre poeții generației care i-a urmat lui Eminescu. Au trebuit să treacă treizeci-treizeci și cinci de ani de la moartea lui Eminescu spre a putea constata și un efect cu adevărat rodnic: abia poezia interbelică, a unor creatori ca Bacovia și Arghezi, se arată în stare să redescopere, uneori și grație criticii moderne, ceea ce era fundamental în Eminescu și putea fi folosit creator, fără riscul mimetismului și pastișei, scăpînd de otrăvurile dulci-amețitoare de care se îmbătaseră poeții generației lui A. Vlahuță.

Distanțarea de tradiția culturală românească mai veche se realizează la Eminescu prin crearea unei poezii înalt filozofice, în care gîndirea și vizionarismul domină imaginația lirică, și a unei limbi pe de-a-ntregul noi. Nici un poet român nu a îmbrățișat în secolul trecut universul artistic uriaș al lui Eminescu, nu a avut cugetarea lui capabilă să pătrundă panorama civilizațiilor și sferele filozofiei. Nimeni n-a îmbinat mai bine ca el o minte atît de deprinsă cu abstracțiunile și conceptele, cu o expresie atît de plastic muzicală, încît s-ar părea că ideea poate fi percepută și prin senzație. Opera lui Eminescu nu reprezintă doar „saltul" de la Alecsandri și Bolintineanu la Arghezi și Bacovia, ci descoperă calea poeziei noastre spre universalitate. Eminescu e primul nostru poet de anvergură europeană, primul comparabil cu marii poeți ai lumii, cu Hölderlin, Schiller și Byron, cu Lamartine, Victor Hugo, Leopardi și Heine, cu Pușkin și Lermontov. Opera sa a și fost raportată la opera acestora și la a altora nenumărați, încît contribuția eminesciană la dezvoltarea romantismului într-unul specific românesc nu e doar o formulă convențională, ci o realitate incontestabilă. Eminescu ne dovedește, dacă mai era nevoie, că un poet național poate fi luat în considerare și ca poet universal numai dacă, prin valoarea operei, își deschide aripile asupra unui domeniu de sensibilitate și gîndire capabil să reflecte deopotrivă ceea ce este specific fiecărui popor în parte și ceea ce este comun tuturor popoarelor la un moment dat. Eminescu reprezintă sinteza tradiției și a noutății, a elementelor artistice românești și a celor universale, el este un poet național și unul european în aceeași măsură. Prin el, literatura noastră atinge o culme și își face totodată ieșirea necontestabilă în lume.

ION CREANGĂ

POVESTEA LUI HARAP-ALB

(Fragment)

. . . .

Amu Harap-Alb şi cu ai săi mai merg ei cît merg şi, într-o tîrzie vreme, ajung la împărăţie, Dumnezeu să ne ţie, ca cuvîntul din poveste, înainte mult mai este. Şi cum ajung, o dată întră buluc în ogradă, tussese, Harap-Alb înainte şi ceilalţi în urmă, care de care mai chipos şi mai îmbrăcat, de se tîrîiau aţele şi curgeau oghelele după dînşii, parcă era oastea lui Papuc Hogea Hogegarul. Şi atunci, Harap-Alb se şi înfăţoşază înaintea împăratului Roş, spunîndu-i de unde, cum, cine şi pentru ce anume au venit. Împăratului i-a fost de-a mirarea, văzînd că nişte golani au asemene îndrăzneală, de vin cu neruşinare să-i ceară fata, fie din partea oricui ar fi. Dar, nevoind a le strica inima, nu le spune nici da, nici ba, ci le dă răspuns ca să rămîie peste noapte acolo, şi până mîne dimineaţă s-a mai gîndi el ce trebuie să facă... Şi pe altă parte, împăratul o dată cheamă în taină pe un credincios al său şi dă poruncă să-i culce în casa cea de aramă înfocată, ca să doarmă pentru veşnicie, după cum păţise şi alţi peţitori, poate mai ceva decît aceştia.

Atunci credinciosul împăratului se duce răpede şi dă foc casei celei de aramă pe dedesupt, cu 24 de stînjini de lemne, de se face casa roşă cum e jăraticul. Apoi, cum înserează, vine şi pofteşte pe oaspeţi la culcare. Gerilă atunci, năzdrăvan cum era el, cheamă [pe] tovarăşii săi deoparte şi le zice încetişor:

— Măi, nu cumva să vă împingă *Mititelul* să întraţi înaintea mea unde ne-a duce omul ţapului celui roş, că nu mai ajungeţi să vedeţi ziua de mîne. Doar unu-i împăratul Roş, vestit prin meleagurile aceste pentru bunătatea lui cea nepomenită şi milostivirea lui cea neauzită. Îl ştiu eu cît e de primitor şi de darnic la spatele altora. Numai de nu i-ar muri mulţi înainte! să trăiască trei zile cu cea de-alaltaieri! D-apoi fetişoara lui; a zis dracul şi s-a făcut: bucăţică ruptă tată-său în picioare, ba încă şi mai şi. Vorba ceea: „Capra sare masa, şi iada sare casa." Dar las', că ş-au găsit ei omul. De nu le-oiu veni eu de hac în astă noapte, nici mama dracului nu le mai vine!

— Aşa gîndesc şi eu, zise Flămînzilă; ş-a pus el, împăratul Roş, boii în cîrd cu dracul, dar are să-i scoată fără coarne.

— Ba mi se pare c-a da el şi teleagă, şi plug, şi otic, şi tot, numai să scape de noi, zise Ochilă.

— Ia ascultaţi, măi! zise Gerilă: „Vorba lungă, sărăcia omului." Mai bine haidem la culcare, că ne aşteaptă omul împăratului cu masa întinsă, cu făcliile aprinse şi cu braţele deschise. Hai! Ascuţiţi-vă dinţii şi porniţi după mine.

Şi odată pornesc ei, teleap, teleap, teleap! Şi, cum ajung în dreptul uşei, se opresc puţin. Atunci Gerilă suflă de trei ori cu buzişoarele sale cele iscusite şi casa rămîne nici fierbinte, nici rece, cum e mai bine de dormit într-însa. Apoi intră cu toţii înlăuntru, se tologeşte care unde apucă, şi tac mă cheamă. Iară credinciosul împăratului, încuind uşa pe dinafară cu răpegiune, le zice cu răutate:

— Las', că v-am găsit eu ac de cojoc. De-acum dormiţi, dormire-aţi somnul cel de veci, că v-am aşternut cu bine! Vă veţi face voi scrum pînă mîne-dimineaţă.

Apoi îi lasă acolo şi el se duce în treaba lui. Dar Harap-Alb şi cu ai săi nici nu bindiseau de asta; ei, cum au dat de căldurică, pe loc li s-au muiet ciolanele şi au început a se întinde şi a se hîrjoni în ciuda fetei împăratului Roş. Ba încă Gerilă se întindea de căldură, de-i treceau genunchele de gură. Şi hojma morocănea pe ceilalţi, zicînd:

— Numai din pricina voastră am răcit casa; căci pentru mine era numai bună, cum era. Dar aşa păţeşti dacă te iei cu nişte bicisnici. Las', că v-a mai păli el berechetul acesta de altă dată! Ştii că are haz şi asta? Voi să vă lăfăiţi şi să huzuriţi de căldură, iară eu să crăp de frig. Bu...nă treabă! Să-mi dau eu liniştea mea pentru hatîrul nu ştiu cui? Acuş vă tîrnîiesc prin casă, pe rudă pe sămînţă; încaltea să nu se aleagă nimica nici de somnul meu, dar nici de al vostru.

— Ia tacă-ţi gura, măi Gerilă! ziseră ceilalţi. Acuş se face ziuă, şi tu nu mai stinchesti cu braşoave de-ale tale. Al dracului lighioaie mai eşti! Destul acum, că ne-ai făcut capul călindar. Cine-a mai dori să facă tovărăşie cu tine aibă-şi parte şi poarte-ţi portul. Că pe noi ştiu că ne-ai ameţit. Are cineva cap să se liniştească de răul tău? I-auzi-l-ăi: parcă-i o moară hodorogită. Numai gura lui se aude în toate părţile. Hojma tolocăneşte pentru nimica toată, curat ca un nebun. Tu, măi, eşti bun de trăit numai în pădure, cu lupii şi cu urşii, dar nu în case împărăteşti şi între nişte oameni cumsecade.

— Ia ascultaţi, măi, dar de cînd aţi pus voi stăpînire pe mine? zise Gerilă. Apoi nu mă faceţi din cal magar, că vă veţi găsi mantaua cu mine! Eu îs bun cît îs bun, dar şi cînd m-a scoate cineva din răbdare, apoi nu-i trebuie nici ţigan de laie împotriva mea.

— Zău, nu şuguieşti, măi Buzilă? Da' amarnic mai eşti la viaţă; cînd te mînii, faci sînge-n baligă, zise Flămînzilă. Tare-mi eşti drag!... Te-aş vîrî în sîn, dar nu încapi de urechi... Ia mai bine ogoieşte-te oleacă şi mai strînge-ţi buzişoarele acasă; nu de altă, dar să nu-ţi pară rău pe urmă, că doar nu eşti numai tu în casa asta.

— Ei, apoi! Vorba ceea: „Fă bine, să-ţi auzi rău," zise Gerilă. Dacă nu v-am lăsat să intraţi aici înaintea mea, aşa mi se cade; ba încă şi mai rău decît aşa. Cine-a face de altă dată ca mine, ca mine să păţească.

— Ai dreptate, măi Gerilă, numai tu nu te cauţi, zise Ochilă. Dar cu prujituri de-a tale, ia, acuş se duce noaptea, şi vai de odihna noastră. Macar tu să fii acela, ce ai zice, cînd ţi-ar strica cineva somnul? Ba încă ai dat peste nişte oameni ai lui Dumnezeu, dar să fi fost cu alţii, hei, hei! mîncai papara pănă acum.

— Dar nu mai tăceţi, măi? Că ia acuş trec cu picioarele prin păreţi şi ies afară cu acoperemîntul în cap, zise Lăţi-Lungilă. Parcă nu faceţi a bine, de nu vă mai astîmpără dracul nici la vremea asta. Măi Buzilă, mi se pare că tu eşti toată pricina gîlcevei dintre noi.

— Ba bine că nu, zise Ochilă. Are el noroc de ce are, dar ştiu eu ce i-ar trebui.

— Ia, să-i faci chica topor, spinarea dobă şi pîntecele cobză, zise Setilă, căci altmintrelea nici nu e de chip s-o scoţi la capăt cu boclucaşul acesta.

Gerilă, văzînd că toţi îi stau împotrivă, se mînie atunci şi unde nu trînteşte o brumă pe păreţi, de trei palme de groasă, de au început a clănţăni şi ceilalţi de frig, de sărea cămeşa de pe dînşii.

— Na! încaltea v-am făcut şi eu pe obraz. De-acum înainte, spuneţi ce vă place, că nu mi-a fi ciudă, zise Gerilă, rîzînd cu hohot. Ei, apoi!? Cică să nu te strici de

rîs!... De Harap-Alb, nu zic. Dar voi, mangosiților și farfasiților, de cîte ori îți fi dormit în stroh și pe tîrnomată, să am eu acum atîția bani în pungă nu mi-ar mai trebui altă! Oare nu cumva v-ați face și voi, niște feciori de ghindă, fătați în tindă, că sunteți obraze supțiri?

— Iar cauți sămînță de vorbă, măi Buzilă? ziseră ceilalți. Al dracului să fii cu tot neamul tău, în vecii vecilor, amin!

— De asta și eu mă anin și mă închin la cinstita fața voastră, ca la un codru verde, cu un poloboc de vin și cu unul de pelin, zise Gerilă. Și hai de-acum să dormim, mai acuș să ne trezim, într-un gînd să ne unim, pe Harap-Alb să-l slujim și tot prieteni să fim; căci cu vrajbă și urgie raiul n-o să-l dobîndim.

....

(Ion Creangă, *Opere I*, Editura „Minerva", București, 1970)

În realizarea poveștilor sale, Creangă a pornit de la modele populare. Caracteristica acestor povești este însă originalitatea, în ciuda faptului că scriitorul humuleștean a păstrat subiectul basmului din care s-a inspirat, personajele, natura conflictului etc. Mai mult decît atît, el a repovestit basmele în aceeași limbă vie a poporului, utilizînd expresii dialectale, ziceri tipice, comparații și metafore specifice, precum și atît de cunoscutele formule de început sau de sfîrșit, cum sînt: „a fost odată ca niciodată", „și-am încălecat pe-o șa..." etc.

Diferențele dintre basmul lui Creangă și cel popular ies în evidență urmărind patru aspecte: calitatea narațiunii, particularitățile fantasticului, funcția dialogului și limbajul.

De la început se poate observa că povestirea lui Creangă are un ritm mai rapid. Scriitorul elimină explicațiile inutile, nu întîrzie în descrieri sau analize — eventual nuanțează prin cîte un proverb — și, în general, lasă frîu liber întîmplărilor, surprinzîndu-și cititorul cu năvala lor. Totuși faptele nu trec fără să li se observe identitatea. Creangă individualizează acțiunile și personajele. La povestitorul popular, acestea sînt mai puțin reliefate. La Creangă apar amănunte concrete, detalii sugestive, care îndreaptă atenția nu numai asupra peripețiilor, ci și asupra stărilor sufletești ale tipurilor morale prezentate.

Deosebiri găsim și în modul în care sînt utilizate elementele fantastice. În basmul popular, deși personajele fabuloase, supranaturale, se comportă, în general, ca oamenii, totuși comportarea lor este uneori convențională, abstractă, fără particularități psihice, sociale, naționale. La Creangă, fantasticul nu numai că e umanizat, dar în cadrul lui se construiesc tipuri diferențiate fizic și moral, tipuri a căror viață se desfășoară conform unor deprinderi și obiceiuri specifice familiei țărănești. Culoarea locală este astfel mai puternic sugerată.

Originalitatea lui Creangă e și mai frapantă la nivelul dialogului. La povestitorul popular, dialogul e o simplă chestiune de trecere de la stilul indirect liber la stilul direct. El poate să fie prezent sau să lipsească. La

Creangă, dialogul contribuie la caracterizare, la individualizare. Suprimat și refăcut în stil indirect, își pierde din efect, fiind altceva. Funcția lui este asemănătoare cu cea din teatru, unde dialogul este mod de existență a personajelor, dar și de dezvoltare a acțiunii.

În sfîrșit, oricine poate să observe diferența de limbaj. Creangă e mai precis și mai expresiv, iar felul spunerii e mult mai complex. Mijloacele populare ale oralității sînt retopite într-un stil puternic individualizat, care poartă pecetea lui Creangă.

Toate aceste trăsături se reîntîlnesc și în *Povestea lui Harap-Alb* (1877), care apare ca un mic roman de aventuri, realizat însă în cel mai autentic spirit popular, respectînd adică tematica, alcătuirea epică, eroii, ajutoarele lor, precum și mijloacele de exprimare specifice prozei populare. Concepută ca un șir lung de peripeții și încercări la care e supus un tînăr pentru ca să-și poată dovedi vrednicia, curajul, puterea și înțelepciunea, povestea cuprinde în sine o idee morală fundamentală: aceea că adevărul și binele triumfă în ciuda tuturor piedicilor, că meritele omului sînt prețuite și răsplătite. Privit din această perspectivă, eroul, Harap-Alb, este un personaj simbolic, reprezentînd binele care are menirea de a pedepsi răul. Subiectul este astfel construit încît finalul să proclame întotdeauna triumful binelui, ca expresie a unei aspirații eterne a omenirii.

Pentru a-și ilustra ideea, Creangă imaginează o întîmplare, pe care de fapt n-o inventează, ci o alcătuiește combinînd diverse întîmplări și motive luate din basmele noastre populare. Astfel, începutul este cel tradițional: Verde-împărat îi cere fratelui său să-i trimită pe cel mai vrednic dintre nepoți ca să-l lase urmaș după ce n-o mai fi. Craiul, tatăl băieților, îi supune unei probe a curajului, la care nu rezistă decît mezinul. Acesta, povățuit de Sfînta Duminică, pe care o milostivise, își alege un cal năzdrăvan, care în aparență este o mîrțoagă, și pleacă la drum însoțit de sfaturile tatălui său. Toate aceste mici întîmplări se găsesc combinate în diferite feluri în mai toate basmele cu tematică asemănătoare. Creangă nu se depărtează prea mult de modelul popular, iar subiectul povestirii sale e alcătuit în întregime din motive narative tipice, fantezia autorului mergînd doar în sensul îmbinării lor.

Urmăriți liniile mari ale aventurii lui Harap-Alb (plecarea, călătoria, supunerea prin vicleșug, încercarea puterii în trei împrejurări diferite, izbînda, demascarea Spînului, pedeapsa, căsătoria) și identificați elementele epice comune cu ale altor basme.

Respectînd schema tradițională, Creangă devine original prin abundența detaliilor specifice, prin insistența asupra aspectului particular, nuanțarea mișcărilor, a gesturilor, a vieții sufletești. În felul acesta, personajele și acțiunile lor capătă individualitate, devin de neconfundat. La Creangă, scena în care feciorii, supuși unei probe a curajului, se dovedesc nedestoinici

scoate în evidență mai ales suferințele unui tată dezamăgit: „Din trei feciori, cîți are tata, nici unul să nu fie bun de nemica?! Apoi drept să vă spun, că atunci degeaba stricați mîncarea, dragii mei... Să umblați numai așa frunza frăsinelului toată viața voastră, și să vă lăudați că sunteți feciori de crai, asta nu miroasă a nas de om... Cum văd eu, frate-meu se poate culca pe-o ureche din partea voastră; la sfîntul așteaptă s-a împlini dorința lui. Halal de nepoți ce are! Vorba ceea:

La plăcinte
Înainte
Și la război
Înapoi".

Arta povestirii la Creangă nu este dominată de acțiune; ochiul lui surprinde particularitățile cadrului în care aceasta se desfășoară, iar auzul prinde cu exactitate schimbul de cuvinte dintre oameni. Cerbul care vine boncăluind este surprins în fiecare amănunt al comportării sale: „Și ajungînd la izvor, o dată și începe a bea hîlpav la apă rece; apoi mai boncăluiește și iar mai bea cîte un răstimp, și iar mai boncăluiește și iar mai bea, până ce nu mai poate. După aceea începe a-și arunca țărna după cap, ca buhaiul, și apoi scurmînd de trei ori cu piciorul în pămînt se tologește jos pe pajiște, acolo pe loc; mai rumegă el cît mai rumegă și pe urmă se așterne pe somn, și unde nu începe a mîna porcii la jir".

La fel procedează și în descrierea lui Gerilă, dihanie de om cu urechi clăpăuge și buzoaie mari și debălăzate: „Și cînd sufla cu dînsele cea de deasupra se răsfrîngea în sus peste scăfîrlia capului, iar cea de dedesupt atîrna în jos, de-i acoperea pîntecele".

Detaliile dau poveștii contur realist. Prin ele lumea fabuloasă se umanizează, coboară într-un plan de existență care poate fi localizat geografic și istoric. Personajele, de la Harap-Alb la simpaticii monștri care-l însoțesc, acționează țărănește și vorbesc moldovenește.

Exemplificați cu extrase din text ideea de mai sus.

Eroul, deși seamănă cu Făt-Frumos din alte basme, nu este lipsit de individualitate psihologică și morală. El plînge cînd îl dojenește părintele său, se mînie și lovește cu frîul în cap, ca un flăcău de la țară, răpciuga de cal grebănos care se întindea să mănînce jăraticul, este păcălit de Spîn pentru că era „boboc de feliul său la trebi de aiestea," se dovedește „slab de înger și fricos ca o femeie" cînd se duce în grădina cerbului, „se olicăiește" de belelele în care îl vîră Spînul, se bate cu mîna peste gură uitîndu-se la „smintitul" de Ochilă, are simțul umorului petrecînd pe seama tovarășilor de drum și a poznelor lor. Chiar și suferințele prin care trece nu sînt simple aventuri cavalerești; ele au o funcție educativă, pregătesc un conducător: „Cînd vei ajunge și tu o dată mare și tare, îi căuta să judeci lucrurile de-a fir-a-păr și vei crede celor asupriți și năcăjiți, pentru că știi ce e năcazul."

Omenește se poartă și însoțitorii lui Harap-Alb. Cînd fata împăratului Roș se preface într-o păsărică și zboară peste cinci străji, Ochilă îi dă de știre lui Păsărilă astfel: „Măi, fetișoara împăratului ne-a tras butucul. A dracului sgîtie de fată: s-a prefăcut în păsărică, a zburat ca săgeata pe lîngă ceilalți, și ei habar n-au despre asta. Ei, apoi? Lasă-te în sama lor, dacă vrei să rămîi făr' de cap. De-acum numai noi o putem găsi și aduce la urma ei. Taci molcum și haidem după dînsa. Eu ți-oi arăta-o pe unde se ascunde, iară tu să mi-o prinzi, cum ți-i meșteșugul, și să-i strîmbi gîtul oleacă, să se învețe ea altă dată a mai purta lumea pe degete". Căutînd-o, Păsărilă *bojbăie* prin toate buruienile, *cotrobăie* pe după stînci și o *găbuiește* în spatele Lunii, așa cum Nică găbuia pupăza în scorbură. O scenă meticulos de realistă este și aceea în care Harap-Alb cu prietenii intră în ograda împăratului.

Analizați fragmentul urmărind tendința lui Creangă de a crea un spectacol, de a dramatiza acțiunea prin dialog; caracterizați personajele și psihologia grupului din care fac parte; desprindeți particularitățile fantasticului și stabiliți modalitățile de realizare a umorului.

Creangă improvizează pe marginea schemei universale a basmului o imagine a vieții țărănești de altădată, cu tipurile ei morale, cu tradițiile și obiceiurile ei, cu deprinderile de comportament și cu limbajul ei specific. Puterea de sugestie prin detalii a acestei vieți este atît de mare, iar expresia ei literară atît de particulară, încît basmul nu mai poate fi repovestit fără pierderi și n-ar putea circula în variante, ca în folclor. El trebuie să fie citit ca operă cultă, aparținînd unui artist superior înzestrat.

AMINTIRI DIN COPILĂRIE

(Text prescurtat)

I

Stau cîteodată și-mi aduc aminte ce vremi și ce oameni mai erau în părțile noastre pe cînd începusem și eu, drăgăliță-Doamne, a mă rădica băiețaș la casa părinților mei, în satul Humuleștii, din tîrg drept peste apa Neamțului; sat mare și vesel, împărțit în trei părți, care se țin tot de una: Vatra Satului, Delenii și Bejenii.

Ș-apoi Humuleștii, și pe vremea aceea, nu erau numai așa, un sat de oameni fără căpătâiu, ci sat vechiu răzășesc, întemeiet în toată puterea cuvîntului; cu gospodari tot unul și unul, cu flăcăi voinici și fete mîndre, care știau a învîrti și hora, dar și suveica, de vuia satul de vatale în toate părțile; cu biserică frumoasă și niște preoți și dascăli și poporeni ca aceia, de făceau mare cinste satului lor.

Și părintele Ioan de sub deal, Doamne, ce om vrednic și cu bunătate mai era! Prin îndemnul său, ce mai de pomi s-au pus în ținterim, care era îngrădit cu zaplaz de bîrne, streșinit cu șindilă, și ce chilie durată s-a făcut la poarta bisericei pentru școală; ș-apoi, să fi văzut pe neobositul părinte cum umbla prin sat din casă în casă, împreună cu bădița Vasile a Ilioaei, dascălul bisericei, un holteiu zdravăn, frumos și voinic, și sfătuia pe oameni să-și deie copiii la învățătură. Și unde nu s-au adunat o mulțime de băieți și fete la școală, între care eram și eu, un băiet prizărit, rușinos și fricos și de umbra mea.

Şi cea dintăi şcolăriţă a fost însăşi Smărăndiţa popei, o sgîtie de copilă ageră la minte şi aşa de silitoare, de întrecea mai pe toţi băieţii şi din carte, dar şi din nebunii. Însă părintele mai în toată ziua da pe la şcoală şi vedea ce se petrece... Şi ne pomenim întru una din zile că părintele vine la şcoală şi ne aduce un scaun nou şi lung, şi, după ce-a întrebat de dascăl, care cum ne purtăm, a stat puţin pe gînduri, apoi a pus nume scaunului „Calul Balan" şi l-a lăsat în şcoală.

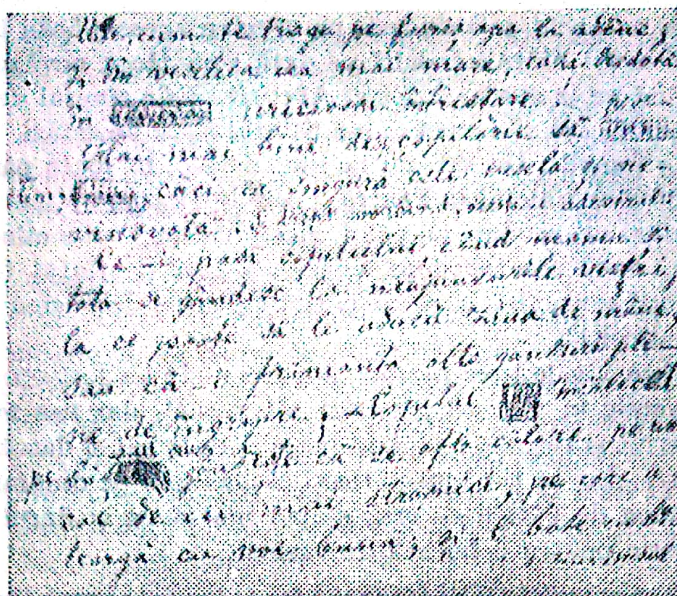
În altă zi ne trezim că iar vine părintele la şcoală, cu moş Fotea, cojocarul satului, care ne aduce, dar de şcoală nouă, un drăguţ de biciuşor de curele, împletit frumos, şi părintele îi pune nume „Sfîntul Nicolai", după cum este şi hramul bisericei din Humuleşti. Apoi pofteşte pe moş Fotea că, dacă i-or mai pica ceva curele bune, să mai facă aşa, din cînd în cînd, cîte unul, şi ceva mai grosuţ, dacă se poate... Bădiţa Vasile a zîmbit atunci, iară noi, şcolarii, am rămas cu ochii holbaţi unii la alţii. Şi a pus părintele pravilă şi a zis că în toată sîmbăta să se procitească băieţii şi fetele, adică să asculte dascălul pe fiecare de tot ce-a învăţat peste săptămînă; şi cîte greşele va face să i le însemne cu cărbune pe ceva, iar la urma urmelor, de fiecare greşală să-i ardă şcolarului cîte un sfînt-Nicolai. Atunci copila părintelui, cum era sprinţară şi plină de incuri, a bufnit de rîs. Păcatul ei, sărmana!

— Ia poftim de încalecă pe Balan, jupîneasă! zise părintele, de tot posomorît, să facem pocinog sfîntului Nicolai cel din cuiu.

Şi cu toată stăruinţa lui Moş Fotea şi a lui bădiţa Vasile, Smărăndiţa a mîncat papara, şi pe urmă şedea cu mînile la ochi şi plîngea ca o mireasă, de sărea cămeşa de pe dînsa. Noi, cînd am văzut asta, am rămas înlemniţi. Iar părintele, ba azi, ba mîne, aducînd pitaci şi colaci din biserică, a împărţit la fiecare, de ne-a îmblînzit, şi treaba mergea strună; băieţii schimbau tabla în toate zilele, şi sîmbăta procitanie.

Nu-i vorbă, că noi tot ne făceam felul, aşa, cîteodată; căci, din băţul în care era aşezată fila cu cruce-ajută şi buchile scrise de bădiţa Vasile pentru fiecare, am ajuns la trataji, de la trataji la ceaslov, ş-apoi, dă, Doamne, bine! În lipsa părintelui şi a dascălului intram în ţinterim, ţineam ceaslovul deschis, şi, cum erau filele cam unse, trăgeau muştele şi bondarii la ele, şi, cînd clămpăneam ceaslovul, cîte zece-douăzeci de suflete prăpădeam deodată; potop era pe capul muştelor! Întru una din zile, ce-i vine părintelui, ne caută ceasloavele şi, cînd le vede aşa sîngerate cum erau, îşi pune mînile în cap de necaz. Şi cum află pricina, începe a ne pofti pe fiecare la Balan şi a ne mîngăia cu sfîntul ierarh Nicolai pentru durerile cuvioaselor muşte şi ale cuvioşilor bondari, care din pricina noastră au pătimit.

Nu trece mult după asta, şi-ntr-o zi, prin luna lui maiu, aproape de Moşi, îndeamnă păcatul pe bădiţa Vasile tîntul, că mai bine nu i-oiu zice, să puie pe unul, Nic-a lui Costache, să mă procitească. Nică, băiet mai mare şi înaintat în învăţătură până la genunchiul broaştei, era sfădit cu mine din pricina Smărăndiţei popei, căreia, cu toată părerea mea de rău, i-am tras într-o zi o bleandă, pentru că nu-mi da pace să prind muşte... Şi Nică începe să mă asculte; şi mă ascultă el, şi mă ascultă, şi unde nu s-apucă de însemnat la greşele cu ghiotura pe o draniţă: una, două, trei, până la douăzeci şi nouă. „Măi!!! s-a trecut de şagă, zic eu, în gîndul meu; încă nu m-a gătit de ascultat, şi cîte au să mai fie!" Şi unde n-a început a mi se face negru pe dinaintea ochilor şi a tremura de mînios... Ei, ei! acu-i acu. „Ce-i de făcut, măi Nică?" îmi zic eu în mine. Şi mă uitam pe furiş la uşa mîntuirii şi tot scăpăram din picioare, aşteptînd cu neastîmpăr să vie un lainic de şcolar de afară, căci era poruncă să nu ieşim cîte doi deodată; şi-mi crăpa măseaua-n gură cînd vedeam că nu mai vine, să mă scutesc de călăria lui Balan şi de blagoslovenia lui Nicolai, făcătorul de vînătăi. Dar adevăratul sfînt Nicolai se vede că a ştiut de ştirea mea, că numai iaca ce intră afurisitul de băiet în şcoală. Atunci eu, cu voie, fără voie, plec spre uşă, ies răpede şi nu mă mai încurc prinprejurul şcoalei, ci o ieu la sănătoasa spre casă. Şi cînd mă uit înapoi, doi hojmalăi se şi luase după mine; şi unde nu încep a fugi de-mi scăpărau picioarele; şi trec pe lîngă casa noastră, şi nu intru acasă, ci cotigesc în stînga şi intru în ograda unui megieş al

Amintiri din copilărie (manuscris)

nostru, și din ogradă în ocol, și din ocol în grădina cu păpușoi, care erau chiar atunci prășiți de-al doilea, și băieții după mine; și, până să mă ajungă, eu, de frică, cine știe cum, am izbutit de m-am îngropat în țărnă la rădăcina unui păpușoiu. Și Nic-a lui Costache, dușmanul meu, și cu Toader a Catincăi, alt hojmalău, au trecut pe lîngă mine vorbind cu mare ciudă; și se vede că i-a orbit Dumnezeu de nu m-au putut găbui. Și de la o vreme, nemaiauzind nici o foșnitură de păpușoi, nici o scurmătură de găină, am țîșnit o dată cu țărna-n cap, și tiva la mama acasă, și am început a-i spune, cu lacrimi, că nu mă mai duc la școală, măcar să știu bine că m-or omorî!

A doua zi însă a venit părintele pe la noi, s-a înțeles cu tata, m-au luat ei cu binișorul și m-au dus iar la școală. „Că, dă, e păcat să rămîi fără leac de învățătură, zicea părintele; doar ai trecut de bucheludeazla și bucherițazdra: ești acum la ceaslov, și mîne-poimîne ai să treci la psaltire, care este cheia tuturor învățăturilor, și, mai știi cum vine vreme? poate să te faci și popă aici, la biserica Sfîntului Nicolai, că eu pentru voi mă strădănuiesc. Am o singură fată ș-oiu vedè eu pe cine mi-oiu alege de ginere."

Hei, hei! cînd aud eu de popă și de Smărăndița popei, las muștele în pace și-mi ieu alte gînduri, alte măsuri; încep a mă da și la scris, și la făcut cadelnița în biserică, și la ținut isonul, de parcă eram băiet. Și părintele mă iè la dragoste, și Smărăndița începe din cînd în cînd a mă fura cu ochiul, ș' bădița Vasile mă pune să ascult pe alții, și altă făină se măcina acum la moară. Nic-a lui Costache, cel răgușit, balcîz și răutăcios, nu mai avea stăpînire asupra mea.

Dar nu-i cum gîndește omul, ci-i cum vrè Domnul. Întru una din zile, și chiar în ziua de Sfîntul Foca, scoate vornicul din sat pe oameni la o clacă de dres drumul. Se zicea că are să treacă Vodă pe acolo spre mănăstiri. Și bădița Vasile n-are ce lucra? Hai și noi, măi băieți, să dăm ajutor la drum, să nu zică Vodă cînd a trece pe aici, că satul nostru e mai leneș decît alte sate. Și ne luăm noi de la școală și ne ducem cu toții. Și care săpau cu cazmalele, care cărau cu tărăboanțele, care cu căruțele, care cu covățile, în sfîrșit, lucrau oamenii cu tragere de inimă. Iar vornicul Nic-a Petricăi, cu pasnicul, vătămanul și cîțiva nespălați de mazili se purtau printre oameni de colo până colo, și, cînd deodată, numai iaca vedem în prund cîțiva oameni claie peste grămadă, și unul din ei mugind puternic. „Ce să fie acolo?" ziceau oamenii, alergînd care de care din toate părțile.

Pe bădița Vasile îl prinsese la oaste cu arcanul, îl cetluiau acum zdravăn și-l puneau în cătuși, să-l trimită la Peatră... Iaca pentru ce scosese atunci vornicul oame-

nii la clacă. Aşa, cu amăgele, se prindeau pe vremea aceea flăcăii la oaste... Afurisită privelişte mai fu şi asta! Flăcăii ceilalţi pe dată s-au făcut nevăzuţi, iară noi, copiii, ne-am întors plîngînd pe la casele noastre. Afurisit să fie cînerul de vornic, şi cum au ars el inima unei mame, aşa să-i ardă inima Sfîntul Foca de astăzi, lui şi tuturor părtaşilor săi! blăstămau femeile din sat, cu lacrimi de foc, în toate părţile. Iar mama lui bădiţa Vasile îşi petrecea băietul la Peatră, bocindu-l ca pe un mort! „Las', mamă, că lumea asta nu-i numai cît se vede cu ochii, zicea bădiţa Vasile mîngăind-o; şi în oaste trăieşte omul bine, dacă este vrednic. Oştean a fost şi sfîntul Gheorghe, şi sfîntul Dimitrie, şi alţi sfinţi mucenici, care au pătimit pentru dragostea lui Hristos, măcar de-am fi şi noi ca dînşii!"

Ei, ei! pe bădiţa Vasile l-am perdut; s-a dus unde i-a fost scris. Şi părintele Ioan umbla acum cu pletele în vînt să găsească alt dascăl, dar n-a mai găsit un bădiţa Vasile, cuminte, harnic şi ruşinos ca o fată mare. Era în sat şi dascălul Iordache, fîrnîitul de la strana mare, dar ce ţi-i bun? Ştia şi el glasurile pe dinafară de biserică, nu-i vorbă, dar clămpănea de bătrîn ce era; ş-apoi mai avea şi darul suptului... Aşadar şcoala a rămas pustie pentru o bucată de vreme...

....

Şi cînd învăţam cu la şcoală, mama învăţa cu mine acasă şi citea acum la ceaslov, la psaltire şi *Alexandria* mai bine decît mine, şi se bucura grozav cînd vedea că mă trag la carte.

Din partea tatei, care ades îmi zicea în bătaie de joc: „Logofete, brînză-n cuiu, lapte acru-n călămări, chiu şi vai prin buzunări!", puteam să rîmîn cum era mai bine: „Nic-a lui Ştefan a Petrei," om de treabă şi gospodar în Humuleşti. Vorba ceea:

Decît codaş în oraş,
Mai bine-n satul tău fruntaş.

Mama însă era în stare să toarcă-n furcă, şi să învăţ mai departe. Şi tot cihăia mama pe tata să mă mai deie undeva la şcoală, căci auzise ea spuind la biserică, în „Parimei," că omul învăţat înţelept va fi şi pe cel neînvăţat slugă-l va avea.

Şi afară de aceasta, babele care trag pe fundul sitei în 41 de bobi, toţi zodierii şi cărturăresele pe la care căutase pentru mine şi femeile bisericoase din sat îi băgase mamei o mulţime de bazaconii în cap, care de care mai ciudate: ba că am să petrec între oameni mari, ba că-s plin de noroc, ca broasca de păr, ba că am un glas de înger, şi multe alte minunăţii, încît mama, în slăbiciunea ei pentru mine, ajunsese a crede că am să ies un al doilea Cucuzel, podoaba creştinătăţii, care scotea lacrimi din orice inimă împetrită, aduna lumea de pe lume în pustiul codrilor şi veselea întreaga făptură cu viersul său.

— Doamne, măi femeie, Doamne, multă minte-ţi mai trebuie! zicea tata, văzînd-o aşa de ahotnică pentru mine. Dac-ar fi să iasă toţi învăţaţi, după cum socoţi tu, n-ar mai avè cine să ne tragă ciubotele. N-ai auzit că unul cică s-a dus odată bou la Paris, unde-a fi acolo, şi a venit vacă? Oare Grigore a lui Petre Lucăi de la noi din sat pe la ce şcoli a învăţat, de ştie a spune atîtea bongoase şi conăcăria pe la nunţi? Nu vezi tu că, dacă nu-i glagore-n cap, nu-i, şi pace bună!

— Aşa a fi, n-a fi aşa, zise mama, vreu să-mi fac băietul popă, ce ai tu?

— Numaidecît popă, zise tata. Auzi, măi! Nu-l vezi că-i o tigoare de băiet, cobăit şi leneş,de n-are păreche. Dimineaţa, pănă-l scoli, îţi stupeşti sufletul. Cum îl scoli, cere demîncare. Cît îi mic, prinde muşte cu ceaslovul şi toată ziulica bate prundurile după scăldat, în loc să pască cei cîrlani şi să-mi deie ajutor la trebi, după cît îl ajută puterea. Iarna, pe gheaţă şi la săniuş. Tu, cu şcoala ta, l-ai deprins cu nărav. Cînd s-a face mai mărişor, are să înceapă a-i mirosi a catrinţă, şi cu astă rînduială n-am să am folos de el niciodată.

....

Peste iarnă, mama iar s-a pus pe capul tatei, să mă deie undeva la școală. Dar tata spunea că nu mai are bani de dat pentru mine.

— Lui dascălul Vasile a Vasilcăi [îi] plăteam numai cîte un sorocovăț pe lună. Iar postoronca de dascălul Simeon Fosa din Țuțuieni, numai pentru că vorbește mai în tîlcuri decît alții și sîrcîiește toată ziua la tabac, cere cîte trei husăși pe lună; auzi vorbă! Nu face băietul ista atîția husăși, cu straie cu tot, cîți am dat eu pentru dînsul până acum!

Cînd a mai auzit mama și asta, s-a făcut foc.

— Sărmane omule! Dacă nu știi boabă de carte, cum ai să mă înțelegi? Cînd tragi sorocoveții la musteață, de ce nu te olicăiești atîta? Petre Todosiicăi, crîșmarul nostru, așă-i că ți-a mîncat nouă sute de lei? Vasile Roibu din Bejeni, mai pe-atîția, și alții cîți? Ruștei lui Valică și Măriucăi lui Onofreiu găsești să le dai și să le răsdai? Știu eu, să nu crezi că doarme Smaranda, dormire-ai somnul cel de veci să dormi! Și pentru băiet n-ai de unde da? Măi omule, măi! Ai să te duci în fundul iadului, și n-are să aibă cine te scoate, dacă nu te-i sili să-ți faci un băiet popă! De spovădanie fugi ca dracul de tămîie. La biserică mergi din Paști în Paști. Așa cauți tu de suflet?

— Ian taci, măi femeie, că biserica-i în inima omului, și, dacă voiu muri, tot la biserică am să șed, zise tata; nu mai face și tu atîta vorbă, ca fariseul cel fățarnic. Bate-te mai bine cu mîna peste gură și zi ca vameșul: Doamne, milostiv fii mie, păcătoasei, care-mi tot îmbălorez gura pe bărbat degeaba.

În sfîrșit, cît s-a bălăbănit mama cu tata din pricina mea, tot pe-a mamei a rămas; căci într-o duminică, prin cîrneleaga, a venit tatul mamei, bunicu-meu David Creangă din Pipirig, la noi și, văzînd cearta iscată între tata și mama din pricina mea, a zis:

— Las', măi Ștefane și Smărănducă, nu vă mai îngrijiți atîta; că azi e duminică, mîne luni și zi de tîrg, dar marți, de-om ajunge cu sănătate, am să ieu nepotul cu mine și am să-l duc la Broșteni, cu Dumitru al meu, la profesorul Nicolai Nanu de la școala lui Baloș, și-ți vedè voi ce-a scoate el din băiet: că de ceilalți băieți ai mei, Vasile și Gheorghe, am rămas tare mulțămit cît au învățat acolo. De douăzeci și mai bine de ani, de cînd port vornicia în Pipirig, am dus-o cam anevoie numai cu răbușul. Ce folos că citesc orice carte bisericească; dacă nu știi a însemna măcar cîtuș de cît, e greu. Însă de cînd mi-au venit băieții de la învățătură, îmi țin socoteala ban cu ban, și huzuresc de bine; acum zic și eu că poți duce vornicia pe viață, fără să te simți. Zău, mare pomană și-a mai făcut Alecu Baloș cu școala ceea a lui, cine vrea să înțeleagă! Și, Doamne, peste ce profesor înțelept și iscusit a dat! Așa vorbește de blînd și primește cu bunătate pe fiecare, de ți-i mai mare dragul să te duci la el! Ferice de părinții care l-au născut, că bun suflet de om este, n-am ce zice!

....

III

....

Galbeni, stupi, oi, cai, boi și alte bagateluri de alde aceste, prefăcute în parale, trebuia să ducă dascălii poclon catihetului de la fabrica de popi din Folticeni; ș-apoi lasă-te în *conta* sfinției-sale, că te scoate poponeț, ca din cutie... Pentru mine însă numai două merțe de orz și două de ovăs a dat tata cui se cuvine, de am fost primit în Folticeni, căci școala era numai de mîntuială; boii să iasă!

Ajungînd acolo toamna tîrziu, m-am așezat în gazdă la Pavel ciubotarul din ulița Rădășenii, unde erau și ceilalți tovarăși ai mei. Catihetul, care făcea ziua noapte și noaptea zi, jucînd stos, rar venea pe la școală. Noi, dacă vedeam așa, ne duceam și mai rar; dar nebunii știu că făceam de-ajuns!

Pavel era holteiu, și casa lui destul de încăpătoare: lăiți și paturi de jur împrejur; lîngă sobă, altul, și toate erau prinse. Iară gazda, robotind zi și noapte, se proslăvea pe cuptor, între șanuri, calupuri, astrăgaciu, bedreag, dichiciu și alte custuri tăioase,

mușcheà, piedecă, hască și clin, ace, sule, cleștc, pilă, ciocan, ghinț, piele, ață, hîrbul cu călacan, cleiu și tot ce trebuie unui ciubotar.

Cu noi ședea și Bodrîngă, un moșneag fără căpătâiu, însă de tot hazul. Pentru puțină mîncare și cîte-oleacă de pașcă de cea de trei ocă la para, slujea toată casa: tăia lemne, ațîța focul, aducea apă, mătura, ne spunea la povești nopți întregi, șezînd cu nasul în tăciuni, și ne cînta din fluier: Doina, care te umple de fiori, Corăbiasca, Măriuța, Horodinca, Alivencile, Țiitura, Ca la ușa cortului, hori și alte cîntece sculățele ca aceste, de jucam până ce asudau podelele și ne sărea talpele de la ciubote cu călcăie cu tot, că doar acum o dădusem și cu pe ciubote. Și din pricina lui Pepelea de moș Bodrîngă, Pavel mai nu le putea dovedi din cîrpit; ba și el, uneori, sărindu-și din minți, își rupea ciubotele ferfeniță, jucînd împreună cu noi.

O dată venise lui Oșlobanu rîndul să cumpere lemne; și așa, cu toată cărpănoșia lui, iese cîne-cînește în medean, aproape de gazda noastră, și găsește un țăran de la Sasca, pare-mi-se, ori de la Baia, cu un car încărcat cu lodbe de fag.

— Cît cei pe car, bade? zise Oșlobanu, căruia nu-i era a cumpăra lemne cum nu mi-e mie acum a mă face popă.

— Trei husăși, dascăle.

— Ce spui, bădișorule, pentru un braț de lemne? Da' că le duc în spate pe toate o dată păn-acasă.

— Dacă le-i duce, dascăle, ți le dau degeaba.

— Zău, nu șuguiești, bade?

— Nici o șagă, dascăle; să vedem cum le-i duce, și halal să-ți fie!

Oșlobanul iè atunci lemnele din carul omului cîte unul-unul și le razămă în picioare lîngă brațu-i; după aceea descinge brîul de pe lîngă sine și le împrejură, legîndu-le frumușel, să nu se hrentuiască; apoi, săltîndu-le și aburcîndu-le cam anevoie, le umflă-n spate și la gazdă cu dînsele. Un băietan nebunatic de-alăturea, văzînd asta, zise cu glas mare:

— Dascăle-Trascăle, be-he-he! dracul să te ié!

Iar țăranul, făcîndu-și cruce, a rămas cu gura căscată, fără să bleștească un cuvînt.

Acum nu vă mai spun cît era de încărcat carul cu lemne, care la așa loc, ținea pe vremea aceea șepte lei și jumătate, și cît era de mare și de tare Nică Oșlobanu și alți vro șeizeci ca dînsul, între cari mulți, lăsîndu-și nevestele cîte cu doi-trei copii acasă, în creierii munților, venise la Folticeni să se pricopsească de învățătură...

Ș-apoi carte se învăța acolo, nu glumă! Unii cîntau la psaltichie, colea, cu ifos:

Ison, oligon, petasti,
Două chendime, homili,

până ce răgușeau ca magarii; alții, dintr-o răsuflare, spuneau cu ochii închiși cele șepte taine din catihisul cel mare. Gîtlan se certa și prin somn cu urieșul Goliat. Musteciosul Davidică de la Fărcașa, până tipărea o mămăligă, mîntuia de spus pe de rost, răpede și fără greș, toată istoria *Vechiului Testament* de Filaret Scriban, împărțită în perioade, și pronumele conjunctive de dativ și acuzativ din gramatica lui Măcărescu:

— Mi-ți-i, ni-vi-li, me-te-îl-o, ne-ve-i-le; me-te-îl-o, ne-ve-i-le, mi-ți-i, ni-vi-li.

Ce-a fi aceea, ducă-se pe pustiu! Unia dondăneau ca nebunii, până-i apuca amețeală; alții o duceau numai într-un muget, cetind până le perea vederea; la unia le umblau buzele parcă erau cuprinși de pedepsie; cei mai mulți umblau bezmetici și stăteau pe gînduri, văzînd cum își pierd vremea, și numai oftau din greu, știind cîte nevoi îi așteaptă acasă. Și turbare de cap și frîntură de limbă ca la acești nefericiți dascăli, nu mi s-a mai dat a vedè; cumplit meșteșug de tîmpenie, Doamne ferește!

De-a mai mare dragul să fi privit pe Davidică, flăcău de munte, cu barba în furculiță și favorițe frumoase, cu pletele crețe și negre ca pana corbului, cu fruntea

lată și senină, cu sprincenele tufoase, cu ochii mari, negri ca murele și scînteietori ca fulgerul, cu obrajii rumeni ca doi bujori, nalt la stat, lat în spete, subțire la mijloc, mlădios ca un mesteacăn, ușor ca o căprioară și rușinos ca o fată mare, Dumnezeu să-l ierte! că n-avu parte să se preuțească. A murit, sărmanul, înainte de vreme, înecat cu pronumele conjunctive, peritu-le-ar fi numele să le peară, că au mîncat juvaier de flăcău!

Mai bună minte avea Mirăuță din Grumăzești, care umbla trelalela, în puterea iernii, pe la tărăbile jidovești, întrebînd ba teacă de cosor, ba căpestre de purici, ba cuie de la corabia lui Noe, ba fragi și căpșune pentru cineva care pornise într-adaos, ba cînta în pilda jidovilor:

Nu-mi e ciudă pe gîndac,
C-a mîncat frunza de fag;
Dar mi-e ciudă pe omidă,
C-a mîncat frunza de crudă:
N-a lăsat să odrăslească,
Voinicii să se umbrească.

Și alte drăcării ce-i trăsneau în cap. Nebun era el să-și peardă viața din pricina lui mi-ți-i, ni-vi-li, me-te-îl-o, ne-ve-i-le, ca Davidică?

Eu, ca și Mirăuță, nu mă prea osteneam până-ntr-atîta, să mor învățînd; că doar nu-mi plîngeau copii acasă, nici dădusem catihetului cel poclon mare până pe-acolo. Pentru două merțe de orz și două de ovăs, nu era să las copila popei de la Folticenii-Vechi nemîngăiată. Afară de aceasta, cînd mă uitam în oglindă, barbă și musteţe ca în palmă; și doar le și pîrleam eu într-o privire și le ungeam în toată sara cu său amestecat cu muc de lumînare și alună arsă, dar degeaba muncă! Ș-apoi, intrat în asemenea școală, mai numai barba și punga, bat-o pustia, te făcea să calci a popă!

D-apoi lui Trăsnea, săracul, ce-i pățea sufletul cu gramatica! O dată îmi zise el, plin de mîhnire:

— Ștefănescule (căci așa mă numeam la Folticeni), astăzi nu mai mergem la școală, că nu știu tabla și vreu să învăț pe mîne la gramatică. Mă rog ție, hai cu mine la cîmp spre Folticenii-Vechi; vom învăța împreună, sau cîte unul, eu la gramatică și tu la ce-i vrea; apoi mi-i asculta, să vedem nu s-a prinde și de capul meu ceva? Las' că nici la celelalte nu prea pot învăța cu slova asta nouă, care-a ieșit, însă afurisita de gramatică îmi scoate peri albi, trăsnit-o-ar fi s-o trăsnească! Parcă ai ce face cu dînsa la biserică? Dar dacă se cere!... Am s-o ieu și eu din capăt, și, poate, cu tine, care ai trecut pe la părintele Duhu, să mă pot desluși...

Fiindcă la Folticenii-Vechi era ceva mîngăiere pentru mine, mă potrivesc lui Trăsnea, și ne ducem împreună. Și era un ger uscat prin luna lui noiemvrie, și bătea un vîntișor supțire în ziua aceea, de-ți frigea obrazul! Cum ajungem la cîmp, Trăsnea se tologește pe-un hat și începe la gramatică, din capăt, întrebarea și răspunsul întâiu:

Întrebare: Ce este gramatica română?

Răspuns: Gramatica română este artea ce ne învață a vorbi și a scrie o limbă corect.

Iar în altă ediție:

Gramatica este o învățătură ce ne arată modul de a vorbi și de a scrie bine într-o limbă.

Asta-i asta! Din ceaslov și psaltire, și acele bălmujite rău, ca vai de ele, să treci la gramatică, și încă ce gramatică! Nu ca aceste de acum, pozderie de gramatici; unele „raționate", altele „dezvoltate" și ticsite de „complimente", care, trebuie spus fără compliment, îți esplică... până ce nu se mai înțelege nimică; adică făcute pentru copii, de se joacă cu dînsele, de ușoare ce sunt!... Însă ce folos?! Peste Trăsnea n-a dat asemene noroc... să umble într-ales... El, păcătosul, uitați-vă ce fel de gramatică trebuia

să învețe: „artea, corect, într-o limbă; silabă numim un sunet deplin, simplu sau compus cu una din consune, sau și cu mai multe consune, care însă să se pronunțe cu o scoatere de voace." Iar în altă ediție: „Prin silabă înțelegem rostitura unei părți de cuvînt ș.c.l."

Ei, ei! de-acum drege-ți „voacea" și descurcă-te, măi Trăsne, dacă poți!

Iar la a treia pagină, îndată altă năzbîtie:

Întrebare: Cîte părți are gramatica română?

Răspuns: Gramatica română are patru părți, care sunt:
1. Etimologia; 2. Sintaxa; 3. Ortografia și 4. Prosodia.

Întrebare: Ce ne învață fiecare din părțile aceste?

Răspuns: 1. Etimologia ne învață a cunoaște părțile vorbei, adică analisul gramatical.
2. Sintaxa ne învață a lega părțile vorbei după firea limbii noastre, adică sintesul gramatical.
3. Ortografia ne învață a scrie bine, adică după regulile gramaticei.
4. Prosodia ne învață a accenta silabele și a le rosti după firea cuvintelor și scopul ce-l avem în vorbire.

Apoi: mi-ți-i, ni-vi-li, me-te-îl-o, ne-ve-i-le. Și alte iznoave băzoase ca aceste!

Mai pune la socoteală că și Trăsnea era înaintat în vîrstă, bucher de frunte și tîmp în felul său; că profesorul, care și el se mira cum au ajuns profesor, zicea: „Luați de ici până ici", cum mi se pare că se mai face pe une locuri și astăzi, și poate că nu veți aduce bănat nici gramaticului, nici profesorului, nici lui Trăsnea, ci întîmplării, care a făcut pe oameni așa cum sunt: ori cuțite de oțel, ori de tinichea...

Ș-apoi gîndiți că Trăsnea citea întrebarea și răspunsul, fiecare pe rînd, rar și lămurit, ca să se poată înțelege ceva? Nu așa, necredincioșilor, ci iată cum: „Ce este gramatica română, este... ce este, este... este... arata... nu *arata*, artea...! artea...ce...ce. ce ne învață, învață... învață... ce ne învață; a vorbi... bi... bi... ce ne învață... ce este... este... este *arata*, uite dracu! nu arata, artea ce ne învață... ce este, este..." Și tot așa dondănind foarte răpede, bîlbîit și fără pic de cugetare, până la „a scrie într-o limbă corect" rar ajungea, sărmanul! Și după ce turba de cap băt bine, mă striga să-l ascult, că știe. Luam cu cartea din mîna lui și-l întrebam: „Ce este gramatica, măi Trăsne?" Iar el, închizînd ochii, răspundea iute, iute și mornăit, cum cer calicii la pod:

— Ce este gramatica română, este... ce este, este... și celelalte, după obiceiu, schimonosind cuvintele și îndrugîndu-le fără nici o noimă, de-ți venea să-i plîngi de milă!

— Nu așa, măi Trăsne!

— Dar cum?

— Nu mai zice română, și spune numai răspunsul; ce ai cu întrebarea?

Și se și opintea el, într-o privire, să răspundă bine, dar degeaba; se încurca și mai rău, începea a ofta și-i venea să-și spargă capul.

— Mai lasă-mă oleacă, zicea el necăjit și, cînd te-oiu striga, să vii iar să mă asculți; și de n-oiu ști nici atunci, apoi dracul să mă ieie! Dă, gramatica să zicem că n-o înțeleg și s-o lăsăm la o parte; artea, asemine; corect, tiji. D-apoi „română, este... ce... ne învață a vorbi și a scrie bine într-o limbă" parcă-s cuvinte românești, ce naiba! Numai și aici trebuie să fie ceva: „a vorbi și a scrie bine într-o limbă," îndrăcit lucru! Cum „să scrii într-o limbă?" Poate cu limba, mai știi păcatul? Pesemne că noi, cum s-ar prinde, las' că, de scris, talpa gîștii, dar apoi și de vorbit, păcatele noastre, se vede că vorbim pogan și rău de tot; nu românește, ci țărănește... Doamne, Doamne! Învățat mai trebuie să fie și acel care face gramatici! Însă și-n gramatică stau eu și văd că masa tot masă, casa tot casă și boul tot bou se zice, cum le știu eu de-la mama. Poate celelalte bîzdîgănii: „rostitură, artea, corect, pronunțe, analisul, sintesul, prosodia, ortografia, sintaxa, etimologia, concrete, abstracte, conjunctive: mi-ți-i, ni-vi-li,

me-te-il-o, ne-ve-i-le" și altele de sama acestora să fie mai românești... și noi, prostimea, habar n-avem de dînsele! Noroc mare că nu ne pune să le și cîntăm, c-ar fi și mai rău de capul nostru cel hodorogit! Decît țăran, mai bine să mori! Hai, du-te, Ștefănescule, că m-apuc de învățat!...

Și, lăsîndu-l, m-am dus și eu în ciudă la fata popei, am găsit-o singură-singurică și m-am jucat cu dînsa în tienă până-ndesară; căci mamă n-avea, și tată-său, ca popa, umbla după căpătat... Apoi m-am întors la cîmp, cu zgărdița de la gîtul copilei, c-o năframă cusută frumos cu flori de mătasă și cu sînul plin de mere domnești; și, cînd colo, zărghitul de Trăsnea dormea pe hat, cu gramatica sub nas, și habar n-avea de frig. „Sărace, sărace! nu ești nici de zama ouălor; decît așa, mai bine te făcea mă-ta un mînz și te mîncau lupii", zic eu în mine.

— He! Trăsnea, mă! scoală! știi tabla? Sare el de jos, îl ascult, cleiu. Haidem acasă, măi Trăsne, că m-a răzbit foamea și frigul, și mor de urît aicea pe cîmp!

— Da, că și eu... Ducă-se dracului gramatica! Mi s-a înăcrit sufletul de dînsa! Și osebit de asta, nici nu-mi e bine.

— Un fel de lene, amestecată cu slăbăciune, măi Trăsne, nu-i așa?

— Ba chiar ai nimerit: un fel de leșin la inimă, amestecat cu întinsori, sau cam așa ceva.

— Poate fiorile gramaticei, zic eu.

— Mai știi păcatul? Poate că ș-aceea să fie, zise Trăsnea; căci, dracul s-o ieie! cum pui mîna pe dînsa, îndată-ți vine somn... Flecuștețe de-aceste nu se potrivesc cu rînduiala bisericei, s-a mîntuit vorba... „Osmoglasnicul" este ce este... Vorba tatei: „Condacul umple sacul, și troparul hambarul, măi băiete!" Ce umblăm noi chinuindu-ne cu gramatica, Ștefănescule? Haidem!

Și ne întoarcem noi la gazdă pe la asfințitul soarelui, mîncăm ce mîncăm ș-apoi rugăm pe moș Bodrîngă să ne cînte; și unde nu se adună o mulțime de dăscălime la noi, căci aici era staniștea lor; și ne întărtăm la joc, știi colè, ca la vîrsta aceea, de nici simțirăm cînd a trecut noaptea. Și așa am scăpat, și eu de urît, și Trăsnea de bolborosit prin somn: „ce este gramatica română, este... ce este, este...", ca alte dăți.

. . . .

Prin postul cel mare se răspîndește vuiet printre dascăli despre desființarea catihețilo r și trecerea celor mai tineri dintre noi la Socola.

— Na-ți-o bună, că ți-am frînt-o! zise Trăsnea; cînd la dică, nu-i nimică. Vorba ceea: „Ne-am pricopsit cu cai cu tot..." Dracul mă punea să-mi bat capul cu gramatica? ...De știam asta, mai bine ședeam acasă; și cu banii cîți s-au dat, pe ici, pe colea, își prindea tata altă nevoie.

— D-apoi, noi, ziseră dascălii cei însurați, oftînd; ne-am calicit cu desăvîrșire: zimți, ba oițe, ba stupi, ba cai și boi s-au dus ca pe gura lupului! Părintele catihetul să trăiască!...

— Ia tăceți, bre, răspunse Zaharia; banu-i ochiul dracului, s-a mîntuit vorba!... Ce-l mai cisluiți atîta pe bietul catihet? Parcă numai el e de-aceia?... Ș-apoi și vouă, nu știu, zău, cum v-a mai întra cineva în voie. Vorba ceea: „Hai în car! — Baiu! — Hai în căruță! — Baiu! — Hai în teleguță! — Baiu! — Hai pe jos! — Baiu!" Ziceți mai bine că vă trageți la teapa voastră, ca apa la matcă. Eu-s mai bucuros că s-a întîmplat asta. La Socola să mergem, dacă voim să ieșim dobă de carte!... Acolo-s profesorii cei mai învățați din lume, după cum aud eu.

— La Socola! strigă dascălii cei mai tineri.

— Duceți-vă pe pustiu, dacă vă place! duce-v-ați învîrtindu-vă ca ciocîrlia! strigă cei bătrîni.

Și așa, aproape de Paști, ne-am răzlețit unii de alții, și la Socola a rămas să meargă cine-a vrè în toamna viitoare, anul 1855.

IV

. . . .

Și, scurtă vorbă, ne adunăm, cu rudele lui Zaharia, cu ale mele, în ogradă la moș Luca, sărutăm noi mîna părinților, luîndu-ne rămas bun cu ochii înecați în lacrîmi, și, după ce ne suim în căruță, supărați și plînși, ca vai de noi, Luca Moșneagu, harabagiul nostru, dă biciu cailor, zicînd nevestei sale, care închidea poarta după noi: „Olimbiadă, iè sama bine de borta ceea!" Căci niște porci, spărgînd gardul într-un loc, se înnădise în grădina lui la păpușoi.

Era dimineața, în ziua de Tăierea capului sfîntului Ioan Botezătorul, cînd ieșeam din Humulești, și fetele și flăcăii, gătiți frumos, ca în zi de sărbătoari, foiau prin sat în toate părțile , cu bucurie zugrăvite pe fețe! Numai eu cu Zaharia, ghemuiți în căruța lui moș Luca, ne duceam surgun, dracului pomană, că mai bine n-oiu putea zice.

— Rogu-te, mînă mai tare, moș Luca, zic eu, să nu se mai uite satul ca la urs la noi!

Luca Moșneagu, însă, mîna cum știa el, căci smîrțoagele lui de cai erau vlăguiți din cale-afară, și slabi, și ogîrjiți ca niște mîți de cei leșinați, nu zmei, cum zicea mama, care nu știa cum să mă urnească mai degrabă din casă.

— Fire-ar afurisit să fie cine a mai desființat și catihețiile cele, tocmai acum în vremea noastră! zise Zaharia lui Gîtlan, plin de năduh, după ce-am ieșit la drum, afară. Cînd să-ți petreci și tu tinerețea, apucă-te de cărturărie; parcă are omul zece vieți! Tot umblînd noi din școală în școală, mai mult, ia, așa „De frunza frăsinelului," mîne, poimîne avem să ne trezim niște babalîci gubavi și oftigoși — numai buni de făcut popi, ieșiți din Socola.

— Ce zici dumneta, moș Luca, despre unele ca acestea?

— Ce să zic, dascăle Zaharia; știm noi cum vi-s formele? Eu trebuie să vă duc la locul hotărît, și, de-aci încolo, cum v-a sluji capul. Hi, căluții tatei, să ne întoarcem cît mai degrabă acasă!

Cînd auzeam noi pe moș Luca pomenind cu drag de casă și cînd mai vedeam cum rămîn satele și locurile frumoase în urmă, și tot altele necunoscute se înfățoșază înainte-ne, supărarea noastră creștea la culme! Pentru fiecare fîntînă, pârîu, vîlcică, dumbravă și alte locuri drăgălașe ce lăsam în urmă-ne scoteam cîte-un suspin adînc din piepturile noastre! Și, după mintea ce-o aveam, ne-am fi întors înapoi chiar atunci, de nu eram dați în sama lui moș Luca, de care ne rușinam ca și de părinții noștri.

După un scurt popas, făcut la podul de la Timișești, de pe Moldova, pornim înainte spre Moțca și suim încet-încet codrul Pășcanilor. Apoi, din vîrful acestui codru, mai aruncăm, nimernicii de noi, cîte-o căutătură jalnică spre munții Neamțului: uriešii munți, cu vîrfurile ascunse în nouri, de unde purced izvoarele și se revarsă pîrăiele cu răpejune, șopotind tainic, în mersul lor neîncetat, și ducînd, poate, cu sine multe-multe patimi și ahturi omenești, să le înece în Dunărea măreață!

— Ei, ei! măi Zaharie, zic eu, coborîndu-ne la vale spre Pașcani; de-acum și munții i-am pierdut din vedere, și înstrăinarea noastră este hotărîtă cine știe pentru cîtă vreme!

— Cum ni-a fi scris de la Dumnezeu sfîntul, zise Zaharia, cu glasul aproape stîns, ș-apoi rămase dus pe gînduri tot drumul, până la Blăgești, peste Siretiu, unde ni-a fost și masul în noaptea aceea.

Dar vai de masul nostru! Aici, pe prispa unui rotariu, puțin de nu era să rămînem chiori. De cu sară și până după miezul nopței am stat numai într-o fumăraie de baligi, ca la carantină, și tot ne-au coșit țînțarii.

— Așa-i viața cîmpenească, zise moș Luca, cioșmălindu-se și învîrtindu-se ca pe jăratic, de răul țînțărimei. Cum treci Siretul, apa-i rea și lemnele pe sponci; iar vara te înădușí de căldură, și țînțarii te chinuiesc amarnic. N-aș trăi la cîmp, Doamne ferește! Halal pe la noi! Apele-s dulci, limpezi ca cristalul și reci ca gheața: lemne, de-ajuns;

vara, umbră şi răcoare în toate părţile; oamenii, mai sănătoşi, mai puternici,mai voinici şi mai voioşi, iar nu ca işti de pe la cîmp: sarbezi la faţă şi zbîrciţi, de parcă se hrănesc numai cu ciuperci fripte, în toată viaţa lor.

— Ştii una, moş Luca, zise Zaharia de la o vreme. Găinuşa-i spre asfinţit, rariţile de-asemine, şi luceafărul de ziuă de-acum trebuie să răsară; haidem să pornim la drum!

— Că bine zici, dascăle Zaharie! parcă ţ-a ieşit un sfînt din gură! Decît ne-om tot învîrti şi cioşmoli pe iastă prispă, mai bine să scurtăm din cale. Căci mare-i Dumnezeu, ne-a feri el de întîmplări!

Şi aşa, luîndu-ne rămas bun de la gazdă, care era tot afară culcat, pe altă prispă, plecăm. Şi cum ieşim în şleah, părerea noastră de bine: intîlnim cîţiva oameni, cu nişte cară cu draniţă, mergînd spre Iaşi. Ne întovărăşim cu dînşii, de frica lăieşilor din Ruginoasa, şi hai-hai, hai-hai, pănă-n ziuă, iacătă-ne în Tîrgul-Frumos, unde-am şi înjunghiat cîţiva harbuji într-ales, de ni-am potolit, deocamdată, şi foamea, şi setea. Apoi, după ce s-au hodinit caii, am pornit înainte, spre Podu-Leloaie; şi de aici, tot înainte spre Iaşi, mai mult pe jos decît în căruţă, căci zmeii lui moş Luca se muiese de tot; şi ţăranii noştri, glumeţi cum sunt ei, ne tot şfichiuiau, în treacăt, care dincotro, de ni-era mai mare ruşinea, de ruşinea lui moş Luca. Iar, mai ales, pe la asfinţitul soarelui, tocmai cînd întram în Iaşi, pe rohatca Păcurari, un flăcăoan al dracului ne-a luat în rîs cum se cade, zicînd:

— Moşule, iè sama de ţine bine telegarii ceia, să nu ieie vînt; că Iaşul ista-i mare şi, Doamne fereşte, să nu faci vro primejdie!...

Atîta i-a trebuit lui moş Luca, ş-apoi lasă pe dînsul! cîte parastase şi panaghii, toate i le-a rădicat...

— I-auzi, măi! Dac-ar şti el, chiolhănosul şi ticăitul, de unde-am pornit astă noapte, ş-ar strînge lioarba acasă, n-ar mai dîrdăi degeaba asupra căişorilor mei! Ş-apoi doar nu vin eu acum întăiaşi dată la Iaşi, să-mi deie povăţ unul ca dînsul ce rînduială trebuie să păzesc. Patruzecile mîne-sa de golan! Dacă n-a stat oleacă, să-l învăţ eu a mai lua de altă dată drumeţii în rîs!

Văzînd noi că ne ieu oamenii tot peste picior şi pe moş Luca tulburat din cale-afară, cum eram în căruţă, ne acoperim peste tot c-un ţol, zicînd eu, cam cu sfială:

— Moş Luca, de te-a întreba cineva, de-acum înainte, de ce trag caii aşa de greu, să spui că aduci nişte drobi de sare de la Ocnă, şi las' dacă nu te-a crede fiecare!....

— Ei, apoi?! Ştiutu-v-am eu că şi voi mi-aţi fost de-aceştia? zise moş Luca, mergînd pe lîngă cai, plin de năduh; nu mă faceţi, că ia acuş vă ard cîteva jordii prin ţolul cela, de v-a trece spurcatul!

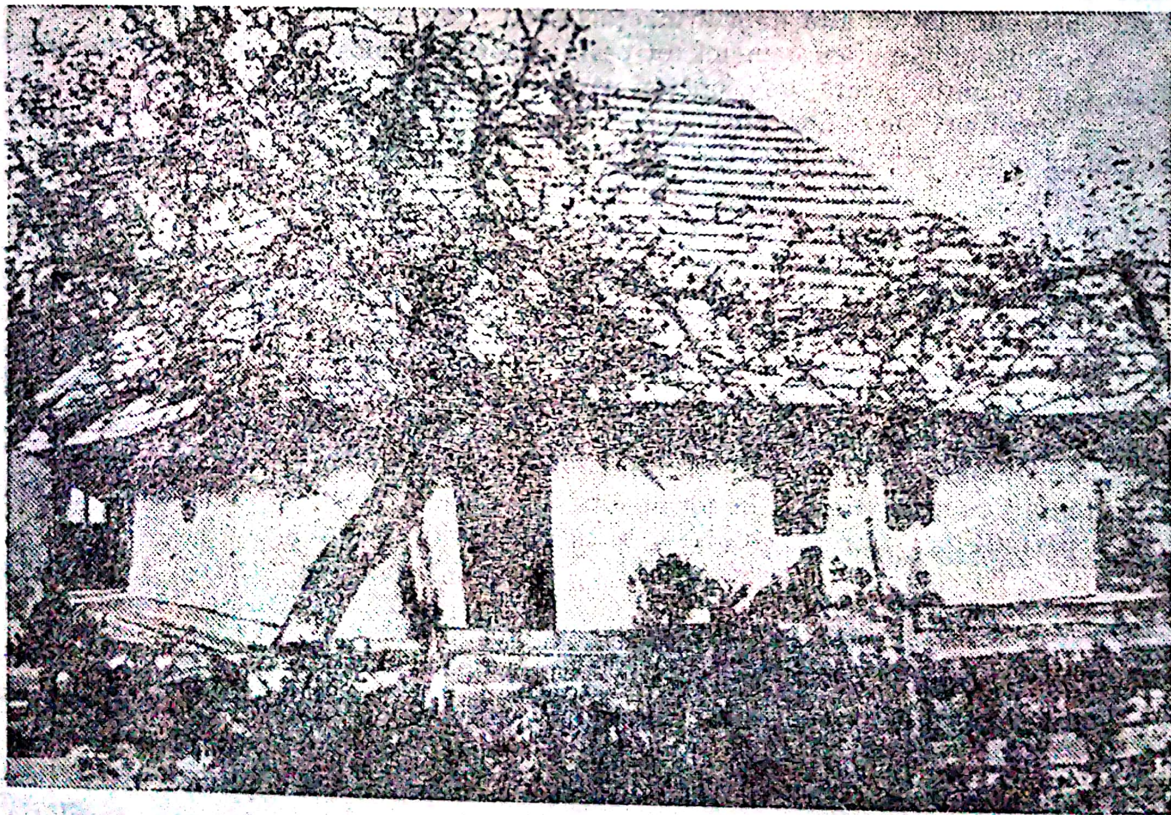
Auzind noi ce ni se pregăteşte, ghiontitu-ne-am unul pe altul, chicotind înăduşit, şi ca' mai ba să zicem nici cîrc! În sfîrşit, după multe şfichiuri ce-a primit moş Luca de la unii-alţii, cum e lumea a dracului, mergînd noi în pasul cailor, din hop în hop, tot înainte prin rătăcănile de pe uliţile Iaşilor, am ajuns într-un tîrziu, noaptea, în cieriul Socolei şi am tras cu căruţa sub un plop mare, unde-am găsit o mulţime de dăscălime adunată de pe la catiheţi, din toate judeţele Moldovei: unia mai tineri, iar cei mai mulţi cu nişte tîrsoage de barbe cît badanalele de mari, şezînd pe iarbă, împreună cu părinţii lor, şi preuţi şi mireni, şi mărturisindu-şi unul altuia păcatele!

(Ion Creangă, *Opere I*, Editura „Minerva," Bucureşti, 1970)

După apariţia poveştilor, Creangă a publicat în „Convorbiri literare", în 1881—1882, trei părţi din *Amintiri din copilărie*. Partea a IV-a a văzut lumina tiparului postum, în 1892. Cartea este povestea copilăriei sau, mai degrabă, spectacolul vîrstei fericite. Dacă prin unele amănunte copilăria

reconstituită a aparținut biografic lui Creangă, prin semnificație este universală, aparține tuturor: „Așa eram eu la vrîsta cea fericită, și așa cred că au fost toți copiii, de cînd i lumea asta și pămîntul; măcar să zică cine ce-a zice". Scriitorul oprește timpul omului la ceasul zburdălniciei și al poznelor și-l evocă într-o narațiune al cărei farmec este de neegalat. Copilăria apare ca o epocă de aur, ca un tărîm al bucuriei și al inocenței, fără griji și suspine, în care fantezia completează realitatea, iar jocul este suprema preocupare: „Ce-i pasă copilului, cînd mama și tata se gîndesc la neajunsurile vieții, la ce poate să le aducă ziua de mîne, sau că-i frămîntă alte gînduri pline de îngrijire! Copilul, încălecat pe bățul său, gîndește că se află călare pe un cal de cei mai strașnici, pe care aleargă cu voie bună, și-l bate cu biciul și-l strunește cu tot dinadinsul și răcnește la el din toată inima, de-ți iè auzul."

S-ar putea spune, deci, că în *Amintiri* Creangă zugrăvește copilăria „veselă și nevinovată" și că Nică al lui este „copilul universal", de pretutindeni și de oricînd, în care toți ne regăsim cu nostalgie. Opera stă sub semnul neastîmpărului băiețesc, al spontaneității, al capacității de a inventa cele mai năstrușnice pozne. Acestei copilării ideale i se oferă un mediu real de existență, un cadru uman și geografic, care este cel al ținutului natal. Satul Humulești este tărîmul de basm al candorii infantile și chiar dacă în realitate — cum dovedesc documentele — era un sat mic cu oameni nevoiași, pentru Creangă este un sat mare, răzășesc, întemeiat în toată puterea cuvîntului, cu gospodari tot unul și unul, cu flăcăi voinici și fete

Casa părintească de la Humulești

mîndre, și mai ales cu oameni harnici și iscusiți și la lucratul pămîntului, și la făcutul sumanelor, și la tăiatul lemnelor, și la negutătorie, și la altele. În fiecare capitol, scriitorul are grijă să adauge cîteva cuvinte de laudă pentru satul său: „Stau cîteodată și-mi aduc aminte ce vremi și ce oameni mai erau în părțile noastre pe cînd începusem și eu, drăgăliță -Doamne, a mă rădica băiețaș la casa părinților mei, în satul Humuleștii, din tîrg drept peste apa Neamțului; sat mare și vesel, împărțit în trei părți, care se țin tot de una: Vatra Satului, Delenii și Bejenii."[1]

Reconstituiți, pe bază de citate, imaginea Humuleștilor, așa cum a descris-o Creangă.

Din paginile cărții iese cu foarte multă pregnanță la iveală satul românesc tradițional. Puterea de sugestie, prin amănunte concrete, este atît de mare, iar impresia de adevăr atît de consistentă, încît universul rural al operei are o remarcabilă forță de evocare realistă. Lumea satului este privită, din interior, de cineva care cunoaște ocupațiile și gesturile oamenilor, tradițiile și obiceiurile lor, care le știe mișcările și, mai ales, le aude vorbele. Creangă cunoaște psihologia oamenilor, raporturile lor în viața socială, supunerea spiritului față de tradiție, superstițiile lor. Prin trăsături, comunitatea descrisă este arhaică, dar apar semnele unor înnoiri. Satul nu este total izolat, are legături de rudenie în alte sate, iar lipsa pămîntului îi obligă pe oameni să muncească prin alte locuri, să fie cărăuși, să facă negoț la tîrguri.

Dovada cea mai sigură că lumea se îndreaptă spre anumite schimbări este atenția pe care locuitorii încep s-o acorde învățăturii, efortul lor de a ridica o școală în sat sau de a-și trimite copiii mai departe la alte școli. O făceau cu scopul de a le înlesni mai tîrziu traiul (aceasta e una din cauzele pentru care Smaranda vrea cu tot dinadinsul să-și vadă feciorul preot), dar importantă e capacitatea lor de a se adapta la noile realități sociale.

Descrieți școlile prin care trece Nică la Humulești, Broșteni, Tîrgu-Neamț și Fălticeni. În ce condiții, cu cine și ce învățau copiii din vremea aceea?

Amintirile lui Creangă cuprind un număr relativ mare de personaje, unele memorabile, fără însă ca scriitorul să le acorde un relief deosebit. Ele sînt conturate sumar, prin caracterizare directă, prin acțiune și prin vorbire. De fapt, personajele sînt vii, devin autentice mai ales cînd vorbesc. Totuși, Creangă reușește să le schițeze o individualitate și prin alte mijloace, în mod deosebit printr-o știință a detaliului, care îi permite să nuanțeze caracterele. Varietatea firii omenești se observă în mulțimea înfățișărilor umane care apar în opera lui Creangă. Dascăli și preoți, unchi și mătuși, copii și părinți, bătrîni și tineri se prezintă în formele cele mai diverse și mai pitorești.

Extrageți din text caracterizările următoarelor personaje: bădița Vasile, dascălul Iordache, părintele Ioan, popa Duhu, popa Oșlobanu, moș Vasile, mătușa Măriuca, moș Bodrîngă, Smărăndița popii, Nic-a lui Costache, Nică Oșlobanu, Trăsnea, Davidică, Mogorogea, Zaharia lui Gîtlan.

O figură aparte este Smaranda, mama lui Nică. Fiică de vornic și avînd frați cu învățătură, ea se ține de neam bun, iar după felul în care se adresează bărbatului se socotește superioară lui ca putere de înțelegere a lucrurilor și mai sensibilă la înnoiri. Aceasta nu înseamnă că nu-i o exponentă a lumii arhaice în care trăiește, înconjurată de superstiții și crezînd în leacuri băbești: „Ştia, vezi bine, soarele cu cine are de-a face, căci eram feciorul mamei, care și ea cu adevărat că știa a face multe și mari minunății: alunga norii cei negri de pe deasupra satului nostru și abătea grindina în alte părți, înfigînd toporul în pămînt afară, dinaintea ușii; închega apa numai cu două picioare de vacă, de se încrucea lumea de mirare; bătea pămîntul sau păretele sau vrun lemn, de care mă păleam la cap, la mînă sau la picior, zicînd: «Na, na!» și îndată-mi trecea durerea..."

Smaranda nu este individualizată numai prin năzdrăvăniile ei, ci și prin hărnicia și dragostea ei de mamă, un accent special dobîndind dîrzenia cu care își urmărește ambiția de a-l vedea pe Nică preot. Pentru aceasta, „mama... era în stare să toarcă-n furcă, și să învăț mai departe. Şi tot cihăia mama pe tata să mă mai deie undeva la școală..."

Tenacitatea Smarandei se manifestă cu tărie în discuțiile cu Ștefan a Petrei, pe care vrea să-l facă să-i împărtășească punctul de vedere: „Peste iarnă, mama iar s-a pus pe capul tatei, să mă deie undeva la școală. Dar tata spunea că nu mai are bani de dat pentru mine.

— Lui dascălul Vasile a Vasilcăi [îi] plăteam numai cîte un sorocovăț pe lună. Iar postoronca de dascălul Simeon Fosa din Țuțuieni, numai pentru că vorbește mai în tîlcuri decît alții și sfîrcîiește toată ziua la tabac, cere cîte trei husăși pe lună; auzi vorbă! Nu face băietul ista atîția husăși, cu straie cu tot, cîți am dat eu pentru dînsul până acum!

Cînd a mai auzit mama și asta, s-a făcut foc:

— Sărmane omule! Dacă nu știi boabă de carte, cum ai să mă înțelegi? Cînd tragi sorocoveții la musteață, de ce nu te olicăiești atîta?..."

Tatăl lui Nică ar fi vrut ca băiatul să rămînă gospodar în sat, de aceea se arată nepăsător față de învățătură, despre care nu are o părere prea bună: „Dacă-ar fi să iasă toți învățați..., n-ar mai avè cine să ne tragă ciubotele."

Sînt și alte portrete construite în același stil lapidar și expresiv (fata Irinucăi, Luca Moșneagu), dar cel mai complex din toate este portretul lui Nică, pentru că, fiind eroul *Amintirilor*, structura lui ni se dezvăluie treptat și din toate unghiurile posibile.

Alcătuiţi în scris portretul lui Nică, argumentînd dacă e justificată sau nu afirmaţia lui G. Călinescu, după care în Amintiri Creangă „povesteşte copilăria copilului universal".

Universul *Amintirilor* este atît de puternic dominat de personalitatea lui Nică, încît întîmplările se structurează în jurul aceleiaşi idei — a frumuseţii copilăriei —, fără să intereseze prea mult ordinea desfăşurării lor. Compoziţional, Creangă nu respectă cu stricteţe cronologia evenimentelor. Capitolele I şi II pot fi inversate, iar poznele din partea a doua pot fi aşezate oricum, succesiunea lor fiind dictată de capriciile memoriei. Nu se poate spune că n-ar exista un fir călăuzitor, dar se observă cu greu, şi abia în capitolul al treilea sesizăm că Nică a trecut într-o altă vîrstă, că „tigoarea de băiet" a devenit un flăcău care îl lasă pe Trăsnea să doarmă pe hat cu gramatica lui Măcărescu sub nas, iar el se duce „în ciudă la fata popei" din Folticenii-Vechi.

Evocarea copilăriei se face din perspectiva depărtată a maturităţii. Consecinţa cea mai izbitoare a acestei perspective este calitatea stilului, vag nostalgic şi de o mare căldură sufletească, aparţinînd unei fiinţe înţelegătoare, înzestrată cu un limbaj de o uluitoare autenticitate şi de o rară savoare lexicală. Creangă se cufundă cu voluptate într-o lume preferată şi intim cunoscută, reînviind-o într-un lung şi neobosit monolog, în care el însuşi apare ca personaj şi actor deopotrivă.

Astfel realizată, *Amintiri din copilărie* rămîne o operă unică în literatura română prin forţa cu care a reuşit să comunice miracolul copilăriei, prin farmecul neegalat al limbajului şi prin umor. Pentru conştiinţa românească, ea este amintirea copilăriei fiecăruia dintre noi.

IZVOARELE ŞI PARTICULARITĂŢILE OPEREI LUI ION CREANGĂ

Ion Creangă a intrat în literatură cu un fond sufletesc şi intelectual de origine ţărănească, format mai întîi în perimetrul vieţii humuleştene şi dezvoltat, apoi, într-un univers rural mai larg, care, prin extindere, poate fi considerat al întregului popor român. Acest fond îi va procura materia operei şi-şi va pune pecetea asupra individualităţii lui artistice, care face din Creangă scriitorul român cel mai apropiat de spiritul creaţiei folclorice.

Oglindind în opera sa viaţa ţărănească, Creangă vine prin chiar temeliile adînci ale fiinţei sale din mijlocul creaţiei populare şi creează în sensul viziunii populare; cu alte cuvinte, cel care a semnat cu numele de Ion Creangă este un exponent al potenţialului artistic popular, care putea să fie un anonim ca şi autorul *Mioriţei*. În spatele lui se găsesc nenumărate generaţii de ţărani, de care este propulsat; el nu reprezintă decît întîmplarea

prin care a ajuns la noi mesajul existenței lor. De aceea, G. Călinescu îl socotește „poporul român însuși, surprins într-un moment de genială expansiune".

Alcătuită din mai multe povești (*Soacra cu trei nurori, Capra cu trei iezi, Punguța cu doi bani, Dănilă Prepeleac, Povestea lui Harap-Alb* etc.); din cîteva povestiri și o nuvelă (*Moș Nichifor Coțcariul*) și din volumul *Amintiri din copilărie*, opera lui Creangă, redusă ca proporții, este extrem de unitară sub raportul conținutului și al mijloacelor artistice.

În povești și în *Amintiri* trăiește aceeași lume țărănească, harnică și curată sufletește, „mișcată de instincte simple și tari, uneori șireată, plină de umor, înfățișată în scenele și relațiile tipice ale vieții, în felul ei de a munci și de a se veseli, în legăturile părinților cu copiii, ale soacrelor cu nurorile, ale bărbatului cu nevasta, ale fraților între ei, ale boierilor cu țăranii, ale stăpînilor cu slugile" (Tudor Vianu).

Unitatea de conținut se realizează într-un mod foarte subtil și simplu în același timp. Ceea ce este fabulos sau fantastic, în povești, capătă trăsături particulare omenești, se înfățișează cu gîndirea, psihologia și morala țărănească. *Amintirile*, dimpotrivă, sporesc liniile unor neînsemnate fapte ale copilăriei pînă la dimensiunea uriașă a fabulosului. Harap-Alb e un erou năzdrăvan, dar la fel de „năzdrăvan" e și Nică; un personaj luat din realitate ca Oșlobanu, cu foamea lui ieșită din comun, e un Flămînzilă, iar certărețul Mogorogea — un Gerilă; dar Flămînzilă și Gerilă sînt la rîndul lor niște țărani puși pe șotii. Exemplele pot continua la nesfîrșit, pentru că amestecul dintre fabulos și real este o caracteristică a creației lui Creangă. Înțelegînd exact această interferență, putem vorbi de o monografie a satului moldovenesc, nu numai în sensul reflectării vieții sociale, ci mai cu seamă a vieții spirituale, pe care scriitorul humuleștean o realizează prin povești și amintiri. De fapt, pe Creangă îl putem socoti, în toate formele operei sale, un rapsod care „cîntă" sau „spune" faptele de viață ale unui popor trăind statornic în deprinderile lui fundamentale.

Unitatea operei poate fi constatată și la nivelul stilului. Deși scrise, frazele lui Creangă urmăresc să creeze impresia de spunere, ca și cum ar fi adresate ascultătorilor, nu cititorilor. „Cu ochii pe carte, ascultăm o voce apropiată care, printre întîmplările comunicate, are variații de ton, este serioasă și glumeață în sunetul ei, intervine ca a doua expresie pe lîngă expresia literară" (Vladimir Streinu). De aceea, principala trăsătură a stilului lui Creangă este oralitatea, care rezultă dintr-o combinație inimitabilă de procedee ale limbii vorbite.

Semnul distinct al oralității este, mai întîi, abundența expresiilor onomatopeice, a interjecțiilor și a verbelor imitative. În *Amintiri*, un moș se face că scapă pupăza și aceasta „*zbrr!* pe o dugheană"; Nică nu se lasă păgubaș și „atunci *haț!* de sumanul moșneagului"; cînd Mogorogea, căruia i se pusese o poștă, „răcnește o dată cît ce poate, cu *zvîrr!* chibriturile din mînă, *țuști!* la spatele lui Zaharia, și-ncepem *a horăi*, de parcă

dormeam cine știe de cînd...". În *Harap-Alb*, Setilă ia cîte o bute și *„horp! ți-o sugea dintr-o singură sorbitură"*; îngreunați de oboseală, prietenii lui Harap-Alb se îndreaptă spre casa de aramă a împăratului Roș *„teleap! teleap! teleap!"*. Numărul onomatopeelor, interjecțiilor și verbelor imitative care s-ar putea cita este foarte mare: *aleleí, ei, hîrști, huștiuluc, huța, trosc-pleosc* etc. sau *a bîzîi, a bocăni, a clămpăni, a molfăi, a scînci, a foșgăi, a găbui, a vînjoli* etc.

Senzația de oralitate e provocată și de mulțimea expresiilor specifice limbii vorbite *(vorba ceea, hăt bine, și pace bună)*, a zicerilor tipice *(toate ca toate, de voie de nevoie)*, a întrebărilor și exclamărilor *(ori mai știi păcatul!, grozav s-a spăriet!, ce-i de făcut?)* etc. Alteori, în text apar versuri populare sau fraze ritmate: *„Voinic tînăr, cal bătrîn / Greu se-ngăduie la drum!"*, *„Hai fiecare pe la casa cui ne are, că mai bine-i pare"*, *„Iacă așa, tot omul are un dar și un amar, și unde prisosește darul, nu se mai bagă în seamă amarul"*. Celebră în acest sens este descrierea lui Ochilă: *„frate cu Orbilă, văr primare cu Chiorilă, nepot de soră lui Pîndilă, din sat de la Chitilă, peste drum de Nimerilă, ori din tîrg de la Să-l-cați, megieș cu Căutați și de urmă nu-i mai dați"*.

Orală e și sintaxa frazei. Autorul lasă cuvintele să se înșire după o ordine a vorbirii, și nu a scrisului, unde topica e mai controlată: *„...și hârsita de mătușa nu mă slăbea din fugă nici în ruptul capului; cît pe ce să puie mîna pe mine! Și eu fuga, și ea fuga, și eu fuga, și ea fuga, până ce dăm cinepa toată palancă la pămînt."*

Toate aceste trăsături pot crea impresia că limba lui Creangă reproduce exact vorbirea moldovenească de la mijlocul secolului trecut. Dar, de fapt, ne aflăm în prezența unui limbaj artistic, a unui stil foarte original. Creangă folosește limba țăranului moldovean, dar tiparele acestei limbi, expresiile și termenii ei specifici sînt supuși unei minuțioase prelucrări artistice, unei rostiri individuale, de unde provine și originalitatea. *Poveștile* și *Amintirile* sînt deci produse ale unui artist superior.

Încă de la început, opera lui Creangă a exercitat o adevărată fascinație asupra cititorilor. Puterea aceasta de seducție provine din ritmul narațiunii — formidabilă rostogolire de întîmplări din arta spunerii (la Creangă plăcut e și cum spune, nu numai ce spune) și dintr-o stare de veselie, de voie bună, care contaminează totul, humuleșteanul fiind un povestitor-actor, care își interpretează singur toate rolurile într-un monolog neobosit, proaspăt și agreabil.

Umorul lui Creangă se vădește, înainte de toate, în exprimarea poznașă, în sucirea mucalită a frazelor, într-o șiretenie sintactică în care cazi ca într-o capcană. În capitolul al II-lea din *Amintiri*, el se descrie astfel: *„Și să nu credeți că nu mi-am ținut cuvîntul, de joi până mai de apoi, pentru că așa am fost eu, răbdător și statornic la vorbă în felul meu; și nu mă laud, că lauda-i față: prin somn nu ceream de mîncare; dacă mă sculam, nu mai așteptam să-mi dea alții; și cînd era de făcut ceva treabă, o cam*

răream de pe-acasă" sau *„Ia am fost și eu, în lumea asta, un boț cu ochi, o bucată de humă însuflețită din Humulești, care nici frumos până la douăzeci de ani, nici cuminte până la treizeci și nici bogat până la patruzeci nu m-am făcut. Dar și sărac așa ca în anul acesta, ca în anul trecut și ca de cînd sunt, niciodată n-am fost!"*

Și mai mucalit se vorbește în povești: *„Să trăiască trei zile cu cea de-alaltăieri"*, *„Gerilă se întindea de căldură, de-i treceau genunchele de gură"*, *„au luat o căpiță de fîn și-au aruncat-o peste lup, în groapă, să se mai potolească focul"* etc.

Alteori, cuvintele capătă forme neașteptate sau sînt așezate în combinații surprinzătoare. Astfel, moș Chiorpec ciubotarul îl întîmpină pe Nică strigînd: „He, he! bine ai venit, *nepurcele!"*; răposatul popă Buliga, zis Ciucalău, care încingea cîte o horă cu dascălii din ulița Rădășenilor, este pomenit cu un *„d-zeu să-l iepure"*; cînd se întinde în pat, lui Oșlobanu îi cad din sîn toate cîte *„furluase"* de pe unde a fost; boala de care suferă Nică în 1848 este o *„cinstită de holeră"*; școlarul Nică e *„slăvit de leneș"*; încăierarea de la Pavel ciubotarul este o *„clăcușoară"*, iar culcatul cînepii devine *„trebușoara asta"*. Umorul e stîrnit și de prezența termenilor familiari, a căror menire e să îngroașe, să exagereze, să caricaturizeze. Dacă fetele sînt mai *drăcoase*, băieții sînt *mangosiți, farfasiți, ticăiți, gligani, meliani, coblizani, hojmalăi, nandralăi, prostălăi, ghiavoli.*

Voia bună e întreținută și de plăcerea scriitorului de a-și presăra narațiunea cu zicale, cu expresii populare și vorbe de duh, prin care se caracterizează o situație, se îngroașă o trăsătură, se face o aluzie ironică sau, pur și simplu, se provoacă rîsul. Creangă citează neobosit din tezaurul de înțelepciune populară: *„Vorba ceea: un nebun arunc-o piatră în baltă, și zece cuminți n-o pot scoate"*, *„Dacă-i copil, să se joace, dacă-i cal, să tragă, și dacă-i popă, să citească"*, *„Tot pățitu-i priceput"*, *„Golătatea înconjură, iar foamea dă de-a dreptul"*, *"Ursul nu joacă de bună voie"* etc.

Umorul e stîrnit și prin alte procedee: prin caracterizare ironică (Iordache fîrnîitul *clămpănea de bătrîn și avea darul suptului)*, prin nume sau porecle comice *(Torcălăul, Trăsnea, Ciucalău, Gîtlan, Chiorpec, Duhu, Bodîngă)*, prin autopersiflare *(„Și unde nu s-au adunat o mulțime de băieți doriți de învățătură, între care eram și eu, cel mai bun de hîrjoană și slăvit de leneș")*, prin prezentarea unor oameni și scene care stîrnesc hazul (ca aceea cu dascălii de la Fălticeni care *„dondăniau ca nebunii"* învățînd gramatica lui Măcărescu).

Ca tabloul procedeelor să fie mai complet, să le amintim și pe cele din povești: integrarea personajelor negative tradiționale — prostul, leneșul, zmeul, dracul, moartea etc. — într-un univers comic; coborîrea la nivel terestru a fabulosului și supranaturalului (împăratul Roș suduie și se scarpină pe unde îl mănîncă, iar Sf. Petru se teme să nu-și găsească beleaua cu Ivan Turbincă, *„pentru că mai mîncase cîndva o chelfăneală de la unul ca acesta"*; bagatelizarea gigantismului (Michiduță din *Dănilă Prepeleac „se crăcește*

c-un picior la asfinţit şi cu unul la răsărit; s-apucă zdravăn cu mînile de torţile cerului, cască o gură cît o şură şi cînd chiuie o dată, se cutremură pămîntul"); tratarea comică a tragicului (ca în scena „de groază" cînd lupul mănîncă micii).

După cum se vede, umorul este la Creangă trăsătură specifică, semn de vitalitate, de veselie contagioasă, atitudine pe care o propune cititorilor ca soluţie de viaţă. Ca scriitor, Creangă este o fiinţă jovială şi sociabilă, care ride din inimă, ride spre a stîrni hazul. Rîsul lui nu e un rîs de distanţare, care pedepseşte, care batjocoreşte. Creangă nu e un satiric, rîsul lui e mai degrabă un semn al dragostei de oameni, e un rîs optimist, care eliberează, care creează bună dispoziţie.

Deşi simţul umorului este la Creangă o problemă de temperament, în operă el se realizează într-o viziune şi cu mijloace populare, ceea ce este încă o dovadă a faptului că fondul său spiritual primar este echivalent cu fondul spiritual al folclorului românesc. Dar Creangă nu este un culegător de folclor ca Petre Ispirescu sau numai un excelent povestitor popular. El e un artist care a creat, pornind de la folclor, o operă profund originală, de netă individualitate şi cu elemente caracteristice şi de neconfundat.

Cu toate că universul rural reconstituit artistic în opera lui Creangă are asemănări cu universul creaţiei noastre populare, originalitatea scriitorului humuleştean este indiscutabilă, fiind rezultatul unei inteligenţe artistice superioare şi al unei înzestrări lingvistice remarcabile. El se ridică la nivelul cel mai înalt al artei literare culte, realizînd, prin intenţii, prin structură şi viziune, o literatură cu specific naţional, care a ajuns să se înscrie în universal prin faptul de a fi fost mai întîi românească.

ION LUCA CARAGIALE

UNIVERSUL CREAȚIEI SALE

Dramaturg și prozator, I. L. Caragiale a scris patru comedii *(O noapte furtunoasă* — 1879, *Conul Leonida față cu Reacțiunea* — 1880, *O scrisoare pierdută* — 1884, *D-ale carnavalului*—1885), o dramă (*Năpasta* — 1890), mai multe nuvele, povestiri și numeroase momente și schițe. Opera, în totalitatea ei, conturează două universuri artistice distincte: unul comic și altul tragic, universul tragic fiind însă ilustrat doar prin cîteva scrieri: prin *Năpasta* și prin nuvelele *O făclie de Paște* — 1889, *Păcat* — 1892 și *În vreme de război* —1898.

Viziunea comică e suverană în comedii și schițe, unde se surprinde puternicul contrast între fondul și forma clasei burgheze românești de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului nostru. Caragiale prezintă evoluția burgheziei, formele parvenirii ei, trăsăturile afișate și cele reale, ambiția și orgoliul unei lumi care trăiește într-un moment istoric favorabil afirmării. Această preocupare este evidentă încă de la prima lui piesă, care aducea în dramaturgia românească moravuri și tipuri specifice societății noastre. Mica burghezie, dornică să se cocoțeze cît mai rapid pe scara socială, nu mai este înfățișată după modele străine, ca acelea de care se folosiseră primii noștri dramaturgi: C. Faca, Costache Caragiali, Vasile Alecsandri ș.a.

Pe fundalul unei intrigi de mahala, provocată de complicațiile unei confuzii, Caragiale dezvăluie (în *O noapte furtunoasă)* pasiunea politică a unui jupîn Dumitrache, cherestegiu și căpitan în garda civică, amețit de demagogia liberală din care nu înțelege nimic. E de ajuns însă ca amicul Nae Ipingescu să-i demonstreze că „e scris adînc" sau nu articolul politic care trebuie să fie descifrat, pentru ca jupîn Dumitrache să se considere un inițiat în materie.

„E scris adînc" — *zice el nedumerit, după primele fraze citite în* „Vocea Patriotului Naționale". „Ba nu-i adînc deloc — *îl lămurește Ipingescu.* Nu pricepi? Vezi cum vine vorba lui: să nu mai mănînce nimeni din sudoarea

bunioară a unuia ca mine și ca duminеata, care suntem din popor; adică să șază numai poporul la masă, că el e stăpîn.

JUPÎN DUMITRACHE *(lămurit)*: Ei! așa mai vii de-acasă. Bravos! Zi-i nainte."

Convins că a venit vremea lui, Dumitrache e mîndru de situația pe care o are, de negustor și căpitan în garda civică. Ridicolul lui, ca dealtfel și al celorlalte personaje, rezultă din marele decalaj între modestia nivelului de viață și cultură și sentimentul exagerat al propriei importanțe. Eroul piesei se crede un cetățean zelos care participă la viața publică a țării, dar e un biet analfabet; sau se crede un soț ce ține la „onoarea de familist", dar e înșelat în propria lui casă de omul său de încredere. Jupîn Dumitrache e însă un ins plin de sine și satisfăcut, în ciuda tuturor evidențelor, pe care le ignoră. Principala lui trăsătură comică este, deci, vanitatea, ce caracterizează întreaga burghezie prosperă bucureșteană de după 1877, prizonieră a mulțumirii de sine, care, interpretînd după ureche demagogia liberală a epocii, crede că reprezintă poporul, poporul fiind alcătuit, după opinia lui Dumitrache, din „noi" și „ai noștri".

Lumea micului burghez se dezvăluie sub o altă fațetă în *Conul Leonida față cu Reacțiunea*. Vanitatea nu e generată de poziția socială — eroul e un personaj care trăiește modest —, ci de credința că a pătruns în lumea teoriei, a ideilor. În halat și papuci, cu scufie de noapte pe cap, Leonida citește ziarul și-i ține consoartei sale, Efimița, lecții despre reacțiune și revoluție, despre republică și avantajele ei:

„EFIMIȚA *(din așternut)*: Și zi așa cu Galibardi, 'ai?

LEONIDA *(asemenea)*: Așa zău!... Ei! mai dă-mi încă unul ca el, și pînă mîine seară, — nu-mi trebuie mai mult, — să-ți fac republică... *(cu regret.)* Da'nu e! Da'o să-mi zici că cu încetul se face oțetul, ori că mai rabdă, că n-a intrat zilele-n sac *(cu tărie.)* D-apoi bine, frate, pînă cînd tot rabdă azi, rabdă mîine? că nu mai merge, domnule, s-a săturat poporul de tiranie, trebuie republică!

EFIMIȚA: Adică, zău, bobocule, de! eu, cu mintea ca de femeie, pardon să te-ntreb și eu un lucru: ce procopseală ar fi și cu republica?

LEONIDA *(minunat de-așa întrebare)*: Ei! Bravos! ș-asta-i bună! Cum ce procopseală? Vezi asta-i vorba: cap ai, minte ce-ți mai trebuie? Apoi, închipuiește-ți d-ta numai un condei, stăi să-ți spui: mai întîi și-ntîi că dacă e republică nu mai plătește niminea bir...

EFIMIȚA: Zău?

LEONIDA: Zău... Al doilea că fieștecare cetățean ia cîte o leafă bună pe lună, toți într-o egalitate.

EFIMIȚA: Parol?

LEONIDA: Parol... Par egzamplu, eu...

EFIMIȚA: Pe lîngă pensie?

LEONIDA: Vezi bine; pensia e bașca, o am după legea a veche, e dreptul meu; mai ales cînd e republică, dreptul e sfînt: republica e garanțiunea tuturor drepturilor.

EFIMIȚA *(cu toată aprobarea)*: Așa da.

LEONIDA: Și al treilea, că se face și lege de murături.

EFIMIȚA: Cum lege de murături?

LEONIDA: Adicătele că nimini să nu mai aibă drept să-și plătească datoriile.

EFIMIȚA *(crucindu-se de mirare)*: Maică Precistă, Doamne! apoi dacă-i așa, de ce nu se face mai curînd republică, soro?

LEONIDA: Hei! te lasă reacționarii, domnule? Firește, nu le vine lor la socoteală să nu mai plătească niminea bir! e aproape de mintea omului: de unde ar mai mînca ei lefurile cu lingura?"

Sursa ideilor debitate cu atîta siguranță de sine este ziarul liberal, ale cărui fraze sforăitoare și lozincarde se reflectă în mintea micului burghez, devenind caricaturale. De fapt, Leonida nu gîndește, nu transmite idei, ci cuvinte care îi dau iluzia că s-ar afla în miezul problemelor. Deci nu ideile în sine provoacă umorul, ci gradul de deformare caricaturală într-o minte neevoluată, care își ignoră limitele. Generalizînd, Caragiale satirizează beția de cuvinte și incapacitatea oamenilor de a gîndi realitatea cu propria lor minte, căci conul Leonida este tipul micului burghez român de după epoca lui Cuza, dar este în același timp (prin mentalitate și viziune, prin stil de viață și pretenții, prin demagogie și lașitate) micul burghez universal.

Cu *O scrisoare pierdută*, orizontul social al universului caragialian se lărgește prin cuprinderea marii burghezii române, ajunsă la putere și roasă de ambiții. Avînd un acces mai liber la treptele superioare ale ierarhiei social-politice, eroii acestei piese se caracterizează printr-o creștere bruscă a instinctelor de parvenire. Vechea vanitate a lui Dumitrache se manifestă în forme noi și agresive. Nae Cațavencu vrea mai mult, Agamiță Dandanache la fel, iar Trahanache, Tipătescu și Zoe vor să-și consolideze poziția. Interesele lor, contrare la un moment dat, se armonizează în final, pentru că toți sînt niște vînători de profituri.

O reîntoarcere la mediul primelor două piese se face în *D-ale carnavalului*, unde reîntîlnim de fapt și modalitatea de tratare comică din *Conul Leonida față cu Reacțiunea*. Antrenîndu-și personajele într-o enormă farsă, al cărei subiect se constituie numai din confuzii, coincidențe și substituiri, Caragiale dezvăluie formele caricaturale pe care le capătă imitația. Un mediu social inferior — cel al micilor burghezi de mahala — încearcă să imite presupusa „lume bună", modul de viață, deprinderile de comportare, gîndurile, replicile și sentimentele celor pe care îi cred că reprezintă vîrful societății românești. Consecințele sînt comice, pentru că așa cum Leonida nu asimila idei, ci memora cuvinte fără să le priceapă sensul, mica lume a mahalalei nu asimilează modul de existență al protipendadei, ci copiază elemente de suprafață, forme exterioare, care nu se potrivesc cu fondul ei.

Totul lasă impresia de parodie. Mița Baston, care vrea să-și rezolve problema nefericirii în „amor", hotărăște să ia măsuri energice, amintindu-și că e

„fiică din popor" și „republicană din Ploiești", drept pentru care aruncă cu „vitrion" în presupusul infidel, ca să iasă un scandal „cum n-a mai fost în *Universul*". Cînd își descoperă rivala strigă cu pasiune, ca-n melodramele timpului: „Una din noi două trebuie să moară!". Nae Girimea are chiar senzația că trăiește ca la teatru și îi scrie Didinei: „Trebuie să ne vedem deseară ca să-ți spui cum decurge în defavor toată intriga asupra romanțului nostru, să juri că devine ca la teatru".

D-ale carnavalului este mai întîi o parodie după melodramele de bulevard, piese ușoare și lacrimogene cu povești de dragoste fericite și nefericite, cu personaje zbuciumate care-și declamă durerea sau luptă să-și salveze onoarea. Eroii lui Caragiale frecventează asemenea piese și de aici își formează ei o impresie despre felul cum trăiesc clasele superioare, pe care vor să le imite. De aceea *D-ale carnavalului* este în al doilea rînd o parodie a unui început de civilizație burgheză. În fiecare personaj se adună ecouri ale modernizării. Din replicile lor ne dăm seama de efortul pe care-l fac de a fi în pas cu noul (calfa de frizer Iordache discută cu Catindatul despre efectul calmant al spaimei asupra durerii de măsele), dar ridicolul situației este imens, întrucît oamenii nu se potrivesc cu ceea ce vor să pară.

Sub aerul ei de farsă inocentă, piesa ascunde, așadar, o intenție satirică, fiind în fond o demonstrație, prin reducere la absurd, a urmărilor grabei de a te moderniza de formă. Cum întreaga epocă se caracteriza prin mari schimbări ale vieții publice și culturale, scriitorul atrăgea astfel atenția asupra pericolelor unei civilizări prin imitație, adoptînd aceeași conduită ca Titu Maiorescu și Mihai Eminescu, dușmani neîmpăcați ai superficialității, demagogiei politice liberale, ai beției de cuvinte și formelor goale.

Universul uman și social al comediilor lui Caragiale poartă puternica amprentă a momentului istoric de ridicare a burgheziei române. Observator atent și lucid, scriitorul — un adevărat istoric al parvenitismului autohton — creează situații și tipuri specifice, de o mare forță de sugestie a realității.

În același timp, personajele lui Caragiale au trăsături de caracter general-umane, își dezvăluie un anumit fond stabil care aparține oamenilor de pretutindeni și de oricînd. Dramaturgul român nu simplifică însă imaginea omului la o singură trăsătură dominantă, cum procedau clasicii. Eroii lui nu se încadrează perfect într-o tipologie: zgîrcitul, ipocritul, fanfaronul, orgoliosul, păcălitorul păcălit, mincinosul, înșelatul etc. Caracterul lor e determinat de situația socială, scos în evidență de particularități psihice și de limbaj; ele poartă semnul unui mediu și al unui timp istoric anumit.

Aceasta înseamnă că în formula artistică a lui Caragiale viziunea clasicistă — ce constă în a privi omul prin prisma trăsăturilor general valabile — se conjugă cu o viziune realistă, preocupată de omul social, de culoarea specifică a locului și timpului, care își pune pecetea asupra indivizilor, dîndu-le o mare varietate. Caragiale însuși exprimă această idee astfel: „Natura nu lucrează după tipare, ci-l toarnă pe fiecare după calapod deosebit. Unul e

sucit într-un fel, altul într-alt fel, fiecare în felul lui, încît nu te mai saturi să-i vezi și să-ți faci haz de ei."

Personajele lui Caragiale au o sumă de trăsături comice comune: vanitatea împletită cu lașitatea, tensiunea intelectuală insuficientă stilistic, temperamentul patetic, ambiția lipsită de tenacitate, mobilitate de comportament și sentimentală. Varietatea lor este însă indiscutabilă și dramaturgul găsește nenumărate amănunte care îi diferențiază, spre exemplu, pe Dumitrache, Trahanache și Crăcănel, care împreună ilustrează tipul bărbatului înșelat, sau pe Cațavencu, Farfuridi și Dandanache, care reprezintă tipul demagogului. Individualitatea fiecăruia este bine marcată.

Comicul de caracter — care e fundamental în comedii — se împletește permanent cu cel al situațiilor, fiecare piesă fiind gîndită ca o farsă pe care întîmplarea o joacă orgolioșilor și ambițioșilor. Jupîn Dumitrache e pus, datorită unei confuzii, să-și verifice „ambițul de familist", dar, în ciuda tuturor pretențiilor, el rămîne orb la adevărata față a lucrurilor. Și Leonida confundă petrecerea lui Nae Ipingescu, de lăsata secului, cu revoluția. Curajul lui teoretic se spulberă însă cît ai clipi; la bătăile în ușă ale Saftei, care venise să aprindă focul, e gata să se ascundă în dulap, ca nu cumva să-l prindă „Reacțiunea".

Tot o farsă li se joacă protagoniștilor și în *O scrisoare pierdută*, pentru că ambițiile sau spaimele lor depind de aparițiile și disparițiile scrisorii, iar în final cîștigă unul care nu participase la conflictul inițial, dar e impus de la „centru" de cineva mai puternic. În *D-ale carnavalului* totul e o farsă enormă, iar comicul de situație e suveran.

Universul comic caragialian are însă și o a treia dimensiune, care îi accentuează nota specifică: e vorba de limbaj, la nivelul căruia dramaturgul realizează cele mai mari efecte comice. El știe mai întîi să speculeze efectele hazlii ale pronunției incorecte. Mai toți eroii deformează cuvintele noi, în acea vreme, spunînd: *bulivard, revuluție, dipotat, bagabont, capabelă, cremenal, famelie, ficsonomie, andrisant, ceferticat, Galibardi, renumerație, plebicist* etc. Apoi, prin etimologie populară, deviază unele sensuri [*a manca* — de la francezul *manquer* (a lipsi) — e înțeles ca *a mînca*, *masă* (de oameni) e înțeles ca *masă* (la care se mănîncă), *sufrágiu* (vot universal) devine *sufragíu* (care servește la masă)]. Alte sensuri sînt inadecvate: pentru Nae Cațavencu *capitaliștii* sînt locuitori ai Capitalei, iar Zița o informează pe Veta că Ghiță Țircădău „scosese șișul de la baston pentru ca *să mă sinucidă*". Efecte comice produce și alterarea barbarismelor: *alevoa, musiu, par egzamplu, sanfasó, monșerul meu, de-un pamplezir* etc.

Lipsa de instrucție a personajelor e vădită și în sintaxă. Ele încalcă regulile elementare ale formării propozițiilor și frazelor. Farfuridi ține un discurs în care haosul gramatical e total (Actul III, scena I), iar Zaharia Trahanache citează dintr-o scrisoare agramată a fiului său de la facultate. Alteori, sintaxa e corectă, dar încălcarea legilor gîndirii logice produce impresia de limbaj dezarticulat. Cele mai obișnuite abateri sînt: *contradicția în*

termeni („După lupte seculare care au durat aproape 30 de ani", „12 trecute fix), *nonsensul* sau *afirmația absurdă* („Industria română e admirabilă, e sublimă, putem zice, dar lipsește cu desăvîrșire"), *expresia tautologică* („Aprob pozitiv", „e în stare a fi capabil"), *truismul* („Un popor care nu merge înainte stă pe loc", „Unde nu e moral, acolo e corupție și o soțietate fără prinţipuri, va să zică că nu le are") etc.

Formulele acestea de limbaj incoerent denunță un fenomen de platitudine intelectuală, de inerție, de automatism, de reproducere mecanică a unor sintagme neasimilate. În sprijinul acestei idei vine și mulțimea de ticuri verbale, care individualizează unele personaje: Dandanache: „neicusorule, puicusorule"; Trahanache: „Ai puțintică răbdare"; Pristanda: „curat"; Cetățeanul turmentat: „Eu cu cine votez?" etc.

Tuturor acestor forme de realizare a comicului, Caragiale le adaugă și comicul de nume, problemă analizată în amănunt de G. Ibrăileanu în cunoscutul său articol *Numele proprii în opera comică a lui Caragiale.*

O lărgire considerabilă a orizontului uman și social realizează I.L. Caragiale în schițe. Scrise între 1878 și 1909, dar mai ales în jurul lui 1900, cînd a avut un contract cu ziarul „Universul", adunate apoi în volumul *Momente* (1901), aceste miniaturi literare au, fiecare în parte, un farmec deosebit, iar în totalitatea lor dau contur unei lumi pitorești, în variate înfățișări publice și particulare.

Scriitor citadin, Caragiale evocă în mod deosebit viața Bucureștilor, saloanele mondene, balurile, berăriile, birourile funcționarilor, agitația străzii la orele prînzului, ceasurile adormite ale după amiezelor călduroase, orele tîrzii cu cheflii și oameni ce vin de la gară, trăsurile, tramcarele, tramvaiele, îmbulzeala veselă de „moși", păcălelile de 1 aprilie etc.

După felul lumii evocate, schițele pot fi grupate pe serii, dar fie că satirizează aspecte din viața de familie a înaltei societăți, fie că evocă scene din mediile funcționărești, din justiție, din presă, din școală, ele refac același univers comic care speculează contrastul dintre esența și aparența unei burghezii recent parvenite sau sperînd să parvină. Caragiale prezintă mofturile și pe moftangii la toate nivelurile vieții sociale și la toate vîrstele.

Micul funcționar e comic prin mulțumirea de sine și prin vanitatea lui absurdă de a se pricepe la toate. Guraliv, criticist, dotat cu o excepțională capacitate de a pierde timpul, spirit vioi, dar superficial, personajul care întruchipează pe micul funcționar se cheamă Sache sau Lache, Tache, Mache, Ghiță, Niță și cel mai adesea Mitică. El poate fi întîlnit prin cafenele și bodegi „punînd țara la cale", răspîndind vorbe de duh, petrecînd cu prietenii, risipindu-se în manii inofensive.

„Lumea bună" trăiește în saloane stil, are ore fixe de primire, discută politică și agricultură, dar toate acestea sînt „mofturi", pentru că de sub această spoială țîșnește vulgaritatea, ca în schița *Five o'clock.* Doamna Esmeralde Piscopesco din *La Peleș,* invitată la un dejun regal, ca dovadă a stadiului de parvenire la care a ajuns, nu uită s-o avertizeze pe „ma-

mița" să ascundă cheile de la bufet, pentru că „dobitoaca (adică servitoarea) fură zahărul, fir-ar a dracului să fie".

Între femeile din „high life" și Zița, fată de mahala, nu e decît o diferență de avere. Chiar cînd par mai rafinate și din limbajul lor dispar vulgaritățile, doamnele din schițele lui Caragiale își trădează mai ales lipsa de educație. Puse, ele însele, să educe, cresc odrasle ca Ionel și Goe, ca Firiadi sau Mitică Dăscălescu, copii obraznici, răsfățați și leneși, care trec prin școală printr-un „lanț al slăbiciunilor" și devin gazetari mincinoși, ca reporterul Caracudi din *Ultima oră*, sau avocați și senatori, prefecți și generali, judecători și miniștri, cu toții inculți, cosmopoliți și demagogi.

Caragiale reconstituie artistic o lungă epocă din viața socială a României cu o desăvîrșită artă a conciziei și a dialogului. Nefiind un descriptiv, scriitorul pune accent pe dialog, reducînd la minimum povestirea, care joacă rol de indicație scenică, sugerînd prin notații rapide cadrul sau decorul, mișcările, mimica. Formele schiței sînt dintre cele mai surprinzătoare: scenetă (*Amici*, *CFR*), povestire (*Triumful talentului*), rapoarte (*Proces-verbal*), telegrame (*Telegrame*), antologie de scrisori (*Urgent*), tablă de materii (*Moșii*), dar talentul excepțional al dramaturgului se simte peste tot; lumea evocată trăiește artistic prin modul ei de a grăi, prin vocabularul, ticurile verbale și expresiile comune, adică prin toate acele automatisme ale vorbirii care-l fac pe scriitor să se dispenseze de orice fel de comentariu.

Dialogul caragialian are o forță de sugerare a realității cu totul ieșită din comun: prin el, cititorul își dă seama de situația socială a personajului, de gradul său de cultură, de psihologia lui, dar și de epoca sau locul de desfășurare a acțiunii.

Întregind universul comediilor, schițele utilizează aceleași mijloace literare, încît, pe drept cuvînt, ele alcătuiesc o altă etapă a activității de dramaturg a lui Caragiale.

O SCRISOARE PIERDUTĂ

Comedie în patru acte

(Text prescurtat)

Persoanele:

ȘTEFAN TIPĂTESCU, prefectul județului

AGAMEMNON DANDANACHE, vechi luptător de la 48

ZAHARIA TRAHANACHE, prezidentul Comitetului permanent, Comitetului electoral, Comitetului școlar, Comițiului agricol și al altor comitete și comiții

TACHE FARFURIDI, avocat, membru al acestor comitete și comiții

IORDACHE BRÎNZOVENESCU, asemenea

NAE CAȚAVENCU, avocat, director-proprietar al ziarului „Răcnetul Carpaților," prezident-fundator al Societății Enciclopedice-Cooperative „Aurora Economică Română"

IONESCU, institutor, colaborator la acel ziar și membru al acestei societăți
POPESCU, institutor, asemenea
GHIȚĂ PRISTANDA, polițaiul orașului
UN CETĂȚEAN TURMENTAT
ZOE TRAHANACHE, soția celui de sus
UN FECIOR
ALEGĂTORI, CETĂȚENI, PUBLIC

În capitala unui județ de munte, în zilele noastre

ACTUL I

(O anticameră bine mobilată. Ușă în fund cu două ferestre mari de laturi. La dreapta, în planul din fund o ușă, la stînga altă ușă, în planul din față. În stînga, planul întîi, canapea și un fotoliu.)

Scena I

TIPĂTESCU, *puțin agitat, se plimbă cu „Răcnetul Carpaților" în mînă; e în haine de odaie;* PRISTANDA *în picioare, mai spre ușă, stă rezemat în sabie*

....

TIPĂTESCU *(uitîndu-se la ceas)*
Ia să lăsăm steagurile, Ghiță...

PRISTANDA
Curat să le lăsăm, coane Fănică.

TIPĂTESCU
Spune odată istoria de-aseară, că mă grăbesc.

PRISTANDA
Bine ziceți, coane Fănică. Aseară pe la zece și jumătate, mă duc acasă, îmbuc ceva și mă dau așa pe-o parte să ațipesc numai un minuțel, că eram prăpădit de ostenit de la foc. Nevasta zice, pardon: „Dezbracă-te, Ghiță, și te culcă". Eu, nu; eu, la datorie, coane Fănică, zi și noapte la datorie. Așa, mă scol cam pe la douăspce fără un sfert, și, pardon, mă dezbrac de mondir, scot chipiul, mă-mbrac țivilește și plec... la datorie, coane Fănică. Pînă să plec se făcuse vreo unul după douăspce. O iau prin dosul primăriei, și apuc pe maidan ca să ies la bariera „Unirii". Cînd dau să trec maidanul, văz lumină la ferestrele de din dos ale lui d. Nae Cațavencu, și ferestrele vraiște. Ulucile înalte... dacă te sui pe uluci, poți intra pe fereastră în casă. Eu, cu gîndul la datorie, ce-mi dă în gînd ideea? zic: ia să mai ciupim noi ceva de la onorabilul, că nu strică... și binișor, ca o pisică, mă sui pe uluci și mă pui s-ascult: auzeam și vedeam cum v-auz și m-auziți, coane Fănică, știți ca la teatru.

TIPĂTESCU *(interesîndu-se)*
Ei, ce?

PRISTANDA
Jucaseră stos[1].

TIPĂTESCU
Cine era?

PRISTANDA
Cine să fie? dăscălimea: Ionescu, Popescu, popa Pripici...

TIPĂTESCU
Și popa?

---

[1] Joc de cărți.

PRISTANDA

Da, popa şi d. Tăchiţă, şi Petcuş, şi Zapisescu, toată gaşca-n păr. Jocul era pe isprăvite... şi fumărie de tutun... ieşea pe fereastră ca de la vapor. Mai juca popa şi cu Petcuş. Ăilalţi şedeau de vorbă.

TIPĂTESCU

Şi Caţavencu mă-njura?

PRISTANDA

Grozav, coane Fănică, pe guvern şi pe dv... şi-şi număra voturile.

TIPĂTESCU

Dăscălimea, popa şi moflujii[1].

PRISTANDA

Curat moflujii!

TIPĂTESCU

Las' că le dau eu voturi.

PRISTANDA

Da' să vedeţi ce s-a-ntîmplat... coane Fănică. Din vorbă-n vorbă, Caţavencu zice: „Mă prinz cu d-voastră că o să voteze cu noi cine cu gîndul nu gîndiţi, unul pe care contează bampirul — şi acolo, pardon, tot bampir vă zicea — pe care contează bampirul ca pe Dumnezeu... şi cînd l-om avea pe ăla, i-avem pe toţi... Ia ascultaţi scrisoarea asta "... şi scoate o scrisorică din portofel... „Ia ascultaţi..." Diavolul de popă, n-are de lucru? se scoală repede de la joc şi zice: „Să mă-ngropi, sufletul meu, Năică, nu citi... stăi, s-o ascult şi eu... să-mi aprinz numai ţigara..." Şi, coane Fănică, se scoală de la joc, aprinde chibritul, trage din ţigară şi vine să arunce chibritul aprins pe fereastră drept în ochii mei... Mă trag înapoi, alunec de pe uluci şi caz pe maidan, peste un dobitoc, care pesemne trecea ori şedea lîngă uluci. Dobitocul începe să strige, toţi din casă sar năvală la fereastră; eu, cum căzusem, mă ridic degrabă, o iau pituliş pe lîngă uluci şi intru în curtea primăriei.

TIPĂTESCU (*interesîndu-se de povestire*)

Ei?

PRISTANDA

M-am mai întors eu, dar închiseseră ferestrele şi lăsaseră perdelele.

TIPĂTESCU

Cine să fie? Ce scrisoare? Nu pricep... Ghiţă, eu trebuie să mă duc la dejun, să nu fac pe nenea Zaharia şi pe Zoe să m-aştepte. Ei nu dejunează fără mine, şi nenea Zaharia nu iese înainte de dejun. Şi mai ales cum e Zoe nerăbdătoare...

PRISTANDA

Ce-mi ordonaţi, coane Fănică?

TIPĂTESCU

Să-mi afli ce scrisoare e aia şi de cine e vorba.

PRISTANDA

Ascult, coane Fănică.

TIPĂTESCU

Dacă s-ar putea să punem mîna şi pe firul ăsta, — nu doar că mi-e teamă de intrigile proaste ale lui Caţavencu, — dar n-ar fi rău să-l dezarmăm cu desăvîrşire, ş-apoi să-l lucrăm pe onorabilul!

....

[1] Faliţii, cei nemulţumiţi.

Scena IV

TIPĂTESCU, TRAHANACHE

TIPĂTESCU

Ei! neică Zahario, ce e? ia spune, te văz cam schimbat!...

TRAHANACHE

Ai puţintică răbdare, să vezi... Azi-dimineaţă, pe la opt şi jumătate, intră feciorul în odaie, — nici nu-mi băusem cafeaua, — îmi dă un răvăşel şi-mi zice că aşteaptă răspuns... De la cine era răvăşelul?

TIPĂTESCU

De la cine?

TRAHANACHE

De la onorabilul d. Nae Caţavencu.

TIPĂTESCU

De la Caţavencu?

TRAHANACHE

Zic: ce are a face Caţavencu cu mine şi eu cu Caţavencu, nici în clin, nici în mînecí, ba chiar putem zice, dacă considerăm după prinţipuri, dinpotrivă.

TIPĂTESCU

Fireşte... Ei!

TRAHANACHE

Stăi, să vezi. *(scoate un răvăşel din buzunar şi-l dă lui Tipătescu.)*

TIPĂTESCU *(luînd răvăşelul şi citind)*

„Venerabilului d. Zaharia Trahanache, prezident al Comitetului permanent, al Comitetului şcolar, al Comitetului electoral, al Comiţiului agricol şi al altor comitete şi comiţii... Loco. *(scoate hîrtia din plic.)* Venerabile domn, în interesul onoarii d-voastre de cetăţean şi de tată de familie, vă rugăm să treceţi astăzi între orele 9 jum. şi 10 a.m. pe la biuroul ziarului „Răcnetul Carpaţilor" şi sediul Societăţii Enciclopedice-Cooperative „Aurora Economică Română" unde vi se va comunica un document de cea mai mare importanţă pentru d-voastră. Al d-voastre devotat, Caţavencu, director-proprietar al ziarului „Răcnetul Carpaţilor", prezident fundator al Societăţii Enciclopedice-Cooperative „Aurora Economică Română"... Ei? ce document?

TRAHANACHE

Ai puţintică răbdare! Să vezi... M-am gîndit: să nu mă duc... să mă duc... să nu mă duc... ia, numai de curiozitate, să mă duc, să văz ce moft mai e şi ăsta. Mă îmbrac degrabă, Fănică, şi mă duc.

TIPĂTESCU

La Caţavencu?

TRAHANACHE

Stăi, să vezi... la Caţavencu. — Cum intru se scoală cu respect şi mă pofteşte pe fotel. „Venerabile"-n sus, „venerabile"-n jos. „Îmi pare rău că ne-am răcit împreună, zice el, că eu totdeauna am ţinut la d-ta ca la capul judeţului nostru..." şi în sfîrşit o sumă de delicateţuri... Eu serios, zic: „Stimabile, m-ai chemat să-mi arăţi un doconent, arată docomentul!" Zice: „Mi-e teamă, zice, că o să fie o lovitură dureroasă pentru d-ta, şi ar fi trebuit să te pregătesc mai dinainte, d-ta un bărbat aşa de, şi aşa de..." şi iar delicateţuri. Zic iar: „Stimabile, ai puţintică răbdare, docomentul" ... El iar: „...că de, damele..." Să vezi unde vrea să m-aducă mişelul!... Biata Joiţica! să nu cumva să-i spui, să nu care cumva să afle! cum e ea simţitoare!

TIPĂTESCU

Ce! a cutezat? mizerabilul! *(se ridică turburat.)*

TRAHANACHE *(oprindu-l)*

Stăi, să vezi! „...că de, damele, zice, nu înțeleg totdeauna meritele și calitățile morale ale bărbatului, și respectul care va să zică, ce trebuie să-i poarte..." În sfîrșit *(Tipătescu fierbe)* ce s-o mai lungesc degeaba! După ce-i pui piciorul în prag și-i zic: „Ia ascultă, stimabile, ai puțintică răbdare: docomentul!" vede mișelul că n-are încotro, și-mi scoate o scrisorică... Ghici a cui și către cine?

TIPĂTESCU *(de-abia stăpînindu-și emoția)*

A cui? a cui, nene Zaharia?

TRAHANACHE

Stăi să vezi. *(răspicat și rîzînd.)* A ta către nevastă-mea, către Joițica! scrisoare de amor în toată regula... 'Ai? ce zici d-ta de asta?

TIPĂTESCU *(turburat rău)*

Nu se poate, nu se poate!

TRAHANACHE

Am citit-o de zece ori poate: o știu pe dinafară! ascultă: „Scumpa mea Zoe, venerabilul (adică eu) merge deseară la întrunire (întrunirea de alaltăieri seara). — Eu (adică tu) trebuie să stau acasă, pentru că aștept depeși de la București, la care trebuie să răspunz pe dată; poate chiar să mă cheme ministrul la telegraf. Nu mă aștepta, prin urmare, și vino tu (adică nevastă-mea, Joițica), la cocoșelul tău, (adică tu) care te adoră, ca totdeauna, și te sărută de o mie de ori, Fănică..." *(privește lung pe Tipătescu, care e în culmea agitației.)*

TIPĂTESCU *(primblîndu-se înfuriat)*

Nu se poate! O să-i rup oasele mizerabilului!... Nu se poate!

TRAHANACHE *(placid)*

Firește că nu se poate; dar ți-ai fi închipuit așa mișelie... *(cu candoare.)* Bine frate, înțeleg plastografie, pînă unde se poate, dar pînă aci nu înțeleg... Ei, Fănică, să vezi imitație de scrisoare! să zici și tu că e a ta, dar să juri, nu altceva, să juri! *(oprindu-se și privind pe Tipătescu, care se primblă cu pumnii încleștați; cu mirare și cindă.)* Uită-te la el cum se turbură! Lasă, omule, zi-i mișel și pace! Ce te aprinzi așa? Așa e lumea, n-ai ce-i face, n-avem s-o schimbăm noi. Cine-și poate închipui pînă unde poate merge mișelia omului!

TIPĂTESCU *(același joc)*

Mizerabilul!

TRAHANACHE

Măi omule, ai puțintică răbdare, zi-i ce i-am zis eu: „Ești tare, stimabile, la machiaverlicuri, tare, n-am ce să zic; dar nu ți-ai găsit omul..." Ei, dacă a văzut că nu i se trece cu mine, știi la ce-a ajuns? Mi-a spus că, dacă nu dau eu importanță lucrului, o să-i dea publicul, pentru că scrisoarea o să se publice duminică la gazetă și o să fie pusă în cercevea, ca s-o vază oricine-o pofti.

TIPĂTESCU *(turbat)*

Îl împușc! îi dau foc! trebuie să mi-l aducă aci numaidecit, viu ori mort, cu scrisoarea. *(se răpede în fund.)* Ghiță! Ghiță! Să vie polițaiul!

....

TRAHANACHE

Ei, astîmpără-te omule, și lasă odată mofturile, avem lucruri mai serioase de vorbit. Deseară e întrunire. S-a hotărît? Punem candidatura lui Farfuridi? Ce facem? — Deseară, am aflat că dăscălimea cu Cațavencu și cu toți ai lor vor să facă scandal. Trebuie să-i spunem lui Ghiță să îngrijească. Mișelul de Cațavencu o să ia deseară cuvîntul ca să ne combată...

TIPĂTESCU *(fierbînd mereu)*

Nu te teme, nene Zahario, deseară d. Cațavencu nu o să fie la întrunire, o să fie în altă parte — la păstrare.

TRAHANACHE

'Aide, mergi la dejun?

TIPĂTESCU

Nu, neică Zahario, mulțumim, am treabă. Du-te dumneata singur; sărutări de mîini coanii Joițichii.

TRAHANACHE

Bine, dar la prînz desigur. Deseară eu mă duc la întrunire, trebuie să stai cu Joițica, i-e urît singură. După întrunire avem preferanță[1]...

TIPĂTESCU *(amețit)*

Da, neică Zahario.

TRAHANACHE

La revedere, Fănică.

TIPĂTESCU

La revedere, neică Zahario...

TRAHANACHE *(mergînd spre ușe, condus de Tipătescu)*

Și nu te mai turbura, neică, pentru fitece mișelie. Nu vezi tu cum e lumea noastră? Într-o soțietate fără moral și fără prințip, nu merge s-o iei cu iuțeală, trebuie să ai *(cu fineță)* puțintică răbdare... *(iese în fund.)*

Scena V

TIPĂTESCU, *apoi* ZOE

TIPĂTESCU *(vine amețit și-mpleticindu-se din fund și cade pe un scaun cu capul în mîini)*

Ce să fac? Ce să fac? și nu mai vine Ghiță!...

ZOE *(ieșind din dreapta misterios și coborînd repede lîngă el)* Fănică! Fănică!

TIPĂTESCU *(ridicîndu-se iute)*

Zoe!... Știi?

ZOE *(dezolată)*

Știu! Sunt nenorocită, Fănică. Știu... am fost dincolo în odaie, am intrat pe scăricica din dos... Am venit numaidecît după Zaharia. N-am avut curaj să dau ochii cu el, măcar că nu crede... Am auzit tot, tot, tot. Sunt nenorocită, Fănică... Cînd a plecat Ghiță, l-am chemat dincolo *(Tip[ătescu] înțelege)*, i-am spus tot: numai el ne poate scăpa.

TIPĂTESCU

De unde aflaseși?

ZOE

Eu am știut numaidecît după Zaharia... Uite!... *(îi dă o scrisoare. Scena aceasta se face cu multă nervozitate.)*

TIPĂTESCU *(citind)*

„Stimabilă doamnă, la redacția noastră se află un document iscălit de amabilul nostru prefect și adresat d-voastre. Acest document vi s-ar putea ceda în schimbul unui sprijin pe lîngă amabilul în cestiune. Binevoiți dar a trece îndată pe la biuroul nostru, spre a regula această afacere într-un chip mulțumitor pentru amîndouă părțile..." *(cu desperare.)* Cum? cum? cînd ai pierdut biletul, Zoe?

---

[1] Joc de cărți.

ZOE *(înecată)*

Nu știu... alaltăieri seara, cînd am plecat de la tine, îl aveam; cînd am ajuns acasă, nu știu dacă-l mai aveam; poate să fi scos batista pe drum și mi-a căzut scrisoarea: le aveam tot într-un buzunar!

TIPĂTESCU

A! ce nenorocire!

ZOE

M-am dus la Cațavencu... de la el veneam acuma. Mi-a propus să-mi dea înapoi scrisoarea, cu condiție să-i asigurăm alegerea. Aminteri, publică scrisoarea poimîine...

TIPĂTESCU *(în prada agitației)*

Lupta este desperată. Vrea să ne omoare, trebuie să-l omorîm!... Și nu mai vine Ghiță...

ZOE

Pe Ghiță l-am trimes eu la Cațavencu, să-i cumpere scrisoarea cu orice preț.

TIPĂTESCU

Care va să zică Ghiță e acolo?

ZOE

Desigur. *(se aude zgomot.)*

TIPĂTESCU

El trebuie să fie... *(se răpede la ușa din fund, o deschide și se trage iute înapoi.)* A! Ascunde-te... degrabă. *(o duce repede și ies amîndoi prin stînga.)*

....

Scena VII

TIPĂTESCU, ZOE, *apoi* CETĂȚEANUL TURMENTAT

ZOE *(ieșind din stînga repede)*

S-a dus?... Ai văzut, Fănică? Ai auzit? Și Ghiță nu mai vine... Fănică, Fănică, ne amenință o nenorocire grozavă...

TIPĂTESCU

Taci! vine cineva. E Ghiță, desigur. *(se repede la ușa din fund prin care apare Cetățeanul turmentat.)*

CETĂȚEANUL *(șovăind)*

Sluga! *(în tot jocul sughite și șovăie.)*

ZOE

Cine e ăsta?

TIPĂTESCU

Ce poftești d-ta?

CETĂȚEANUL

Eu?... *(sughite.)* Eu sunt alegător...

TIPĂTESCU *(nervos)*

Cum te cheamă?

CETĂȚEANUL

Cum mă cheamă? Ce trebuie să spui cum mă cheamă... vorba e, sunt alegător? *(șovăie.)*

ZOE

E turmentat?

TIPĂTESCU

Dracul să-l ia! nu e nimeni afară: lasă să-mi intre aici nebunii, toți bețivii... 'Aide, ieși!

CETĂŢEANUL

Nu sunt turmentat... *(zîmbind)* coană Joiţico... Las' că ne cunoaştem... Mă cunoaşte conul Zaharia de la 11 fevruarie... Nu e vorba, ţinem la d. Nae Caţavencu... e din Soţietate... dar vorba e, eu alegător... eu... *(sughite)* apropritar, eu pentru cine votez? *(sughite)* d-aia am venit. *(şovăie.)*

ZOE

Trimite-l, Fănică, dă-i drumul... e ameţit de tot...

TIPĂTESCU *(luîndu-l cu binişorul)*

Fii bun, cetăţene, du-te. Aldată mai vorbim.

CETĂŢEANUL

Dar ce să vorbim aldată?

ZOE

A!

CETĂŢEANUL

Acu ce treabă avem?... Nu vă uitaţi la mine că sunt aşa de... Am făcut-o de oaie de tot. Să vezi d-ta cum de a devenit la băutură... *(sughite)* că a fost lată de tot...

TIPĂTESCU *(necăjit)*

Fii bun, omule, şi-nţelege. *(vrea să-l apuce.)*

CETĂŢEANUL

Eu am găsit *(sughite)* o scrisoare...

TIPĂTESCU ŞI ZOE

O scrisoare!

CETĂŢEANUL

Da. *(către Tip[ătescu])* A d-tale către coana Joiţica... Am găsit-o alaltăieri seara pe drum, cînd ieşeam de la întrunire... Fă-ţi idee *(sughiţă)* de alaltăieri seara pînă azi-dimineaţă s-o duci într-un chef!...

TIPĂTESCU

(răpezindu-se şi apucîndu-l cu amîndouă mîinile de gît) Mizerabile!

CETĂŢEANUL

Nu mă zgudui *(sughite)* că ameţesc...

ZOE

Lasă-l, Fănică, să vedem.

CETĂŢEANUL

Lăsaţi-mă să vedeţi. Cînd am găsit-o, de curiozitate am deschis-o şi m-am dus subt un felinar, s-o citesc. N-apucasem s-o isprăvesc bine... şi haţ! pe la spate, d. Caţavencu dă să mi-o ia.

TIPĂTESCU

Şi *(desperat)* ţi-a luat-o?

ZOE *(acelaşi joc)*

Ţi-a luat-o?

CETĂŢEANUL

Aş! Am băgat-o în buzunar. Zice d. Nae: „Aşa? faci parte din Soţietatea noastră şi primeşti scrisori de la prefectul, cetăţene, bravos!

— Zic: *(sughite)* Aş! de la prefectul! — Zice: I-am cunoscut slova... Ia arată-mi-o. — Doamne păzeşte!" Ba că dă-mi-o, ba că nu ţi-o dau, din vorbă-n vorbă, tura-vura, ne-am abătut pe la o ţuică... una-două-trei... pe urmă dă-i cu bere, dă-i cu vin, dă-i cu vin, dă-i cu bere... A făcut cinste d. Nae... l-am băut... oo! l-am băut!

ZOE

Dar scrisoarea?

TIPĂTESCU

Scrisoarea *(se repede la el strigînd)*, unde e scrisoarea?

CETĂŢEANUL

Nu striga *(sughite)* că ameţesc!... O am la mine scrisoarea. *(amîndoi îl ascultă şi-l privesc cu îndoială şi nerăbdare nervoasă.)* Da.

ZOE ŞI TIPĂTESCU

S-ar putea!

CETĂŢEANUL

Da... o am la mine. *(căutîndu-se prin buzunare.)* Ehei! d. Nae zicea că-mi dă zece poli pe ea; zic: nu trebuie, onorabile, parale... slava Domnului... apropitar sunt *(sughite)*, alegător... *(sughite şi se caută mereu)* Vorba e... eu *(sughite)*, eu pentru cine votez? *(se opreşte din căutat şi cu simplicitate.)* Am pierdut-o! *(se mai caută, apoi cu hotărîre.)* Am pierdut-o!

TIPĂTESCU

A!

ZOE

Ţi-a furat-o Caţavencu!

CETĂŢEANUL

Adică d. Nae. Se prea poate... că am şi adormit... Vezi d-ta *(Zoe şi Tipătescu îşi frîng mîinile)* fă-ţi idee... dă-i cu bere... dă-i cu vin... dă-i cu vin... dă-i cu...

TIPĂTESCU *(apucîndu-l şi zguduindu-l)*

Mizerabile! Ce ai făcut?

CETĂŢEANUL *(căzînd pe un scaun)*

Nu mă zgudui!

....

ACTUL II

Scena V

ZOE *(singură)*

(agitată, scoate gazeta şi citeşte) „În numărul de mîine al foii noastre vom reproduce o interesantă scrisoare sentimentală a unui înalt personaj din localitate către o damă de mare influenţă. Originalul va sta de mîine la dispoziţia curioşilor, în biuroul nostru de redacţie. Atît pentru astăzi. A bon entendeur salut[1]!..." Ce mai e de făcut?... *(se primblă agitată, apoi se opreşte ca în faţa unei inspiraţii.)* Trebuie să alegem pe Caţavencu. Nu mai încape vorbă, nu mai e vreme de stat la gînduri. Cu un mişel ca el, cînd ne ţine la mînă aşa de bine, lupta ar fi o copilărie, o nebunie... Fănică... trebuie să se învoiască... trebuie... Ei! ş-apoi! mai la urmă Caţavencu poate fi tot aşa de bun deputat ca oricare altul... Dar unde e Fănică? unde poate să fie?...

Scena VI

ZOE ŞI TIPĂTESCU *(venind din fund)*

TIPĂTESCU

Zoe! aici eşti?

ZOE

Fănică!.., te aşteptam... Ce ai făcut? Ai arestat pe Caţavencu. Te-ai gîndit bine la ce ai făcut? Cum ţi-a venit să faci una ca asta? Pentru ce ai făcut-o?

---

[1] Corespunde preceptului biblic: „Cine are urechi de auzit să audă!"

TIPĂTESCU *(nervos)*

Pentru ce? pentru ce? Tu mă întrebi pentru ce? Pentru nerozia care ai făcut-o tu, pentru ca să evit nenorocirea pe care ai cauzat-o tu din neglijență. Se poate atîta distracție! atîta nebăgare de seamă! o scrisoare de amor s-o arunci în neștire într-un buzunar cu batista, și s-o pierzi ca și cum ai pierde o hîrtie indiferentă, ca un afiș, după ce ai ieșit de la reprezentație... La atîta lipsă de judecată, să-ți spui drept, nu m-așteptam! Ce Dumnezeu! ești femeie în toată firea, nu mai ești copil. Atîta neglijență nu se pomenește nici în romane, nici într-o piesă de teatru.

ZOE

Judecă-mă, Fănică, judecă-mă... *(plînge.)* Da, așa e... am fost o copilă... am făcut o nerozie fără seamăn; dar acuma trebuie îndreptată. Fănică, dacă mă iubești, dacă ai ținut tu la mine măcar un moment în viața ta, scapă-mă... scapă-mă de rușine! Tu ești bărbat, nu-ți pasă! Pentru tine, afișarea intrigii noastre n-ar fi o nenorocire... dar pentru mine... Fănică, gîndește-te... gîndește-te *(plînge.)*

TIPĂTESCU

Tocmai de-aia m-am asigurat de persoana lui Cațavencu...

ZOE

În zadar, Fănică; Cațavencu poate muri astăzi, mîine gazeta lui tot o să publice scrisoarea noastră. Dumnezeule! Cum or să-și smulgă toți gazeta, cum or să mă sfîșie, cum or să rîză! ... O săptămînă, o lună, un an de zile n-o să se mai vorbească decît de aventura asta... În orășelul ăsta, unde bărbații și femeile și copiii nu au altă petrecere decît bîrfirea, fie chiar și fără motiv... dar încă avînd motiv... și ce motiv, Fănică!... Ce vuiet! ce scandal! ce cronică infernală!... Și eu, Fănică, în timpul ăsta, ce să fac? Să mor? să mor dacă voiești... pentru că după asta nu o să mai pot trăi.

....

Scena VII

GHIȚĂ PRISTANDA *și* CAȚAVENCU

PRISTANDA *(apărînd în fund și făcînd loc cu respect lui Cațavencu să treacă)*

Poftiți, cocoane Nicule, poftiți... *(umilit)* și zău, să pardonați, în considerația misiei mele, care ordonă *(serios)* să fim scrofuloși la datorie. D-voastră știți mai bine ca mine.. așa e polițaiul: tată să-ți fie — trebuie să-l ridici? îl ridici! n-ai ce-i face: e misie. De aia *(foarte rugător)* mă rog să pardonați...

CAȚAVENCU

Îmi pare rău, Ghiță, că mai stăruiești cu scuzele tale... Adică noi nu știm cum merge poliția? *(sentențios.)* Într-un stat constituțional un polițai nu e nici mai mult nici mai puțin decît un instrument!

PRISTANDA

Curat instrument!

CAȚAVENCU

Nu brațul care lovește, voința care ordonă e de vină... Eu chiar am scris un articol în privința asta. Nu știu dacă l-ați citit?

PRISTANDA

Trebuie să-l fi citit, coane Nicule; eu gazeta d-voastră o citesc ca Evanghelia totdauna; că să nu vă uitați la mine... adică pentru misie... *(misterios)* altele am eu în sufletul meu, dar de! n-ai ce-i face: famelie mare, renumerație după buget mică...

CAȚAVENCU

Și în sfîrșit, cum ar fi posibil martiriul, dacă n-ar exista călăul?

PRISTANDA

Curat, coane Nicule!

CAȚAVENCU *(schimbînd tonul)*

Cetățene, nu uita condiția cu care am venit aici! Am venit în casa prefectului, nu voi însă să dau ochii cu el, nu mă pot așa de ieftin compromite. Am venit chemat de doamna Trahanache, pe dînsa voi să văz.

PRISTANDA

Mai e vorbă, coane Nicule, pe coana Joițica, pe dumneei... conul Fănică nici nu e aicea... Poftiți, poftiți, ședeți, coane Nicule, mă duc să spui coanii Joițichii că ați venit... *(vrea să plece.)*

CAȚAVENCU

Poți să-i adaogi chiar că mă grăbesc să mă întorc în temnița unde m-a aruncat dizgrația dumneei.

PRISTANDA

Ascult. *(aparte.)* Mare pișicher! Strajnic prefect ar fi ăsta! *(iese aruncînd priviri furișe de admirație către Cațavencu.)*

Scena VIII

CAȚAVENCU *(singur)*

În sfîrșit, capitulează! Se putea altfel?... Iubitul, scumpul, venerabilul nenea Zaharia *(rîde)* parcă-l auz deseară proclamîndu-mă candidat al colegiului. Sărmanul Farfuridi!... *(grav.)* Scopul scuză mijloacele, a zis nemuritorul Gambetta[1]!... Amabilul Fănică trebuie să facă venin de moarte... atît mai bine pentru mine! Își pierde mințile, atît mai rău pentru el! Mă arestează, atît mai bine pentru mine! Coana Joițica, mai cuminte ca toți, mă cheamă, și eu, politicos, iată-mă, gata să-i sărut mîna cu respect... Mă rog, n-ai ce-i face: mîna care-ți dă mandatul!... Dar... unde e coana Joițica?... nu văz pe coana Joițica... *(Se-ntoarce spre fund, apoi spre stînga , în fine spre dreapta. În momentul acest apare Tipătescu în ușa din dreapta, unde stă un moment nemișcat. Gest de surpriză din partea lui Cațavencu. Aparte.)* Tipătescu! O preferam pe ea!

....

Scena IX

CAȚAVENCU, TIPĂTESCU

TIPĂTESCU *(a apărut în dreapta cu aerul încruntat și pumnii încleștați, a stat în ușe, a mers apoi liniștit la ușa din fund, măsurînd din ochi pe Cațavencu, și s-a oprit în fund un moment; aparte)*

Ține-mă, Doamne!

CAȚAVENCU *(jenat)*

Stimabile domn, scuzați-mă daca v-ar părea că mă prezint la d-voastră astfel, într-un mod neregulat... Trebuie să vă spun că am fost adus aici din arest de polițaiul d-voastre, după ordinile... și nu m-așteptam să vă întîlnesc...

TIPĂTESCU *(aparte)*

Impertinent!

CAȚAVENCU

Pentru că mi se spusese că eram chemat de... altfel nici nu aș fi venit... În fine, dacă sunt aici prizonier, rămîi... dacă sunt liber — și nu cer nimic mai mult — mă retrag îndată...

TIPĂTESCU *(care a tot bătut din călcîi cu impaciență, coboară încet, rar și cu dinții strînși)*

---

[1] Confuzie, ilustrînd pretențiile de cultură ale lui Cațavencu. Aceste cuvinte aparțin de fapt lui Machiavelli. Gambetta, om politic francez din acea vreme, era însă mai cunoscut eroilor lui Caragiale.

Iubite și stimabile d-le Cațavencu, nu înțeleg pentru ce între doi bărbați, cu oarecare pretenție de seriozitate, să mai încapă astfel de meșteșuguri și rafinării de maniere, astfel de tirade distilate, cînd situația lor e așa de limpede... Eu sunt un om căruia-i place să joace pe față... Să-mi dai voie să-ți spui ceva.. Ia poftim, ia poftim, mă rog. *(îi oferă un scaun, aparte.)* Să fiu cuminte. Ce bine că-i Zoe dincolo!

CAȚAVENCU

Stimabile domn, d-tale îți place să joci pe față, primesc; mie-mi place să joc scurt, scurt. *(gest de retezare.)* Situația noastră o putem dezlega numaidecît. *(Tipătescu îi oferă jețul, el îl respinge ușor.)* Mulțumesc!

. . . .

TIPĂTESCU

Mă iartă că te-am ofensat. Să fiu și mai scurt... Iată: d-ta ești un om practic, d-ta posedezi un lucru care-mi trebuie mie. Eu viu și-ți zic: *(cu multă afabilitate)* mă rog, onorabile domn, ce-mi ceri d-ta în schimbul acelui lucru?

CAȚAVENCU *(naiv)*

Cum, nu știi?

. . . .

TIPĂTESCU *(fierbînd)*

Ce vrei?

CAȚAVENCU *(asemenea)*

Vreau... mandatul de deputat, iată ce vreau: nimic altceva! nimic! nimic! *(după o pauză, cu insinuare caldă și crescîndă.)* Mi se cuvine! Te rog! Nu mă combate... Susține-mă... Alege-mă. Poimîine, în momentul cînd voi fi proclamat cu majoritatea cerută,... în momentul acela vei avea scrisoarea *(cu multă căldură)*... pe onoarea mea!

TIPĂTESCU *(aproape să izbucnească)*

Pe onoarea ta?... Și dacă nu pot să te aleg?...

CAȚAVENCU

Poți!

TIPĂTESCU *(pierzîndu-și cumpătul din ce în ce)*

Și dacă nu voi? — zi că nu voi să te aleg?

. . . .

Scena X

ACEIAȘI — ZOE *(venind repede din dreapta)*

ZOE *(repezindu-se între Cațavencu și Tipătescu, rugătoare și foarte emoționată)*

Domnule Cațavencu, domnule, pentru Dumnezeu! te rog, nu striga... Fănică, ai înnebunit?... Domnule Cațavencu... mă rog...

CAȚAVENCU *(emoționat și el)*

Cum să nu strig, doamnă?

. . . .

ZOE *(stăruind lîngă Tipătescu)*

Fănică! Fănică! hotărăște-te! Poți fi tu dușmanul liniștii mele? Spune!... *(rugîndu-l frumos)* Fănică!...

TIPĂTESCU *(nemaiputînd lupta și sculîndu-se)*

În sfîrșit, dacă vrei tu... fie!... Întîmple-se orice s-ar întîmpla... *(cu hotărîre.)* Domnule Cațavencu, ești candidatul Zoii, ești candidatul lui nenea Zaharia... prin urmare și al meu! Poimîine ești deputat!...

. . . .

Scena XIV

ACEIAȘI — GHIȚĂ PRISTANDA *(venind fuga din fund, cu o depeșă-n mînă)*

PRISTANDA

Coane Fănică! o depeșă *fe-fe* urgentă!

ZOE

O depeșă! *(se-ntorc toți spre fund.)*

TIPĂTESCU *(deschide nervos depeșa și citește)*

„Cu orice preț, dar cu orice preț, colegiul d-voastră al II-lea trebuie să aleagă pe d. Agamemnon Dandanache. *(toți mișcare.)* Se face din aceasta pentru d-voastră o înaltă și ultimă chestie de încredere"... A!

....

ZOE *(cu toată energia)*

A! nu se poate! Vom lupta contra oricui... Vom lupta contra guvernului...! *(Tipătescu a căzut obosit pe un scaun.)*

TRAHANACHE

Ai puțintică răbdare!

....

ACTUL III

(Teatrul înfățișează sala cea mare a pretoriului primăriei, un fel de exagon din care se văd trei laturi. Trei uși în fund; cea din mijloc dă în coridorul de intrare; pe cea din dreapta se citește: „Ofițer țivil"; pe cea din stînga: „Arfiva". În stînga, la planul al doilea, o ușă cu inscripția „Cabinetul Primarelui." În dreapta, același plan, altă ușă cu inscripția: „Reghistratura." — Partea din stînga până la ușa „Arfivei" este despărțită de scenă cu un grilaj de lemn acoperit cu perdeluțe de chembrică[1] verde. Lîngă grilaj, la stînga, în scenă, este o estradă pe care sunt așezate masa și jețul prezidențial. Înaintea mesei, puțin mai jos, este tribuna. Pe masă sunt două candelabre, hîrtie, călimări și un clopoțel. Pe tribună o sticlă și un pahar de apă. De partea dreaptă sunt bănci dese și scaune; sub estradă, asemenea. Peste tot sunt bănci și scaune, afară de o cărare lăsată liber de la ușa de intrare din fund prin mijlocul scenii, pe unde vine și se duce lumea. Pe pereți cîteva lămpi atîrnate în cuie. Lumină cam săracă. La ridicarea perdelii, Trahanache este la masa prezidențială în jețul său, la spatele tribunei. Împrejurul mesii, Brînzovenescu și alți cetățeni. — Înaintea tribunii, cu spatele spre dînsa, alegători, cetățeni, public, unii șezînd jos, alții în picioare. Pe bănci, pe scaune și împrejur, asemenea. În capul băncilor din față, e Cațavencu împreună cu Ionescu, Popescu și alți dascăli și partizani. — Farfuridi e la tribună. — Perdeaua se ridică asupra unei întreruperi. În toată sala e rumoare. Prezidentul agită clopoțelul.)

Scena I

TRAHANACHE, CAȚAVENCU, BRÎNZOVENESCU, FARFURIDI, IONESCU, POPESCU, CETĂȚENI, ALEGĂTORI, PUBLIC *(Rumoare)*

....

TRAHANACHE *(asemenea)*

A! *(clopoțel)* Ei! acu aveți puțintică răbdare... *(către Farfuridi.)* Scurt, stimabile, scurt, dacă mă iubești: dorința adunării.

FARFURIDI *(asudă, bea și se șterge mereu cu basmaua)*

Mă rog, dați-mi voie! Știți care este opinia mea în privința revizuirii?

TOATĂ SALA

Nu!... Să vedem!... Spune!

---

[1] Pînză subțire de bumbac.

CAȚAVENCU *(batjocoritor)*

Să vedem opinia lui d. Farfuridi. *(Trahanache clopoțește.)*

FARFURIDI *(asudă mereu și se emoționează pe văzute)*

Opinia mea este aceasta: e vorba de revizuire, da?

TOȚI *(puternic)*

Da! da!

FARFURIDI *(emoționat și asudînd)*

Atunci, iată ce zic eu, și împreună cu mine *(începe să se înece)* trebuie să se [sic] zică asemenea toți aceia care nu vor să cază la extremitate *(se îneacă mereu)*, adică vreau să zic, da, ca să fie moderați... adică nu exagerațiuni!... Într-o chestiune politică... și care, de la care atîrnă viitorul, prezentul și trecutul țării... să fie ori prea-prea, ori foarte-foarte... *(se încurcă, asudă și înghite)* încît vine aci ocazia să întrebăm pentru ce?... da... pentru ce?... Dacă Europa... să fie cu ochii ațintiți asupra noastră, dacă mă pot pronunța astfel, care lovesc soțietatea, adică fiindcă din cauza zguduirilor... și... idei subversive... *(asudă și se rătăcește din ce în ce)* și mă-nțelegi, mai în sfîrșit, pentru care în orce ocaziuni solemne a dat probe de tact... vreau să zic într-o privință, poporul, națiunea, România... *(cu tărie)* țara în sfîrșit... cu bun-simț, pentru ca Europa cu un moment mai nainte să vie și să recunoască, de la care putem zice depandă... *(se încurcă și asudă mai tare)* precum, — dați-mi voie,— *(se șterge)* precum la 21, dați-mi voie *(se șterge)*, la 48, la 34, la 54, la 64, la 74 asemenea și la 84 și 94, și ețetera, întru cît ne privește... pentru ca să dăm exemplul chiar surorilor noastre de ginte latine însă! *(foarte asudat, se șterge, bea, iar se șterge și suflă foarte greu. Trahanache a urmărit cu mîna tactul sacadelor oratorice ale lui Farfuridi. Bravo și aplauze în fund, conduse de Brînzovenescu; rîsete și sîsîituri în grupul lui Cațavencu. Clopoțelul lui Trahanache de abia se mai aude. — După ce s-a mai oprit zgomotul, cu multă aprindere.)* Dați-mi voie! Termin îndată! mai am două vorbe de zis. *(zgomotul tace.)* Iată dar opinia mea. *(în supremă luptă cu oboseala care-l biruie.)* Din două una, dați-mi voie: ori să se revizuiască, primesc! dar să nu se schimbe nimica; ori să nu se revizuiască, primesc! dar atunci să se schimbe pe ici pe colo, și anume în punctele... esențiale... Din această dilemă nu puteți ieși... Am zis!

Scena III

ACEIAȘI — *fără* TRAHANACHE *și* PRISTANDA

....

BRÎNZOVENESCU *(trăgîndu-l de mînecă)*

Tache! Tache!

FARFURIDI *(smucindu-se)*

Ia lasă-mă-n pace, să mă răfuiesc odată cu domnul... Ce adică, noi nu știm, nu vedem, orbi suntem? d-ta ești candidatul prefectului...

CAȚAVENCU *(rîzînd)*

Eu sunt candidatul grupului tînăr, inteligent și independent... Onorabilul, venerabilul nostru prezident — *(îl caută cu ochii)* unde e venerabilul prezident? nu-l văz... — va proclama, pe cît știm, astă-seară pe candidatul comitetului dv. — comitetul dv. — ...*Or*, dacă voi avea onoarea ca să mă agreeze și comitetul dv... căci e al dv...

FARFURIDI *(fierbînd mereu)*

Nu mai este comitetul nostru, este al dumitale...

BRÎNZOVENESCU

Tache! Tache, fii cuminte. *(îl trage de mînecă, Farfuridi se smucește.)*

CAȚAVENCU *(cu ton batjocoritor)*

Adică, dă-mi voie, d-ta nu mai ești al comitetului! *(grupurile se desinează distinct de două părți și se privesc cu încordare.)*

O scrisoare pierdută (scenă din actul al III-lea)

FARFURIDI

Da, eu nu mai sunt, eu care am susţinut totdeauna partidul... şi d-ta, care l-ai înjurat totdeauna... eşti!

CAŢAVENCU

Dă-mi voie!...

FARFURIDI *(furios)*

Ce voie! ce voie!... Vii cu moftologii, cu iconomii, cu soţietăţi, cu scamatorii, ca să tragi lumea pe sfoară... cu dăscălimea d-tale, *(mişcare în grupul Caţavencu)* cu moftangiii d-tale...

POPESCU *(violent)*

Domnule, retrage-ţi cuvîntul!

FARFURIDI *(continuînd)*

Cu grupul *(umflînd cuvintele)* inteligent,... independent, ... impertinent! *(porneşte spre fund cu Brînzovenescu şi cu grupul lor.)*

TOŢI *(din grupul lui Caţavencu)*

A! a! *(se repede spre ei, zgomot, învălmăşeală şi ghiontuieli.)*

FARFURIDI *(ieşind prin fund)*

Vă-nvăţăm noi, papugiilor!

GRUPUL CAŢAVENCU

Afară! afară! *(urmăreşte în fund pe cei din grupul Farfuridi.)*

(Toată lumea s-a înghesuit în fund şi a ieşit afară cu zgomot. În tot timpul scenii următoare, sala întrunirii e goală. În fund, prin uşe, se văd mai mulţi alegători primblîndu-se în sus şi-n jos, vorbind încet şi fumînd.)

.. ..

Trahanache (caricatură de Jiquide)

Cațavencu (caricatură de Jiquide)

Scena V

TRAHANACHE, *care s-a urcat la tribună, apoi* CAȚAVENCU, POPESCU, IONESCU, ALEGĂTORI, PUBLICUL *venind din fund și ocupînd locurile lor din scena I-a. Intrare zgomotoasă, acompaniată de clopoțelul prezidentului.*

TRAHANACHE *(în picioare)*

Orele sunt înaintate! poftiți, poftiți, stimabililor: avem cestiuni arzătoare la ordinea zilii... *(șade.)*

(Toată lumea s-a așezat la locul său.)

CAȚAVENCU *(cu modestie)*

D-le președinte, vă rog, cerusem și eu cuvîntul...

TRAHANACHE

Da, *(binevoitor)* da, stimabile. Aveți cuvîntul. Poftiți la tribună!...

(Mișcare în grupul lui Cațavencu.)

CAȚAVENCU *(ia poză, trece cu importanță printre mulțime și suie la tribună; își pune pălăria la o parte, gustă din paharul cu apă, scoate un vraf de hîrtii și gazete și le așază pe tribună, apoi își trage batista și-și șterge cu eleganță avocățească fruntea. Este emoționat, tușește și luptă ostentativ cu emoția care pare a-l birui. — Tăcere completă. Cu glasul tremurat)*

Domnilor!... Onorabili concetățeni!... Fraților!... *(plînsul îl îneacă.)* Iertați-mă, fraților, dacă sunt mișcat, dacă emoțiunea mă apucă așa de tare... suindu-mă la această tribună... pentru a vă spune și eu... *(plînsul îl îneacă mai tare.)*.... Ca orice român, ca orice fiu al țării sale... în aceste momente solemne... *(de abia se mai stăpînește)* mă gîndesc... la țărișoara mea... *(plînsul l-a biruit de tot)* la România... *(plînge. Aplauze*

Pristanda (caricatură de Jiquide)

Cetățeanul turmentat (caricatură de Jiquide)

în grup)... la fericirea ei!... *(același joc de amîndouă părțile)*... la progresul ei! *(asemenea crescendo)*... la viitorul ei! *(plîns cu hohot. Aplauze zguduitoare.)*

IONESCU, POPESCU, TOȚI *(foarte mișcați)*

Bravo!

CAȚAVENCU *(ștergîndu-se repede la ochi și remițîndu-se d-odată; cu tonul brusc, vioi și lătrător)*

Fraților, mi s-a făcut o imputare și sunt mîndru de aceasta!... O primesc! Mă onorez a zice că o merit!... *(foarte volubil.)* Mi s-a făcut imputarea că sunt foarte, că sunt prea, că sunt ultra-progresist... că sunt liber-schimbist... că voi progresul cu orice preț. *(scurt și foarte retezat.)* Da, da, da, de trei ori da! *(aruncă roată priviri scînteietoare la adunare. Aplauze prelungite.)*

CAȚAVENCU

Da! *(cu putere din ce în ce crescîndă.)* Voi progresul și nimic alt decît progresul: pe calea politică... *(îngrașă vorbele.)*

....

IONESCU, POPESCU, GRUPUL

Bravo! bravo!

TRAHANACHE *(clopoțind)*

Rog, nu întrerupeți pe orator, stimabile...

CAȚAVENCU *(cu tărie)*

Nu mă tem de întreruperi, venerabile domnule președinte.. *(către adunare și mai ales către grup, cu tonul sigur.)* Puteți, d-lor, să întrerupeți, pentru că am tăria

opiniunilor mele... *(reintrînd în tonul discursului și îngrășînd mereu vorbele)* și... și... finanțiară.
(Aplauze prelungite)... Da, suntem ultra-progresiști, da, suntem liber-schimbiști... Or... conduși de aceste idei, am fundat aci în orașul nostru „Aurora Economică Română," soțietate enciclopedică-cooperativă, independentă de cea din București... pentru că noi suntem pentru descentralizare.. Noi... eu... nu recunosc, nu voi să recunosc epitropia bucureștenilor, capitaliștilor, asupra noastră; căci în districtul nostru putem face și noi ce fac dînșii în al lor...

GRUPUL *(aplauze)*
Bravo!

CAȚAVENCU
Soțietatea noastră are de scop să încurajeze industria română, pentru că, dați-mi voie să vă spui, din punctul de vedere economic, stăm rău...

GRUPUL *(aplauze)*
Bravo!

CAȚAVENCU
Industria română e admirabilă, e sublimă, putem zice, dar lipsește cu desăvîrșire. Soțietatea noastră dar, noi, ce aclamăm? Noi aclamăm munca, travaliul, care nu se face de loc în țara noastră!

....

Ei bine! Ce zice soțietatea noastră? Ce zicem noi?... Iată ce zicem: această stare de lucruri este intolerabilă!
(aprobări în grup. Cu tărie.) Pînă cînd să n-avem și noi faliții noștri?... Anglia-și are faliții săi, Franța-și are faliții săi, pînă și chiar Austria-și are faliții săi, în fine oricare națiune, oricare popor, oricare țară își are faliții săi *(îngrașă vorbele.)*... Numai noi să n-avem faliții noștri!... Cum zic: această stare de lucruri este intolerabilă, ea nu mai poate dura! ... *(aplauze frenetice. Pauză. Oratorul soarbe din pahar și aruncă iar priviri scînteietoare în adunare. În momentul acesta, mai mulți inși se mișcă în fund, pe unde apare Cetățeanul turmentat și Ghiță în țivil.)*

TRAHANACHE
Stimabile *(clopoțind)* aveți puțintică răbdare. *(Ghiță tușește cu putere de trei ori.)* Fiindcă orele sunt înaintate...

CAȚAVENCU *(răcnind)*
Dați-mi voie...

....

Scena VII

ACEIAȘI — FARFURIDI, BRÎNZOVENESCU *și alți alegători și* CETĂȚEANUL TURMENTAT *apoi* ZOE *și* TIPĂTESCU *ascunși după grilaj și ascultînd ce se petrece în adunare.*

....

TRAHANACHE *(ridicîndu-se)*
Fiindcă unii dintre domnii alegători au început să plece, ar fi bine, cred, mîine fiind alegerea, ca chiar acuma să rugăm pe onorabilul orator să-și întrerupă discursul un moment, să aibă puțintică răbdare, pentru ca să proclamăm numele candidatului propus de comitetul nostru.

CAȚAVENCU *(cu aer foarte degajat)*
Primesc cu mulțumire, d-le președinte. *(coboară de la tribună, către grupul său.)* Numele candidatului.

TOȚI *(din grup și din sală)*
Da! Numele candidatului!

ZOE *(tremurînd, încet)*
Fănică!
TIPĂTESCU *(încet)*
Taci! n-ai grijă!
TRAHANACHE *(citind foaia între luminări)*
Stimabile! candidatul pe care-l susţine comitetul nostru, este domnul...
IONESCU
Nae Caţ...
TRAHANACHE *(întrerupîndu-l)*
Ai puţintică răbdare... *(citind)* domnul...
CAŢAVENCU Domnul... *(Toată lumea ascultă cu mare nerăbdare şi în deplină tăcere; Zoe se strînge după grilaj lîngă Tipătescu.)*
TRAHANACHE
Domnul... Agamiţă Dandanache!
(Mişcare de satisfacţie în fund. În grupul din faţă turburare. Zoe şi Tipătescu ascultă mişcaţi.)
CAŢAVENCU *(sărind în loc şi răcnind)*
Trădare! *(gesticulează viu în mijlocul grupului său. În fund aplauze.)*
TRAHANACHE *(în picioare)*
Daţi-mi voie! *(clopoţind; după un moment de tăcere.)* Cine a pronunţat cuvîntul trădare? *(Toată lumea e în picioare şi în fierbere.)*
CAŢAVENCU (*din mijlocul grupului, cu putere*)
Eu!
GHIŢĂ, BRÎNZOVENESCU şi CETĂŢEANUL TURMENTAT şi CEI DIN FUND
Afară! afară moftologul!
....

ACTUL IV

(Grădina lui Trahanache, în fund grilaj cu poartă de intrare în mijloc; se vede în fund perspectiva orăşelului pe un fundal de dealuri. La dreapta în grădină, pe planul întîi şi al doilea, intrarea, cu trei trepte de piatră, în casele lui Trahanache. La stînga boschete. Mobile de grădină.)

Scena II

ACEIAŞI. TRAHANACHE *şi* AGAMIŢĂ DANDANACHE, *venind din fund*
TRAHANACHE *(foarte politicos)*
Poftim, poftim, stimabile!
TIPĂTESCU
Cine să fie?
ZOE
Un străin?...
TRAHANACHE *(coborînd)*
Dă-mi voie, Joiţico, să-ţi recomand pe d. Agamiţă Dandanache!
ZOE şi TIPĂTESCU
Dandanache! *(complimente.)*
TRAHANACHE
Candidatul nostru!... adică ce mai candidat! alesul nostru.
DANDANACHE *(vorbeşte peltic şi sîsîit)*
Sărut mîna... Si domnul? bărbatul dumneei?

TRAHANACHE

Nu, eu sunt bărbatul dumneei, dumneei este nevasta mea, cum am avut onoarea să vă recomand...

DANDANACHE

Si d-voastră?

TRAHANACHE

Şi eu?... bărbatul dumneei... Eu *(serios)* Zaharia Trahanache, prezidentul Comitetului permanent, Comitetului electoral şi... ai puţintică răbare... *(se caută în buzunar şi scoate o carte de vizită, pe care i-o dă lui Dandanache)*, sunt aicea toate comitetele...

DANDANACHE *(ia carta)*

Mersi!... Si domnul?...

TRAHANACHE

Domnul Fănică Tipătescu, prefectul nostru, amicul meu şi al familiei mele.

DANDANACHE (lui Fănică)

Îmi pare bine, d-le prezident! *(îi dă mîna. Trahanache trece lîngă Zoe.)*

TIPĂTESCU

Şi mie, onorabile, nu mai puţin... Sunt încîntat... Dar cu ce ocazie pe la noi?

DANDANACHE

Cu ocazia aledzerii, neicusorule, cu ocazia aledzerii; stii, m-a combătut opoziţia si colo, si dincolo, si dincolo... si rămăsesem eu... care familia mea de la patuzsopt în Cameră... rămăsesem mă-nţeledzi fără coledzi... si asa am venit pentru aledzere.

ZOE *(cu răutate)*

Nu trebuia să vă mai deranjaţi...

DANDANACHE

Ba încă ţe deranz, coniţa mea! Da' stii, nu făţea să nu faţem măcar act de prezenţă...

TRAHANACHE

Se-nţelege! foarte bine, foarte bine! trebuie, trebuie.

DANDANACHE

Da' de deranz... destul! Închipuieste-ţi să vii pe drum cu birza ţinţi postii, hodoronc-hodoronc, zdronca-zdronca... Stii, m-a zdrunţinat!... si clopoţeii... *(gest)* îmi ţiuie urechile ... stii asa sunt de ameţit si de obosit... nu-ţi faţi o idee, coniţa mea, *(către Trahanache)* nu-ţi faţi o idee, d-le prefect, neicusorule, *(către Tipătescu)* nu-ţi faţi o idee, d-le prezident, puicusorule...

....

ZOE *(către Fănică încet)*

Iată, Fănică pentru cine mi-am pierdut eu liniştea... Şi spune drept dacă nu era mai bun Caţavencu!

TIPĂTESCU *(scurt)*

E simplu, dar îl prefer, cel puţin e onest, nu e un mişel!

TRAHANACHE *(lui Dandanache)*

Stimabile, eu te las aci cu amicul Fănică şi cu Joiţica... Eu trebuie să mă duc la alegere: peste o jumătate de ceas se deschide urna; trebuie să fiu acolo... D-ta n-ai nici o grijă, mergem la sigur, la noi opoziţie nu încape... suntem tari, stimabile... tari... Nu o să ai majoritate, stimabile...

DANDANACHE

Cum se poate? Să nu te pomeneşti cu vrun balotaz?' ai?... a mai păţit-o si alţii...

TRAHANACHE

Adică, ai puţintică răbdare, balotaj la noi?... zic: nu majoritate, unanimitate o să ai, stimabile.

DANDANACHE

A, asa? *(cu siguranță)*. Se-nțeledze... Niți nu se putea altfel...

TRAHANACHE

Salutare, stimabile, salutare... La revedere, Fănică... La revedere, Joițico. *(iese.)*

Scena III

ZOE, TIPĂTESCU, DANDANACHE

DANDANACHE

Cum îți spui, să nu m-aleg, puicusorule, nu merdzea... Eu, familia mea, de la patuzsopt... luptă, luptă si dă-i, si dă-i si luptă... si eu mă-nțeledzi tocmai acuma să remîi pe dinafară... fără coledzi!... si cît p-ați, neicusorule, să nu m-aleg...

ZOE

Să nu te-alegi d-ta, cu meritele d-tale! era peste putință...

TIPĂTESCU

Peste putință...

DANDANACHE

Ei, uite asa, cu meritele mele, coniță, vezi! era cît p-ați, dar stii, cît p-ați... Întreabă-mă, neicusorule, să-ți spui: nu vrea comitetul țentral si pațe: zițea că nu sunt marcant. Auzi, eu să nu fiu marcant... Am avut noroc, mare noroc am avut. Să vedeți. Într-o seară... ținevas — nu spui ține... persoană însemnată.. da' becher — vine si zoacă la mine cărți... si cînd pleacă își uită pardesiul la mine... A doua zi, voi să-l îmbrac ... gîndeam că-i al meu... văz că nu-i al meu; îl caut prin buzunare si dau... peste țe te gîndesti?

TIPĂTESCU

Peste?

DANDANACHE *(rîzînd)*

Peste o scrisorică.

AMÎNDOI

O scrisorică.

DANDANACHE

De amor...

AMÎNDOI *(mișcați)*

O scrisorică de amor?

DANDANACHE

O scrisorică de amor către becherul meu, de la nevasta unui prietin, — nu spui ține... persoană însemnată.

ZOE

Ei și?

TIPĂTESCU

Ei?

DANDANACHE

Ei, țe să-ți mai spui, puicusorule? Adu o birze, mă băiete, degrabă... Mă sui în birze si mă duc la persoana, la becherul, — nu spui ține — e persoană însemnată —: Găseste-mi, mă-nțeledzi, un coledzi, ori dau scrisoarea la „Răsboiul"... De colea pînă colea... gîri-mîr... a trebuit, conița mea, să țedeze, si tranc! depesa aiți, neicusorule...

ZOE *(agitată treptat în măsura povestirii lui Dandanache)*

A! domnule Dandanache, ai făcut rău... fapta d-tale este... să-mi dai voie să-ți spui...

TIPĂTESCU *(încet)*

Zoe! *(ea urcă.)*

DANDANACHE

Asa e, puicusorule, c-am întors-o cu politică. Aud? Țe era de făcut? Aminteri dacă nu-mi dedea în gînd asta, nu m-aledzeam... si nu merdzea deloc, neicusorule; fă-ți idee! familia mea de la patuzsopt *(coborînd către public)* si eu, în toate Camerele, cu toate partidele, ca rumânul imparțial... si să remîi fără coledzi!

TIPĂTESCU

Vezi bine! *(mușcîndu-și buzele.)* Dar nu ne-ai spus sfîrșitul istoriei... scrisoarea.

ZOE

Da, scrisoarea...

DANDANACHE

Care scrisoare?

TIPĂTESCU

Scrisoarea becherului...

DANDANACHE

Care becher?

ZOE *(nervoasă)*

Persoana însemnată... scrisoarea... de amor... arma d-tale politică, cu care te-ai ales...

TIPĂTESCU

Scrisoarea pe care voiai s-o publici în „Răsboiul," dacă nu...

DANDANACHE *(aducîndu-și în sfîrșit aminte)*

A da! scrisoarea... da... am prițeput...

ZOE

Ei! scrisoarea?

TIPĂTESCU

Ce s-a făcut?

DANDANACHE

O am pusă acasă la păstrare... dar stii, la loc sigur...

ZOE

Nu i-ai înapoiat-o persoanei?

DANDANACHE *(cu mirare)*

Cum s-o înapoiez?

TIPĂTESCU

Iată te-alegi, el și-a ținut cuvîntul...

ZOE

Trebuie să i-o dai înapoi...

DANDANACHE

Cum se poate, conița mea, s-o dau înapoi? S-ar putea să fac așa prostie? Mai trebuie s-aldată... La un caz iar... pac! la „Răsboiul." *(coboară.)*

. . . .

ZOE *(coborînd precipitat treptele)*

Ai auzit, Fănică? Ai auzit? Onestul tău d. Agamiță, care reușește, care triumfează, păstrează scrisoarea... Ce trebuie să facă onestul Cațavencu, care n-a reușit, care-și mușcă acuma mîinile, își mestecă turbarea și mă ochește din cine știe ce ascunzătoare? *(agitată.)* A! mi-e groază să mă gîndesc. Ce face Cațavencu? unde e ascuns șarpele? de unde o să-și arunce veninul asupra mea!

TIPĂTESCU
Zoe! Zoe! fii bărbată...

ZOE
Nu mai pot, nu mai pot. Vorbele lui Dandanache mi-au luat toată puterea, mi-au frînt inima... A! înnebunesc de frică. *(își ascunde obrazul.)*

PRISTANDA *(venind repede din stînga)*
Coană Joițico! coană Joițico!...

TIPĂTESCU
Ghiță!

ZOE *(tresărind)*
Ghiță... Ce e? Spune!

....

PRISTANDA *(căutînd s-o calmeze)*
Nu, coană Joițico, nu e nimica, nu e nimica publicat... „Răcnetul" nici n-a apărut astăzi... După ce a fugit Cațavencu, dăscălimea s-a apucat la ceartă, s-au bătut, l-au bătut pe popa Pripici, și nici o vorbă să mai scoață gazeta... S-a spart partidul independent... s-a spart! *(Încet Zoii, trecînd spre Tipătescu.)* Am să vă spun ceva secret, acu numaidecît!

TIPĂTESCU
Nu spuneam eu! Dar Cațavencu?

PRISTANDA
Nu l-am găsit, coane Fănică, parcă a intrat în pămînt. *(bătîndu-se repede pe frunte ca și cum și-ar aduce aminte de ceva.)* A! ce-am uitat! Să mă iertați, sărut mîna, coane Fănică... Ministrul... nu, miniștrii, toți șapte, vă cheamă la telegraf numaidecît... de-aia vă căutam așa de zor...

TIPĂTESCU
La telegraf? Ce mai vor de la mine?

PRISTANDA
Nu știu, dar bate telegraful de un ceas, coane Fănică, trebuie să mergeți.

TIPĂTESCU
A, blestemată politică... Zoe! Zoe, curaj, mă duc...

....

Scena VI

ZOE, PRISTANDA

PRISTANDA *(după ce s-a asigurat că Tipătescu s-a depărtat, coboară degrab')*
Coană Joițico!

ZOE
Ai! Ghiță! iar m-ai speriat... Ce e? ce vrei? du-te! lasă-mă-n pace!

PRISTANDA
Sărut mîna, coană Joițico, nu vă supărați. *(foarte cu binișorul.)* Este cineva,... cineva, pe care-l știți d-voastră bine,... așteaptă aici... ar voi să vă vorbească... dar, numai d-voastră... De-aia eu l-am trimis pe conul Fănică la telegraf, pentru ca să rămîneți d-voastră singură... Am mințit... nu-i adevărat că-l cheamă miniștrii... Știu că o să mă ocărască, o să mă bată că l-am trimis la cai verzi pe păreți, dar lasă să mă ocărască... să mă bată... Nu e mai-marele meu? Nu e stăpînul meu, de la care mănînc

pîne eu şi unsprece suflete? L-am minţit, dar pentru binele d-voastră, coană Joiţico... Îl primiţi? da?

ZOE *(care a stat pe gînduri şi n-a ascultat tirada lui Pristanda)*

Pe cine să primesc?

PRISTANDA

Pe cine — pe cine?... pe d. Nae Caţavencu...

ZOE *(sărind din loc)*

Pe Caţavencu? E aici? Unde e, Ghiţă? Să vie acu, numaidecît: mergi, adu-l iute. *(e în culmea nerăbdării.)*

PRISTANDA

Ascult! *(merge în fund la stînga şi aduce pe Caţavencu.)* Poftim stimabile, poftim. *(îl introduce şi iese repede.)*

Scena VII

ZOE, CAŢAVENCU

ZOE *(repezindu-se la el)*

D-le Caţavencu, ai voit să mă pierzi pe mine şi te-ai pierdut şi pe d-ta. La ce-ai fugit, pentru Dumnezeu! la ce-ai dispărut? Fănică are în mînă o poliţă, ale cărei giruri le-ai plastografiat, ca să ridici cinci mii de lei de la societate... Ştii?

CAŢAVENCU

Ştiu, madam, că o are, *(dezolat)* ştiu, dar ce e de făcut?

ZOE

Om nebun! ţi-ai pierdut minţile? mai întrebi ce e de făcut! Nu ştii? Să-ţi dau poliţa: scapă-mă, să te scap! să schimbăm: dă-mi scrisoarea...

CAŢAVENCU *(dezolat)*

Madam! madam! peste putinţă...

....

ZOE

Nenorocitule! ce ai făcut-o?

CAŢAVENCU

Am pierdut-o!

ZOE *(dînd un ţipăt şi uitîndu-se pierdută în toate părţile)*

A! de ce nu pot să te omor!

CAŢAVENCU

Omoară-mă, madam, omoară-mă, dar nu e vina mea!

ZOE

Cum ai pierdut-o? cînd ai pierdut-o? unde ai pierdut-o?

CAŢAVENCU

În scandalul, în bătaia de alaltăieri seara, de la întrunire, cine nu ştiu... mi-a smuls pălăria din cap... scrisoarea o aveam în căptuşeala pălăriei...

....

ZOE *(desperată)*

A! eşti un om pierdut!... pierdut!... Eu poate să mai scap... căci poate să mai scap! dar d-ta... *(cu putere)* d-ta eşti pierdut!... Cînd te-a arestat Fănică, te-am scăpat eu... acuma te arestez eu şi n-ai să scapi decît atunci cînd mi-oi găsi scrisoarea... pentru că poate să mai ai noroc s-o găsesc... Roagă-te la Dumnezeu s-o găsesc... A! s-a întors jocul, d-le Caţavencu... începe să te părăsească norocul şi să mai treacă şi-n partea noastră... A! eşti pierdut! da, pierdut!... *(strigînd în fund.)* Ghiţă! Ghiţă!

....

Scena VIII

ACEIAȘI — CETĂȚEANUL TURMENTAT *cu pălăria albă a lui Cațavencu*

CETĂȚEANUL *(intrînd și coborînd foarte bine dispus)*
Nu e Ghiță, eu sunt...

ZOE
Ce cauți?

CAȚAVENCU *(aparte)*
Pălăria mea!

CETĂȚEANUL
Pe d-voastră, coană Joițico!

ZOE
Ce vrei cu mine?

CETĂȚEANUL
Ei! uite și d. Nae. Salutare onorabile!

ZOE *(nervoasă)*
Ce vrei? spune ce vrei?

CETĂȚEANUL
Ce vreu eu, bine vreu. Eu am o vorbă: o mie de ani pace! *(gest de impaciență din partea femeii.)* Eu, coană Joițico, am găsit o scrisoare.

ZOE
Pe care ai lăsat-o să ți-o fure onorabilul d. Cațavencu...

CAȚAVENCU *(zdrobit)*
Doamnă!

CETĂȚEANUL
Las-o aia;... am mai găsit una!...

ZOE
Ei, ce-mi pasă!

CETĂȚEANUL
Nu vă supărați, coană Joițico, să vedeți... nu v-am spus tot. Eu pînă să nu intru în politică, cum am zice, care va să zică, pînă să nu deviu negustor și apropitar, am fost împărțitor... la poștie... mă cunoaște conul Zaharia!

ZOE
Ei! ieși odată și lasă-mă... Ghiță!

CETĂȚEANUL
Și d-atunci, care va să zică, eu dau scrisoarea după andresă. Dacă nu găsesc andrisantul, scriu pe ea cu plaivaz: „andrisantul necunoscut", ori „nu se află", ori „mort", care va să zică fiecare după cum devine... *(Zoe se plimbă impacientată în fund)* dar dacă găsesc andrisantul, i-o dau andrisantului... Bunioară acuma... Eu am găsit alaltăieri, în învălmășeala de la primărie, o pălărie...

ZOE *(coborînd)*
O pălărie?

CAȚAVENCU *(aparte)*
Mizerabilul...

CETĂŢEANUL

O pălărie, da, asta... şi astăzi tot îndesînd-o pe capul meu s-o potrivesc — că mi-era strîmtă — am vrut să-i scot căptuşeala s-o mai lărgesc... cînd colo în căptuşeală peste ce dau?

ZOE

O scrisoare!

CAŢAVENCU

O scrisoare!

CETĂŢEANUL

O scrisoare, da, domnule Nae... Nu mai mergem pe la o ţuică?..

ZOE (*foarte emoţionată*)

S-o vedem!

CETĂŢEANUL

E de la conul Fănică: andrisantul sunteţi d-voastră.

ZOE

Dă-mi-o, dă-mi-o degrabă!

CAŢAVENCU

Sunt în adevăr pierdut!

ZOE

Degrabă, dacă o ai.

CETĂŢEANUL

O am, n-am pierdut-o... nu m-am mai întîlnit (*sughite şi arată pe Caţavencu*) cu onorabilul! (*scoate scrisoarea din căptuşeala pălăriei şi i-o dă Zoii.*)

CAŢAVENCU (*aparte*)

A! mizerabilul!

ZOE (*care a smucit scrisoarea*)

A!

CAŢAVENCU (*încet către Cetăţeanul turmentat, care a trecut lîngă el*)

Nenorocitule! ţi-ai aruncat norocul în gîrlă: te făceam om!

CETĂŢEANUL

Nu puteam... andrisantul cu domiciliul cunoscut. (*arată pe Zoe.*)

....

Scena XII

TRAHANACHE şi DANDANACHE *vin din dreapta din grădină, planul al treilea*

TRAHANACHE

A! aici la noi, stimabile, a fost luptă crîncenă, orice s-ar zice... s-au petrecut comèdii mari.

DANDANACHE

Taţi, frate

TRAHANACHE

Infamii! Închipuieşte-ţi d-ta, un caraghios, un mişel, ca să enfluanseze pe Tipătescu... pe Fănică de!... pe prefect. (*Dandanache dă multă atenţie, dar pare că nu pricepe.*)

DANDANACHE

A, da! asa! că nu eşti d-ta prefectul.

(Se aude din depărtare entrata unui marş.)

TRAHANACHE

Or să-l învrăjbească cu mine şi cu familia mea... s-apucă şi face o scrisorică de amor ca din partea lui Fănică, prefectul... către Zoiţica, nevastă-mea, şi-i imitează slova băiatului,... ştii, să juri, nu altceva... Închipuieşte-ţi plastografie!

DANDANACHE

Nu mă nebuni, neicusorule! La mine a fost cazul adevărat!...

(Marşul se apropie, se aud şi urale.)

TRAHANACHE

Cum, cazul adevărat?

DANDANACHE

Scrisoarea era a persoanei... da... becher.

TRAHANACHE

Cum becher?

DANDANACHE

Adică necăsătorit...

TRAHANACHE

Cine?

DANDANACHE

Nu spui ţine, — persoană însemnată... Cînd i-am pus piţorul în prag, — ori coledzi, ori „Răsboiul" mă-nţeledzi, — tranc! depesa aiţi...

TRAHANACHE

Nu-nţeleg. *(aparte)* E ameţit de drum... căruţa... şi clopoţeii.

DANDANACHE *(aparte)*

E slab de tot prefectul, îi spui de două ori o istorie si tot nu priţepe...

(În toată scena aceasta şi în cea următoare, pînă la intrarea mulţimii, se aude marşul şi uralele treptat, din ce în ce mai aproape şi mai distinct.)

. . . .

Scena XIV

ACEIAŞI — FARFURIDI, BRÎNZOVENESCU, CAŢAVENCU, CETĂŢEANUL TURMENTAT, GHIŢĂ PRISTANDA, IONESCU, POPESCU, ALEGĂTORI, CETĂŢENI, PUBLIC

(Brînzovenescu şi Farfuridi cu alţi alegători mai spălaţi, în costume de pretenţie provincială, intră, venind din casă, coborînd pe treptele din dreapta; salutări de toate părţile. Prin fund, Caţavencu, Ghiţă poliţaiul, îmbrăcat ţivil, Cetăţeanul turmentat, Ionescu şi Popescu intră, conducînd manifestaţia publică. Cei ce vin prin fund sunt toţi ameţiţi, şi mai ales Caţavencu şi Cetăţeanul turmentat, care înghite şi sughite mereu. După ei vin o mulţime de cetăţeni cu ramuri verzi şi steaguri, asemenea foarte chefuiţi. Toată lumea cu borcane de băutură în mîini. — Din casă, în urma lui Farfuridi, Brînzovenescu şi a celorlalţi alegători, vin feciorii cu sticle de şampanie. — Ghiţă Pristanda, îndată ce soseşte în scenă, face semn muzicei să tacă. Muzica tace. Se împart pahare de şampanie fruntaşilor. — Tipătescu, Zoe, Trahanache, Dandanache sunt în stînga.)

FARFURIDI *(luînd un pahar de şampanie)*

În sănătatea domnului Agamiţă Dandanache, alesul nostru! Să trăiască! *(Urale şi muzică. Pristanda ţine cu mîna tactul uralelor. Toţi ciocnesc şi beau.)*

DANDANACHE *(îndemnat de Zoe şi Tipătescu, trece în mijloc cu paharul în mînă)*

În sănătatea alegătorilor... cari au probat patriotism si mi-au acordat... *(nu nemereşte)* asta... cum să zic de!... zi-i pe nume de!... a! sufradzele lor; eu, care familia mea de la patuzsopt în Cameră, si eu ca rumânul imparţial, care va să zică... cum am ziţe... în sfîrsit să trăiască! *(Urale şi ciocniri.)*

TRAHANACHE *(către Caţavencu, care a coborît spre el, şi Tipătescu)*
Şi aşa zi, ai? d-ai noştri, stimabile? bravos! mă bucur.

CAŢAVENCU

Venerabile neică Zaharia! în împrejurări ca acestea *(mişcat)* micile pasiuni trebuie să dispară.

TRAHANACHE

Ei, aici mi-ai plăcut! bravos! să trăieşti!

CAŢAVENCU

În sănătatea venerabilului şi imparţialului nostru prezident, Trahanache! *(Urale şi ciocniri.)*

(Zoe vede pe Cetăţeanul turmentat în grămadă, ia un pahar şi merge de i-l oferă.)

CETĂŢEANUL

În sănătatea coanii Joiţichii! că e *(sughite)* damă bună! *(ciocneşte cu ea: ea-i strînge mîna din toată inima. Urale, ciocniri.)*

CAŢAVENCU *(lui Tipătescu încet)*

Să mă ierţi şi să mă iubeşti! *(expansiv)* pentru că toţi ne iubim ţara, toţi suntem români!... mai mult, sau mai puţin oneşti! *(Tipătescu rîde.)* În sănătatea iubitului nostru prefect! Să trăiască pentru fericirea judeţului nostru! *(Urale, ciocniri.)*

TRAHANACHE *(luînd un pahar şi trecînd în mijloc foarte vesel)*

Ei, aveţi puţintică răbdare!... Nu cunosc prefect eu! eu n-am prefect! eu am prietin! În sănătatea lui Fănică! Să trăiască pentru fericirea prietinilor lui! *(sărută pe Fănică, apoi pe Zoe. Fănică sărută mîna Zoii.)*

(Urale. Dandanache între alegători, cu Farfuridi şi Brînzovenescu, le povesteşte încet, făcînd gestul cu clopoţeii; la dreapta, în fund, Pristanda, Cetăţeanul turmentat, muzica şi lume. În stînga Zoe, Tipătescu, Trahanache cu alţi alegători. În mijloc Caţavencu.)

CAŢAVENCU *(foarte ameţit, împleticindu-se-n limbă, dar tot îngrăşîndu-şi silabele)*

Fraţilor! *(toţi se-ntorc şi-l ascultă.)* După lupte seculare, care au durat aproape treizeci de ani, iată visul nostru realizat! Ce eram acuma cîtva timp înainte de Crimeea? Am luptat şi am progresat: ieri obscuritate, azi lumină! ieri bigotismul, azi liberpansismul! ieri întristarea, azi veselia!... Iată avantajele progresului! Iată binefacerile unui sistem constituţional!

PRISTANDA

Curat constituţional! Muzica! Muzica!

(Muzica atacă marşul cu mult brio. Urale tunătoare. Grupurile se mişcă. Toată lumea se sărută, gravitînd în jurul lui Caţavencu şi lui Dandanache, care se string în braţe, în mijloc.

Dandanache face gestul cu clopoţeii. Zoe şi Tipătescu contemplă de la o parte mişcarea. Cortina cade repede asupra tabloului.)

(I.L. Caragiale, *Opere I (Teatru)*, E.S.P.L.A., Bucureşti, 1959)

Dintre toate comediile lui Caragiale, *O scrisoare pierdută* este singura care îşi plasează acţiunea în afara Bucureştilor, alegîndu-şi ca loc de desfăşurare „capitala unui judeţ de munte". Aici, pe fundalul agitat al unei campanii electorale, are loc un conflict politic între un ambiţios (Nae Caţavencu) aflat în opoziţie, care se doreşte deputat, şi grupul fruntaş al conducerii locale (Tipătescu şi Trahanache), care se consideră îndreptăţit să dirijeze în exclusivitate şi în folos personal viaţa politică a judeţului. Pentru a-i forţa să-l propună candidat, Caţavencu îi ameninţă cu un şantaj de care se sperie mai ales Zoe Trahanache. Ca să nu fie compromisă public, Zoe exercită presiuni asupra celor doi bărbaţi şi obţine promisiunea candidaturii lui Caţavencu. Dar — lovitură de teatru — de la Bucureşti se cere, fără explicaţii, să fie trecut pe lista candidaţilor un nume necunoscut: Agamemnon Dandanache. Zoe e disperată, Caţavencu — ameninţător, Farfuridi şi Brînzovenescu — satisfăcuţi, Tipătescu—nervos; doar Trahanache are „puţintică răbdare" şi-şi pregăteşte planul de bătaie.

Ghemul de interese contrare se încîlceşte rău în timpul şedinţei de numire oficială a candidatului, dar intervine Pristanda care dirijează un scandal menit să astupe gura lui Caţavencu. În încăierare, Caţavencu pierde instrumentul de şantaj—scrisoarea ascunsă în pălărie — şi dispare pentru o vreme, producînd emoţii mari d-nei Trahanache.

Limpezirea situaţiei se realizează lent, dar sigur; se constată că Dandanache procedase la fel ca Nae Caţavencu, dar la alt nivel şi cu mai mare abilitate; apoi, Nae Caţavencu schimbă tactica parvenirii şi acceptă patronajul „coanii Joiţichii"; în final, toată lumea se împacă, „micile pasiuni" dispar ca prin farmec, Dandanache e ales în unanimitate şi toţi se bucură de avantajele unui regim „curat constituţional".

Comedie de moravuri, dezvăluind viaţa publică şi familială a burgheziei ajunse la putere, piesa e remarcabilă în primul rînd prin arta compoziţiei. Scriitorul găseşte un pretext care declanşează un conflict. Iniţial, conflictul pune în stare de alarmă două serii de personaje: Nae Caţavencu şi „moftologii" lui, care rămîn permanent în umbră, şi triunghiul Zoe-Trahanache-Tipătescu. Ulterior, intră în alertă cuplul Farfuridi-Brînzovenescu, care se teme de trădare, iar apoi totul se complică prin apariţia lui Dandanache. Rezultă un nucleu de complicaţii, care acumulează progresiv altele ca un bulgăre de zăpadă în rostogolire.

Analizați strategia folosită de forțele aflate în conflict. Care este evoluția lor față de punctul de pornire?

Interesant de observat e faptul că apariția lui Dandanache în schema logică a piesei e un element al hazardului. Lupta pentru putere nu se rezolvă prin ciocnirile dintre Cațavencu și Tipătescu. Forțe nevăzute îl aruncă în conflict pe Dandanache, ca o confirmare parcă a principiului: cînd doi se ceartă, al treilea cîștigă. Dandanache e însă „mai prost decît Farfuridi și mai canalie decît Cațavencu", iar înfățișarea aceasta nu-i întîmplătoare; ea slujește scopurile satirice ale scriitorului. În același timp, prezența lui Dandanache justifică amînarea deznodămîntului de-a lungul întregului act IV, iar aceasta este în avantajul unei receptări mai clare a mesajului, prin individualizarea tuturor momentelor împăcării dintre foștii combatanți. În felul acesta se demonstrează că nu principiile îi despărțise, ci interese de moment, pentru că fondul lor de profitori pe spinarea țării este fundamental același.

În ceea ce privește creația de personaje, talentul lui Caragiale este excepțional. G. Ibrăileanu aprecia că e singurul creator din toată literatura română care face concurență stării civile. Fiind personaje de comedie, eroii lui Caragiale trăiesc prin limbaj. După felul exprimării le putem stabili situația socială, gradul de cultură, caracterul, starea de spirit în care se află. Desigur, dramaturgul folosește și alte mijloace de caracterizare (mai ales indirecte: prin acțiuni și comportament, prin intermediul altor personaje etc.), dar limbajul rămîne suveran.

Un exemplu elocvent este Pristanda. Știm despre el din lista de personaje de la început că este „polițaiul orașului". Dintr-o discuție cu Tipătescu, în care i se reproșează o mică afacere cu steagurile, ne dăm seama că nu e tocmai cinstit, iar purtarea slugarnică din toate scenele, inclusiv din cea a arestării lui Cațavencu, ne convinge că Pristanda e un tip de slugoi, care și-a făcut din slugărnicie un principiu de viață:

„Tot vorba bietei neveste, zice: «Ghiță, Ghiță, pupă-l în bot și-i papă tot, că sătulul nu crede la ăl flămînd...» Zic: curat! De-o pildă, conul Fănică: moșia moșie, foncția foncție, coana Joițica, coana Joițica: trai, neneaco, cu banii lui Trahanache... babachii... Da'eu, unde? famelie mare, renumerație după buget mică".

Repetarea servilă a unor cuvinte și replici din vocabularul stăpînilor dovedește dorința lui de a le intra în grație, dar și caracterul rudimentar al gîndirii:

TIPĂTESCU: Caraghioz! / PRISTANDA: Curat caraghioz!
TIPĂTESCU: Mișel! / PRISTANDA: Curat mișel!

TIPĂTESCU: Ei! nu s-alege! / PRISTANDA: Nu s-alege!

TIPĂTESCU: ...să-mi rază mie mustățile! / PRISTANDA: Și mie!

TIPĂTESCU: ...lasă-l să urle ca un cîine! / PRISTANDA: Curat ca un cîine!

Ticul verbal al lui Pristanda produce adesеori asociații comice („curat murdar") sau pur și simplu îl dă de gol (Tipătescu: *Lasă Ghiță... ai tras frumușel condeiul* / Pristanda: *Curat condei!*). În final, Caragiale speculează acest tic, punînd sub semnul ridicolului toată mascarada electorală a vremii („Curat constituțional!").

> Alcătuiți „fișe" de caracterizare a celorlalte personaje ale piesei, după următorul plan: a) indicația autorului asupra personajului (de exemplu: Nae Cațavencu — avocat, director proprietar al ziarului „Răcnetul Carpaților" etc.), b) principalele lui acțiuni în desfășurarea subiectului (de ex.: Pune mîna pe o scrisoare și amenință cu un șantaj ca să fie numit candidat etc.), c) motivația acțiunilor („Vreau ce mi se cuvine după o luptă de atîta vreme; vreau ceea ce merit în orașul ăsta de gogomani, unde sunt cel dintîi... între fruntașii politici..."), d) evoluția comportamentului (consecventă, sinuoasă, inversă față de momentul inițial etc.), e) trăsătura cea mai pregnantă a caracterului, f) analiza limbajului (pronunția, lexicul, sintaxa, ticurile), g) semnificația numelui, h) încadrarea personajului într-o tipologie (clasică, realistă etc.).

Personajele lui Caragiale luminează, în felul lor, istoria și sociologia României din a doua jumătate a veacului trecut. „Caragiale este — *în aprecierea lui G. Ibrăileanu* — cel mai mare istoric al epocii dintre 1870—1900. Un istoric complet, care arată, care critică și care explică. Sintetizînd în cîteva personaje și în cîteva evenimente caracteristice categoriile sociale, stările sufletești și întîmplările produse de introducerea civilizației apusene la noi, el a istorisit, a criticat și a explicat întreaga viață a epocii de care s-a ocupat."

Mijloacele de zugrăvire a epocii aparțin unui mare artist comic. În cuprinsul *Scrisorii pierdute* se întîlnesc procedee, motive și modalități care acționează simultan, dramaturgul speculînd aspectele comice ale evenimentelor, ale comportării oamenilor, ale circulației ideilor și cuvintelor. Există, în primul rînd, un comic al situațiilor, rezultat din fapte neprevăzute și din grupuri insolite (triunghiul Trahanache-Tipătescu-Zoe, cuplul Farfuridi-Brînzovenescu, combinațiile diverse de adversari etc.). Caragiale folosește o serie de scheme tipice cunoscute în literatura comică universală: încurcătura, coincidența, echivocul, revelațiile succesive, quiproquo-ul (înlocuirea cuiva prin altcineva), acumularea progresivă etc. Fiecare scenă în parte și piesa în totalitatea ei se dezvoltă pe astfel de scheme, încît se poate

afirma că la Caragiale predominantă este o situaţie comică, în care evoluează personaje cu trăsături comice, avînd idei şi un limbaj comic.

Identificaţi situaţiile comice şi procedeele artistice tradiţionale folosite în *O scrisoare pierdută*.

În al doilea rînd, există un comic al intenţiilor, care reiese din atitudinea scriitorului faţă de evenimente şi oameni. Substanţa piesei este supusă unor modalităţi de tratare diferite: ironică, umoristică, sarcastică, grotescă, absurdă etc. Caragiale este un scriitor obiectiv, în sensul capacităţii de a crea viaţă, dar nu e un scriitor indiferent. El pare că-şi iubeşte personajele, este îngăduitor faţă de ele, dar nu iartă trăsăturile prin care oamenii devin ridicoli şi le evidenţiază în mod subtil, tratîndu-i cu ironie, cu umor, punîndu-i în situaţii absurde sau groteşti, demontînd mecanismele sufleteşti şi reducîndu-i uneori la condiţia simplificată a marionetei.

Există, în al treilea rînd, un comic al caracterelor. În comedia clasică, principalele caractere comice sînt avarul, ipocritul, mincinosul, gelosul, îngîmfatul, risipitorul, lăudărosul, pedantul, păcălitorul păcălit etc. Personajul purtător al unui astfel de caracter este rezultatul unui proces de abstractizare şi tipizare, pentru că esenţa lui e ascunsă uneori sub aparenţe înşelătoare. Caragiale creează şi el, ca rezultat al unui asemenea proces, o tipizare comică. Nae Caţavencu e un tip de canalie, de lichelută lătrătoare, Farfuridi e tipul prostului fudul, Dandanache cumulează ambele trăsături şi pe deasupra mai e şi senil, iar toţi trei la un loc reprezintă categoria arivistului. Trahanache e un tip înşelat, dar care se şi înşală asupra propriei persoane, Zoe e femeia voluntară, Pristanda e un caracter servil, iar Cetăţeanul turmentat îşi poartă numele.

În al patrulea rînd, există un comic de limbaj, cu totul remarcabil la un scriitor care are capacitatea ieşită din comun de a reţine cele mai fine nuanţe ale limbii vorbite. Procedeele comice cele mai frecvente aplicate la acest nivel sînt repetiţia aproape obsedantă a unei specificităţi de limbaj, care deplasează atenţia de la fondul comunicării, la forma ei, şi interferenţa de registre ale limbajului, adică interferenţa stilurilor.

Analizaţi limbajul lui Caţavencu din prima lui apariţie în scenă (Actul II, scena VII). Observaţi consecinţele comice ale trecerii de la stilul obişnuit, familiar, la cel oratoric, sentenţios, într-o situaţie care necesită un alt mod de exprimare.

Comicul lexical provine din suprapunerea a două straturi: unul vechi, cu ziceri tipice şi cuvinte de origine neogreacă sau turcă, altul nou, cuprinzînd mai ales neologisme de origine franceză, deformate prin lipsă de in-

strucţie şi prin mimetism. Comicul provine, de asemenea, din construcţii bizare, echivoce, fără sens sau absurde, din idei paradoxale sau din idei naive, din rapiditatea enunţului sau din încetineala lui. Insuficienta stăpînire a limbajului coboară personajele de pe piedestalul pe care marele lor orgoliu le urcă şi le face ridicole, pentru că mai ales prin limbaj se verifică raportul dintre ceea ce se pretind şi ceea ce sînt în fond.

Ca o consecinţă a viziunii scriitorului este de remarcat faptul că el a ştiut să păstreze un echilibru strict între efectele comicului de limbaj şi condiţia specifică a fiecărui personaj, limbajul fiind principalul instrument de modelare a eroilor caragialieni.

Geniul comic al celui mai mare dramaturg român se dovedeşte astfel profund original şi rezultatele lui ţin de o combinare inimitabilă a tuturor mijloacelor. G. Călinescu situează problema în sfera indemonstrabilului: „Umorul lui Caragiale e inefabil, ca şi lirismul eminescian, constînd în «caragialism», adică într-o manieră proprie de a vorbi. Teatrul lui e plin de ecouri memorabile" şi fraze întregi au devenit de o uzualitate ironică curentă, fiind intrate adînc în conştiinţa satirică a poporului român.

CONTRIBUŢIA LUI CARAGIALE LA DEZVOLTAREA LITERATURII ROMÂNE

În timp ce prin Eminescu poezia română cunoştea nivelul cel mai înalt de dezvoltare, Caragiale dădea teatrului şi prozei româneşti o strălucire deosebită. El este cel dintîi mare scriitor obiectiv. Se poate considera că, în transformarea literară care urmează epocii lui Alecsandri, Caragiale este un inovator şi un model pentru generaţiile de mai tîrziu.

Meritul suprem al scriitorului este acela de a fi „cel mai mare creator de viaţă din întreaga noastră literatură" (G. Ibrăileanu). Tipurile create de el au devenit populare şi sînt de o vitalitate fără egal. Această capacitate se conjugă cu un dar nedezminţit al observaţiei, care transformă opera într-o „comedie umană" de o inestimabilă valoare ca document artistic al unei epoci. Viziunea socială şi psihologică a lui Caragiale a urmărit în societatea română o întreagă evoluţie ciclică a burgheziei, integrînd psihologiile individuale în fresca societăţii, astfel încît scriitorul apare ca un istoric umorist al parvenitismului autohton.

O altă latură remarcabilă a operei lui Caragiale în dezvoltarea literaturii noastre este conştiinţa lui artistică. Cultul formei, migala de a găsi expresia cea mai potrivită, care i-au caracterizat şi pe Eminescu, şi pe

Creangă, au reprezentat un exemplu pentru ceea ce înseamnă responsabilitatea scriitorului față de cuvîntul scris, față de arta literară. Forma operei sale este impecabilă și dintre scriitorii vremii sale este cel mai exigent artist.

Caragiale nu este un scriitor numai al românilor. Pornind de la realități românești, creînd scene și tipuri originale, el s-a ridicat la o valoare artistică universală prin puterea de generalizare și sinteză a operei lui, prin satira necruțătoare a viciilor, prin aspirația spre o umanitate superioară, prin încrederea în posibilitățile omului de a se perfecționa. Mesajul lui Caragiale este mesajul etern al artei, ceea ce explică interesul constant față de dramaturgia lui nu numai al spectatorului român, ci și al celui de pretutindeni.

IOAN SLAVICI

MOARA CU NOROC

(Text prescurtat)

I

— Omul să fie mulţumit cu sărăcia sa, căci, dacă e vorba, nu bogăţia, ci liniştea colibei tale te face fericit. Dar voi să faceţi după cum [vă] trage inima, şi Dumnezeu să vă ajute şi să vă acopără cu aripa bunătăţilor sale. Eu sunt acum bătrînă, şi fiindcă am avut şi am atît de multe bucurii în viaţă, nu înţeleg nemulţumirile celor tineri şi mă tem ca nu cumva, căutînd acum la bătrîneţe un noroc nou, să pierd pe acela de care am avut parte pînă în ziua de astăzi şi să dau la sfîrşitul vieţii mele de amărăciunea pe care nu o cunosc decît din frică. Voi ştiţi, voi faceţi; de mine să nu ascultaţi. Mi-e greu să-mi părăsesc coliba în care mi-am petrecut viaţa şi mi-am crescut copiii şi mă cuprinde un fel de spaimă cînd mă gîndesc să rămîn singură într-însa: de aceea, poate că mai ales de aceea, Ana îmi părea prea tînără, prea aşezată, oarecum prea blîndă la fire, şi-mi vine să rîd cînd mi-o închipuiesc cîrciumăriţă.

— Vorbă scurtă — răspunse Ghiţă — să rămînem aici, să cîrpesc şi mai departe cizmele oamenilor, care umblă toată săptămîna în opinci ori desculţi, iară dacă duminecа e noroi, îşi duc cizmele în mînă pînă la biserică, şi să ne punem pe prispa casei la soare, privind eu la Ana, Ana la mine, amîndoi la copilaş, iară d-ta la tustrei. Iacă liniştea colibei.

— Nu zic, grăi soacra aşezată. Eu zic numai ce zic eu, vă spun numai aşa, gîndurile mele, iară voi faceţi după gîndul vostru, şi ştiţi prea bine că, dacă voi vă duceţi la moară, nici vorbă nu poate fi ca eu să rămîn aici ori să mă duc în altă parte: dacă vă hotărîţi să mergeţi, mă duc şi eu cu voi şi mă duc cu toată inima, cu tot sufletul, cu toată dragostea mamei care încearcă norocul copilului ieşit în lume. Dar nu cereţi ca eu să hotărăsc pentru voi.

— Atunci să nu mai pierdem vorba degeaba: mă duc să vorbesc cu arîndaşul, şi de la St. George cîrciuma de la Moara cu noroc e a noastră.

— În ceas bun să fie zis — grăi bătrîna — şi gînd bun să ne dea Dumnezeu în tot ceasul!

II

De la Ineu drumul de ţară o ia printre păduri şi peste ţarini lăsînd la dreapta şi la stînga satele aşezate prin colţurile văilor. Timp de un ceas şi jumătate drumul e bun; vine apoi un pripor, pe care îl urci, şi după ce ai coborît iar în vale, trebuie să faci popas,

IOAN SLAVICI

MOARA CU NOROC

(Text prescurtat)

I

— Omul să fie mulțumit cu sărăcia sa, căci, dacă e vorba, nu bogăția, ci liniștea colibei tale te face fericit. Dar voi să faceți după cum [vă] trage inima, și Dumnezeu să vă ajute și să vă acopără cu aripa bunătăților sale. Eu sunt acum bătrînă, și fiindcă am avut și am atît de multe bucurii în viață, nu înțeleg nemulțumirile celor tineri și mă tem ca nu cumva, căutînd acum la bătrînețe un noroc nou, să pierd pe acela de care am avut parte pînă în ziua de astăzi și să dau la sfîrșitul vieții mele de amărăciunea pe care nu o cunosc decît din frică. Voi știți, voi faceți; de mine să nu ascultați. Mi-e greu să-mi părăsesc coliba în care mi-am petrecut viața și mi-am crescut copiii și mă cuprinde un fel de spaimă cînd mă gîndesc să rămîn singură într-însa: de aceea, poate că mai ales de aceea, Ana îmi părea prea tînără, prea așezată, oarecum prea blîndă la fire, și-mi vine să rîd cînd mi-o închipuiesc cîrciumăriță.

— Vorbă scurtă — răspunse Ghiță — să rămînem aici, să cîrpesc și mai departe cizmele oamenilor, care umblă toată săptămîna în opinci ori desculți, iară dacă dumineca e noroi, își duc cizmele în mînă pînă la biserică, și să ne punem pe prispa casei la soare, privind eu la Ana, Ana la mine, amîndoi la copilaş, iară d-ta la tustrei. Iacă liniștea colibei.

— Nu zic, grăi soacra așezată. Eu zic numai ce zic eu, vă spun numai așa, gîndurile mele, iară voi faceți după gîndul vostru, și știți prea bine că, dacă voi vă duceți la moară, nici vorbă nu poate fi ca eu să rămîn aici ori să mă duc în altă parte: dacă vă hotărîți să mergeți, mă duc și eu cu voi și mă duc cu toată inima, cu tot sufletul, cu toată dragostea mamei care încearcă norocul copilului ieșit în lume. Dar nu cereți ca eu să hotărăsc pentru voi.

— Atunci să nu mai pierdem vorba degeaba: mă duc să vorbesc cu arîndașul, și de la St. George cîrciuma de la Moara cu noroc e a noastră.

— În ceas bun să fie zis — grăi bătrîna — și gînd bun să ne dea Dumnezeu în tot ceasul!

II

De la Ineu drumul de țară o ia printre păduri și peste țarini lăsînd la dreapta și la stînga satele așezate prin colțurile văilor. Timp de un ceas și jumătate drumul e bun; vine apoi un pripor, pe care îl urci, și după ce ai coborît iar în vale, trebuie să faci popas,

să adapi calul ori vita din jug și să le mai lași timp de răsuflare, fiindcă drumul a fost cam greu, iară mai departe locurile sunt rele.

Aici în vale e Moara cu noroc.

Ori din care parte ar veni, drumețul se bucură cînd o zărește din culmea dealului pleșuv, căci, venind despre locurile rele, ea îl vestește că a scăpat norocos, iară mergînd spre ele, la moară poate să găsească ori să aștepte alți drumeți, ca să nu plece singur mai departe.

Și fiindcă aici se opresc toți drumeții, încetul cu încetul s-a făcut bătătură înaintea morii, și oarecum pe nesimțite moara a încetat a mai măcina și s-a prefăcut în circiumă și loc de adăpost pentru tot drumețul obosit și mai ales pentru acela pe care noaptea-l apucă pe drum. În cele din urmă, arîndașul a zidit circiumă la un loc mai potrivit, departe de cîteva sute de pași de la rîuleț, iar moara a rămas părăsită, cu lopețile rupte și cu acoperămîntul ciuruit de vremurile ce trecuseră peste dînsul.

[Hanul este plin de drumeți de marți seara pînă sîmbătă. Ghiță, împreună cu familia, numără, la sfîrșitul fiecărei săptămîni, banii adunați. El începe să simtă singurătatea locurilor.]

Dacă aruncai privirea împrejur, la dreapta și la stînga, vedeai drumul de țară șerpuind spre culme, iară la vale, de-a lungul rîulețului, cît străbate ochiul, pînă la cîmpia nesfîrșită, afară de cîțiva arini ce stăteau grămadă din jos de podul de piatră, nu zăreai decît iarbă și mărăcini. La deal valea se strîmtează din ce în ce mai mult; dar aici vederile sunt multe și deosebite: de-a lungul rîulețului se întind două șiruri de sălcii și de răchite, care se îndeasă mereu, pînă ce se pierd în crîngul din fundul văii; pe culmea dealului de la stînga, despre Ineu, se ivește pe ici, pe colo marginea unei păduri de stejar, iară pe dealul de la dreapta stau răzlețe rămășițele încă nestîrpite ale unei alte păduri, cioate, rădăcini ieșite din pămînt și, tocmai sus la culme, un trunchi înalt, pe jumătate ars, cu crengile uscate, loc de popas pentru corbii ce se lasă croncănind de la deal înspre cîmpie; fundul văii, în sfîrșit, se întunecă, și din dosul crîngului depărtat iese turnul țuguiat al bisericii din Fundureni, învelit cu tinichea, dară pierdut oarecum în umbra dealurilor acoperite cu păduri posomorîte, ce se ridică și se grămădesc unul peste altul, pînă la muntele Bihorului, de pe ale cărui culmi troienite se răsfrîng razele soarelui de dimineață.

Rămîind singur cu Ana și cu copiii, Ghiță privește împrejurul său, se bucură de frumusețea locului și inima îi rîde cînd Ana cea înțeleaptă și așezată deodată își pierde cumpătul și se aruncă răsfățată asupra lui, căci Ana era tînără și frumoasă, Ana era fragedă și subțirică, Ana era sprintenă și mlădioasă, iară el însuși, înalt și spătos, o purta ca pe o pană subțirică.

Numai cîteodată, cînd în timp de noapte vîntul zgîția moara părăsită, locul îi părea lui Ghiță străin și pustiicios, și atunci el pipăia prin întunerec, ca să vadă dacă Ana, care dormea ca un copil îmbăiat lîngă dînsul, nu cumva s-a descoperit prin somn, și s-o acoperă iară.

III

Cît țin luncile, ele sunt pline de turme de porci, iară unde sunt multe turme, trebuie să fie și mulți păstori. Dar și porcarii sunt oameni, ba, între mulți, sunt oameni de tot felul, și de rînd, și de mîna a doua, ba chiar și oameni de frunte.

O turmă nu poate să fie prea mare, și așa, unde sunt mii și mii de porci, trebuie să fie sute de turme, și fiecare turmă are cîte un păstor, și fiecare păstor e ajutat de către doi-trei băieți, boitarii, adeseori și mai mulți, dacă turma e mare. E dar pe lunci un

întreg neam de porcari, oameni care s-au trezit în pădure la turma de grăsuni, ai căror părinți, buni și străbuni tot păstori au fost, oameni care au obiceiurile lor și limba lor păstorească, pe care numai ei o înțeleg.

Și fiindcă nu-i negutătorie fără de pagubă, iară păstorii sunt oameni săraci, trebuie să fie cineva care să răspundă de paguba care se face în turmă: acest cineva este „sămădăul," porcar și el, dar om cu stare, care poate să plătească grăsunii pierduți ori pe cei furați. De aceea sămădăul nu e numai om cu stare, ci mai ales om aspru și neîndurat, care umblă mereu călare de la turmă la turmă, care știe toate înfundăturile, cunoaște pe toți oamenii buni și mai ales pe cei răi, de care tremură toată lunca și care știe să afle urechea grăsunului pripășit chiar și din oala cu varză.

Și dacă lumea zicea că locurile de lîngă Moara cu noroc sunt rele, n-ai fi avut decît să-l întrebi pe vreunul dintre sămădăi, și el ți-ar fi putut spune pentru ce nu sunt bune și cine le primejduiește; dar sămădăul e, mai presus de toate, om tăcut, și dacă îl întrebi asemenea lucruri, el răspunde: „Nu știu, n-am văzut, am atîtea și atîtea turme în răspunderea mea și nu mă pot strica cu oamenii." El știe ce știe, numai pentru nevoile lui.

Veneau cîteodată pe la cîrciuma lui Ghiță și porcari, niște oameni îndeobște înalți și bine făcuți, cu cămașa neagră și cu părul strălucitor de untura cea multă și căzut în plete lungi și răsucite asupra grumajilor goi: oameni erau și ei, chiar oameni cinstiți, care mănîncă, beau și plătesc.

Într-o zi de luni au venit trei inși în o căruță cu osiile de fer, ușurică și trasă de doi cai frumoși, dintre care însă unul mai mare și altul mai mic. În căruță nu era nici scaun, nici fîn, ci unul dintre porcarii unsuroși mîna caii, stînd în picioare, iară ceilalți doi ședeau pe leutrele vopsite în verde, ca și cînd n-ar fi venind decît de aci din apropiere.

„Ăștia nu prea îmi par a oameni buni," își zise Ghiță cînd îi văzu sărind din căruță și privind împregiur, ca unii ce au mai fost pe aici și acum nu găsesc nici locul, nici oamenii ca odinioară.

Ei întrebară dacă n-a fost sămădăul pe acolo, puseră sluga să le deshame caii, să-i adape și să le dea ovăz, apoi intrară, băură fiecare cît trei inși la un loc și plecară cu un „noroc bun."

— Bine, dar n-au plătit, grăi bătrîna nedumerită.

— Lasă, că m-am înțeles eu cu dînșii, răspunse Ghiță, apoi se duse pe ici încolea, ca nimeni să nu-i vadă fața și ca nu cumva nevasta să-l întrebe: „Ce ai, Ghiță?"

Peste puțin sosi și sămădăul, vestitul Lică Sămădăul, la Moara cu noroc.

Lică, un om ca de treizeci și șase de ani, înalt, uscățiv și supt la față, cu mustața lungă, cu ochii mici și verzi și cu sprîncenele dese și împreunate la mijloc. Lică era porcar, însă dintre cei ce poartă cămașă subțire și albă ca floricelele, pieptar cu bumbi de argint și bici de carmajin, cu codoriștea de os împodobit cu flori tăiate și cu ghintulețe de aur.

El își opri calul înaintea cîrciumei, aruncă o privire la Ana, apoi alta la bătrîna, care ședeau pe laița de lîngă masa cea mare din umbra cerdacului, trase cu ochii o raită prin prejur, apoi întrebă unde-i cîrciumarul.

— Noi suntem, răspunse bătrîna ridicîndu-se.

— Știu — grăi Lică — dar cred că vor fi și oameni pe aici. Eu întreb de cîrciumarul; cu el vreau să vorbesc.

Lică le zise aceste așa, ca orișicine să poată înțelege că are grabă și că nu vrea să mai lungească vorba; bătrîna plecă dar fără de întîrziere să caute pe Ghiță, iar Ana rămase privind ca un copil uimit la călărețul ce stătea ca un stîlp de piatră înaintea ei.

Dacă Lică ar fi fost alt om, el n-ar fi stătut așa cu privirea pierdută în vînt, ci s-ar fi bucurat de vederea femeii frumoase, care-l privea oarecum pierdută și speriată de bărbăția înfățișării lui.

— Ungurul a murit? întrebă el cînd văzu pe Ghiță.

— Da!

— Şi tu ai venit în locul lui!
— Da!
— De la Sf. Gheorghe?
— Da, răspunse Ghiţă, aruncînd o privire furişată asupra femeilor, ca să vadă dacă ele nu cumva se turbură.
— E Ghiţă, ginere-meu — grăi bătrîna — şi, mulţumită lui Dumnezeu, ne merge bine de cînd suntem aici.
Lică îşi apucă, zîmbind, mustaţa între buze.
— Aici — zise el — aici le merge bine la toţi oamenii cu minte. N-ai decît să te pui bine cu toată lumea, să le zici „noroc bun" celor ce vin şi se duc şi poţi să dai mulţumită lui Dumnezeu. N-au trecut pe aici nişte oameni?
— De! răspunse Ghiţă chibzuit, suntem la drum şi trece multă lume.
— Vorba vine, trei oameni...
— Trei, patru, zece — grăi Ghiţă cam în glumă — lumea trece mereu. Eu nu stau aici ca să ţin seamă despre cei ce vin şi trec, şi aşa nici nu-i prea ştiu. De la o vreme te obicinuieşti cu oamenii, încît nici nu te mai uiţi la feţele lor. Apoi, cine ştie dacă nu e şi cîte unul care s-ar mîhni dacă ai bate drumul cu vorbe despre dînsul. De cîrciumar să nu întrebi niciodată, căci el vede şi aude atît de multe, încît trebuie să uite degrab' şi să nu mai ţie nimica minte.
— Aşa-i, grăi Lică. Întrebam numai, ca să văd dacă nu cumva mi-ai putea spune, fiindcă sunt oamenii mei. Au plecat să vadă o pădure, pe care voiam să o luăm de la toamnă pentru turme, şi nu ştiu acum dacă au trecut înaintea mea, ori e să-i aştept aici.
— Aşa o fi — răspunse Ghiţă hotărît — dar eu nu-ţi pot spune dacă între cei ce au trecut astăzi pe aici vor fi fost şi ei.
— Cum nu!? strigă bătrîna cu nerăbdare. Cei trei porcari ce au băut atît de mult şi n-au plătit.
Pe Ghiţă îl trecu un fel de junghi prin inimă şi, oricît de mult ţinea la soacră-sa, acum el ar fi fost în stare să-i pună degetul pe gură.
— Muierile văd mai bine şi se vede că au mai puţină treabă, zise el stăpînindu-se.
— Dacă n-au plătit — grăi Lică, apucîndu-şi iar mustaţa între buze — era fiindcă ştiau că voi veni eu ca să plătesc pentru dînşii.
Grăind acestea, el descălecă şi-i făcu lui Ghiţă semn să intre cu dînsul, pentru ca să facă socoteala.
„Bătrîna e tot mai cuminte decît mine", îşi zise cîrciumarul, şi intră cu voie bună în urma lui.
— Bătrîna ar putea să-şi ţie gura, grăi Lică după ce se văzu singur cu Ghiţă. Mă cunoşti?
— Nu! răspunse Ghiţă, răcit în tot trupul.
— Atunci mă ştii de nume. Eu sunt Lică, sămădăul... Multe se zic despre mine, şi dintre multe, multe vor fi adevărate şi multe scornite. Tu vezi un lucru: că umblu ziua-n amiază mare pe drumul de ţară şi nimeni nu mă opreşte în cale, că mă duc în oraş şi stau de vorbă cu domnii. Voi fi făcut ce voi fi făcut, nu-i vorba, dar am făcut aşa, că orişicine poate să creadă ce-i place, însă nimeni nu ştie nimic. De aceea am să dau seamă despre douăzeci şi trei de turme de porci. M-ai înţeles? Nu doară c-aş putea plăti tot ce se poate perde într-un an, ci pentru că de la mine nimeni nu cutează să fure, ba să-l ferească Dumnezeu pe acela pe care aş crede că-l pot bănui. M-ai înţeles? Eu voiesc să ştiu totdeauna cine umblă pe drum, cine trece pe aici, cine ce zice şi cine ce face, şi voiesc ca nimeni afară de mine să nu ştie. Cred că ne-am înţeles!?
Ghiţă ar fi avut multe de zis, dar Lică se întoarse o dată în călcîi şi, pe cînd cîrciumarul îşi veni în fire, drumeţul dăduse pinteni calului.
— Un om prea cumsecade, grăi bătrîna, privind în urma lui. Cine a fost ăsta?
— Lică Sămădăul! răspunse Ghiţă.

— Lică Sămădăul!? strigă Ana. Și cîte rele nu mai zicea lumea despre dînsul!
— Așa e lumea... grăi Ghiță. Să nu crezi nimic pînă ce nu vezi cu ochii.
El singur nu și-ar fi putut da seamă dacă a grăit aceste cuvinte din amărăciune ori numai dorind să ascundă înaintea nevestei gîndurile grele ce-l cuprinseseră.
— Nu-i vorba — adause Ana — e oarecum fioros la față.
— Asta-ți pare ție, grăi Ghiță. Are și el necazurile lui.

IV

[Ghiță a hotărît, împreună cu bătrîna și cu soția sa, să nu mai dea informații nimănui despre călătorii care treceau prin părțile locului. El își cumpără pistoale de la Arad și deprinde doi cîței „la asmuțit."]

Turmele treceau una cîte una pe dinaintea cîrciumei; cînd una se vedea din depărtare, cealaltă pornea mai departe, și locul se deșerta, dar peste puțin iar se umplea. Și cum turmele plecau una cîte una, Ghiță întreba mereu cîte mai sunt, și pe cît numărul turmelor rămase în urmă scădea, pe atît el prindea poftă de a-și opri cei cinci grăsuni.
— A zis Lică să-mi opresc cinci grăsuni, îi zise el în cele din urmă unuia dintre porcari.
— Noi nu știm nimic, răspunse acesta.
— Apoi — adause altul cam în glumă — noi plătim înainte, ori nu plătim deloc.
Peste puțin sosi și Lică, ceru un pahar de vin, își întrebă de turme, apoi zise: „noroc bun!" și plecă mai departe fără să fi descălecat măcar.
Ghiță rămase cuprins de gîndurile omului păgubaș.
El era om cu minte și înțelegea cele ce se petrec.
Aci, la Moara cu noroc, nu putea să stea nimeni fără voia lui Lică: afară de arîndaș și afară de stăpînire mai era și dînsul care stăpînea drumurile, și în zadar te înțelegi cu arîndașul, în zadar te pui bine cu stăpînirea, căci, pentru ca să poți sta la Moara cu noroc, mai trebuie să te faci și om al lui Lică.
Iar Ghiță voia cu tot dinadinsul să rămîie la Moara cu noroc, pentru că-i mergea bine.
„Trei ani, numai trei ani să pot sta aici — își zicea el — și mă pun în picioare, încît pot să lucrez cu zece calfe și să le dau altora de cîrpit."
Dar acești trei ani atîrnau de Lică.
Dacă se punea bine cu dînsul, putea să-i meargă de minune, căci oamenii ca Lică sunt darnici. E numai vorba ce va fi cerînd Lică pentru ceea ce dă.
Ghiță întîia oară în viața lui ar fi voit să n-aibă nevastă și copii, pentru ca să poată zice: „Prea puțin îmi pasă!" Se gîndea la cîștigul pe care l-ar putea face în tovărășie cu Lică, vedea banii grămadă înaintea sa și i se împăingeneau parcă ochii; de dragul acestui cîștig ar fi fost gata să-și pună pe un an, doi capul în primejdie. Avea însă nevastă și copii și nu putea să facă ce-i plăcea.
„Să vedem! își zise el în cele din urmă, voind să-și alunge gîndurile rele. Deocamdată, e mai bine ca el să-mi fie dator mie."
Așa zicea el, însă de cu seară, cînd își strînse banii ca să-i pună în ladă, el simți că nu are dreptate.
Ghiță nu era omul care se știe bucuros dator, dar cu atît mai puțin omul care dă bucuros de la sine, și așa îi venea parcă să zică: „Am să mă pun frumos pe lîngă dînsul, ca să-mi plătească."
Era legat, și omul cînd se simte legat e supărăcios. Chiar atunci seara Ghiță își bătu sluga, pe ungurul, fără a-și da seamă pentru ce, iar cînd Ana îl mustră, fără de voie, pentru aceasta, el îi aruncă vorbele:

— Ei, frate, dă-mi pace! Parcă nu tot pentru voi îmi mistuiesc viața!?

Ana tăcu, dar ochii i se umplură de lacrămi, fiindcă vorbele îi păreau grele.

— Ei! și tu te mîhnești numaidecît, zise el amărît.

Ar fi voit să meargă la ea, să-i ceară iertare și să o împace, dar nu putea: era în el ceva ce nu-l lăsa, și așa ieși afară, ca să fie singur cu gîndurile sale.

Și dacă ar fi știut Ana ce gîndea și ce simțea el cînd stetea așa singur și posomorît, ea s-ar fi dus la el și l-ar fi mîngîiat, dar el tăcea, și așa ea nu îndrăznea să-l supere, ci se întreba mereu ce o fi avînd soțul ei.

Duminecă, după ce bătrîna plecase la biserică, Ghiță-și răsuflă veninul asupra lui Laie, apoi se făcuse mai vesel decît de obicei. El petrecea cu Ana și cu copiii în umbra arinilor, luase de zgardă pe Cula, cînele cel mare și leneș, își pusese băiatul pe el și-l învăța să călărească, și-l învăța mereu, cu toate că Ana se necăjea, temîndu-se ca nu cumva copilul să cadă ori cînele să-l muște.

Deodată, ceilalți cîni, care erau slobozi, începură să latre, iară Cula, auzind lătratul lor, se repezi și el lătrînd în partea despre deal, încotro îi auzea pe dînșii lătrînd.

Ana țipă înspăimîntată, deoarece copilul era să cadă; însă Ghiță nici nu ținu seama de dînsa, ci, strîngînd zgarda, se îndreptă și privi îngrijat în toate părțile.

Nu zări nimic.

— Se vede c-au dat de cățelul pămîntului, ori au simțit vreo vulpe prin împrejur, zise el, lăsîndu-i să latre mai departe.

— Ghiță! grăi Ana jălindu-se. Eu nu știu cum te-ai făcut tu de la o bucată de vreme: vezi că-mi vine rău cînd văd copilul pe cîne, și parcă în ciuda mea îl ții mereu.

— Săracul de mine! răspunse el cam răstit. Cînd e vorba să-mi fac și eu o poftă, proastă, bună, cum ar fi, țop! că mi se supără nevasta! Haid'! adaose apoi, luînd copilul în brațe și dînd cu piciorul în cîne.

— Nu, Ghiță! Nu vreau! strigă Ana speriată, apoi fugi după cîne, îl luă de zgardă, îl aduse la locul unde fusese și începu să-l roage pe Ghiță cu stăruință ca să-și pună iar băiatul călare pe el.

— Uite, era o prostie! grăi Ghiță muiat și se lăsă pe iarbă.

Ana luă ea însăși copilul, îl puse călare pe Cula și-l purtă fricoasă la dreapta și la stînga, privind mereu la soțul său, ca să vadă dacă el nu zîmbește.

Ghiță nu zîmbea.

Privind la copilul ce țipa răsfățat și privind la soția sa, îl apucă o înduioșare din ce în ce mai adîncă: îi era parcă n-a văzut-o de mult și parcă era să se despartă de dînsa.

— Ano — zise el în cele din urmă alene — ia vino, șezi lîngă mine!

După ce ea se așeză lîngă dînsul, el o privi lung și întristat, îi netezi părul de pe frunte, apoi grăi încet:

— Ce zici tu! n-ar fi bine să plecăm noi la St. Dimitrie de aici?

— Pentru ce? întrebă nevasta uimită.

— Nu ți se urăște ție în singurătatea asta?

— Mie? nu!

— Nu ți-e frică?

— De ce?

— De ce? De toate! Tu auzi cum latră cînii; au dat de vreo urmă, de vreun gîndac, de vreun vierme și latră, fiindcă n-au altă treabă: mie însă mi se răcește măduva în oase cînd îi aud lătrînd. E grozavă viața asta, Ano, e grozavă: stai aici în pustietate, și te sperii de nimic, și-ți mistuiești viața cu năluciri deșerte.

— Ce ai, Ghiță!? strigă nevasta cuprinsă de îngrijare.

— Ce am? răspunse el cu amărîciune. Am o nenorocire: pierd ziua de astăzi pentru cea de mîne. Eu nu ți-am vorbit niciodată despre lucruri de aceste, dar trebuie să fii și tu om, Ano, și să te gîndești la viață, căci nu pot să-ți vie mereu toate de-a

gata. Astăzi stau aici și nu mă supără nimic, dar îmi fac eu însumi gînduri rele despre ziua de mîne, și aceste gînduri nu-mi lasă tignă să mă bucur de ziua de astăzi. Și poate că gîndurile mele sunt deșerte, poate că ziua de mîne are să fie tot bună, dar o voi pierde temîndu-mă de cea de poimîne. Și cît vom sta aici, nu mai scap de nevoia aceasta.

— Atunci să plecăm, Ghiță.

— Da, să plecăm, dar întreabă-mă dacă mă pot hotărî să plec. Vezi tu, așa cum sunt, îmi vine greu să plec.

— Atunci să rămînem aici. Tu știi mai bine cum are să fie bine.

— Poate că știu, Ano, dar nu pot, zise el cu amărîciune. Ar trebui să mă silească cineva, să mă împingă. Mi-e greu să-i vorbesc maichii, pentru că ea ne-a zis să nu venim aici; mi-e rușine; iară tu ești bună, Ano, și blîndă, dar ești ușoară la minte și nu înțelegi nimic: sunt cu tine ca fără de tine; în loc de a-mi alunga gîndurile cele rele, mă lași să mă mistuiesc cu ele, și cînd nu mai știu ce să fac, tu te uiți la mine cu milă, și atita-i tot.

— Ce să fac — zise ea mîhnită — dacă așa m-a lăsat Dumnezeu!?

Ghiță se lăsă pe coate și rămase așa întins pe pămînt și cu privirea pierdută în depărtare.

Într-un tîrziu, Ana își ridică capul și privi îndrăzneață la el.

— Fiindcă tu le fierbi toate în tine și mie nu-mi spui nimic, zise ea. Apoi tot eu sunt de vină dacă nu știu ce te pune pe gînduri...

[Lică îmblînzește cîinii hangiului pentru a veni la cîrciumă cu oamenii săi. Ana intuiește primejdia care-l amenința pe Ghiță și dă primele semne de neliniște.]

Ghiță sări în picioare cînd află că Lică a sosit la cîrciumă și se schimbă la față, dar nu se gîndi mult, ci plecă cu pași hotărîți și cu vinele încordate spre cîrciumă.

Ana rămase o clipă turburată, apoi făcu iute un pas spre el.

— Ghiță! stai! zise ea. Înainte de toate îl trimite pe Laie pe vale în sus de-a lungul răchitelor. Ea privi lung și aspru în ochii lui. Nu mă înțelegi tu, acum, cînd eu încep a te înțelege pe tine!? zise ea încet. Așa a fost vorba între noi, ca să trimitem pe Laie înainte, să ne aștepte acolo. Du-te, Laie, urmă ea; ia-o pe vale în sus, în dosul răchitelor, pînă la crîng, și dacă-i întîlni pe părintele, să-i spui că venim mai tîrziu, fiindcă a venit Lică Sămădăul, cu alți doi oameni, și trebuie să mai stăm cu dînșii; să ne mai aștepte, și ne aștepți și tu. Ai înțeles? Să te duci mereu în dosul răchitelor, ca să nu vadă nimeni.

— Da, răspunse Laie, și plecă printre arini spre albia rîulețului.

Acum înțelegea și Ghiță gîndul nevestei sale, îl înțelegea și parcă nu-i venea să plece, parcă-i venea să zică: „Ano! greșești cînd crezi că trebuie să te temi de Lică." Apoi iar îi venea să meargă la dînsa, să-i mulțumească pentru gîndul ei cel bun; însă nu putea să zică, nici să facă nimic; se temea că o va turbura, și așa plecă cu inima îndoită spre cîrciumă, lăsînd-o pe dînsa cu copiii sub arini.

Cînd se află aproape de cîrciumă, el privi spre rîuleț și văzu pe Laie fugind peste drumul de țară, ca să apuce șirul de răchite.

„Prostul dracului! mă dă de gol," își zise el îngrijat.

— Se vede că l-am bătut astăzi, adause apoi, privind pe Lică. L-am trimis să-mi aducă plasa cu pește și uite cît e de sprinten. Noroc bun să dea Dumnezeu!

— Minunați cățeii! răspunse Lică, netezind pe unul dintre cîni și privind la Ana, care se vedea venind despre arini cu un copil în brațe și cu altul de mînă. M-au simțit cale de o jumătate de ceas și-am pierdut o mulțime de vreme ca să-i momesc.

Ghiță înțelese unde bate Lică cu vorbele sale și ar fi avut poftă să dea o dată cu piciorul în cînele care începu a se linguși pe lîngă dînsul.

— I-am auzit lătrînd — răspunse el — dar ştiam că nu pot să fie decît oameni de aceia de care aştept în toate zilele.

— Trebuie să ştii un lucru, urmă Lică. Cînii au pentru oameni un lătrat anume şi trebuie să înţelegi limba lor, pentru ca să te foloseşti de ei, fiindcă mai ales atunci cînd ar trebui să sară, ei nici nu latră decît o dată, de două ori. Altfel, locul e minunat: cale de un ceas nu se poate ivi nimeni fără ca să-l zăreşti. Dar să intrăm — adause el alene — fiindcă avem o vorbă împreună.

— Şi mai multe, răspunse Ghiţă, intrînd cu pas hotărît în urma lui.

Cîtva timp ei stătură tăcuţi, faţă în faţă, hotărîţi amîndoi şi simţind fiecare că şi-a găsit omul.

— Iacă, grăi Lică în cele din urmă, luînd de la brîu un teanc de bucăţi de piele înşirate pe o verigă de sîrmă. Acestea sunt semnele turmelor mele. Eu pun semn la urechea din dreapta, jos, pentru fiecare turmă altul, aşa, cum îl vezi tăiat în aceste bucăţele, pe care ţi le las aici. Dacă trec porci pe drum, să te uiţi la semnul lor, să ţii bine minte pe omul care-i mînă şi taci.

Ghiţă privi lung la el, dar nu răspunse nimic.

— Cred că ne-am înţeles? adause Lică.

— Eu cred că nu!

— Cum aşa?

— Apoi vezi — grăi Ghiţă răspicat şi aspru — dacă mă uit în toate părţile, nu văd pe nimeni şi stau singur aici în pustietate. Am doi cîni minunaţi, cum ziceai, şi tot aţi venit trei inşi fără de ştirea nimănui. Puteţi să ne omorîţi pe toţi cîţi suntem aici, şi nimeni n-are să ştie că voi ne-aţi omorît; puteţi să luaţi ce vă place, şi dacă suntem oameni cu minte, n-avem să ne plîngem nimănui, fiindcă voi sunteţi totdeauna mulţi şi tari, iar noi suntem totdeauna puţini şi slabi. Îmi ziceai să fac aşa: e oare cu putinţă să zic ba?!

— Care va să zică, ne-am înţeles.

— Înţelegerea cu de-a sila nu se poate. Dacă voiai să te înţelegi cu mine, trebuia să vii pe drum, iar nu pe potecă. Eu pot zice că fac pe dorinţa ta şi tot nu fac decît aşa cum îmi vine la socoteală.

— Asta-i treaba mea! zise Lică hotărît. Ori îmi vei face pe plac, ori îmi fac rînd de alt om la Moara cu noroc.

— Lică — grăi cîrciumarul — nu crede că poţi să mă ţii de frică. Dacă eşti om cuminte, caută să te pui la bună înţelegere cu mine.

— Eu nu cunosc înţelegere mai bună decît asta! În inima omului poate să fie orişice; destul numai să simţă, că vai şi amar de el dacă nu-mi face pe plac.

Ghiţă se apropie un pas.

— Dacă ar fi numai atît, Lică — zise el aşezat — n-aş zice nimic. Tu ceri, la urma urmelor, un ajutor de la mine şi ţi l-aş da bucuros dacă te-aş şti cine eşti şi dacă n-ar trebui să mă tem că mîne ai să ceri mai mult. Apoi, tu nu eşti singur, ca mine, Lică, şi dacă-ţi fac ţie pe plac, am socoteală cu alţii.

— Asta-i treaba ta! strigă Lică mînios. Adu-mi cheile!

— Ce fel de chei?

— Toate cheile: de la saltarul mesei, de la dulap, de la orice ladă, răspunse Lică rece. Cel ce vine aici vine să-şi facă bani; ţi-ai făcut şi tu de cînd eşti aici: am să mă împrumut de la tine.

Ghiţă rămase cîtva timp încremenit şi cu ochii ţintiţi la dînsul.

— N-am să te prad, adause Lică; am să iau cu împrumut şi să plătesc cinstit, cu camătă, cu cametele cametelor, se înţelege, cînd îmi vine la socoteală. În scris n-am nevoie să-ţi dau, fiindcă nu poate să-ţi fie de nici un folos: dacă trăiesc şi-mi merg trebile bine, am să plătesc cu prisos, iară dacă mor fără de vreme ori dacă-mi merge rău, tot n-ai de unde să iei.

— Să-ți dau bani numărați.
— Ce să mai pierdem vremea numărînd!?
— Atunci ia cît iai, dar fii cuminte și mai lasă, ca să nu simță nevasta și soacră-mea, grăi Ghiță, arătînd saltarul, în care erau banii și cheile.
— Așa ne înțelegem! zise Lică.
Ghiță ar fi avut poftă să sară la el și să-l sfîșie în bucăți, dar nu putea, pentru că ceilalți doi erau în apropiere și ar fi trebuit să mîntuie prea iute cu dînsul. Îi era parcă-i seacă sîngele din vine cînd vedea pe Lică la banii ce-și adunase para cu para, dar acum era legat și trebuia să se stăpînească.
— Da, ne înțelegem — zise el apropiindu-se — și dacă vei fi avînd vreo supărare din partea mea, să nu-mi mai văd banii cu ochii.
Lică se întoarse și se rînji la el.
— Așa-i că te-ai făcut blînd ca un mieluşel?! îi zise apoi.
Ghiță se cutremură. Toate ca toate, dar bătaia de joc îl scotea din minți. El făcu, oarecum fără de voie, un pas spre Lică, îl apucă de amîndouă brațele, îl ținu strîns înaintea sa și grăi cu glasul înăbușit:
— Nu te mișca, dacă nu vrei să fie moarte de om!
Simțind că Ghiță e mai tare, Lică privi îngrijat spre ușă și grăi iute:
— Ce vrei cu mine?
— Nimic! răspunse Ghiță, nimic nu vreau. Tu vezi prea bine că am nevastă și copii și că nu-ți pot face nimic. Îmi iai banii: să-ți fie de bine! Mi-ai luat liniștea sufletului și mi-ai stricat viața: să-ți fie de bine! Dar să nu crezi că mă ții legat, să nu crezi că te prinde să mă iai în bătaie de joc. Tu poți să mă omori, Lică, tu cu oamenii tăi: eu pot să te duc pe tine la spînzurătoare. Nu te juca dar cu mine. Gîndește-te că tu m-ai făcut să nu mai am multe de perdut și bagă de seamă să nu mai perd și cele ce am! Să-ți fie frică de mine!
Lică se dete un pas înapoi.
— Ți-e frică, urmă Ghiță, trecîndu-și cu amîndouă mînile printre peri în sus. Ți-e frică și nu ți-e rușine să-ți chemi oamenii într-ajutor.
— Se înțelege că nu, răspunse Lică zîmbind. Mi-ar fi rușine dac-aș fi venit fără de dînșii la tine.
Ghiță își pierduse bunul cumpăt și tocmai pentru aceea se simțea în strîmtorare față cu Lică, pe care nimic nu putea să-l scoată din sărite.
— Voiesc și eu să intre, ca să vadă că ți-e frică, zise el. Săriți, măi oameni! strigă apoi și se opri neclintit în mijlocul casei.
Unul din porcari intră iute în casă, iar cellalt se ivi pe prag, unde rămase privind în ochii lui Lică.
— I-a venit poftă să se prindă la harță cu noi, grăi Lică.
— Ba să mă ferească Dumnezeu, răspunse Ghiță. Sunt om cuminte. Voiesc numai să vă arăt că nu mi-e frică de voi.
— Dar ni-e frică nouă de tine, zise Lică. Tu însuți ziceai să-mi fie frică: îți spun că-mi este și nu știu dacă te voi mai putea apuca vreodată așa la strîmtorare cum te țin acum. Tu mă înțelegi. Mie nu mi s-a pus încă om în cale fără ca să mi-l fi curățit din drum.
— Nici eu nu voiesc să mă pun în calea ta.
— Dar ai putea să te pui, ai putea să faci ceea ce pînă acu n-ai făcut, fiindcă nu mă știai cine sunt. Du-te — îi zise apoi Lică lui Răuț, care stătea în prag — leagă-l pe slugă, apoi adă nevasta cu copiii în casă.
Ghiță se repezi înainte, îl apucă pe Răuț de pept și-l aruncă spre mijlocul casei, apoi închise ușa și grăi înecat de spaimă:

— Nu băgaţi nevasta în trebile noastre; nu vă atingeţi de mine, că nu e bine. Lică, tu eşti om chibzuit: nu-ţi băga capul în primejdie, nu te face de ruşine; fii tilhar, Lică, dar nu pungaş prost, care se dă de gol; întreabă-mă unde e sluga mea şi apoi vorbeşte cu mine.

Lică privi zăpăcit la tovarăşii săi.

— Voi l-aţi văzut fugind pe vale în sus; să ştiţi că nu se întoarce decît după ce veţi fi plecat voi de aici. L-am trimis la popa din Fundureni, ca să-i spună că stau de vorbă cu voi.

— Aşa-i, zise Răuţ ca speriat din somn. Nu l-am mai văzut de atunci.

Lică simţi că şi-a perdut pămîntul de sub picioare.

— Pentru asta am să te ţin minte cit voi trăi, zise el privind aspru în faţa lui Ghiţă.

— Nu umbla cu vrăjmăşie — răspunse Ghiţă apropiindu-se de dînsul — ci te gîndeşte că, dacă nu m-ai prins astăzi, n-ai să mă prinzi cît vei trăi pe faţa pămîntului. Lică, tu trebuie să înţelegi că oamenii ca mine sunt slugi primejdioase, dar prieteni nepreţuiţi.

— Am zis eu că vreau să mi te faci slugă!? întrebă Lică, schimbîndu-şi deodată faţa.

— Dacă n-ai zis şi nu vrei să zici, atunci haid' să vorbim ca prieteni, îi zise Ghiţă dezgheţat! Să aduc vin şi să ne cinstim ca nişte oameni de bună înţelegere. Am eu atita minte ca să înţeleg că nu pot sta la Moara cu noroc fără de a mă fi pus în înţelegere cu tine. Nu vreau să mă ţii numai de frică, ci umblu să intru la învoială cu tine. Sunt gata să-ţi fac pe plac: dar atunci să fii şi tu om cu minte, şi să înţelegi că, dacă e să vă fiu de folos, lumea trebuie să mă creadă om cinstit şi stricat cu voi.

— Aşa e! grăi Lică. Lumea — da, însă noi cum trebuie să te credem?

— Cum mă veţi fi ştiind; să vedem, răspunse cîrciumarul, întinzîndu-i mîna. Pe vrăjmaşul pe care nu-l poate birui tot omul cu minte şi-l face tovarăş.

Lică primi mîna.

— Banii mi-i laşi, urmă Ghiţă cam cu jumătate de gură.

— Adecă îi iau cu mine, răspunse Lică; ce-i în mînă nu-i minciună.

— Dar să ştii că nu mă ţii legat cu ei, grăi Ghiţă, şi plecă să aducă vin rece din pivniţă.

— Asta a fost prostia mea, grăi Lică, după ce se văzu singur cu tovarăşii săi. Tot era mai bine să ascult de tine şi să ţin sluga la cîrciumă.

— Lasă, poate că e mai bine aşa! răspunse Răuţ.

— Să vedem! grăi cellalt. Eu mă tem că ne ţine cu minciuna.

— Asta e treaba mea! zise Lică, ridicîndu-şi capul.

VI

[Ana încearcă să-l scoată pe Ghiţă de sub influenţa lui Lică Sămădăul. Ea a simţit în fizionomia Sămădăului trăsăturile omului rău şi pătimaş.]

— Ghiţă! grăi nevasta aşezat. Nu vorbi cu mine ca şi cînd ai avea un copil înaintea ta. Tu eşti bărbat şi trebuie să ştii ce faci. Te întreb numai; nu vreau să te descos: tu îţi dă seamă dacă ai ori nu ai ceva să-mi spui. Fă cum ştii, dar eu îţi spun, şi nu mă lasă inima să nu-ţi spun, că Lică e om rău şi om primejdios: asta se vede din ochii lui, din rînjetul lui şi mai ales din căutătura ce are, cînd îşi roade mustaţa cu dinţii. E om pătimaş, Ghiţă, şi nu e bine să te dai prea departe cu el.

— Dar nu mă dau deloc! răspunse bărbatul.

— Bine! grăi nevasta. Tu fă cum știi, dar să nu zici apoi că nu ți-am spus.

Ghiță ar fi voit să vorbească, însă îi era greu, după ce zisese o dată că n-are nimic cu Lică; își puse dar numai de gînd că îi va vorbi altă dată.

Și, la drept vorbind, ce ar fi avut el acum să îi spună?! Toate cele petrecute erau parcă date uitării, și așa poate că nici nu era bine ca Ana să afle despre ele. Ce-i drept, Ghiță se uita mereu la urechile porcilor, ba a găsit în mai multe rînduri și porci cu semne de ale lui Lică, însă Lică venea și se ducea fără ca să-l întrebe ceva, și așa nu avea decît să țină minte și să tacă. Lică nu-l întreba nimic, nimic nu-i spunea și nimic nu cerea de la dînsul.

Cu toate aceste, Sămădăul parcă știa tot ce se petrecea la Moara cu noroc, și aceasta îl nedumerea cîteodată pe cîrciumar.

Și mai mare i se făcu nedumerirea, cînd într-o zi Lică îi trimisese șase porci, dintre care patru nu erau însemnați cu nici unul dintre semnele înșirate pe veriga de sîrmă. Ghiță a stătut mult la luptă cu sine; dar în cele din urmă tot i-a primit, pentru ca să nu se strice cu Lică, și tot nu i-a grăit Anei, fiindcă se temea că ea va stărui să nu-i primească.

De aici înainte el în adevăr se ferea de dînsa, iară ea își dedea silință să nu-l supere.

Astfel sosi timpul cînd bruma cade și vîntul scutură frunzele copacilor și rărește pădurile.

De cînd venise toamna, drumul era mereu umblat și nici chiar duminica nu era părăsită cîrciuma de la Moara cu noroc. Toamna se țin tîrgurile cele bune; toamna are omul cîte ceva de vîndut; toamna fac negutătorii trebile cele bune: și lui Ghiță îi mergea dar acum chiar mai bine decît peste vară, și abia se întîmpla cîte un ceas pe săptămînă ca să fie singur la cîrciumă. Și cu cît se apropia ziua de Sfîntul Dimitrie, drumul era cu atît mai umblat.

Într-o zi de luni erau cinci care la Moara cu noroc și șapte oameni sub cerdac, cînd sosi și Lică dimpreună cu Buză-Ruptă, cu Săilă Boarul și cu Răuț, omul de care numai arareori se despărțea.

Lică nu stetea niciodată sub cerdac, nici în cîrciumă, ci în odaia de alături, în care erau o masă măricică, cîteva scaune de paie și două paturi pentru drumeții mai aleși, care se întîmpla să mîie peste noapte la Moara cu noroc. Altfel în această odaie își petrecea cîrciumarul ziua, cu nevasta și cu copiii, fiindcă odaia în care se culca el era în altă parte, cu intrarea prin bucătărie și cu ferestrele la deal, cîtă vreme aici ferestrele erau spre drum, încît, șezînd la masă, putea să vadă cu o privire și cîrciuma, și drumul, și locul de dinaintea cîrciumei.

Astă dată însă Lică nu intră drept în odaia aceasta, ci se opri sub cerdac și prinse vorbă cu oamenii, întrebînd pe fiecare dintre dînșii de unde vine, unde merge și în ce treabă umblă. Într-un tîrziu, el îl trase apoi pe Ghiță la o parte și-i zise încet:

— Cînd vine jidovul pentru cîștigul de la St. Dimitrie?

— Arîndașul? răspunse Ghiță tot mai încet, gîndeam să mă duc eu la el.

— Da, arîndașul. Nu te duce, grăi Lică, Lasă-l, că vine el. Am o vorbă cu dînsul.

— Bine! Să te vestesc cînd are să fie?

— Nu-i nevoie. Aflu eu: grija mea de dînsul!

Deși ei vorbiseră încet și mai ales Lică părea a voi să păstreze taină despre cele ce vorbeau, el rosti cuvintele „jidovul," „arîndașul" și „grija mea de dînsul" destul de tare pentru ca oamenii de sub cerdac să le poată auzi, apoi privi cam speriat împrejurul său și adause:

— Dar să intrăm în casă.

Intrînd, Lică își aruncă biciul pe masă, un semn că voia să petreacă în draga sa voie. Fusese certat cu Buză-Ruptă și cu Săilă Boarul, Răuț îi împăcase și acum voia să se cinstească cu dînșii. Despre arîndaș Lică nu mai vorbi nici un cuvînt.

. . . .

[La cîrciumă au sosit lăutarii, iar lui Lică i-a venit pofta să joace cu Ana. Ea îl refuză la început, dar apoi, îndemnată de Ghiță, „se dete la joc". Sămădăul, după ce îi alungă pe Buză-Ruptă, Săilă Boarul și Răuț, va rămîne peste noapte la Moara cu noroc sub pretext că are bani mulți „și locurile sunt cam rele". După mai multe întîmplări petrecute la Moara cu noroc, Ghiță, în cele din urmă, hotărăște să-l dea în vileag pe Sămădău și într-o zi pleacă după jandarmi.]

XVI

Mai'nainte de a pleca, Ghiță îl căutase pe Marți, ca să-i dea de lucru, însă nu l-a putut găsi în pripă și nu avea destulă răbdare ca să-l caute mai cu dinadins. El se depărtă dar în grabă, ca omul care nu are timp de perdut.

În urmă, cîtva timp după ce plecase, privind în urma sa, el văzu căruța în drumul de țară, dar nu putea să-i treacă prin gînd că în acea căruță sunt oamenii pe care îi lăsase la cîrciumă, fiindcă aceștia veniseră călare.

Cu toate aceste, el începu a se nedumiri.

Sosind, în sfîrșit, aproape de Ineu, el găsi pe Marți în drum.

Ungurul plecase să-l vestească pe Pintea despre cele ce se petrec la Moara cu noroc.

Ghiță rămăsese cîtva timp buiguit, ca lipsit de simțiri.

„Dar ce să fac — își zise el în cele din urmă — dacă Dumnezeu nu mi-a dat gîndul cel bun în ceasul potrivit? Dacă e rău ce fac, nu puteam să fac altfel."

Și de aici înainte el simțea că Ana e pierdută și nu se mai gîndea decît la răzbunarea lui.

Însă niciodată nădejdea nu piere cu desăvîrșire din sufletul omului, și așa, el tot își mai zicea: „Și dacă totuși s-ar întîmpla să mă întorc la timp..." De aceea el grăbi.

El sosise încă din vreme cu Marți, cu Pintea și cu alți doi jandarmi în preajma Morii cu noroc, dar temîndu-se ca nu cumva Lică să îi zăpsească și să fugă de la cîrciumă, ei descălecară în culmea dealului și se hotărîră să aștepte întunecimea, ca să se poată apropia pe nesimțite.

Ghiță, galbăn la față, ca și cînd i-ar fi secat tot sîngele din vine, stetea întins pe pămînt, culcat pe brînci, privind țintă și cu ochii însetați în vale.

— Tare om ești tu, Ghiță, grăi Pintea pe gînduri. Și eu îl urăsc pe Lică: dar n-aș fi putut să-mi arunc o nevastă ca a ta drept momeală în cursa cu care vreau să-l prind.

— Nevasta — răspunse Ghiță — mi-am perdut-o eu de mult. N-ar fi trebuit să iau pe Uța la casa mea, căci numai Uța a stricat-o, adause apoi într-un tîrziu, așa pentru dînsul, și iar tăcu și așteptă cu încordare căderea întunecimii apropiate.

Deodată el sări ca ieșit din fire în picioare.

— Ne-au zăpsit! strigă el. Iată-l călare. Pleacă! A fost singur, singur cu dînsa! Săriți pe cai! După el! Sfinte Doamne, cînii, pe care i-am luat la casa mea ca să mă apăr de el, cînii mei mă vînd și-l scapă din mîna mea!

Cînd rosti cele din urmă cuvinte, ei se aflau toți patru călare, porniți de-a curmezișul peste coaste drept în urma lui Lică. Dar ei înaintau mai anevoie la vale decît Lică la deal, caii lor nu se puteau măsura cu murgul lui Lică, și așa depărtarea creștea mereu între urmărit și urmăritori.

Ajunși în preajma satului, ei îl perdură din vedere și se opriră zăpăciți.

— Dați voi la dreapta — grăi Pintea — că noi dăm la stînga; ocolim satul și apoi ne întoarcem ca să vedem dacă nu cumva s-a oprit aici, fiindcă pe vremea asta unde dracu să se ducă!...

— Ei! ce mai vorbă! L-am scăpat, și socoteală curată, răspunse Ghiță rîzind. Voi mergeți mai departe: eu mă întorc acasă să-mi închei socoteala cu dînsa.

Grăind aceste, el sminci frîul calului și se întoarse la vale, drept spre Moara cu noroc.

Ana, care petrecuse tot timpul acesta plîngînd, se ridică și își șterse lacrămile din față cînd auzi copitele calului bătîndu-se de pietrișul de dinaintea cîrciumei, apoi inima începu să-i bată tare.

Dar mai trecu mult timp la mijloc pînă ce el intră.

Descălecînd, el socoti că trebuie să-i dea calului fîn, apoi că trebuie să-l ștargă de sudori și să-l acopere cu o cergă, iar după ce le făcu toate aceste, el rămase cîtva timp în ușa grajdului, își dete seamă despre cele ce voia să facă, apoi își luă pălăria din cap, își făcu de trei ori cruce și plecă spre cîrciumă.

Intrînd, el închise ușa în urma sa, o încuie și aruncă cheia într-un colț.

Ana se cutremură în tot trupul, apoi se îndreptă, se dete un pas înapoi și grăi înecată:

— Nu vreau să mor, Ghiță! Nu vreau să mor! urmă ea tare, și se aruncă în genuchi la picioarele lui. Fă ce vrei cu mine, dar nu mă omorî.

Ghiță își dete trupul înapoi, se plecă, îi apucă cu amîndouă mînile capul și privi dus în fața ei.

— Nu-ți fie frică, îi zise el înduioșat; tu știi că-mi ești dragă ca lumina ochilor. N-am să te chinuiesc: am să te omor cum mi-aș omorî copilul meu cînd ar trebui să-l scap de chinurile călăului, ca să-ți dai sufletul pe nesîmțite.

— Dar de ce să mă omori? zise ea agățîndu-se de brațele lui. Ce-am păcătuit eu?

— Nu știu! răspunse el. Sîmt numai că mi s-a pus ceva de-a curmezișa în cap și că nu mai pot trăi, iară pe tine nu pot să te las vie în urma mea. Acu — urmă el peste puțin — acu văd c-am făcut rău, și dacă n-aș vedea din fața ta că eu te-am aruncat ca un ticălos în brațele lui pentru ca să-mi astîmpăr setea de răzbunare. Dacă mai adineaoră l-aș fi găsit aici, poate că nu te-aș fi ucis.

Ana se ridică și privi ca trezită din somn la el.

— Unde ai plecat tu? întrebă ea.

— M-am dus ca să-l aduc pe Pintea, pentru ca să-l prindem aici pe Lică cu șerparul plin de galbenii luați de la arîndașul. El e omul de la care am primit hîrtiile pe care găsiseși tu atunci noaptea semnele.

— Ghiță! Ghiță! de ce nu mi-ai spus-o tu mie asta la vreme!? zise ea înăbușită de plîns, și-l cuprinse cu amîndouă brațele.

Afară se auzi țipătul unui huhurez, apoi iar se făcu liniște.

Ghiță începu și el să plîngă, o strînse la sîn și îi sărută fruntea.

— Pentru că Dumnezeu nu mi-a dat gîndul bun la vreme potrivită, zise el, și deodată se întoarse spre ușă.

Afară se auzeau pași, și peste puțin cineva încercă să deschidă ușa.

— Pintea cu jandarmii! șopti bărbatul scoțîndu-și cuțitul de pe tureac. Ano! fă-ți cruce, că nu mai avem vreme.

— Săriți, că mă omoară! săriți, măi oameni! strigă nevasta luptîndu-se cu el, săriți, săriți!

Cînd ușa căzu sfărîmată din țîțîni și Răuț se ivi cu Lică în ea, Ana era întinsă la pămînt și cu pieptul plin de sînge cald, iară Ghiță o ținea sub genunchi și apăsa cuțitul mai adînc spre inima ei.

— Dă foc! zise Lică, și Răuț își descărcă pistolul în ceafa lui Ghiță, care căzu înapoi fără să mai poată afla cine l-a împușcat.

Nemaisimțind greutatea genunchilor lui, Ana se opinti să se ridice.

— Tu ești, Lică, tu? gemu ea cu ochii țintiți la el. Vino și mă ridică.

Cînd Lică se plecă asupra ei, ea țipă dezmierdată, îi mușcă mîna și își înfipse ghearele în obrajii lui, apoi căzu moartă lîngă soțul ei.

Lică se ridică iute și începu să-și șteargă sîngele de pe obrajii zgîriați, să-l șteargă fără de astîmpăr, ca și cînd mîna ei ar fi otrăvită, apoi își luă șerparul de la piciorul patului și îl încinse.

— Voi căutați că trebuie să găsiți bani mulți în casă — le zise după aceste — și cînd socotiți că eu mă apropii de Fundureni, dați foc pentru ca să pot privi cîrciuma arzînd, de la Fundureni, dimpreună cu sătenii. Tu Răuț, vii pe cealaltă cale la Ineu, iar tu, Păune, te întorci la Șicula.

Toate aceste el le zise iute, ca și cînd i-ar fi fost groază să mai stea subt acest acoperemînt și ștergîndu-se mereu cu mîneca la față, iar după ce își dete astfel poruncile, se depărtă spre șirul de răchite, unde-și lăsase calul.

Murgul făcuse prin ploaie o dată calea pînă la Fundureni și iar o dată înapoi: era obosit și se culcase.

Acesta era un rău semn pentru Lică, fiindcă el încă în noaptea asta trebuia să mai facă tot pe acest cal obosit drumul pînă la Ineu, cu încungiur și pe drumuri rele, pe la Fundureni.

Iară zgîrietura din față îl ustura și-l făcea mereu să se întrebe: „Ce vor zice oamenii dacă mă vor vedea zgîriat la față și mușcat la mînă?"

Murgul nu voia să se ridice, apoi nu voia să plece, ci stetea zgriburind în loc, apoi nu voia să o ia la treapăt, iar deodată el își adună toate puterile, o rupse la fugă încordată și o ținu așa cale de cîteva împușcături, apoi căzu frînt la pămînt, încît își aruncă stăpînul cît colo între cioate.

— Acu m-a ajuns mînia lui Dumnezeu! grăi Lică după ce se ridică cu anevoia de la pămînt. Ce să fac eu acum!? Calul meu!? Mîne îmi găsesc oamenii calul aici, și eu cu fața zgîriată, și cîrciuma arde.

Încă pe cînd plecase de la Moara cu noroc, îl apucaseră fierbințelile; acum începu să-l treacă sudorile și tremura încît abia mai stetea pe picioare.

El se gîndi să-și ia calul și să-l tîrască pînă la rîulcțul umflat, că doară o să-l ducă valurile departe la vale: dar nu avea destulă putere. Luă dar șeaua de pe el, îi luă frîul din cap și plecă spre rîuleț, ca să o ia pe jos pînă la Ineu. Rîulețul era însă umflat. „Nu-mi pasă!" își zise el hotărît, și aruncînd șeaua și frîul în valuri, intră în apă. Dar abia făcu un pas, doi înainte, și valurile repezi îl apucară și îl făcură să se retragă înspăimîntat spre mal. El căută un alt loc de trecătoare mai la deal, apoi un al treilea, apoi un al patrulea, și așa umbla mereu pe mal, privind neîncetat împregiurul său spre focul de la Moara cu noroc și ștergîndu-și din cînd în cînd sîngele de pe obraji.

Deodată el se opri înveselit în loc.

Ghiță plecase călare la Ineu, și calul lui trebuia să fie la Moara cu noroc, un cal odihnit și luat din grajd, cu care, pe lîngă tot încungiurul, putea sosi la vreme în Ineu.

El se întoarse iar la vale, deși era secat de puteri și parcă nu se mai simțea destul de tare spre a-și tîrî trupul pînă la cîrciuma cuprinsă de flăcări.

În vremea aceasta Răuț se depărtase spre Ineu, Pîrvu o luase spre Șicula, iar Pintea, văzînd focul la Moara cu noroc, îi lăsă pe săteni să creadă că a trăsnit din cer și aducîndu-și aminte de vorbele lui Ghiță, se întoarse drept pe zarea de lumină ca să sosească, dacă mai era cu putință, la vreme.

Cînd ajunse la murgul lui Lică, calul îi sări speriat în lături.

— Un cal?! Murgul lui Lică! strigă el sărind din scări. Sfinte Doamne, încotro s-a dus? Îmi scapă, iar îmi scapă! La deal n-a putut să meargă, fiindcă l-aș fi văzut.

El aștepta un fulger, ca să poată privi împregiur.

Fulgerul nu-i fu trimis din cer, dar Lică se văzu trecînd prin zarea focului pe care îl pusese la Moara cu noroc, pentru ca să arunce vina păcatului său asupra lui Dumnezeu, făcînd lumea să creadă că a trăsnit.

— Stai! strigă Pintea tare, încît răsună toată valea. „Uf! Săracul de mine! își zise apoi! L-am scăpat! Acu fuge."

Așa-i! dar astă dată Lică nu mai putea să fugă și, dacă fugea, tot prins era, prins de mîna lui Pintea, prins cu toate dovezile.

El se îndreptă, încît părea îndoit așa de nalt ca mai nainte, privi împregiurul său, își ținti ochii la un stejar uscat ce stetea la depărtare de vreo cincizeci de pași, scrîșni din dinți, apoi își încordă toate puterile și se repezi înainte.

Pintea îl găsi cu capul sfărîmat la tulpina stejarului și rămase neclintit și cuprins de fior în loc.

— A scăpat! zise el într-un tîrziu. Dar asta nu are s-o afle nimeni în lume.

Grăind aceste, el îl apucă pe mort de un picior și îl tîrî după sine pînă la rîuleț, apoi împinse trupul cu piciorul în valuri.

XVII

Luni pe la prînz focul era stins cu desăvîrșire și zidurile afumate steteau părăsite, privind cu tristețǎ la ziua senină și înveselitoare.

Din toate celelalte nu se alesese decît praful și cenușa: grinzi, acoperămînt, dușumele, butoaie din pivniță, toate erau cenușă, și numai pe ici, pe colo se mai vedea cîte un cărbune stins, iară în fundul gropii, care fusese odinioară pivniță, nu se mai vedeau decît oasele albe ieșind pe ici pe colo din cenușa groasă.

Bătrîna ședea cu copiii pe o piatră de lîngă cele cinci cruci și plîngea cu lacrămi alinătoare.

— Se vede c-au lăsat ferestrele deschise! zise ea într-un tîrziu. Simțeam eu că nu are să iasă bine: dar așa le-a fost data!...

Apoi ea luă copiii și plecă mai departe.

(Ioan Slavici, *Nuvele*, Editura „Minerva", București, 1971)

Identificați scenele în care se reflectă cel mai bine setea de îmbogățire a lui Ghiță și cele în care fondul uman anterior îi asaltează conștiința cu remușcări dureroase. Observați admirabila artă a folosirii amănuntului semnificativ în descrierea acestor momente, în relevarea reacției psihologice a omului surprins de împrejurări dificile și neprevăzute; simulările și dedublarea eroilor dictate de necesitatea tactică de a-și cunoaște intențiile.

Organizați un proces literar în care să dezbateți cazul descris în nuvelă și pronunțați verdicte sprijinite pe propriile voastre principii de viață.

Ioan Slavici a fost una dintre personalitățile proeminente ale scrisului românesc. Universul preocupărilor sale este vast; etica, estetica, pedagogia, filologia au constituit pentru el cîmpul unor reflecții și observații originale și utile, ce s-au concretizat în numeroase lucrări. Dar ceea ce l-a impus în cultura românească este, mai presus de orice, vigurosul său talent de prozator, care s-a exercitat cu succes în genuri variate: memorialistică, povestire, dramă, nuvelă și roman.

Caracteristica dominantă a întregii sale creații literare este intenția moralizatoare, finalitatea etică. Aceasta s-a afirmat însă precumpănitor, în multe scrieri, în detrimentul realizării artistice, lăsînd cititorului o impresie de artificial și neverosimil. Funcțiunea moralizatoare a operelor lui Slavici ține — așa cum singur mărturisește — de însăși firea sa: „Cu atît mai vîrtos ieșea

la iveală această rîvnă dăscălească în scrierile mele literare. Nu puteam să mă-mpac cu gîndul că lectura de orice fel e numai o plăcută pierdere de vreme. În gîndul meu rostul scrierii a fost totdeauna îndrumarea spre o viețuire potrivită cu firea omenească".

Novele din popor (copertă)

Contribuția cea mai importantă la dezvoltarea prozei românești a adus-o Slavici în domeniul nuvelisticii. Trăsătura esențială a majorității nuvelelor lui constă în rezolvarea optimistă a conflictului. O viziune idilică, reflectată în conflicte tratate superficial, prin acțiuni schematice, portrete convenționale, subordonate scopului moralizator, se degajă din atmosfera scrisului său nuvelistic. Eroii lui Slavici sînt construiți pentru a ilustra anumite norme etice pe care omul trebuie să le respecte în viață, dacă ține la liniștea lui sufletească. În tratatul de *Educațiune morală*, Slavici considera că „e o chestiune de înțelepciune practică să ne chivernisim viața astfel ca să simțim cît se poate de puține dureri și cît se poate de multe plăceri în trecerea noastră prin ea". Majoritatea nuvelelor devin astfel o pledoarie directă, adesea de o insistență care sufocă elementele artistice, pentru cultivarea unor principii morale înțelepte, care-l fac pe om fericit. Amintiți-vă, în acest sens, de Huțu, din nuvela *Budulea Taichii*, școlarul model, plictisitor de „așezat, retras și totdeauna înțelept", supus pînă la slugărnicie superiorilor și luîndu-i ca model în dorința lui de a deveni mai întîi cîntăreț la biserică — asemenea modestului Clăiță din satul Cocorăști —, apoi dascăl — idealul său fiind acum domnul Wondracek — și, în sfîrșit, popă — după ce ajunge seminarist. Prin Huțu, ridicat la situația de intelectual rural datorită hărniciei și perseverenței, Slavici ilustrează ideea moralizatoare a reîntoarcerii intelectualului provenit din popor în mijlocul alor săi, pentru a le fi de folos. La fel de vizibil se conturează atmosfera idilică și tendința moralizatoare, ce se degajă din nuvelele lui Slavici, în portretistică. Flăcăii sînt voinici, chipeși, cinstiți și harnici; fetele — frumoase, cuminți și ascultătoare, așezate și blînde la fire; părinții — deși cu principii de viață ferme și vanități specifice poziției sociale pe care se află — devin

repede înțelegători și toleranți, în situații dificile, rezolvînd conflictele de dragoste în care s-au prins copiii spre fericirea acestora. Discreția, delicatețea și puritatea sînt însușiri sufletești pe care Slavici le-a prețuit mult și le-a ilustrat abundent în scrisul său.

Dragostea, în nuvelele lui, e totdeauna sinceră și profundă; manifestările ei au o coloratură duioasă, de un lirism mișcător. Moralistul Slavici idilizează viața în ceea ce privește desfășurarea marilor energii calde, refuzînd concluzia confirmată de practica socială din acele vremuri, cînd cuplurile familiale se constituiau, în general, pe criteriul stării sociale.

Dacă este evident că în scrierile lui Slavici ponderea cea mai mare o au nuvelele ce degajă o atmosferă luminoasă, eroii lor realizîndu-și aspirațiile de fericire datorită respectării unor principii morale ferme, este tot atît de adevărat că nu lipsesc nici acelea în care soarta eroilor devine zbuciumată sau chiar dramatică, tocmai pentru că ei ignoră — cu bună știință sau nu — normele etice ale vieții. Una dintre temele preferate, în acest din urmă sens, este tentația îmbogățirii, patima banului. Slavici recepteazä în abordarea acestei teme modalitățile variate în care relațiile capitaliste, ce începuseră să pătrundă în viața satului ardelenesc, își pun pecetea pe conștiința oamenilor. Ea a fost reluată, sub aspecte diferite, în mai multe nuvele cu titluri sugestive: *Comoara*, *O viață pierdută*, *Vatra părăsită*, *O jertfă a vieții* etc., precum și în romanul *Mara*. Dar în nici una dintre ele Slavici nu a atins un nivel mai înalt al artei sale de prozator ca în nuvela *Moara cu noroc*; aceasta este socotită o capodoperă a genului, atît prin structura compozițională, prin tensiunea și derularea, în orice moment surprinzătoare, a conflictului, cît și prin puterea de descifrare a oscilațiilor sufletului omenesc, supus ispitelor și spaimelor de tot felul, surprins de fapte și evenimente neprevăzute. Scriitorul evocă aici lumea autentică a locurilor natale, pe care o cunoaște în cele mai mici detalii, realizînd un cadru etnografic dens în amănunte de viață dintre cele mai semnificative.

Sărăcia, prețuită în alte nuvele pentru puterea ei miraculoasă de a menține nealterat echilibrul sufletesc al omului, liniștea vieții lui, devine acum motiv de mari frămîntări, dînd individului, subjugat de ea, un sentiment de inferioritate. Discuția de la începutul nuvelei, între Ghiță și soacra lui, este edificatoare în acest sens.

Fraza care deschide *Moara cu noroc*, de fapt un aforism dezvoltat, conține în germene însăși esența acțiunii, desfășurarea și finalul nuvelei. Ea nu este, cum s-ar părea, un elogiu al sărăciei, ci mai degrabă expresia temerii de îmbogățire, care, așa cum știu sau intuiesc bătrînii, se acumulează pe căi necinstite și se repercutează dezastruos asupra conștiinței („... mă tem ca nu cumva, căutînd acum la bătrînețe un noroc nou, să pierd pe acela de care am avut parte pînă în ziua de astăzi...", spune soacra lui Ghiță, femeie care văzuse multe în viața ei). Acest principiu moral este și mai categoric exprimat

de un alt personaj al lui Slavici. „Ce folos de bogăţie, dacă ea, chiar din clipa în care o atingi, te face din om neom", conchide Duţu, în nuvela *Comoara*, ca rezultat al unei experienţe zbuciumate.

Moara cu noroc nu este altceva decît o ilustrare artistică magistrală a acestui precept moral. În multe alte nuvele cu finalitate etică, Slavici arătase, prin destinele fericite ale unor eroi ce nu se lasă dominaţi de slăbiciuni, care sînt căile drepte ale vieţii. În *Moara cu noroc* el avertizează asupra urmărilor dezastruoase ale devierii de la ele prin incapacitatea omului de a rezista ispitei, de a se sustrage influenţelor dăunătoare sănătăţii morale. „Orişicare om, *reflectă Slavici în nuvela Din valurile vieţii*, are în el şi ceva bun şi ceva rău, oarecare virtuţi şi oarecare slăbiciuni, şi nu prin virtuţi, ci prin slăbiciunile lui îl stăpîneşte cineva să se folosească de el". Cazul lui Ghiţă din *Moara cu noroc* ilustrează convingător cel puţin ultima parte din această constatare. El devine o victimă a lui Lică Sămădăul numai pentru că acesta îi descoperă slăbiciunea de a „ţine la bani". În contact cu Sămădăul, care îl fascinează şi îl înspăimîntă, în acelaşi timp, prin spiritul său întreprinzător, prin îndrăzneală, siguranţă de sine şi cinism, Ghiţă, mulţumit la început cu munca cinstită, devine obsedat de înavuţire. Conştiinţa lui este acum cîmpul unei lupte aprige între două principii opuse: unul care îl îndeamnă la o viaţă onestă, bazată pe muncă, şi altul care îl ispiteşte la îmbogăţire prin complicităţi necinstite. Satisfacţiile inedite ce i le aduce aurul, pervertindu-i sufletul şi împingîndu-l pe drumul ticăloşiei, alternează cu momente de renaştere a fondului uman pozitiv, cînd se simte îndemnat să fugă cît mai departe de Sămădău, pentru a-şi redobîndi liniştea. Ghiţă este conştient că se cufundă pe zi ce trece în necinste, dar nu găseşte în el şi nici în soţia lui, de care patima banului îl izolase, sprijinul necesar pentru a pune capăt tentaţiei nesăbuite şi a se întoarce la viaţa morală de la început. Procesul dezumanizării îşi continuă astfel drumul pînă la deznodămîntul final, dar nu fără frămîntări dramatice.

Celelalte personaje de prim-plan ale nuvelei au şi ele slăbiciunile lor, ce justifică împlinirea destinului. Acestea ni se dezvăluie pe măsură ce setea de îmbogăţire a lui Ghiţă şi dezumanizarea lui iau proporţii. Felul în care este prezentată evoluţia Anei face din Slavici un maestru în dezvăluirea psihologiei feminine. Relaţiile dintre Ana, soţie candidă, şi Lică Sămădăul, aventurier fascinant, desprins din tipologia romantică, nu depăşesc iniţial limitele simţămintelor şi vibraţiilor pure. Dar pe măsură ce Lică şi-l aserveşte pe Ghiţă şi vine mai des la Moara cu noroc, el nu mai poate rămîne indiferent la frumuseţea şi frăgezimea Anei. Însuşirile femeii ţin pentru el de plăcerile fireşti ale vieţii. În ceea ce o priveşte, nici Ana, dezamăgită de decăderea lui Ghiţă (care „se făcuse mai de tot ursuz, se aprindea pentru orişice lucru de nimic, nu mai zîmbea ca mai 'nainte, ci

rîdea în hohot, încît îți venea să te sperii"), nu gîndește altfel privindu-l pe Lică („om ca de treizeci și șase de ani, înalt, uscățiv și supt la față, cu mustață lungă, cu ochii mici și verzi și cu sprîncenele dese și împreunate la mijloc").

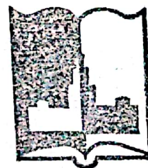
Conducînd cu măiestrie desfășurarea întregii acțiuni, evoluția conflictului într-o tensiune crescîndă, și conturînd personaje autentice, de mare vigoare și profunzime psihologică, Slavici atinge în finalul nuvelei o concentrare dramatică puternică. Toate acestea fac din *Moara cu noroc* o capodoperă a genului nuvelistic.

În spatele întîmplărilor povestite stăruie o meditație profundă asupra atitudinii omului în viață, asupra drumului pe care se angajează, de multe ori, fără a intui unde va ajunge.

CUPRINS

Prefață 3
Literatura populară 5
Monastirea Argeșului 17
Începuturile literaturii române scrise 23
Istoriografia în limba română 35
Grigore Ureche 39
Miron Costin 41
Ion Neculce 43
Dimitrie Cantemir, personalitate multilaterală a culturii și literaturii române.... 47
Școala ardeleană. Contribuția la dezvoltarea culturii și literaturii române 51
Momentul 1848 în literatura română 57
Ion Heliade Rădulescu: *Zburătorul* 69
Grigore Alexandrescu: *Umbra lui Mircea. La Cozia* 73
Costache Negruzzi: *Alexandru Lăpușneanul* 77
Vasile Alecsandri: *Deșteptarea României, Concertul în luncă* 89
Literatura română după perioada pașoptistă 95
Nicolae Filimon: *Ciocoii vechi și noi* 100
B.P. Hasdeu: *Răzvan și Vidra* 118
Epoca marilor clasici. „Junimea," „Convorbiri literare" și „Contemporanul" 150
Critica literară a lui Maiorescu 153
Reacții la junimism. „Contemporanul". Critica lui Constantin Dobrogeanu-Gherea 157
Mihai Eminescu. Universul poeziei. Atitudini lirice definitorii 162
Epigonii 170
Împărat și proletar 173
Scrisoarea III 179
Revedere 187
Floare albastră 189
Luceafărul 191
Mihai Eminescu, poet național și universal 199
Ion Creangă: *Povestea lui Harap-Alb* 202
Amintiri din copilărie 207
Izvoarele și particularitățile operei lui Ion Creangă 221
Ion Luca Caragiale. Universul creației sale 226
O scrisoare pierdută 232
Contribuția lui Caragiale la dezvoltarea literaturii române 264
Ioan Slavici: *Moara cu noroc* 266

Nr. colilor de tipar : 18
Tiraj : 340 080 ex.
Bun de tipar : 1.III.1978

Com. nr. 80 031/24 414
Combinatul Poligrafic
„CASA SCÎNTEII"
București — R.S.R.